जीवन संध्या की साधना

卐

सम्पादिका ।

भूतपूर्व जगतप्रसिद्ध पूज्य श्री जयमलजी म० साहब के
सम्प्रदाय के स्वामीजी मारवाड़ प्रान्त मन्त्री
श्री हजारीमलजी म० की आज्ञानुवर्तिनि सति
शिरोमणि स्व. श्री सरदार कुंवरजी म.
की सुशिष्या साध्वी
श्री उमरावकुंवरजी "अर्चना"

★

द्रव्य सहायक ।

अमरचन्द मोदी
ब्यावर (राज०)

द्वितीयावृति	वि० सम्वत्	मूल्य
१०००	२०३०	१)५०

॥ ॐ अर्हं नमः ॥

પ્રસ્તાવના

શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનોપાસક પ્રિયબંધુઓ ! જ્યારે જગત ભરમાં વિરલાજ મહાપુરૂષો ૧ બુદ્ધિબલ, ૨ પ્રબલ પુણ્યાઇ, ૩ પરોપકાર કરવામાં તીવ્ર લાગણી, ૪ બહુજ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિનો ઉપયોગ રાખીને, હાપુરૂષોએ બનાવેલ ગ્રંથોને શાંતિમાં અને સારા વાતાવરણમાં વાંચ્યા બાદ, તે સર્વ ગ્રંથોનું અપૂર્વ રહસ્ય જાણીને હૃદયમાં ધારણ રવાની અપૂર્વ તાકાત, ૫ પ્હેલાંના દેશ કાલાદિની પરિસ્થિતિમાં અને વર્તમાન દેશ કાલાદિની પરિસ્થિતિમાં થયેલ પરિવર્તન તરફ તીવ્ર લક્ષ ૬ વિસ્તાર રૂચિવાળા જીવોનો અને સંક્ષેપ રૂચિવાળા જીવોનો પરિચય, ૭ ઈષ્ટ પ્રસંગને જરૂરી શબ્દોમાંજ અભ્યાસકાદિ વર્ગને જીવન સુધારણામાં ઉપયોગી બને તે રીતે વર્ણન કરવાની પ્રણાલિકા, ૮ નિજગુણ રમણતામાં અપૂર્વ લગની વગેરે ઉત્તમ સાધનોના બલેજ વિવિધ ગ્રંથોની રચના કરી શકે છે. પ્રસ્તુત શ્રીકર્પૂર પ્રકર ગ્રંથના બનાવનાર મહાત્મા શ્રીહરિસેન મુનિરાજ પણ તેવા મહાપુરૂષોમાંના એક હાપુરૂષ છે. તેઓ નિર્મલ સંયમના સાધક તો હતાજ. તે ઉપરાંત પૂર્વ કાવ્યની રચના કરવામાં પણ કુશલ હતા, એમ તેમણે બનાવેલા શ્રીનેમિચરિત્ર તથા આ કાવ્ય જોતાં જણાય છે. આ કાવ્યના લા શ્લોકમાં શરૂઆતમાં 'कर्पूरप्रकरः' આ શબ્દ હોવાથી આ કાવ્યની કર્પૂરપ્રકર નામે વધારે પ્રસિદ્ધિ છે. બીજું નામ 'सूक्तावली' છેવટના શ્લોક ઉપરથી જણાય છે. મુનિરાજ શ્રીહરિસેન વિએ આ કાવ્યમાં ૮૭ બાબતોનું વર્ણન દૃષ્ટાંત સાથે બહુજ પષ્ટ જણાવ્યું છે. આની ઉપર શ્રીજિનસાગરસૂરિ વગેરે પંડિતોએ ટીકાઓ પણ રચી છે. સંસ્કૃત ભાષાનાં જાણકાર ભવ્ય જીવોને આ કાવ્ય અપૂર્વ સંગીન બોધ આપે છે, ને વૈરાગ્યાદિ ભાવના પ્રકટાવે

☆

॥ णमो सिद्धचक्कस्स ॥

॥ णमो परमगुरुणेमिसूरीणं ॥

सुगृहीतनामधेय-पूज्यपाद-तपोगच्छाधिपति-परोप-
कारिशिरोमणि-परमगुरु-आचार्य महाराज श्री-
विजयनेमिसूरीश्वर-विनेयाणु-शास्त्रविशारद-
कविदिवाकर-आचार्य श्रीविजयपद्म-
सूरीश्वरप्रणीत-छंदोबद्ध गौर्जरीटीका-
श्लोकार्थ-स्पष्टार्थसमेत-श्रीहरिसेन
मुनिराज प्रणीत-

॥ श्रीकर्पूरप्रकरः ॥

અવતરણ—કવિ શ્રીહરિ મુનિ ગ્રન્થની શરૂઆતમાં ને ગ્રંથકારોની પ્રણાલિકાને અનુસરીને નિર્વિઘ્નપણે ગ્રંથ કરવાના સાધનભૂત ઇષ્ટ દેવના સ્મરણરૂપ લોકોત્તર મંગલ કરે છે:—

॥ शार्दूलविक्रीडित वृत्त ॥

कर्पूरप्रकरः शमामृतरसे वक्त्रेन्दुचन्द्रातपः,
शुक्लध्यानतरुप्रसूननिचयः पुण्याब्धिफेनोद्गमः ।
मुक्तिश्रीकरपीडनाञ्चितनवो वासश्चनोः पयः,
व्याख्यालग्नजिनेशदन्तद्युतिगणः पातु वः ॥ १ ॥

છંદોબદ્ધ ટીકાકાર મંગલાચરણ કરે છે –

॥ હરિગીત છંદ ॥

જસ ધ્યાનથી પણ સિદ્ધિ અડ ને લબ્ધિ અડવીસ
સંપજે,
પરભવ વિષે પણ સંપદા સ્હેજે મલે વિપદા તજે;
તે થંભણાધીશને નમી ગુરૂનેમિસૂરિ ગુણમણિખની,
ટીકા વિવિધ છંદે બનાવું સરલ કર્પૂર પ્રકરની. ૧
જે કાન્તિનો ગણ દાંતની ઉપશમ સ્વરૂપ અમી
જલ વિષે,
છે કપૂરના સમુદાય જેવો પાપ રૂપ કણને પીસે;
કર્પૂર મિશ્રિત અમિય પાણી લોકમાં વખણાય છે,
વર તેજ પુંજે દિવ્ય ઉપશમ નાથનો વખણાય છે. ૨
મુખરૂપ શશિની ચાંદણી જેવો દીસે ન જરી મણા,
ફૂલના સમૂહ સમાન શુકલ ધ્યાન રૂપી ઝાડના;
વળી જે ઉછળતા ફીણ જેવો પુણ્યરૂપ સાગરતણા,
વર વસ્ત્ર જેવો શુભ પ્રસંગે સિદ્ધિ સ્ત્રીના લગ્નના. ૩

શોભા દીપે છે વસ્ત્ર નિર્મલ શુભ પ્રસંગે લગ્નના,
દંત કાન્તિનો સમુદાય તેવો ક્ષમમાં શિવનારના;
વળી દૂધ જેવો શ્વેત વાણી કામધેનુ તણા જ તે,
દંત કાન્તિનો સમુદાય જેણે દેખીયો પુણ્ય વાત તે. ૪
શુભ દેશના દેવા ક્ષણે દેખાવમાંહિ આવતો,
જિનરાજના દાંતો તણી વરકાંતિનો ગણ ચળકતો;
રક્ષણ કરો તેહી તમારું ભવ જલધિમાં ડૂબતાં,
આશીષના વચણો વદી હરિ સાધુ ગ્રંથ બનાવતા. ૫

શ્લોકનો અર્થ:—દેશના આપતી વખતે દેખાતો એવો શ્રીતીર્થંકર પ્રભુના શ્રેષ્ઠ દાંતની કાન્તિનો જે સમુદાય તે સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં પડતા ભવ્ય જીવોને બચાવો; તે દાંતની કાન્તિનો સમુદાય કેવા પ્રકારનો છે તે હવે જણાવે છે. 'शमामृतरसे'=ઉપશમ-શાન્તિરૂપી અમૃત જલને વિષે 'कर्पूरप्रकरः'=કપૂરના સમૂહ જેવો છે. (અહીં કવિએ 'ઉત્પ્રેક્ષા' નામનો અલંકાર બતાવ્યો છે. એમ इव શબ્દનો લોપ થએલ હોવાથી જાણી શકાય છે. એ પ્રમાણે દાંતની કાંતિના સમુદાયને ઓળખાવનાર બીજા વિશેષણોમાં પણ તે જ અલંકારની ઘટના જાણવી.) જેમ કપૂર અમૃતના પાણીને દીપાવે છે, તેમ શ્વેત દાંતની કાન્તિનો સમુદાય પણ પ્રભુના ઉપશમ ગુણને દીપાવે છે. 'वक्त्रेन्दुचन्द्रातपः'=મુખ રૂપી ચંદ્રમાની જાણે ચાંદની ન હોય, એવા પ્રભુના શ્વેત દાંત દીપે છે. 'शुक्लध्यानतरुप्रसूननिचयः'=શુક્લ ધ્યાન રૂપી ઝાડના સફેદ ફૂલોનો સમુદાય જાણે ન હોય તેવા

જેમ સમુદ્ર હોય તો જ સફેદ ફેણ (મોજાં) હોય તેમ પ્રબલ પુણ્યોદયેજ ચળકતી દાંતની શ્રેણિની પ્રાપ્તિ થાય. એમ બુદ્ધિથી વિચારતાં બીજા વિશેષણોનું પણ રહસ્ય સ્હેજે સમજી શકાય તેવું સુગમ છે. ૧

અવતરણ:—ગ્રંથકાર અભિધેય (ગ્રંથમાં કહેવાની બીના) પ્રયોજન ફલ અને સંબંધ જણાવે છે. જેને જાણીને વિનેય વર્ગ અધ્યયન કરવામાં ઉદ્યમવંત બને છે:—

॥ स्रग्धरा छंद ॥

१ १० ४ २ ३ ५ ६ ७
भव्या लब्ध्वार्यदेशं १ कथमपि २ नृभवं २ सत्कुलं ४ साधुसङ्गम्, ५
८ ९ १९ १२
बोधं ६ देवादि १० शक्तीः ११ कुरुत शम १२ यतिश्रावकत्वं-
१४ व्रतानि २६ ॥
१३
सप्तक्षेत्री ३५ जिनार्चां ३६ नय ३७ विनय ३८ सुवैराग्य ३९
दानादि ४२ पुष्टिं,
१४ १५ १६ १७
शब्द ४९ ध्रूत ५७ क्रुधादेद२जयमपि सुकृताहेतु ८२
१८ ११
सत्कर्म ८७ मुक्त्यै ॥ २ ॥

શુભ આર્ય દેશ મહા પ્રયત્ને મનુજ ભવને મેળવી,
કુલ શ્રેષ્ઠ ગુણિનો સંગ સમજણ શુદ્ધ દર્શન મેળવી;
જિન દેવ ગુરૂ શુભ ધર્મની સામગ્રી તનુ બલ મેળવી,
હે ભવ્ય જીવો! ધર્મ સાધો હેય વસ્તુ છોડવી. ૧
સહનશીલતા વ્હાણ જેવા શ્રેષ્ઠ સંયમ આદરો,
તેમાં અશક્તિ હોય તો શ્રાવકપણાને આદરો;

જેને પોતાના હૃદયને વિષે ધારણ કર્યો ત્યારે તેની શોભા ઘણી વધી ગઈ. આ હરિનું હૃદય પણ કેવું છે તે જણાવે છે. કમલા એટલે લક્ષ્મી. તે લક્ષ્મીનું રહેઠાણ છે જેને વિષે એવું હરિનું હૃદય છે, અથવા હરિના હૃદયને વિષે લક્ષ્મી રહી છે અને તે સ્થળે કૌસ્તુભમણિને ધારણ કર્યો તેથી તે મણિની શોભા અનેકગણી વધી ગઈ. આ શ્લોકનું રહસ્ય એ છે કે જીવ લઘુકર્મી હોય તેમજ ધર્મ બુદ્ધિવાળો હોય તે છતાં જો તે બાહ્ય સમુદ્ર સમાન અનાર્ય દેશનો આશ્રય કરે ત્યાં સુધી તેના ઉત્તમ જ્ઞાનાદિ ગુણો વધતા નથી અથવા ત્યાં સુધી તે જીવ પોતાની ઉન્નતિ સાધી શકતો નથી. પરંતુ જ્યારે જીવ તે આર્ય દેશનો આશ્રય લે, તો તે આર્ય દેશના માહાત્મ્યથી તે જીવની પણ ચંદ્ર અને કૌસ્તુભમણિની પેઠે અનેકગણી શોભા વધે છે, એટલે કે તે જીવ સમકિત આદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ રૂપ ઉત્તમ શોભાને પામે છે. ૩

મોરૂ આપી અને તેને કહ્યું કે આ પેટી આર્દ્રકુમારને આપીને કહેવું કે "અભયકુમારે તમારે માટે આ પેટી મોકલી છે અને તે કોઈ ન જુવે એમ એકાંતમાં ઉઘાડવાનું કહ્યું છે." તે માણસ ભેટણા સાથે પોતાના નગરે આવ્યો. રાજાને અને કુમારને ભેટણું આપ્યું. અને તે વખતે કુમારને અભયકુમારે કહ્યું હતું તેમ કહ્યું.

આર્દ્ર કુમારને જાતિસ્મરણ અને પૂર્વભવ

આર્દ્રકુમાર પણ તે પેટીને એક ઓરડામાં લઈ ગયા. પેટી ઉઘાડી તો તેમાંથી શ્રીઋષભદેવની પ્રતિમા નીકળી. પરંતુ પ્રતિમા જોએલી નહિ હોવાથી અભયકુમારે મારે માટે આ કોઈ ઘરેણું મોકલ્યું છે એમ જાણીને તે કયે સ્થળે પહેરાય તેની વિચારણા કરતાં તે કોઈ સ્થળે પહેરી શકાય તેમ નથી એમ જાણીને પોતાની સામે તેને મૂકી અને પછી આ શું હશે એમ વિચારમાં લીન થતાં મેં આ વસ્તુ કોઈક સ્થળે જોઈ છે એવું વિચારતાં તેમને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. અને તેથી તેમણે પોતાનો ત્રીજો ભવ જોયો. જેમાં તેમણે ચારિત્ર લઈને વિરાધના કરી હતી અને તેથી તેમને અનાર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થવું પડ્યું છે. એ બધું જાણ્યું. પૂર્વ ભવમાં તેમણે પોતાની સ્ત્રી સાથે દીક્ષા લીધી હતી અને શુદ્ધ ભાવથી ચારિત્ર પાળતા હતા. પરંતુ એક વાર પોતાની સ્ત્રી જે સાધ્વી છે તેમને જોઈને તીવ્ર વિષય વાસના ઉત્પન્ન થઈ અને તે વાત તેમણે સાધ્વીને જણાવી. સાધ્વીએ વિચાર્યું કે મારે લીધે બંનેના ચારિત્ર ભ્રષ્ટ થશે, તેથી સાધ્વીએ અનશન કરી પ્રાણત્યાગ

કર્યો અને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઇ. મુનિએ આ વાત જાણી ત્યારે તેમને પણ ઘણો પશ્ચાતાપ થયો કે મેં ચારિત્ર લીધું તે છતાં આવી વિષયની ઈચ્છા કરી અને તેથી સાધ્વીને પ્રાણત્યાગ કરવો પડયો, આ પાપમાંથી મારો ક્યારે છુટકારો થશે. એ પ્રમાણે પશ્ચાત્તાપ કરીને તે પણ અનશન કરી દેવલોકે ગયા. ત્યાંથી ચ્યવીને અનાર્ય દેશમાં ઉત્પન્ન થયા.

આર્દ્રકુમારનો અભય કુમારને મળવાનો વિચાર અને તે માટે યુક્તિથી નાશી જવું.

આદ્રકુમારે વિચાર્યું કે અભયકુમાર મારા પરમ ઉપકારી છે. કારણકે તેમણે મારી અવસ્થા જાણીને મને પ્રતિબોધ કરવાને માટે આ પ્રતિમા મોકલી છે, માટે મારે પણ તેમને મળવું જોઈએ અને દીક્ષા લઈને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવું જેથી આ સંસારમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર થાય. આવું વિચારી પોતાના પિતાને તે વાત જણાવી, પરંતુ પિતાએ જવાની ના કહી અને તે નાસી જાય નહિ તે માટે તેમની ચોકી કરવાને પાંચસો સુભટો મૂક્યા. કુમાર પણ નાશી જવાનો લાગ શોધવા લાગ્યા, તે દરરોજ ઘોડા ઉપર સ્વોરી કરીને નગર બહાર જાય. સુભટો પણ સાથે જાય છે. કુમાર તેમનાથી દૂર જલદી ઘોડા કૂદાવીને આગળ નીકળી જાય અને પછી થોડા વખતે પાછો આવે, એમ દરરોજ આગળ જાય અને થોડા થોડા વખતે પાછા આવે. આથી સુભટોને તેમના ઉપર વિશ્વાસ બેસી ગયો. એટલે એક વખત લાગ જોઈને આર્દ્રકુમાર તે સુભટોથી જુદા પડીને નાશી ગયા. સુભટોએ ઘણી તપાસ કરી પરંતુ જ્યારે

આર્દ્રકુમાર જડ્યા નહિ ત્યારે તેઓ પણ રાજાના ભયને લીધે તે દેશ છોડીને નાશી ગયા અને ચોરી કરીને આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યા.

આર્દ્રકુમારની સ્વયં દીક્ષા અને દેવીનો નિષેધ

આર્દ્રકુમાર સુભટોથી ગુપ્ત રીતે નાશી જઈને પહેલેથી સંકેત કરી રાખેલ વહાણમાં બેસીને આર્ય દેશમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં સ્વયંબુદ્ધ એવા તે પોતાની મેળે લોચ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તૈયાર થયા ત્યારે દેવતાએ કહ્યું કે હે કુમાર ! હજી તમારે ભોગકર્મ ભોગવવાનાં બાકી છે માટે ભોગો ભોગવીને દીક્ષા લેજો, પરંતુ તે વાણીનો અનાદર કરીને પોતાના પુરૂષાર્થ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને દીક્ષા લીધી. પ્રત્યેક બુદ્ધ થએલા તે તીવ્ર તપ તપવા લાગ્યા અને વિહાર કરતા કરતા અનુક્રમે વસંતપુર નગરમાં આવ્યા. ત્યાં નગરની બહાર દેવકુલમાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા.

વસંતપુર નગરમાં શેઠની પુત્રી શ્રીમતીએ આર્દ્રમુનિનો પતિ તરીકે કરેલો સ્વીકાર.

તે વખતે તે નગરમાં દેવદત્ત નામે શેઠને શ્રીમતી નામે પુત્રી હતી, તે શ્રીમતી પૂર્વ ભવમાં (ત્રીજા ભવે) બન્ધુમતી નામે આર્દ્રમુનિની પત્ની હતી. જેણે તેમની સાથે દીક્ષા લીધી હતી. તે શ્રીમતી બાલ્ય અવસ્થામાં ક્રીડા કરવા માટે નગરની બાલિકાઓ સાથે તે દેવકુલમાં આવી છે. તે વખતે બાલાઓ વર પસંદ કરવા લાગી. કોઈએ થાંભલા વગેરેને વર તરીકે પસંદ કર્યા. તે વખતે શ્રીમતી

ઓળખ્યા, તેથી તેમના પગ પકડીને બોલી કે તે દીવસે તો જતા રહ્યા હતા પરંતુ હવે જવા દઈશ નહિ. તે વખતે દેવતાની વાણી સંભાળીને તથા રાજાના આગ્રહથી તેની સાથે લગ્ન કર્યું. ભાવી અન્યથા થતું નથી. તેણીની સાથે ભોગ ભોગવતાં એક પુત્ર થયો અને અનુક્રમે તે મોટો થયો. ત્યારે તમણે શ્રીમતીને કહ્યું કે હવે તને આ પુત્ર સહાયકારી થશે માટે મને દીક્ષા લેવાની રજા આપ. શ્રીમતીએ આ વાત પુત્રને જણાવવા માટે રેંટીયો કાંતવા માંડયો. પુત્રે આમ કરવાનું કારણ પૂછયું ત્યારે શ્રીમતીએ પુત્રને કહ્યું કે તારા પિતા દીક્ષા લેશે ત્યારે આપણને આ રેંટીયો સહાયકારી થશે. પુત્રે કહ્યું કે હે માતા ચિંતા કરો નહિ, હું પિતાને જવા દઈશ નહિ. પછી જ્યારે પિતા સૂતા હતા ત્યારે માએ કાંતેલ સુતર લઈને પિતાને વીંટીને કહ્યું કે મેં તમને બાંધ્યા છે માટે હવે તમે દીક્ષા લેવા કેવી રીતે જશો? પિતાએ પણ જાણ્યું કે આ સ્નેહ રૂપી સુતરના તાંતણા તોડવા મુશ્કેલ છે. ગણ્યા તો બાર તાંતણા હતા. તેટલા વર્ષ ઘરમાં રહેવાનું કબુલ કર્યું. બાર વર્ષ પૂરા થયા ત્યારે ફરીથી વિચાર્યું કે પૂર્વ જન્મમાં ચારિત્રની વિરાધના કરી તેથી અનાર્ય દેશ મળ્યો. ફરીથી પણ ચારિત્ર લઈ તેનો ત્યાગ કર્યો તો મારી કઈ ગતિ થશે, માટે હવે પણ ચારિત્ર લઈ તીવ્ર તપ કરૂં તો આ મનુષ્યભવ સફળ થાય. આ પ્રમાણે વિચારી શ્રીમતીની રજા લઈ ફરીથી ચારિત્ર લઈને રાજગૃહી તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં તેમના ૫૦૦ સુભટો મળ્યા. તેઓ ચોરી કરીને આજીવીકા ચલાવતા હતા. તેમને પ્રતિબોધ પમાડીને દીક્ષા આપી.

વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં ગોશાળાનો મેળાપ અને તેને નિરૂત્તર કરવો.

ત્યાંથી વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં ગોશાળો મળ્યો. તેણે કહ્યું કે તપોમૂલ કષ્ટ સર્વ ફોગટ છે. કારણ કે શુભાશુભ ફલનું કારણ નિયતિ છે. તે વખતે આર્દ્ર મુનિએ કહ્યું કે જો તું સર્વત્ર નિયતિને હેતુ માનતો હોય અને ક્રિયાને ફોગટ માનતો હોય તો તું પણ એક સ્થાનેજ કેમ રહેતો નથી અને ભોજન વગેરે માટે કેમ યત્ન કરે છે. માટે નિયતિથી પણ પુરૂષાર્થ ચઢીઆતો છે એમ સાબીત થાય છે એ પ્રમાણે તેને નિરૂત્તર કરી આગળ ચાલ્યા.

હસ્તિભક્ષી તાપસોને પ્રતિબોધ

રસ્તામાં હસ્તિ તાપસોના આશ્રમે આર્દ્ર મુનિ આવી પહોંચ્યા. આ તાપસો હાથીને મારીને તેનું ભક્ષણ કરતા હતા તેથી હસ્તી તાપસ કહેવાતા હતા. તેમનું કહેવું એવું હતું કે એક હાથીને મારીને ખાઈએ તો તેનાથી ઘણા દીવસ આજીવિકા ચાલે છે અને એક જીવના વધનું પાપ લાગે છે, માટે ઘણા જીવોનો વધ કરવા કરતાં એક હાથીને મારવો સારો. તેમને પણ આર્દ્ર મુનિએ પ્રતિબોધ્યા અને દીક્ષા આપી. ત્યાંથી વીર પ્રભુને વંદન કરવા આગળ ચાલ્યા.

અભય કુમારનો

વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં રાજગૃહી નગરીએ આવ્યા. ત્યાં શ્રેણિક સહિત અભય કુમાર વંદન કરવા આવ્યા.

મેળાપ. ત્યારે આર્દ્ર મુનિએ અભયકુમારને કહ્યું કે તમેજ કારણ વિના મારા મહા ઉપકારી છો: કારણકે તમે જે પ્રભુની પ્રતિમા મોકલી તે જોઇને મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને અનાર્ય દેશમાં ઉપજવા છતાં હું આર્ય દેશમાં આવીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન થયો છું. આ બધો તમારોજ ઉપકાર છે. આ સાંભળી શ્રેણિક રાજા અભયકુમાર વગેરે રાજી થયા. અને આર્દ્ર મુનિને નમીને પોતાને સ્થાને ગયા, ત્યાર પછી શ્રી વીરપ્રભુની પાસે જઈ તેમને વંદન કર્યું. ચારિત્ર નિર્મળ ભાવથી પાળી અંતે સમાધિ મરણ પામી સિદ્ધિપદને પામ્યા.

ટુંકાણમાં કથાનો એ સાર છે કે અનાર્ય દેશમાં ધર્મ સાધનની સામગ્રી હોતી નથી, માટે પૂર્વ પુણ્ય હોય તોજ આર્ય દેશમાં જન્મ મળે છે. ને તેજ આર્ય ક્ષેત્રને આધીન સઘળા ગુણની સંપત્તિ સુલભ થાય છે. ૩

॥ ઇતિ આર્દ્રકુમાર કથાનક ॥

અવતરણ:—આ ગાથામાં કવિશ્રી આર્ય દેશ પામનાર જીવ ધર્મરહિત હોય તે છતાં પણ કઈ કઈ સામગ્રી મેળવીને બોધ પામે છે તે જણાવે છે:—

३ ४ ५ १ २ ६ ७
आर्यं देशमवाप्य धर्मरहितोऽप्यन्यस्य धर्मक्रियां,
९ ८ १० १३ १५ ११ १४ १२
धर्मस्थानमहांश्च वीक्ष्य सुगुरोः श्रुत्वा च धर्मं क्वचित् ।
२० २१ १६ १८ १७ १९
बोधं याति कुलोत्थनास्तिकमतो भूपः प्रदेशी यथा,
२२ २३ २५ २८ २४ २६ २७
सत्यं चन्दनसंगिनः क्षितिरुहो नान्येऽपि किं चन्दनाः ॥४॥

વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં ગોશાળાનો મેળાપ અને તેને નિરૂત્તર કરવો.

ત્યાંથી વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં ગોશાળો મળ્યો. તેણે કહ્યું કે તપોમૂલ કષ્ટ સર્વ ફોગટ છે. કારણ કે શુભાશુભ ફલનું કારણ નિયતિ છે. તે વખતે આર્દ્ર મુનિએ કહ્યું કે જો તું સર્વત્ર નિયતિને હેતુ માનતો હોય અને ક્રિયાને ફોગટ માનતો હોય તો તું પણ એક સ્થાનેજ કેમ રહેતો નથી અને ભોજન વગેરે માટે કેમ યત્ન કરે છે. માટે નિયતિથી પણ પુરૂષાર્થ ચઢીઆતો છે એમ સાબીત થાય છે એ પ્રમાણે તેને નિરૂત્તર કરી આગળ ચાલ્યા.

હસ્તિભક્ષી તાપસોને પ્રતિબોધ

રસ્તામાં હસ્તિ તાપસોના આશ્રમે આર્દ્ર મુનિ આવી પહોંચ્યા. આ તાપસો હાથીને મારીને તેનું ભક્ષણ કરતા હતા તેથી હસ્તી તાપસ કહેવાતા હતા. તેમનું કહેવું એવું હતું કે એક હાથીને મારીએ તો તેનાથી ઘણા દીવસ આજીવિકા ચાલે છે અને એક જીવના વધનું પાપ લાગે છે, માટે ઘણા જીવોનો વધ કરવા કરતાં એક હાથીને મારવો સારો. તેમને પણ આર્દ્ર મુનિએ પ્રતિબોધ્યા અને દીક્ષા આપી. ત્યાંથી વીર પ્રભુને વંદન કરવા આગળ ચાલ્યા.

અભય કુમારનો

વીર પ્રભુને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં રાજગૃહી નગરીએ આવ્યા. ત્યાં શ્રેણિક સહિત અભય કુમાર વંદન કરવા આવ્યા.

મેળાપ. ત્યારે આર્દ્ર મુનિએ અભયકુમારને કહ્યું કે તમેજ કારણ વિના મારા મહા ઉપકારી છો. કારણકે તમે જે પ્રભુની પ્રતિમા મોકલી તે જોઇને મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને અનાર્ય દેશમાં ઉપજવા છતાં હું આર્ય દેશમાં આવીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરવા શક્તિમાન થયો છું. આ બધો તમારોજ ઉપકાર છે. આ સાંભળી શ્રેણિક રાજા અભયકુમાર વગેરે રાજી થયા. અને આર્દ્ર મુનિને નમીને પોતાને સ્થાને ગયા, ત્યાર પછી શ્રી વીરપ્રભુની પાસે જઈ તેમને વંદન કર્યું. ચારિત્ર નિર્મળ ભાવથી પાળી અંતે સમાધિ મરણ પામી સિદ્ધિપદને પામ્યા.

ટુંકાણમાં કથાનો એ સાર છે કે અનાર્ય દેશમાં ધર્મ સાધનની સામગ્રી હોતી નથી, માટે પૂર્વ પુણ્ય હોય તોજ આર્ય દેશમાં જન્મ મળે છે. ને તેજ આર્ય ક્ષેત્રને આધીન સઘળા ગુણની સંપત્તિ સુલભ થાય છે. ૩

॥ ઇતિ આર્દ્રકુમાર કથાનક ॥

અવતરણ:—આ ગાથામાં કવિશ્રી આર્ય દેશ પામનાર જીવ ધર્મરહિત હોય તે છતાં પણ કંઈ કંઈ સામગ્રી મેળવીને બોધ પામે છે તે જણાવે છે:—

३ ४ ५ १ २ ६ ७
आर्यं देशमवाप्य धर्मरहितोऽप्यन्यस्य धर्मक्रियां,
९ ८ १० १३ १५ ११ १४ १२
धर्मस्थानमहांश्च वीक्ष्य सुगुरोः श्रुत्वा च धर्मं क्वचित् ।
२० २१ १६ १८ १७ १९
बोधं याति कुलोत्थनास्तिकमतो भूपः प्रदेशी यथा,
२२ २४ २५ २८ २४ २६ २७

પામીને બોધ પામે છે. અથવા ધર્મનું આરાધન કરી શકે છે. કેવી રીતે બોધ પામે છે તે જણાવે છે:—૧ બીજા મનુષ્યને ધર્મક્રિયા એટલે પુણ્યનાં કાર્યો કરતાં જોઈને તે જીવને પણ પુણ્ય કાર્યો કરવાની ઈચ્છા થાય છે અને તેથી બોધ પામે છે. ૨ પુણ્યના સ્થાન એટલે જિનગૃહ તથા ઉપાશ્રય વગેરે સ્થાન. તેને વિષે કરવામાં આવતાં મોટા ઓચ્છવો જેવા કે અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ, સ્નાત્ર મહોત્સવ, પૂજા ભણાવવી વગેરેને જોઈને પણ તે જીવ બોધ પામે છે. ૩ સુગુરૂ એટલે કંચન કામિનીના ત્યાગી પાંચ મહાવ્રતધારી એવા સાધુ મહારાજની પાસેથી ધર્મ સાંભળીને તે જીવ બોધ પામે છે. આ પ્રમાણે બીજા પુરૂષને ધર્મક્રિયા કરતાં જોવાનું, અથવા ધર્મસ્થાનોના મહોત્સવો જોવાનું તેમજ સદ્ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળવાનું, આ બધું આર્ય ક્ષેત્રમાંજ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અનાર્ય દેશોમાં આ ત્રણ સામગ્રીમાંની કોઈ પણ સામગ્રી મળી શકતી નથી. તેથી અનાર્ય દેશ કરતાં આર્ય દેશોનું મહત્ત્વ જણાવ્યું છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાંત આપતાં પૂજ્ય કવિશ્રી જણાવે છે કે પ્રદેશી નામના રાજા (જેમનું દૃષ્ટાન્ત ટુંકાણમાં સાર રૂપે આ ગાથાના અંતે કહેવાશે) જે કુળ પરંપરાથી નાસ્તિક મતને એટલે ચાર્વાક મતને (જે આત્મા પુણ્ય પાપ વગેરેનું અસ્તિત્વ માનતો નથી તેને) માનનારા હતા, તે છતાં આર્ય દેશ પામીને તથા તેમના સુબુદ્ધિ નામના મંત્રી, જેઓ જૈનધર્મનું સ્વરૂપ જાણનાર હતા, તેમની ધર્મક્રિયાઓ જોઈને, ને અનુક્રમે તે સુગુરૂ શ્રીકેશિ ગણધરની પાસેથી ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળીને જેમ બોધ પામ્યા, તે સત્ય છે. તેવી રીતે બીજા ભવ્ય જીવો પણ ધર્મને પામ્યા છે. આ બાબતને

આર્ય દેશ લહી અપરની ધર્મકરણી જોઇને,
જિન મંદિરાદિકમાં થતા શુભ ઉત્સવાદિક જોઇને;
કયારેક સુણતાં વચન ગુરૂના નૃપ પ્રદેશીની પરે,
બોધ પામે રંગ તેવો સંગ જેવો આચરે. ૧
અદન તણા સંગે કરી ચંદન સમા બીજા તરૂ,
શું ના બને? નિશ્ચય બને તાત્પર્ય જાણો એ ખરૂં;
ધર્મ ક્રિયા દેખતાં ચોરો થયા ઝટ કેવલી,
ઉત્સવાદિક જોઇ ધર્મી હોય નૃપ સંપ્રતિ વલી. ૨
નૃપ પ્રદેશી ધર્મ પામ્યા સંગથી ગુરૂરાજના,
આર્યદેશ વિષે મલે ત્રણ કારણો ઇમ ભૂલ ના;
એમ જાણી આર્યદેશે કારણો ત્રણ સાધીએ,
અપ્રમાદ દશા ધરી નિર્વાણ સંપદ પામીએ. ૩

શ્લોકાર્થ:—ધર્મ વિનાનો પ્રાણી પણ આર્યદેશને પામીને બીજાની (બીજા જીવોથી કરાતી) ધર્મની ક્રિયાઓ અને ધર્મ સ્થાનોના મોટા ઓચ્છવોને જોઇને અને કોઇક વખત સુગુરૂથી ધર્મને સાંભળીને, કુલની પરંપરાથી આવેલા નાસ્તિક મતવાળા પ્રદેશી રાજાની પેઠે બોધ પામે છે, એ સત્ય છે. (અહિં દૃષ્ટાન્ત કહે છે) ચન્દન વૃક્ષના સંગવાળાં બીજાં (ચન્દન સિવાયના) વૃક્ષો પણ શું ચન્દન બનતાં નથી? અર્થાત્ બને છે. ૪

સ્પષ્ટાર્થ:—ધર્મ વિનાનો જીવ એટલે ધર્મનું સ્વરૂપ નહિ જાણનારો જીવ પણ આર્ય દેશમાં જન્મ પામીને અથવા અનાર્ય દેશમાં જન્મ પામ્યા છતાં આર્ય દેશને

પામીને બોધ પામે છે. અથવા ધર્મનું આરાધન કરી શકે છે. જેવી રીતે બોધ પામે છે તે સમ્યક્ પ્રકારે જીવ મનુષ્યને ધર્મક્રિયા કરતા પુરુષને પ્રથમ કરતાં જોઈને તે પ્રમાણે પણ પુરુષ પ્રથમ કરવાની ઇચ્છા થાય છે અને તેથી બોધ પામે છે. જે પુરુષને ઉત્તમ [illegible] ઉપદેશ [illegible] હોય. તેમ જ કેટલાંક અનાર્ય દેશમાં [illegible] અર્થાત્ અહિંસા, સત્ય, અચૌર્ય, [illegible] વગેરેને જોઈને પણ તે [illegible] બોધ પામે છે. જેમ આર્દ્રકુમાર [illegible] અભયકુમારની [illegible] પાસેથી [illegible] તે [illegible] બોધ પામે છે. [illegible] જીવ પુરુષને ધર્મક્રિયા કરતાં જોવાનું, અથવા ધર્મ [illegible] મહાત્માઓ [illegible] ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવાનું, આ બધું આર્ય દેશમાં સુલભ હોય છે, પરંતુ અનાર્ય દેશોમાં આ બધુ સામગ્રીમાંની કોઈ પણ સામગ્રી મળી શકતી નથી. તેથી અનાર્ય દેશ કરતાં આર્ય દેશનું મહત્વ જણાવ્યું છે. આ બાબતમાં દષ્ટાંત આપતાં ગ્રંથ કર્તા જણાવે છે કે પ્રદેશી નામના રાજા (જેનું દષ્ટાન્ત [illegible] રૂપે આ ગાથાના અંતે કહેવાશે) જે કુળ પરંપરાથી નાસ્તિક અર્થાત્ કે દરેક નાસ્તિક મતને (જે આત્મા પુણ્ય પાપ વગેરેનું અસ્તિત્વ માનતો નથી તેને) માનનારા હતા, તે છતાં આર્ય દેશ પામીને તથા તેના સુબુદ્ધિ નામના મંત્રી, જેઓ જૈન-ધર્મનું સ્વરૂપ જાણનાર હતા, તેમની ધર્મક્રિયાઓ જોઈને, તે અનુક્રમે તે સુગુરુ કેશિ ગણધરની પાસેથી ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળીને જેમ બોધ પામ્યા, તે પ્રમાણે તેવી રીતે બીજા પણ જીવો ઘણું ધર્મને પામ્યા છે. આ બાબતને

અનશન કરીને સ્વર્ગે ગયા. અને ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા સૂર્યાભ નામે દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહે સિદ્ધિને પામશે. અહીં સાર એ છે કે આર્ય દેશ પામીને ધર્મ રહિત હોય છતાં સદ્‌ગુરૂ પાસેથી ધર્મ સાંભળીને બોધ પામનારા જીવો આત્મકલ્યાણ સાધે છે, માટે ગુરૂ પાસેથી ધર્મદેશના સાંભળવામાં તત્પર રહેવું.

॥ ઇતિ પ્રદેશી નૃપ કથા ॥

અવતરણ:—એવી રીતે પહેલા આર્યદેશ દ્વારનું વર્ણન કરીને હવે બીજા 'किमपि' નામના દ્વારનું સ્વરૂપ કહે છે:—

उत्सर्पिण्यवसर्पिणीः क्षितिमरुत्तेजोऽम्बुसंख्या वने-
ष्वानन्त्या विकले गणेयशरदो जात्या विपत्त्या नयेत् ।
पञ्चाक्षे नु भवांस्तथाष्टि मनुजो जीवोऽन्तरेऽत्रास्य वै-
[illegible] सुगतिं प्राप्नोति तिर्यक्कपि ॥ १ ॥

ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પૃથ્વી તથા જલ અગ્નિમાં,
ને વાયુમાં જીવે વીતાવી અસંખ્યાત ભવાબ્ધિમાં;
વનસ્પતિમાં તે અનન્ત ગર્ભજ મરતા જન્મતાં,
વિકલેન્દ્રિમાં સંખ્યાત વર્ષો તિરિ મનુજ ભવ પામ્
થતા. ૧

એમ [illegible] મહાકષ્ટે કરી જે ધર્મને,
[illegible] નિર્મલ [illegible] ભાવના [illegible] સ્વધર્મને;

દૃષ્ટાંત અહીં ધરણેન્દ્રનું નિજ દાસ પાસ સુણાવતા,
નવકાર પાસકુમાર પામે સર્પ પણ ધરણેન્દ્રતા. ૨

શ્લોકાર્થ:—આ જીવ પૃથ્વીકાય, વાયુકાય, અગ્નિકાય અને અપકાયમાં અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી કાલ જન્મ મરણ વડે નિર્ગમન કરે, તથા તેજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયમાં અનંતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીઓ સુધી વસે, તથા વિકલેન્દ્રિયમાં સંખ્યાતા શરદ એટલે વર્ષો સુધી તે પ્રમાણે રહીને, તિર્યંચ અને મનુષ્યમાં સાત આઠ ભવ સુધી વસે. આના આંતરામાં જો તે જીવને ધર્મ પ્રાપ્તિ થાય તો તે તિર્યંચ હોય તો પણ ધરણેન્દ્રની જેમ ઉત્તમ ગતિ પામે છે. ૫

સ્પષ્ટાર્થ:—આ ગાથામાં બીજું 'कथमपि' દ્વાર કહેવાનું છે. તો 'कथमपि' એટલે શું? તો 'મ્હોટા કષ્ટે' આ કહેવાતાં વાનાં પ્રાપ્ત કરીને ધર્મમાં પ્રમાદ કરવો નહિ. આ 'કથમપિ'નો દરેક દ્વાર સાથે સંબંધ છે તો તેને પ્રથમ ન કહેતાં બીજું કેમ કહ્યું એવી શંકા થાય તો જવાબમાં જણાવવાનું કે આચાર્યે ઉદ્દેશના ક્રમમાં આ દ્વાર બીજું કહ્યું માટે ઉદ્દેશ પ્રમાણે નિર્દેશ થાય (સામાન્ય કથન પ્રમાણે વિશેષ કથન થાય) તેથી પ્રથમ આર્ય દેશનું વ્યાખ્યાન કરી પછી કથમપિ દ્વાર હવે કહેવાય છે. આ મનુષ્યનો ભવ કેટલી મુસીબતે મળે છે, તે જણાવવાને આ જીવ આ સંસારમાં કયે કયે સ્થળે કેટલો કાલ રહ્યો તે જણાવે છે:– એકેન્દ્રિયને વિષે પૃથ્વીકાય એટલે માટી પત્થર વગેરે જીવો રૂપે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી જેટલો કાલ

આ જીવે જન્મ મરણ વડે પસાર કર્યો. અસંખ્યાતા વર્ષે એક સાગરોપમ થાય છે અને તેવા ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમે એક ઉત્સર્પિણી થાય છે અને તેટલાજ સાગરોપમે એક અવસર્પિણી થાય છે. જો કે બંનેનો કાળ સરખો છે તો પણ નામ જુદાં જુદાં છે. કારણ કે જે કાલે મનુષ્યનાં, બુદ્ધિ, બલ, આયુષ્ય વગેરે ધીમે ધીમે વધતાં જાય, તેવો ચઢતો કાળ ઉત્સર્પિણી કહેવાય છે. તથા જેમાં બુદ્ધિ બલ આયુષ્ય વગેરે ધીમે ધીમે ઓછાં થતાં જાય. તેવો ઉતરતો કાલ તે અવસર્પિણી કહેવાય છે. એક ઉત્સર્પિણી પૂરી થાય ત્યાર પછી એક અવસર્પિણી આવે ત્યાર પછી પાછી એક ઉત્સર્પિણી અને ત્યાર પછી પાછી એક અવસર્પિણી આવે. એ ક્રમે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પૃથ્વીકાયમાં જન્મ મરણ કરીને આ સંસારી જીવે પસાર કરી. તે પ્રમાણે વાઉ-કાયમાં એટલે મહાવાયુ, વંટોળીઓ વગેરેના ભવો કરીને, તથા અંગારા, વિજળી વગેરે રૂપે અગ્નિકાયમાં અને બરફ કરા વરસાદ વગેરે રૂપે અપ્કાયમાં એ દરેક કાયમાં પણ અસંખ્યાતી અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓ જન્મ મરણ કરવા વડે પસાર કરી તથા લીલ ફૂલ, ઝાડ વગેરે વનસ્પતિઓમાં વનસ્પતિકાય રૂપે અથવા સાધારણ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય રૂપે અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણીઓ પસાર કરી. ત્યાર પછી આગળ વધતો તે જીવ વિકલેન્દ્રિયમાં ઉપજ્યો. પૃથ્વીકાયથી વનસ્પતિકાય સુધીમાં જીવને એક સ્પર્શેન્દ્રિયજ (ચામડી) હોય છે તેથી તે પાંચે કાય એકેન્દ્રિય કહેવાય છે. વિકલ એટલે સંપૂર્ણ નહિ. જીવને જ્યારે પાંચ ઈન્દ્રિયો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે

એકેન્દ્રિય અથવા પંચેન્દ્રિય કહેવાય. જેને પાંચ ઇન્દ્રિયો છે તેને પંચેન્દ્રિય એવો બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય કહેવાય. તેમાં બેઇન્દ્રિય જીવને સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસના (જીભ) એ બે ઇન્દ્રિયો હોય છે. આ બેઇન્દ્રિયવાળા જીવો શંખ, કોડા, કૃમિ, જળો, અળશીયાં વગેરે જાણવા. જેને આ બે ઇન્દ્રિયો સાથે નાસિકા (નાક) એમ ત્રણ ઇન્દ્રિયવાળા જીવો, માંકડ, જુઓ, કીડી, મંકોડા વગેરે તેઇન્દ્રિય જીવો જાણવા. જેને ત્રણ ઇન્દ્રિયો ઉપરાંત ચક્ષુ (આંખ) ઇન્દ્રિય હોય તે ચૌરિન્દ્રિયવાળા તે ભમરી, વીંછી, માખી વગેરે ચતુરિન્દ્રિય જીવો જાણવા. આ ત્રિકઇન્દ્રિય જીવો પૂરે એવો શરીર કરીને [illegible] નથી [illegible]. [illegible] ઇન્દ્રિય જીવો [illegible] [illegible] કરી શકતા નથી [illegible] કહેવાય છે અને [illegible] પંચેન્દ્રિય [illegible] [illegible] કરી શકતા [illegible] [illegible] કહેવાય છે. [illegible] પાંચ [illegible] ઇન્દ્રિય [illegible] ઇન્દ્રિયોવાળા હોવાથી તે પંચેન્દ્રિય કહેવાય છે. તે પંચેન્દ્રિય જીવો [illegible] નારકી તિર્યંચ અને મનુષ્ય એમ ચાર પ્રકારે છે. તેમાંથી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયપણામાં તથા મનુષ્યપણું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. તેમાં [illegible] [illegible] [illegible] પૂર્વ [illegible] પ્રમાણના હોય છે. અને [illegible] [illegible] [illegible] તિર્યંચ અથવા [illegible] મનુષ્ય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મનુષ્યપણાને હોય છે. [illegible] ચતુરિન્દ્રિય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી. પરંતુ પંચેન્દ્રિયપણાને પામેલા [illegible] [illegible] પામી શકે છે, તેથી [illegible] [illegible] છે કે આ

દરમીઆન એટલે પંચેંદ્રિયપણામાં જીવ તિર્યંચ રૂપે હોય તે છતાં પણ જો તેને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય તો તે સારી ગતિને (દેવગતિને) પામે છે. આ વિષયમાં ધરણેન્દ્રનું દૃષ્ટાંત જણાવ્યું છે—એટલે પૂર્વ ભવમાં નાગ છતાં પણ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથે તેને મરતી વખતે સંભળાવેલા નવકાર મંત્રની શ્રદ્ધા પૂર્વક મરણ પામવાથી હિંસક તિર્યંચ છતાં પણ તે ધરણેન્દ્ર એટલે નાગકુમાર નામના અસુર કુમાર દેવોના ઇન્દ્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયા. ૫

આ ધરણેન્દ્રની કથા ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે જાણવી—

આ ભરતક્ષેત્રમાં વાણારસી નામે નગરીમાં અશ્વસેન નામે રાજા હતા. તેમને વામાદેવી રાણીથી ચૌદ સ્વપ્ને સૂચિત પાર્શ્વકુમાર નામના પુત્ર થયા. આ પાર્શ્વકુમાર ત્રેવીસમા તીર્થંકર હતા ને તે ત્રણ જ્ઞાને સહિત હતા. તે પ્રસેનજિત રાજાની પુત્રી પ્રભાવતીને પરણ્યા હતા. એક વખતે મહેલની બારીએ બેઠેલા પાર્શ્વકુમારે પૂજાની સામગ્રી લઈને બહાર જતા નગર લોકોને જોયા. તે જોઇને તેમણે પોતાના માણસોને પૂછ્યું કે લોકો નગર બહાર કેમ જાય છે? ત્યારે તેમણે કહ્યું કે નગર બહાર કમઠ નામે તાપસ આવ્યો છે. તે પંચાગ્નિ તપ તપે છે, તેને પૂજવાને લોકો નગર બહાર જાય છે. તે સાંભળી પાર્શ્વકુમાર પણ તેને જોવાને પોતાના સેવકને સાથે લઈને ત્યાં ગયા. તે વખતે અગ્નિ માટે સળગાવેલા લાકડામાં બળતા સર્પને પ્રભુએ અવધિ જ્ઞાનથી જોયો. તેથી દયાના ભંડાર પ્રભુએ કહ્યું કે 'અહો કષ્ટ અહો પાપ' કારણ કે જે તપમાં પણ દયા નથી.

અને દયા વિનાનો ધર્મ નથી. પ્રાણિવધથી ધર્મ કેવી રીતે થાય? પોતે કષ્ટનો આરંભ કર્યો પણ બીજાને કષ્ટ શા માટે આપવું. વગેરે પ્રભુના વચન સાંભળી ક્રોધથી લાલ નેત્રવાળા કમઠે કહ્યું કે હે કુમાર! હું કયા પ્રાણીનો વધ કરું છું તે કહો? ત્યારે તેને ખાત્રી કરાવવાને પોતાના સેવકો પાસે અગ્નિગતું લાકડું ચીરાવ્યું અને તેના પોલાણમાં રહેલો બળતો નાગ તેને દેખાડ્યો. મરણની તૈયારીમાં આવેલા તે સર્પને પ્રભુએ નમસ્કાર મંત્ર સંભળાવ્યો અને તેના પ્રભાવથી તે મરણ પામીને ધરણેન્દ્ર નામે નાગકુમાર દેવના ઈંદ્ર રૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે કમઠ પણ અજ્ઞાન તપ તપીને ભુવનપતિ દેવમાં મેઘકુમાર નિકાયમાં મેઘમાલી નામે દેવ થયો.

ત્યાર પછી શ્રીપાર્શ્વકુમારે એક વર્ષ સુધી સંવત્સરી દાન આપી સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય બુદ્ધિથી ત્રણસો રાજકુમારો સાથે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. ત્યાર પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. એક વખતે નગર નજીક તાપસના આશ્રમની પાસે કૂવાના કાંઠે વડ વૃક્ષની નીચે પ્રભુ કાઉસગ્ગમાં રહ્યા છે તે વખતે પૂર્વ ભવનું વેર સંભાળીને મેઘમાલીદેવે સિંહ, હાથી વગેરે વિકુર્વીને ઉપસર્ગો કર્યા પરંતુ પ્રભુ તો જરાયે ચલાયમાન થયા નહિ. ત્યાર પછી અત્યંત કોપાયમાન થઈને પ્રભુને પાણીમાં ડુબાડી દેવા માટે ઘોર ગર્જના પૂર્વક મુશલધાર વરસાદ વરસાવ્યો, અને તે વરસાદથી પ્રભુના નાક સુધી પાણી ઉંચે ચઢ્યું. તે વખતે ધરણેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી મેઘમાલીના ઉપસર્ગને જાણ્યો, તેથી પોતાના નિષ્કારણ બંધુ પ્રભુના ઉપસર્ગને દૂર કરવાને તરત પ્રભુ પાસે આવ્યો.

પ્રભુને પ્રણામ કરી તેમના પગ નીચે ઉત્તમ કમલ સ્થાપન કર્યું અને પ્રભુના મસ્તક ઉપર સાત ફણાવાળું છત્ર કર્યું, પછી મેઘમાલીને કહ્યું કે હે પાપી! આખા જગતના ગુરૂ ઉપર આ તારો કોપ શો? અત્યાર સુધી મેં આ તારા કૃત્યને સહન કર્યું પણ હવે હું સહન કરીશ નહિ. કારણકે હું પ્રભુનો સેવક છું. પ્રભુ તો શત્રુ અને મિત્ર બંને ઉપર સમાન દૃષ્ટિવાળા છે, તેથી તેમને તો કાંઈ થવાનું નથી, પરંતુ તને પોતાનેજ નુકશાન થવાનું છે, માટે હજુ પણ પ્રભુની પાસે ક્ષમા માગ. ધરણેન્દ્રના આ વચનથી ભય પામીને પોતાનો અપરાધ પ્રભુ આગળ ખમાવ્યો અને પોતાને સ્થાને ગયો. ધરણેન્દ્ર પણ પ્રભુને નમીને સ્વસ્થાને ગયો. એ પ્રમાણે તિર્યંચ હોય તેને લાગલાગટ વધારેમાં વધારે સાત આઠ ભવ થાય, પરંતુ જો વચમાં ધર્મને પામે તો સદ્ગતિ પણ પામે. ૫

અવતરણ—:—આ ગાથામાં પણ બીજા કથમપિ દ્વારને દૃષ્ટાંત પૂર્વક જણાવે છે:—

(शार्दू० वृत्तम्)

१ २ ३ ४ ५ ६
कालप्राणिभवा अनादिनिधनास्तत्सर्वजातौ सदा,
८ ७ ९ १० १३ १४ ११ १२
जीवेन भ्रमता मुहूर्तमपि हि प्राप्तं न किंचिद्धितम् ।
१८ १९ २१ २० १५ १६ १७
मुक्ताशुक्तिकयेव वारि मणिकृद्वाब्धौ क्वचिद्दैवत-
२३ २४ २२ २५ २६ २७ २९ २८
स्तत्प्राप्याथ सकंबलेन शबलेनोक्ष्णेव धार्यं श्रिये ॥६॥

કાલ જીવ ભવ ત્રણ અનાદિ તેહથી સર્વ જાતિમાં,
નિત્ય ભમતા આ જીવે મુહૂર્ત પણ નહીં શાંતિમાં;
કંઈક હિત ના મેળવ્યું તેથી ભ્રમણ કર્યું ચાલતું;
પણ સ્વાતિજલ જિમ છીપમાં જે દૈવયોગે આવતું. ૧
તો તેહનું મોતી બને તિમ કોઈ ભાગ્યવાન સાધતું,
તે ધર્મ પામે યોગ્ય અવસર પુણ્યથી સીધું થતું;
ધર્મ પામી આત્મા નિત જેમ કંબલ શંબલે,
એહિ સંગે ધર્મ સાધી સુર થયા સ્થિરતા ભલે. ૨

શ્લોકાર્થ:—કાલ, જીવ અને સંસાર આદિ અને અંત રહિત છે. તે કારણથી સર્વ યોનિમાં નિરંતર ભમતા જીવે કોઈ મુહૂર્ત સુધી પણ આત્મ હિતને પ્રાપ્ત કર્યું નથી. પરંતુ જેમ સમુદ્રમાં મોતીની છીપને કદાચિત્ દૈવયોગે મોતી અનાયાસે પ્રાપ્ત થઈ જાય છે તેમ કદાચ જીવને તે હિત (સમ્યક્ત્વાદિ) પ્રાપ્ત થઈ જાય તો કંબલ સહિત સંબલ નામના વૃષભની (બળદની) જેમ તેને મોક્ષ લક્ષ્મી મેળવવાને માટે ટકાવી રાખવું. ૧

સ્પષ્ટાર્થ:—કાલ, પ્રાણી અને ભવ અનાદિ અનંત એટલે શરૂઆત અને અંત રહિત છે. કારણ કે ભૂતકાળની આદિ નથી તેમજ ભવિષ્યકાળનો અંત નથી માટે કાલને અનાદિ અનંત કહ્યો. વર્તમાનકાળ એક સમય રૂપ જ હોવાથી તે સાદિ સાંત છે. વળી આ જીવની પણ આદિ નથી કારણ કે જે વસ્તુ નવી ઉત્પન્ન થાય તેની આદિ થાય. (શરૂઆત કહી શકાય) પરંતુ જીવ તો સ્વયંસિદ્ધ એટલે કોઈનો

કરેલો નથી. તેથી તેની આદિ નથી. તેમજ જીવનો નાશ પણ નથી. કારણ કે નારકી મનુષ્ય તિર્યંચ દેવરૂપે તેની જુદી જુદી અવસ્થાઓ બદલાય છે પરંતુ તે દરેક અવસ્થામાં તે જીવ રૂપે તો કાયમજ રહે છે માટે તેનો નાશ પણ નથી. તેવીજ રીતે ભવ એટલે સંસાર તે પણ આદિ અંત રહિત છે. કારણ કે આ સંસાર પણ કોઇનો કરેલો નથી. તેમજ સદા કાળ સંસારી જીવોથી ભરેલો હોવાથી તેનો છેડો પણ નથી. આ કારણથી એટલે આ ત્રણે પદાર્થો શરૂઆત અને છેડા રહિત હોવાથી સઘળી એટલે ચોરાસી લાખ યોનિમાં નિરંતરપણે રખડતા જીવે એક મુહૂર્ત એટલે બે ઘડી જેટલા વખત સુધી પણ થોડું પણ હિત એટલે સમ્યગ્દર્શનાદિ ધર્મ સ્વરૂપ સુખનું સાધન મેળવ્યું નથી. જો કદાચ અનુકૂળ નસીબના યોગે પ્રાપ્ત થઈ જાય તો તે ધર્મને જીવે મોક્ષ રૂપી લક્ષ્મીને પામવા માટે ટકાવી રાખવું જોઈએ. કોની પેઠે પ્રાપ્ત થાય? તે દૃષ્ટાન્ત પુર્વક જણાવે છે– જેમ સમુદ્રની અંદર મોતાની છીપ વડે (એટલે કાલુ નામની માછલી જેના ઉદરમાં સ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી જાય તો તેમાંથી મોતી બને છે) કદાચ નસીબ યોગે મોતી બનાવનારૂં પાણી મોતી રૂપી લક્ષ્મીને માટે ધારણ કરાય છે તેમ જીવે પણ ધર્મ પામીને મોક્ષ રૂપી લક્ષ્મીને માટે તેને ટકાવી રાખવો જોઈએ. આ બાબતમાં ઉદાહરણ જણાવે છે:–જેવી રીતે સંબલ અને કંબલ નામના બે વૃષભોએ ધર્મ પામીને તેને ટકાવી રાખ્યો તેવી રીતે ધર્મને ટકાવી રાખવો જોઈએ. ૬

સંબલ કંબલનું દૃષ્ટાન્ત ટુંકમાં આ પ્રમાણે જાણવું—

મથુરા નામની નગરીમાં જિનદાસ નામે શેઠ હતા તે જૈન ધર્મમાં આસક્ત હતા. તે શેઠને સાધુદાસી નામે પ્રિયા હતી. આ સાધુદાસીને કોઈક આભીરી (ભરવાડણ) સાથે મૈત્રી હતી. એક વખતે આભીરીને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હતો. ત્યારે આભીરીએ શેઠ શેઠાણીને આમંત્રણ આપ્યું. ત્યારે શેઠાણીએ કહ્યું કે ત્યાં આવવાનો વખત નથી માટે કેવી રીતે આવીએ? પરંતુ લગ્ન પ્રસંગે તમારે કોઈ વસ્તુ જોઈએ તો લઈ જજો. શેઠે આપેલાં ઘરેણાં તે લઈ ગઈ. તેથી લગ્નમાં ઘણો રંગ જામ્યો તેથી તે ઘણી રાજી થઈ. તેથી પ્રસન્ન થયેલા આભીરે કંબલ અને શંબલ નામના બે ત્રણ વર્ષના વાછડા શેઠને ભેટ આપ્યા. શેઠે ગ્રહણ કીધા નહિ તો પણ પરાણે તેમના આંગણામાં બાંધીને ભરવાડ ચાલ્યો ગયો. કારણ કે તેમના જેવાની મૈત્રી આવીજ હોય છે. ત્યાર પછી જિનદાસે વિચાર્યું કે જો આ વાછડા હું બીજાને ત્યાં મૂકીશ તો તેમને હળાદિકમાં જોડી દુઃખી કરશે. તેથી શેઠે તે વાછડા પોતાને ત્યાં રાખ્યા. અને શેઠ તેમનું પ્રાસુક જલ ઘાસ વગેરેથી રક્ષણ કરે છે. જિનદાસ શેઠ આઠમી અને ચતુર્દશીએ પૌષધ વ્રત કરતા હતા. તે વાત સાંભળીને તેઓ પણ ધર્મને વિષે શુભ ભાવવાળા થયા. તેથી જે દિવસે શેઠ ખાતા નથી તે દિવસે તેઓ પણ ખાતા નથી. તેથી શેઠે પણ વિચાર્યું કે આટલા વખત સુધી દયાભાવથી તેમનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ હવે તો તે મારા સાધર્મિક થયા છે તેથી મારે તેમનું વધારે સારી રીતે પોષણ કરવું જોઈએ. તેથી શેઠ પણ હરરોજ તેઓ પશુ છે માટે નહિ પરંતુ પોતાના જ બંધુઓ છે એ ભાવથી ભક્તિ કરે છે.

શ્રેષ્ઠ કુલ રૂપ સ્થાન મળતાં જરૂર જન ધર્મી બને,
પણ દુષ્કુલે જન્મ્યા છતાં પુણ્યે જનો ધર્મી બને;
સ્થાન ઝેરી સર્પ તો પણ ઝેર હરનારો મણી,
ત્યાં થાય કાદવથી હુવે ઉત્પતિ તેમ કમલ તણી. ૧

સુલસ નામે સુત કસાઈ કાલસૌકરિકનો હતો,
પિતા અભવ્ય છતાં ન ધર્મે તે કદી આળસુ થતો;
પુણ્યયોગે સુલસ પામે સંગ અભય કુમારનો,
હોય નીચ કુલ તોય મહિમા જાગતો છે પુણ્યનો. ૨

શ્લોકાર્થઃ—જે સુલસ તેવા પ્રકારના અભવ્ય પિતાનો પુત્ર છતાં ધર્મને વિષે આલસ્યવાળો થયો નથી. શું ઝેરી સર્પથી ઝેરને હરનાર મણિ થતો નથી? અથવા કાદવમાંથી લક્ષ્મીના ઘર રૂપ કમલની ઉત્પત્તિ થતી નથી? અથવા થાય છે. ૯

સ્પષ્ટાર્થઃ–ખરાબ કુલમાંથી પણ ઉત્તમ પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય છે તો સુકુલની તો વાતજ શી? એ વાત દૃષ્ટાન્ત પૂર્વક સમજાવે છે. ખરાબ કુલમાંથી પણ ઉત્તમ પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત તો ખરાબ કુલનો મહિમા જણાવે છે એવી શંકા થાય તો તે બાબતમાં જણાવવાનું કે ખરાબ કુલમાંથી ઉત્તમ પુરૂષો ઉત્પન્ન થાય છે તે તે પુરૂષનો પૂર્વનો પુણ્યોદય જાણવો. પરંતુ તે કુલનું માહાત્મ્ય નથી. શ્રેણિક રાજાના વખતમાં રાજગૃહી નગરીમાં કાલિકસૌરિક નામે ચાંડાલ હતો જે દરરોજ પાંચસો પાડાનો વધ કરતો હતો અને જેને શ્રી મહાવીર પ્રભુએ અભવ્ય એટલે મોક્ષે જવાને અયોગ્ય જણા-

ન્યો હતો તે કાલિકસૌરિકનો પુત્ર છતાં પણ સુલસ ધર્મને વિષે આળસવાળો થયો નથી. અથવા આવા નીચ કુલમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં અને અભવ્ય પિતાનો પુત્ર છતાં સુલસે ધર્મકાર્યમાં આળસ રાખી નહિ. પરંતુ સમ્યગ્ રીતે ધર્મની આરાધના કરી. કારણ કે તેને સુકુલમાં ઉત્પન્ન થએલા અભયકુમારની સાથે મિત્રતા હતી. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપે છેઃ–શું ઝેરી સર્પમાંથી ઝેરને હરણ કરનાર મણિ ઉત્પન્ન થતો નથી ? અથવા ઝેરી સર્પના માથા ઉપર મણિની ઉત્પત્તિ થાય છે જે મણિ તે સર્પના ઝેરનો નાશ કરનાર થાય છે. અથવા તે પ્રસિદ્ધ લક્ષ્મી દેવીના ગૃહ રૂપ સરોવરને વિષે કાદવમાંથી પણ કમલની ઉત્પત્તિ થાય છે. ૯

સુલસના દૃષ્ટાન્તનો ટુંક સાર આ પ્રમાણેઃ–રાજગૃહ નગરમાં કાલસૌકરિક નામે ચંડાલ હતો. તે દરરોજ પાંચસો પાડાનો વધ કરતો હતો. તેમજ અભવ્ય હતો. તેને સુલસ નામનો પુત્ર હતો. તે અભકુમારની મિત્રતાથી ધર્મને વિષે દૃઢ આસ્થાવાળો થયો હતો. કાલસૌકરિક મરીને નરકે ગયો ત્યારે સ્વજનોએ તેને કુટુંબનો ભાર સોંપીને કહ્યું કે જેમ તારા પિતાએ હિંસાનો ત્યાગ કર્યો ન્હોતો તેમ તારે પણ હિંસા તજવી નહિ અને કુલક્રમનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ. ત્યારે સુલસે કહ્યું કે બંને ભવનો નાશ કરનારી હિંસા કયો સમજુ પુરૂષ કરે ? પ્રાણનો ત્યાગ કરવો સારો પણ હિંસા કરવી સારી નહિ. કુટુંબીઓએ કહ્યું કે કુલક્રમને ઓળંગવાના પાપથી શું તું હિંસામાં વધારે પાપ માને છે. બધા જીવો

વળી કેટલાક પશુ તો દુઃખથી પીડાતા હોય છે તો તેમને મારવામાં પાપને બદલે ઉલટું પુન્ય થાય છે તે છતાં તને તેમાં પાપ લાગતું હોય તો આપણે જેમ ધન વહેંચીએ છીએ તેમ તે પાપને વહેંચી લઈશું. ત્યાર પછી સુલસ વિચારે છે કે આ અજ્ઞાનીઓને મારે સન્માર્ગમાં જોડવા જોઈએ. એ વિચારથી એક દિવસે તેણે કુહાડા વડે પોતાનો પગ છેદ્યો. ત્યાર પછી તેની વેદનાથી વિલાપ કરતા સુલસે તેઓને કહ્યું કે હે પૂજ્ય સગાંઓ મને ઘણી પીડા થાય છે માટે તમે થોડી થોડી પીડા વહેંચી લો ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે તારી વેદના અમારાથી શી રીતે લેવાય? ત્યારે સુલસે કહ્યું કે જો તમે મારી પીડા લઈ શકતા નથી તો તમે મારૂં પાપ શી રીતે લેશો? એ પ્રમાણેનાં સુલસનાં વચનથી બોધ પામીને તેઓ ધર્મ બુદ્ધિવાળાં થયાં. સુલસે પોતાની શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કર્યો નહિ. એ તેનાં પૂર્વ પુણ્યનો પ્રભાવ જાણવો.

॥ ઈતિ સુલસ કથા ॥

અવતરણ:—સુકુલમાં ઉત્પન્ન થએલી સ્ત્રીઓ પણ બોધને માટે થાય છે તે જણાવે છે:—

८ ५ ६
बोधाय सद्धर्मकुलोद्भवाः स्त्रियो-
७ २ ४ १ ३
ऽभ्युदायनस्येव पुरा प्रभावती ।
१० १२ ९ १३ ११
सत्तीर्थता किं जलधेर्न ? गंगया,
१६ १४ १५ १८ १७
सद्वृत्तता वा शशिनो न ? राकया ॥ १० ॥

શુભ ધર્મવાસિત કુલ વિષે જન્મેલ સ્ત્રીઓ પણ બને,
ધર્મબોધ પમાડનારી જિમ ઉદાયન ભૂપને;
રાણી પ્રભાવતી સત્ય તે જિમ સંગથી ગંગાતણા,
સાગર ગણાયે તીર્થ રૂપે સંગથી પૂનમ તણા. ૧

ચંદ્રમા દેખાય પૂરણ ગોળ સારા સંગથી,
લાભ સારા સંપજે જિમ શ્રેષ્ઠ કારણ સંગથી;
મહિમા પ્રવર કુલનો જણાવ્યો ધર્મ કારણ સુકુલને,
પુણ્ય ઉદયે મેળવી આરાધજો જિન ધર્મને. ૨

શ્લોકાર્થ:–પૂર્વે થએલા ઉદાયન નામના રાજાની રાણી પ્રભાવતીની જેમ સદ્ધર્મવાળા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી સ્ત્રીઓ પણ બોધને માટે થાય છે. (દૃષ્ટાંત જણાવે છે.) સમુદ્રનું ઉત્તમ તીર્થપણું ગંગાવડે શું નથી થતું? અથવા ચંદ્રનું ગોળાકારપણું પૂર્ણિમાની રાત્રી વડે શું નથી થતું? અર્થાત્ થાય છે. ૧૦

સ્પષ્ટાર્થ:–સદ્ધર્મવાળા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી સ્ત્રીઓ પણ બોધને માટે થાય છે. કારણ કે જે કુલ પરંપરામાં સદ્ધર્મનું પાલન કરવામાં આવે છે તે કુલમાં ઉત્પન્ન થએલ બાળકો ઉપર પણ તેના સારા સંસ્કાર નાનપણથી જ પડે છે. અને તેથી સદ્ધર્મવાળા કુલમાં ઉત્પન્ન થએલી પ્રભાવતી નામે રાણી પોતાના પતિ ઉદાયન નામના રાજાને બોધ કરનારી થઈ. આ પ્રભાવતીનું દૃષ્ટાન્ત હમણાં જ સ્પષ્ટાર્થને અંતે જણાવવામાં આવશે. એ પ્રમાણે સદ્ધર્મવાળા કુલમાં

ઉત્પન્ન થએલી સ્ત્રીઓ પણ બોધ માટે થાય છે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી તે ઉદાહરણ પૂર્વક જણાવે છે. જેમ સમુદ્ર ખારો છે તે છતાં ગંગા નદીના સંયોગથી તે સમુદ્ર સારા તીર્થપણાને પામે છે. જ્યાં નદીનો સમુદ્ર સાથે સંયોગ થાય તે તીર્થ કહેવાય છે. પરંતુ ગંગા નદીની પવિત્રતાને લઈને તેનો જે સ્થળે સમુદ્ર સાથે સંગમ થાય છે તે સ્થલ સુતીર્થ તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. આજ બાબતમાં કવિશ્રી બીજું ઉદાહરણ પણ આ પ્રમાણે આપે છે કે-પૂર્ણિમાની રાત્રીની સોબતથી ચંદ્રમાને શું ગોળાકારપણું નથી થતું ? અથવા તો પૂર્ણિમાની રાત્રીની સોબતથી તે રાત્રીએ ચંદ્રમાનું ગોળાકારપણું થાય છે એટલે ચંદ્ર સંપૂર્ણ ગોળ હોય છે. પૂનમ સિવાયના દિવસે ચંદ્ર થોડો ઘણો પણ ખંડિત હોય છે પણ પૂર્ણિમાને દિવસે તેની 'સદ્વૃતતા' સંપૂર્ણ ગોળાકારપણું થાય છે. તે પૂર્ણિમાનો પ્રભાવ છે. એમ જણાવે છે. ૧૦

પ્રભાવતી રાણીનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે:-

ભરતક્ષેત્રમાં સિન્ધુસૌવીર નામનો દેશ છે. તેમાં વીતભય નામે નગર છે. તે દેશનો ઉદાયન નામે રાજા છે. તે મહાપરાક્રમી હતો. તેના તાબામાં સિન્ધુસૌવીર વગેરે ૧૬ દેશો છે. વળી તે ૩૬૦ નગરનો સ્વામી છે. વળી મહાસેન વગેરે દશ રાજાઓ તેના ચરણની સેવા કરતા હતા. આ રાજાને પ્રભાવતી નામે પટ્ટરાણી હતી. તેમને રાજ્યનો ભાર ઉપાડવામાં સામર્થ્ય ગુણોવાળો અભીચિ નામનો પુત્ર તથા કેશિક નામનો ભાણેજ હતો.

એક વખતે તે નગરમાં એક મોટો વહાણનો વેપારી

આવ્યો. તેના હાથમાં પ્રતિમાથી રમણીય એક દાબડો હતો. તે દાબડાને બજારના મધ્ય ભાગમાં રાખીને તેણે આ પ્રમાણે ઘોષણા કરી કે "હે જનો! તમે આ દેવાધિદેવની પ્રતિમા ગ્રહણ કરો તેના પ્રભાવથી દુસ્તર સમુદ્ર પણ મને સહેલાઈથી તરવા યોગ્ય થયો છે. આ ઘોષણા સાંભળીને તાપસ સહિત પ્રથમ તો ઉદાયન રાજા આવ્યો. બીજા પણ તાપસો, વિપ્રો, ત્રિદંડિકો વગેરે આવ્યા અને દાબડામાં પોતાના દેવ હરિ હર બ્રહ્મા વિગેરેની પ્રતિમા હશે એમ ધારીને પોતાના દેવાધિદેવની બુદ્ધિથી તેઓ તે દાબડાને ઉઘાડવા લાગ્યા. પરંતુ જ્યારે તે ઉઘડયો નહિ ત્યારે લોઢાના કુહાડાથી ભાગવા માંડયો છતાં તે કાષ્ઠસંપુટ (દાબડો) ઉઘડયો નહિ ત્યારે નગરવાસીઓ સહિત રાજા વિસ્મય પામ્યો. ભર્તારનો ભોજન વખત થઈ ગયો છે એમ જાણીને પ્રભાવતી રાણીએ રાજાને બોલાવવા દાસીને મોકલી, તે વખતે (રાણીને) આ આશ્ચર્ય દેખાડવાને રાજાએ રાણીને ત્યાં બોલાવીને આ આશ્ચર્ય જણાવ્યું. આ સાંભળીને પ્રભાવતી રાણીએ પોતાના ચિત્તમાં વિચારીને કહ્યું કે હે દેવ! આ પ્રતિમા દેવાધિદેવ અરિહંત પરમેશ્વરની તો નથીને? તેમની આ પ્રતિમા હોય તો હરિ વગેરેના નામથી તે કેવી રીતે પ્રગટ થાય? અરિહંત ભગવાનની અદ્ભુત પ્રતિમા હું લોકોને સ્મરણ માત્રથી દેખાડીશ. પછી રાજાની આજ્ઞાથી તે પ્રભાવતી રાણીએ યક્ષકર્દમ વગેરેથી અભિષેક કરીને પ્રણામપૂર્વક કહ્યું કે હે દેવાધિદેવ! હે અરિહંત! હે અષ્ટ પ્રતિહાર્યધારી! તમે મને પોતાનું દર્શન આપો. આ પ્રમાણેના રાણીના વચનથી સિદ્ધ મન્ત્રની

એક મનોહર ઉપવન દેખીને રાજાને તે દેખાડ્યું. તે જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે મનોહર ફૂલોવાળું આ ઉદ્યાન મારા ગુરૂ તાપસોનું છે તેથી આનાં ફૂલો ખાવાની મારી ધારણા પૂર્ણ થશે. આવું વિચારી કેટલામાં તે ફૂલો લેવાને રાજાએ હાથ નાખ્યો કે તરતજ કોપેલા તે તાપસો રાજાને મારવા દોડ્યા. ચોરની જેમ ધ્રુજતો તે રાજા ત્યાંથી નાઠો. રસ્તામાં ભિક્ષાને આવનારા સાધુઓને જોયા. તેઓના શરણે રાજા ગયો. તેઓએ રાજાનું ભયથી રક્ષણ કર્યું, પછી રાજાએ વિચાર્યું કે મેં જન્મથી જેમનું પોષણ કર્યું તેમનાથી જ હું કેમ ઠગાયો, અને પૂર્વે મેં જેમને જોયા નથી તેવા આ સાધુઓએ મારૂં કેમ રક્ષણ કર્યું. માટે સારી રીતે પરીક્ષા કરાએલો એમનો ધર્મ મારૂં શરણ થાઓ. આવું વિચારતા રાજાની આગળ તે પ્રભાવતી દેવે પ્રગટ થઈને જૈનધર્મમાં તેને નિશ્ચલ કર્યો. ત્યારથી માંડીને ઉદાયન રાજા અરિહંતે કહેલ દયા મૂલ ધર્મનો તથા સાધુઓનો ભક્ત એવો શ્રાવક શિરોમણી થયો. આ પ્રમાણે તે પ્રભાવતીએ રાજાને બોધ પમાડી પરમ શ્રાવક બનાવ્યો. (જે પ્રતિમાનું દેવદત્તા પૂજન કરે છે તેના પ્રભાવથી તેને કેવું ફલ મળ્યું વગેરે પ્રતિમાનો મહિમા જણાવતી આ કથા ઘણી લાંબી છે, પરંતુ તેનો અહીં સંબંધ નથી માટે જણાવી નથી.)

॥ ઈતિ પ્રભાવતી રાણીની કથા ॥

અવતરણ:—હવે સાધુ સંગ વિના અજ્ઞાનથી મહા કષ્ટ કરતાં છતાં પણ મોક્ષ રૂપ ફળ મળતું નથી તે બાબત બે ગાથાઓ વડે ગ્રંથકાર ઓગણીસમું સાધુસંગ નામનું દ્વાર કહે છે:—

जीवादितत्त्वविकलैर्विपुलैस्तपोभि-
र्मुक्तो न तामलिरगात्कुसाधुसंगः ।
कः स्वर्णसिद्धिमधिगच्छति कूटकल्पैः,
को वांबुधिं तरति जर्जरयानपात्रैः ॥१९॥ वसंततिलकावृत्त ॥

સમ્યક્ત્વના યોગે જ પ્રકટે બોધ નિર્મલ તત્ત્વનો,
સાધુ સંગે બોધ તેવો તામલિને સાધુનો;
સંગ ન થયો તેહથી સમ્યક્ત્વ બોધ થયો નહી,
તે સ્થિતિમાં ઉગ્ર તપ પણ મોક્ષ હેતુ થયો નહી. ૧

ખોટા પ્રયોગે સ્વર્ણસિદ્ધિ કોણ પામે ? કો નહી,
સડી ગયેલા વહાણમાં બેસી સમુદ્ર તરે નહી;
મરણકાલે તામલી સમકિત લહે સુનિદર્શને,
ઈંદ્ર સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોવે જાણજો એ નિયમને. ૨

શ્લોકાર્થ:—સુગુરુના સંગને નહિ પામેલો તામલિ નામનો તાપસ જીવાદિ તત્ત્વના જ્ઞાનથી રહિત મોટા તપ વડે પણ મુક્તિ પામ્યો નહિ. (કારણ કે) ખોટા ઔષધિ પ્રયોગોથી કોણ સ્વર્ણસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે? અથવા કોઈ ન જ કરે.

તેમજ જુના (કાણાવાળા) વહાણથી કોણ સમુદ્રને તરે? અથવા કોઈ તરી શકે નહિ. ૧૧

સ્પષ્ટાર્થ:—કંચન કામિનીના ત્યાગી એવા સદ્‌ગુરૂની સોબત વિના મોક્ષ પ્રાપ્તિ થતી નથી તે જણાવે છે. તામલિ નામના તાપસે જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આશ્રવ સંવર નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વોનું સ્વરૂપ સમજ્યા સિવાય કરેલું મોટું અજ્ઞાન તપ સુસાધુની સોબત રહિત હોવાથી મોક્ષરૂપી ફળને આપનારૂં થયું નહિ. આ તાપસે જેટલું તપ કર્યું (તેનું વર્ણન તેની કથામાં કહેવાશે) તે તપ જો સુસાધુ પાસેથી જીવ અજીવ વગેરે નવ તત્ત્વોના સ્વરૂપને સમજીને શ્રદ્ધાપૂર્વક કર્યું હોત તો તે સમકિત પૂર્વક થાત તેથી તેને મોક્ષ રૂપી ફળ મળત. પરંતુ સમકિત વિનાનું હોવાથી તે ઉગ્ર તપ પણ મિથ્યાત્વ મિશ્રિત હોવાથી તે અજ્ઞાન તપનું નજીવું જ ફળ મળ્યું અથવા તેને મોક્ષરૂપી ઈષ્ટની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. આ બાબત દૃષ્ટાન્ત પૂર્વક સમજાવે છે. સુવર્ણસિદ્ધિ મેળવવાને માટે જે ઔષધિઓનો પ્રયોગ કરવાનો છે તે ઔષધિઓને બદલે ખોટી ઔષધિઓથી પ્રયોગ કરનારને સુવર્ણસિદ્ધિ થતી નથી. તેમજ સમુદ્ર તરવાને માટે જર્જરિત વહાણ એટલે જુનું વહાણ કામમાં આવે નહિ અથવા જુના વહાણથી સમુદ્ર તરી શકાય નહિ કારણ કે જુનું વહાણ સમુદ્રની વચમાં જ ભાગી જાય છે તેથી સમુદ્ર તરી શકાતો નથી. તેવી રીતે અજ્ઞાન કષ્ટથી પણ આ સંસાર રૂપી સમુદ્રનો પાર પામી શકાતો નથી. ૧૧

તામલિ તાપસની કથા:—

તામલિપ્તી નગરીમાં તામલિ નામે એક શેઠ હતા. તેણે

સંસારની અસારતા જાણી. વૈરાગ્ય ભાવનાથી અજ્ઞાનને લીધે તાપસી દીક્ષા લીધી. ત્યાર પછી નગરમાં ઘેર ઘેર ભ્રમીને ભિક્ષા લઈને તે વનમાં ગયો. પછી લાવેલી ભિક્ષા વાપરતા તેને વિચાર થયો કે જગતમાં ઘણાં જલચર, સ્થલચર અને ખેચર જીવો ભૂખ્યાં છે માટે હું એકલો આ ભિક્ષા કેમ ખાઈ શકું? તેથી તેણે ભિક્ષાના ચાર ભાગ કર્યા. તેમાંનો એક ભાગ પોતાને માટે અને બાકીના ત્રણ ભાગ બાકીના જીવોને નાખીને પોતાનો જે ચોથો ભાગ હતો તેને પાણીમાં એક-વીસ વાર ધોઇ નાખીને નીરસ કરીને પોતે વાપરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તેણે ૬૦ હજાર વર્ષ સુધી આકરું તપ કર્યું. તો પણ અજ્ઞાન કષ્ટ હોવાથી તેને ઘણાં કર્મની નિર્જરા થઈ નહિ. અંતે અનશન કરીને મરીને બીજા ઇશાન દેવલોકમાં ઇન્દ્રપણે ઉત્પન્ન થયો. આટલું તપ જો બીજા જ્ઞાનીએ (સમકિતવંત) પુરૂષે કર્યું હોત તો તેટલા તપથી સાત જણા મોક્ષે જાત. પરંતુ એટલું તપ કરવા છતાં સમ્યક્ત્વ-રહિત હોવાથી એ તામલિ પણ મોક્ષે જઈ શકયો નહિ. કારણકે આ તપ એ અજ્ઞાન કષ્ટ હતું, તેથીજ કહ્યું છે કે અજ્ઞાની પુરૂષ ઘણાં ક્રોડ વર્ષો સુધી તપ કરીને જે કર્મ ખપાવે તે જ્ઞાની પુરૂષ એક શ્વાસોશ્વાસમાં ખપાવે છે. માટે જ્ઞાનપૂર્વકનું તપ ઘણો લાભ આપનારું છે. તામલિ તાપસ અંત સમયે મુનિના દર્શનથી સમ્યક્ત્વ પામી ઈંદ્ર થયા છે. એમ અન્ય ગ્રંથોમાં કહ્યું છે.

॥ ઈતિ તામલિ તાપસ કથા ॥

[illegible]

(औपच्छन्दसिकवृत्तम्)

३ ४ १ २
गिरिपुष्पशुकाविवामलोऽङ्गी,
६ ५
गुणनाशोदयभाग् जडज्ञसंगात् ।
८ १० १३ ७ १५ १६
जलदाम्बु विषं सुधा च न स्यात्,
९ ११ १४ १२
कनकद्रौ च किमिक्षुकानने च ॥ १२ ॥

ગિરિશુકતણી ને પુષ્પશુકની જેમ નિર્મળ જીવને,
મૂર્ખ જ્ઞાની સંગથી ગુણ નાશ પામે ઉદયને;
જલ મેઘનું ધત્તૂરમાં વિષ રૂપ બને ને ઇક્ષુમાં,
મીઠાશ દેનારૂં બને છે ભેદ અહીં આધારમાં. ૧

શ્લોકાર્થ:—નિર્મલ પ્રાણી ગિરિ શુક અને પુષ્પ શુકની જેમ મૂર્ખ અને જ્ઞાનીની સોબતથી અનુક્રમે ગુણના નાશ વાળો અને ઉદયને ભજનારો થાય છે. મેઘનું પાણી ધંતુરાને વિષે ઝેર રૂપ અને શેરડીના વનને વિષે અમૃત રૂપ નથી થતું ? અર્થાત્ થાય છે. ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે એકજ માતા પિતાના પુત્ર છતાં ગિરિશુક જે ભીલ લોકની સોબતમાં રહ્યો તેના ગુણો નાશ પામ્યા અથવા તેનામાં વિનયાદિ સારા ગુણો આવ્યા નહિ અને તેને બદલે ખરાબ વચનો બોલવા રૂપ દુર્ગુણો આવ્યા. અને તેનોજ બીજો [illegible]

રહ્યો, તેથી તાપસોનાં વચનો ગાળોને સારો આચાર વગેરે જોઈને સારા વિનયાદિ ગુણવાળો થયો. તેવી રીતે આ જીવ બાળપણમાં પ્રાયે નિર્મલ છતાં આગળના સારા નરસાને નહિ સમજતો હોવા છતાં જડ એટલે મૂર્ખ અથવા અજ્ઞાની પુરુષની સોબતને લીધે નિર્ગુણી થાય છે એટલે તેનામાં સારા ગુણો આવતા નથી અને ખરાબ ગુણો આવે છે. તેથી ઉલટું, જે નિર્મલ જીવ જ્ઞાની પુરુષની સોબતમાં રહે છે તેનામાં સદ્ગુણો આવે છે. એ પ્રમાણે સારી સોબત અને ખરાબ સોબતનું ફળ મળે છે. આ બાબત દૃષ્ટાન્તથી સમજાવે છેઃ—જેમ નિર્મલ એવું મેઘનું પાણી તે ધંતૂરાના વૃક્ષને વિષે ઝેર રૂપ થાય છે. કારણ કે ધંતૂરો ઝેર રૂપ છે એટલે ખરાબ છે અને તેની સોબત થવાથી નિર્મલ છતાં પણ મેઘનું પાણી ઝેર રૂપે થઈ જાય છે. અને તેજ પાણી શેરડીના વનને વિષે અમૃત એટલે મીઠું (સ્વાદિષ્ટ) બને છે. શેરડીમાં મીઠાશ છે અને તેની સોબત થવાથી પાણી પણ મીઠું—ગળ્યું બની જાય છે. જેવી સોબત તેવી અસર એવી કહેવત લોકોમાં પણ ચાલે છે. માટે પોતાનો ઉદય (આબાદી) ઇચ્છનારે પણ ખરાબ સોબતનો ત્યાગ કરી સારી સોબત કરવી. ૧૨

ગિરિશુક અને પુષ્પશુકની લૌકિક કથા આ પ્રમાણે જાણવીઃ—

એક પોપટીએ વૃક્ષના કોતરમાં બે ઇંડાં મૂક્યાં. તેમાંથી બે પોપટનાં બચ્ચાં જન્મ્યાં. તેમાંનો એક પોપટ ત્યાં આવેલા ભીલોએ લીધો તે ગિરિશુક નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને

અનંતરાગ્યઃ- સારી સોબત અને નઠારી સોબત અનુક્રમે ગુણ માટે અને નાશ માટે થાય છે તે પ્રશ્નના ઉત્તર સાંભળવે છે:—

(औपच्छन्दसिकवृत्तम्)

३ ४ १ २
गिरिपुष्पशुकाविवामलोऽङ्गी,
६ ५
गुणनाशोदयभाग् जडज्ञसंगात् ।
८ १० १३ ७ १५ १६
जलदाम्बु विषं सुधा च न स्यात्,
९ ११ १४ १२
कनकद्रौ च किमिक्षुकानने च ॥ १२ ॥

ગિરિશુકતણી ને પુષ્પશુકની જેમ નિર્મળ જીવને,
મૂર્ખ જ્ઞાની સંગથી ગુણ નાશ પામે ઉદયને;
જલ મેઘનું ધત્તૂરમાં વિષ રૂપ બને ને ઇક્ષુમાં,
મીઠાશ દેનારૂં બને છે ભેદ અહીં આધારમાં. ૧

શ્લોકાર્થ:—નિર્મલ પ્રાણી ગિરિ શુક અને પુષ્પ શુકની જેમ મૂર્ખ અને જ્ઞાનીની સોબતથી અનુક્રમે ગુણના નાશ વાળો અને ઉદયને ભજનારો થાય છે. મેઘનું પાણી ધંતુરાને વિષે ઝેર રૂપ અને શેરડીના વનને વિષે અમૃત રૂપ નથી થતું ? અર્થાત્ થાય છે. ૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—જેવી રીતે એકજ માતા પિતાના પુત્ર છતાં ગિરિશુક જે ભીલ લોકની સોબતમાં રહ્યો તેના ગુણો નાશ પામ્યા અથવા તેનામાં વિનયાદિ સારા ગુણો આવ્યા નહિ અને તેને બદલે ખરાબ વચનો બોલવા રૂપ દુર્ગુણો આવ્યા. અને તેનોજ બીજો ભાઈ પુષ્પશુક તાપસની સોબતમાં

આ વિષયમાં રૌહિણેય ચોરનું દૃષ્ટાન્ત નીચે પ્રમાણે જાણવું:—

રાજગૃહ નામના નગરની પાસે વૈભારગિરિ નામનો પર્વત છે. તેની ગુફામાં લોહખુર એ નામથી પ્રસિદ્ધ એક ચોર રહેતો હતો. તે રાત્રીએ રાજગૃહ નગરમાં ચોરી કરી આજીવિકા ચલાવતો હતો. તેને રોહિણી નામની પત્નીથી રોહિણેય નામનો પુત્ર થયો હતો. જ્યારે લોહખુર ચોર મરણ પથારીએ પડયો ત્યારે તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે તું મારું કહ્યું અવશ્ય માનીશ ? પુત્રે પણ કહ્યું કે તાતનું કહ્યું હું જરૂર કરીશ. પિતાની આજ્ઞા કોણ ન પાળે. માટે જે આજ્ઞા હોય તે જણાવો. ત્યારે લોહખુરે હર્ષિત થઈને કહ્યું કે દેવો જેમનું સમવસરણ રચે છે અને જે તેમાં બેસીને દેશના આપે છે તે વીરનું વચન તારે સાંભળવું નહિ. આ પ્રમાણે કહીને મરણ પામીને તે દુર્ગતિમાં ગયો.

રૌહિણેય પણ પિતાની જેમ રાજગૃહી નગરીમાં ચોરી કરવા લાગ્યો. એક વાર વીરપ્રભુ પણ વિહાર કરતા કરતા તે નગરીમાં સમોસર્યા–સમવસરણમાં બેસીને પ્રભુ ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. તે વખતે રૌહિણેય ચોર પણ કંઈ જરૂરી કામના પ્રસંગે તે રસ્તે નીકળ્યો. પ્રભુને દેશના આપતાં સાંભળીને પિતાનું વચન સાંભર્યું. તે રસ્તા સિવાય બીજો માર્ગ નહિ હોવાથી અને જરૂરનું કામ હોવાથી વીર પ્રભુનું વચન સંભળાય નહિ તે માટે તેણે બંને કાનમાં આંગળીઓ ઘાલીને આગળ ચાલવા માંડયું. પરંતુ નસીબ બે ડગલા આગળ હતું. તેથી થોડોક આગળ ગયો અને પગમાં જોરથી કાંટો વાગ્યો. કાંટો

બોધ કરનારૂં થાય છે, જેમ રોહિણેય નામના ચોરને શ્રીવીર પ્રભુનાં વચન સાંભળવા ઉપર દ્વેષ હતો છતાં પણ પગમાં કાંટો વાગવાથી તે (કાંટો) કાઢવા માટે બંધ કરેલા કાનમાંથી આંગળી કાઢી લેવી પડી અને તેથી તેના કાનમાં મહાવીર પ્રભુના "દેવો જમીનથી ચાર આંગળ અદ્ધર ચાલે છે તથા તેમની આંખો બંધ થતી નથી" એટલાં વચનો કાનમાં પેસી ગયાં તે પણ તેને ઘણા લાભદાયી થયાં. કારણ કે તે સાંભળેલા વચનને લીધે અભયકુમારની જાળમાં તે ફસાયો નહિ. અને અંતમાંથી બચી ગયો. એટલું જ નહિ પરંતુ એક જ વચન સાંભળવાથી આટલો ફાયદો થયો તો જેઓ ધર્મનો ઉપદેશ નિરંતર સાંભળે છે તેમને કેટલો લાભ થાય? એવું વિચારીને તેણે ચોરીનો ધંધો બંધ કરીને દીક્ષા લીધી. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત જણાવે છે કે રોગવાળાને ગમતો ન હોય તેને આપવામાં આવતો કડવો ઉકાળો તેના રોગનો નાશ કરીને તેને સાજો બનાવે છે. ને તેથી તે સુખી થાય છે. તેવી જ રીતે સૂર્ય જો કે તેના તાપને લીધે આકરો લાગે છે તે છતાં પણ તે જગતના જીવોને હિત માટે થાય છે. કારણ કે તેનો પ્રકાશ જીવોને મળતો ન હોય તો જીવોની તંદુરસ્તી સચવાતી નથી કારણ કે દરેકને જીવવાને માટે સૂર્યના પ્રકાશની જરૂર છે. વળી તે અંધકારનો પણ નાશ કરે છે જેથી કરીને દરેક વસ્તુ સ્પષ્ટપણે જોઈ શકાય છે. સાર એ છે કે ગમતાં ન હોય તે છતાં પણ પરિણામે લાભદાયી એવાં બોધ વચનો જરૂર લાભ આપનાર થાય છે. ૧૪

આ વિષયમાં રૌહિણેય ચોરનું દૃષ્ટાન્ત નીચે પ્રમાણે જાણવું:—

રાજગૃહ નામના નગરની પાસે વૈભારગિરિ નામનો પર્વત છે. તેની ગુફામાં લોહખુર એ નામથી પ્રસિદ્ધ એક ચોર રહેતો હતો. તે રાત્રીએ રાજગૃહ નગરમાં ચોરી કરી આજીવિકા ચલાવતો હતો. તેને રોહિણી નામની પત્નીથી રોહિણેય નામનો પુત્ર થયો હતો. જ્યારે લોહખુર ચોર મરણ પથારીએ પડયો ત્યારે તેણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું કે તું મારું કહ્યું અવશ્ય માનીશ ? પુત્રે પણ કહ્યું કે તાતનું કહ્યું હું જરૂર કરીશ. પિતાની આજ્ઞા કોણ ન પાળે માટે જે આજ્ઞા હોય તે જણાવો. ત્યારે લોહખુરે હર્ષિત થઇને કહ્યું કે દેવો જેમનું સમવસરણ રચે છે અને જે તેમાં બેસીને દેશના આપે છે તે વીરનું વચન તારે સાંભળવું નહિ. આ પ્રમાણે કહીને મરણ પામીને તે દુર્ગતિમાં ગયો.

રૌહિણેય પણ પિતાની જેમ રાજગૃહી નગરીમાં ચોરી કરવા લાગ્યો. એક વાર વીરપ્રભુ પણ વિહાર કરતા કરતા તે નગરીમાં સમોસર્યા—સમવસરણમાં બેસીને પ્રભુ ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. તે વખતે રૌહિણેય ચોર પણ કંઇ જરૂરી કામના પ્રસંગે તે રસ્તે નીકળ્યો. પ્રભુને દેશના આપતાં સાંભળીને પિતાનું વચન સાંભર્યું. તે રસ્તા સિવાય બીજો માર્ગ નહિ હોવાથી અને જરૂરનું કામ હોવાથી વીર પ્રભુનું વચન સંભળાય નહિ તે માટે તેણે બંને કાનમાં આંગળીઓ ઘાલીને આગળ ચાલવા માંડયું. પરંતુ નસીબ બે ડગલા આગળ હતું. તેથી

રોહિણેય ચોરે કહ્યું કે હું તેજ તમારા નગરને ચોરનાર રોહિણેય ચોર છું અને શ્રીવીર પ્રભુના વચનોને સાંભળવાથી અભયકુમારની બુદ્ધિને જીતવા સમર્થ થયો છું. માટે હું તેમની પાસે દીક્ષા લઉં છું, પરંતુ તે પહેલાં જે જે લોકોનું ધન મેં ચોર્યું છે તે તેમને પાછું આપવા માગું છું. આથી શ્રેણિક રાજા જેમનું ધન ચોરાયું હતું તે નગરલોકોની સાથે ચોરના ઘેર ગયા. અને બધાએ પોતાનું ધન પાછું મેળવ્યું. તેણે પોતાના કુટુંબને પણ પ્રતિબોધ પમાડીને વીર પ્રભુ પાસે કુટુંબ સાથે દીક્ષા લીધી. તે વખતે શ્રેણિક રાજાએ તેનો દીક્ષા મહોત્સવ કર્યો. દીક્ષા લઈને તીવ્ર તપ કરીને ઘણાં કર્મની નિર્જરા કરી. છેવટે સંલેખના પૂર્વક અનશન કરી મરીને દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. આ કથાનો સાર એ છે કે ચોર છતાં પણ બુદ્ધિશાળી હોવાથી તેણે અભયકુમાર જેવા મહા બુદ્ધિશાળીને પણ છેતર્યો, તે તેણે સાંભળેલા વીરપ્રભુના વચનનો પ્રભાવ હતો તે વાત તે ચોરના લક્ષ્યમાં બરાબર આવી ગઈ અને અરૂચિથી સાંભળેલું તે બોધ વચન પણ તેને ઘણું લાભદાયી થયું એમ જાણીને ભવ્ય જીવોએ ધર્મોપદેશ સાંભળવાનો નિરન્તર ઉદ્યમ રાખવો.

॥ઇતિ રૌહિણેય ચોરની કથા॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે બોધદ્વાર કહીને કવિશ્રી સાતમા ગાસ્યકત્વ દ્વારનું સ્વરૂપ બે શ્લોક વડે સમજાવે છે:—

૩ ૪ ૫ ૬ ૨ ૧
कोऽप्यन्य एव महिमा ननु शुद्धदृष्टे—
૭ ૮ ૧૦ ૯ ૧૨ ૧૧ ૧૩
र्यच्छ्रेणिको ह्यविरतोऽपि जिनोऽत्र भावी॥

१५ ११ १४ १८ १७
पुण्यान्वितः किमितरोऽपि न सार्वभौमो,
२० २१ २२ २३ १९
रूपच्युतोऽप्यधिगुणस्त्रिजगन्नतश्च ॥ १५ ॥

સમ્યક્ત્વનો મહિમા અપૂરવ નિશ્ચયે અવિરતિ છતાં,
ભૂપ શ્રેણિક જિન થશે જિન નામ અહિંયાં બાંધતાં;
પુણ્ય બળિયા રંક પણ શું ચક્રવર્તી ના બને,
કુરૂપ પણ બહુ ગુણ પ્રતાપે વંદનિક શું ના બને. ૬

શ્લોકાર્થ:—સમ્યક્ત્વનો નિશ્ચયે કોઇ અપૂર્વ પ્રભાવ હોય છે. કારણ કે તેનાજ પ્રતાપે શ્રેણિક રાજા અવિરતિ છતાં પણ આ ભરત ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર થનાર છે. મહા પુણ્યશાળી સામાન્ય મનુષ્ય પણ શું સાર્વભૌમ (સર્વ પૃથ્વીને ભોગવનાર) થતો નથી? અર્થાત્ થાય છે. તેમજ રૂપ રહિત છતાં પણ ગુણવાન પુરૂષ ત્રણ જગતને નમવા લાયક શું થતો નથી? અથવા નમવા લાયક થાય જ છે. ૧૫

સ્પષ્ટાર્થ:—શુદ્ધ દૃષ્ટિ એટલે નિર્મલ સમકિત ધારી જેને શ્રીજિનેશ્વરે કહેલા જીવાદિ નવ તત્ત્વોનું યથાર્થ જ્ઞાન છે, અને તે જિનેશ્વરના વચનો ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા છે. તેમજ જેણે સુદેવ, સુગુરૂ અને સુધર્મને સાચી રીતે જાણ્યા છે અને તેથી મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરેલ છે એવા સમકિતદૃષ્ટી જીવનો પણ કોઈ જુદોજ અથવા અપૂર્વ પ્રભાવ છે. કારણકે મગધદેશના શ્રેણિક નામના રાજા જે અવિરતિ હતા એટલે જેમણે

કોપેલ શ્રેણિક રાજા ઉચ્ચ સ્વરે કહેવા લાગ્યા કે જિનેશ્વરની આશાતના કરતા આ કુષ્ઠીને બાંધીને વધ કરવો. એવામાં પ્રભુને છીંક આવી, ત્યારે તેણે કહ્યું કે-મરો, અભયકુમારને છીંક આવી ત્યારે કહ્યું કે-મરો કે જીવો, કાલસૌકરિકને છીંક આવી ત્યારે કહ્યું કે-ન મર ન જીવ, અને શ્રેણિકને છીંક આવી ત્યારે કહ્યું કે-'જીવો' પ્રભુને મરવાનું કહ્યું તેથી શ્રેણિકે ઉભા થઈ સુભટોને તેને પકડવાનો આદેશ કર્યો. દેશનાને અન્તે સુભટો સાથે રાજા તેને પકડવાને ઉઠ્યો. પરંતુ તેમના દેખતાં જ તે દેવ ચાલ્યો ગયો. તેથી રાજા ઘણું આશ્ચર્ય પામ્યો.

વિસ્મય પામેલા રાજાએ પ્રભુને પૂછ્યું કે આ કુષ્ઠી કોણ છે? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે દર્દુરાંક નામનો દેવ તારા સમકિતની પરીક્ષા કરવા માટે કુષ્ઠીનું રૂપ કરી અહીં આવ્યો હતો. તેણે મારી ચન્દનથી પૂજા કરી હતી. પરંતુ તારી દૃષ્ટિને (મોહ પમાડવાને) તે રસી રૂપે જણાતું હતું. શ્રેણિક રાજાએ છીંકનું સ્વરૂપ પૂછ્યું ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે મને છીંક આવી ત્યારે મરવાનું કહ્યું. તે વ્યાજબી છે. કારણ કે હું અહીંથી મોક્ષે જવાનો છું તેથી અહીં કરતાં ત્યાં મને અધિક સુખ મળવાનું છે. તને જીવવાનું ઠીક કહ્યું કારણ કે તું અહીંઆં સુખી છે પરંતુ મરીને નરકે જવાનો છે, માટે ત્યાં તારે દુઃખી થવાનું છે. અભયકુમાર અહીં સુખી છે અને મરીને દેવલોકમાં જવાનો છે એટલે ત્યાં પણ સુખી થવાનો છે તેથી તેને જીવવાનું અને મરવાનું ઠીક કહ્યું. તથા કાલસૌકરિક અહીં પાપના કામો કરે છે અને

મરીને નરકે જવાનો છે તેથી તેનું જીવવું અને મરવું, બંને નકામાં છે માટે "ન જીવ ન મર" એમ કહ્યું.

પોતાને નરકે જવાનું એ વાત સાંભળી ખિન્ન થએલા રાજાએ પ્રભુને કહ્યું કે તમારા સરખા તારક દેવ છતાં મારે નરકે જવાનું છે? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે સમકિતવંત જીવ દેવલોકમાં જાય છે. પરંતુ તેં સમકિત પામ્યા પહેલાં નરકનું આયુષ્ય બાંધ્યું છે તેથી તેમાં કોઇ રીતે ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. પરંતુ તું નરકમાંથી નીકળી આવતી ચોવીસીમાં શ્રીપદ્મનાભ નામે પ્રથમ તીર્થંકર થવાનો છે માટે ખેદ કર નહિ. ત્યારે શ્રેણિકે ફરીથી પૂછ્યું કે હે નાથ! એવો કોઈ ઉપાય છે કે જેથી મારે નરકે જવું પડે નહિ? ત્યારે પ્રભુએ આશ્વાસન દેવા કહ્યું કે જીવે જે શુભાશુભ આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે તેણે અવશ્ય ભોગવવું જ પડે છે, તે અન્યથા થતું નથી. તે છતાં જો તારી કપિલા નામની દાસી ભાવથી સાધુઓને ભિક્ષા આપે અથવા કાલસૌકરિકને હિંસા કરતો રોકવામાં આવે તો તારે નરકમાં જવું ન પડે. પછી પ્રભુને પ્રણામ કરીને તે પોતાના મહેલ તરફ ચાલ્યો.

રસ્તામાં દર્દુરાંક દેવે શ્રેણિક રાજાના સમકિતની પરીક્ષા કરવા માટે માછીની જેમ દુષ્કર્મ કરતા એક સાધુ દેખાડ્યા. ત્યારે શ્રેણિક રાજાએ શિખામણના વચનો કહી તે સાધુને અકાર્ય કરતા રોક્યા. આગળ જતાં દેવે ગર્ભિણી સાધ્વી રાજાને દેખાડી. શાસનભક્ત રાજાએ તેને પોતાના ઘરમાં સંતાડી. પછી દેવે પણ પ્રગટ થઈ "તમારા સમકિતની પરીક્ષા કરવા માટે મેં આ પ્રમાણેનું વર્તન તમને દેખાડ્યું

આવી મનુષ્ય ભવ આનંદે મોક્ષે જશે. પરોક્ષમાં જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરનારને પણ આવું ફળ મળ્યું તો પ્રત્યક્ષ રૂપે પ્રભુની સ્તુતિ વગેરે કરનાર જીવાની તો વાત જ શી કરવી! અર્થાત્ તેવા જીવો મોક્ષના સુખ પણ જરૂર પામે છે.

॥ ઇતિ જીર્ણ શેઠની કથા ॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે આઠમું દ્વાર કહીને હવે એ ગાથાઓ વડે નવમું ગુરૂદ્વાર કહે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

३ २ ४ १
नव्यो गुरुः सुरतरुर्विहितामितर्द्धि-
५ ८ ६ ७ ९
यत्केवलाय कवलार्थिषु गौतमोऽभूत् ।
१२ ११ १० १४ १५
तापातुरेऽमृतरसः किमु शैत्यमेव,
१८ १० १७ १६
नाप्रार्थितोऽपि वितरत्यजरामरत्वम् ॥ १९ ॥

અપરિમિત નિજ ઋદ્ધિલાભ પમાડનારા ગુરૂવરા,
છે અલૌકિક કલ્પવૃક્ષ સમાન ગૌતમ ગણધરા;
કવલની અભિલાષવાળા તાપસો કેવલી કરે,
કલ્પવૃક્ષ થકી અધિક ગુરૂ આત્મઋદ્ધિ વિશદ કરે. ૧
પ્રાર્થના ન કરાય તો પણ અમૃત શું ઠંડીજ દીયે;
અન્ય ધર્મે ઉચ્ચર્યું અજરામરપણું પણ દીયે;
તેમ ઋદ્ધિ પમાડનારા સુગુરૂ કેવલનાણને,
પણ દીયે બહુમાનથી સેવો સદા ગુરૂચરણને. ૨

શ્લોકાર્થઃ—પ્રમાણ વિનાની ઋદ્ધિ આપનાર ગુરૂ નવીન કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, કારણ કે કવલ એટલે અન્નના અર્થી તાપસોને શ્રીગૌતમ સ્વામી કેવલજ્ઞાન પમાડવાને માટે થયા પ્રાર્થના નહિ કરાએલ એવો પણ અમૃતરસ શું તાપથી પીડાએલાને ફક્ત શીતલતાજ આપે છે? અજરામર પણું શું નથી આપતો? ૧૯

સ્પષ્ટાર્થઃ—હવે કવિશ્રી ગુરૂનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ગુરૂ નવીન અથવા અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે, કારણકે કલ્પવૃક્ષ તો જે માણસ માગે, તેનેજ આપે છે, જ્યારે ગુરૂ તો માગણી કરી ન હોય તો પણ પ્રમાણ વિનાની ઋધ્ધિ આપે છે. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપે છે કે જેમ અન્નના અર્થી ભૂખ્યા તાપસોને શ્રીગૌતમસ્વામીએ અન્નજ (ખીર) આપ્યું એટલું જ નહિ પરંતુ મિથ્યાત્વમાંથી બહાર કાઢી સમકિત પ્રાપ્ત કરાવરાવ્યું, જેથી તેમને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ. એ પ્રમાણે સુગુરૂનો કોઈ અપૂર્વ પ્રભાવ છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે અમૃતરસ તાપથી પીડાએલા પ્રાણીઓને એકલી શીતળતાજ આપે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ માગણી કરાવ્યા સિવાય અજરામરપણું પણ આપે છે. માટે સુગુરૂ અમૃતરસ સમાન જાણવા.

આ બાબતમાં શ્રીગૌતમસ્વામીનું દષ્ટાન્ત ટૂંકામાં આ પ્રમાણેઃ—ચરમ તીર્થંકર શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર ગૌતમમુનિ હતા. જે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર જિનોને વાંદીને રાત રહે તે તે જન્મમાંજ સિધ્ધ થાય એવું શ્રીવીર પ્રભુનું વચન દેવો પરસ્પર કહેતા હતા. તે સાંભળીને દેવવચનના

ઉપયોગથી પોતાના પદને લાયક કોણ છે તે જોયું તો સ્વગચ્છમાં કોઈ જણાયું નહિ. તેથી તેમણે ગચ્છ બહાર દૃષ્ટિ મૂકી તો ધર્મને માટે યજ્ઞ કરતા શય્યંભવ નામના બ્રાહ્મણને લાયક જોયો. તેથી તેને બોધ કરવાને માટે ગુરૂએ યજ્ઞ આગળ બે ચતુર સાધુઓને મોકલ્યા અને તેઓને ત્યાં જઈને "अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं न ज्ञायते परम्" એટલું બોલીને પાછા આવવાનું જણાવ્યું.

બંને સાધુઓ યજ્ઞના સ્થાને ગયા અને ગુરૂએ કહેલો શ્લોક બોલીને પાછા ફર્યા. આ સાંભળીને શય્યંભવે વિચાર કર્યો કે આ (યજ્ઞ કરવો તે) તત્ત્વ છે કે બીજું એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જૈનો મૃષાવાદી હોતા નથી, તેથી તેણે ગુરૂને (યજ્ઞ કરાવનારને) પૂછ્યું કે તત્ત્વ શું છે? ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે યજ્ઞક્રિયા તત્ત્વ છે. આ વચન મિથ્યા છે એવું જાણીને કોપેલા શય્યંભવે તરવાર ખેંચીને ગુરૂ તરફ ધસીને કહ્યું કે તત્ત્વ બોલો નહિ તો આનાથી માથું કાપી નાખીશ. ગુરૂએ 'શિરચ્છેદ વખતે તત્ત્વ કહેવું જોઇએ' એમ વિચારીને ભય પામીને યજ્ઞસ્તમ્ભ નીચે દાટેલી શાન્તિનાથની પ્રતિમા આપી. તેથી બોધ પામેલા શય્યંભવે કુલક્રમથી આવેલ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને પ્રભવસ્વામી પાસે આવીને દીક્ષા લીધી અને અનુક્રમે બાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો.

આ તરફ શય્યંભવે પોતાની ગર્ભવતી સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો હતો. તેણીએ યોગ્ય વખતે સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેનું મનક નામ રાખ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતાં તે આઠ વર્ષનો થયો. ત્યારે સમાન વયના બાળકો સાથે રમતી વખતે

બાળકોએ તેને 'ન બાપો' કહ્યો. તેથી લજ્જા વડે તેણે
ખેદપૂર્વક પોતાની માતાને પૂછ્યું કે મારા પિતા કોણ
? ત્યારે તેણીએ ગદ્ગદ કંઠે કહ્યું કે યત્ન કરતા તારા
તા શ્વેતાંબર સાધુ વડે કાંઈક કહીને ઠગાયા તેથી ગર્ભ-
ી અને છોડીને તેણે જૈનાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી છે. તે
રા સાધુ પિતા હમણાં શ્વેતામ્બરોમાં અગ્રેસર થયા છે અને
હમાં પાટલીપુત્ર નગરમાં છે એમ સંભળાય છે.

. . તે સાંભળી પિતાને જોવાને આતુર મનક માતાની રજા
ઈને પાટલીપુત્રમાં આવ્યો. અને ત્યાં રહેલા સૂરિને
ય્યંભવ ક્યાં છે એમ પૂછ્યું. તેઓએ પણ શ્રુતના ઉપ-
ગથી આ પોતાનો પુત્ર છે એમ જાણ્યું. ત્યાર પછી
તેજ તે છે એવું જણાવી વસતિમાં લાવીને તેમણે તેને
ક્ષા આપી. પરંતુ આ પોતાનો પુત્ર છે એ વાત બીજા
ધુઓને જણાવી નહોતી.

શ્રીશય્યંભવસૂરિએ પુત્રનું છ માસનું અલ્પ આયુષ્ય
કી છે એવું શ્રુતોપયોગથી જાણ્યું. તેથી તેનું હિત કર-
ની બુદ્ધિથી ગુરૂએ બાર અંગમાંથી ઉદ્ધાર કરીને દશવૈકાલિક
ત્રની રચના કરીને તેને ભણાવ્યો. તેણે પણ શાસ્ત્રનો
ભ્યાસ કર્યો અને આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી મરીને દેવલોકમાં
ત્પન્ન થયો. તે વખતે સૂરિએ પણ અશ્રુપાત કર્યો ત્યારે
જા મુનિઓએ કહ્યું કે તમારા સરખા પણ ધીર પુરૂષો
પ્રમાણે કરે તો અમારા જેવાનું તો શું કહેવું ? ત્યારે
એ કહ્યું કે આ અશ્રુપાત મોહને લઈને નથી પરંતુ
મય જનક છે, ત્યારે સાધુઓએ પૂછ્યું કે મનકમાં

કમળ પર પણ રહેલા કાદવ વિષે જઈ બેસતા,
ઉંટ આંબા પાસ ન જતાં લીંબડા પાસે જતા. ૧

ભાવાર્થ:—કોઈક મૂર્ખ પુરુષ જિનકથિત ધર્મને પામ્યા છતાં પણ શશી નામના રાજાની પેઠે ઇન્દ્રિયનાં સુખોને ચ્હાય છે. દ્રષ્ટાંત કહે છે—દેડકો કમળ તરફ ન જતાં કાદવમાં જાય છે અને ઉંટ આંબા તરફ ન જતાં લીંબડા તરફ જાય છે. ૨૨

વિશેષાર્થ:—અન્ય પુરુષ ઉત્તમ ધર્મને પામીને મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે કોઈક મૂર્ખ પુરુષ જિનકથિત ધર્મને પામ્યા છતાં પણ શશી નામના રાજાની પેઠે ધર્મનો ત્યાગ કરીને ઇન્દ્રિયનાં સુખોને ચ્હાય છે એટલે ઇન્દ્રિય સુખોમાં આસક્ત થાય છે. આ બાબતમાં દ્રષ્ટાંત આપતાં કવિશ્રી કહે છે કે દેડકો કમળનો ત્યાગ કરીને કાદવ તરફ જાય છે તેમજ ઉંટ આંબા સરખા ઉત્તમ વૃક્ષનો ત્યાગ કરી કડવા લીંબડાના ઝાડ તરફ જાય છે. આવા મૂર્ખનો એ સ્વભાવ જ છે કે ઉત્તમ પદાર્થની તરફ તેને પ્રીતિ થતી નથી અને અધમ વિષયાદિ પ્રત્યે તેને રાગ થાય છે. ૨૨

શશી રાજાનું દ્રષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે:—

શુક્તિમતી નામની નગરીમાં શશી નામે રાજા હતો. તેનો નાનો ભાઈ શૂર કુમાર નામે હતો. ઉદ્યાનને વિષે ગયેલા તેઓએ પરિવાર સહિત ત્યાં રહેલા શ્રીશીલસાગર સૂરિને જોયા. તે બન્ને રાજા મુનિને નમીને બેઠા. સૂરિએ પણ ધર્મલાભ કહીને તેમને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો.

ત્યાગ કર્યો. ધર્મની આરાધના કરી સમાધિ પૂર્વક મરણ પામીને દેવલોકમાં ગયો. અને વિષયસુખની તૃષ્ણાવાળો શશી રાજા મરીને અનેક પ્રકારની વેદનાવાળા નરકમાં ગયો. અવધિજ્ઞાનથી આ વાત જાણીને નરકમાં ગયેલા તેને સૂરદેવે પોતાની અદ્‌ભૂત ઋદ્ધિ દેખાડી. તે ઋદ્ધિ જોઈને પશ્ચાત્તાપવાળા થએલા તેણે કહ્યું કે હે ભાઈ! હજુ પણ તું મારા તે શરીરનું ઘણું છેદન ભેદન કર જેથી હું પણ હમણાં તે ઋદ્ધિ પામીને સુખી થાઉં. ત્યારે સૂરે ગદ્‌ગદ્ કંઠે તેને કહ્યું કે આત્મા રહિત તે શરીરને કષ્ટ આપવાથી શું થાય? જો તેં તે વખતે ધર્મસાધન કર્યું હોત તો દુર્ગતિમાં પડયો ન હોત. હવે કાંઈ થઈ શકે નહિ. એ પ્રમાણે કહી તેના દુઃખથી દુઃખી થઈને સૂરદેવ સ્વસ્થાને ગયો. શશી રાજા જેમ ધર્મ નહિ કરવાથી દુઃખી થયો તેમ અધોગામી જીવો ધર્મ પામ્યા છતાં ધર્મમાં પ્રમાદ કરીને દુઃખી થાય છે.

॥ ઇતિ શશિ રાજાની કથા ॥

અવતરણઃ—દશમા ધર્મ દ્વારનું સ્વરુપ કહીને હવે બે ગાથાઓ વડે અગિઆરમું શક્તિદ્વાર કહે છેઃ—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

१ २
अष्टाब्दोऽपित थाविधव्रततपःस्वाध्यायकृत्यासहोऽ-
३ ४ ७ ८ ५ ६
प्युच्चैर्ध्यानबलेन कर्मरिपुभिर्मुक्तोऽतिमुक्तो मुनिः ।
१२ १६ ९ १५ १४ १३ ११ १०
शक्त्या गच्छत तन्न किं हितपथं मुक्त्वा प्रमादोत्तरं,
१२ १७ १८ १९ २०
श्रूयन्ते च मदालसातनुभुवो बाल्येऽपि योगोज्वलाः ॥ २२ ॥

મધ્યાન્હે ઘણો ભાગ જેનો કપાયો હતો એવા એક વૃક્ષ નીચે જમવા બેસતો હતો તે વખતે બલદેવ મુનિ પારણા માટે ફરતા તે મૃગની સાથે ત્યાં આવ્યા. મુનિને આવેલા જોઇને રથકારે તેમને આનંદથી નિમંત્રણ આપ્યું. અને ભાવ પૂર્વક વહોરાવવા માંડયું. તે જોઈને મૃગ વિચારવા લાગ્યો કે આ રથકારને ધન્ય છે જે મુનિને આ પ્રમાણે દાન આપે છે માટે એનો જન્મ સફળ છે. તપ કરતા મુનિ પણ વખાણવા યોગ્ય છે. પણ તપ અને દાનથી રહિત એવો હું જ ફક્ત હીનભાગી છું. આ પ્રમાણે મૃગ ભાવના ભાવે છે, રથકાર પણ આહારનું દાન આપે છે અને મુનિ તે ગ્રહણ કરે છે તે વખતે પ્રચંડ પવનના ઝપાટાથી તે કાપવા માંડેલું ઝાડ એકદમ તે ત્રણે જણાંના ઉપર પડયું અને તેજ વખતે તે ત્રણે જણાં મરણ પામીને પાંચમા બ્રહ્મ દેવલોકમાં દેવ થયા. એ પ્રમાણે દાન આપનાર, દાન લેનાર અને તેની અનુમોદના કરનાર આ ત્રણેને એક સરખો લાભ થયો. એવી રીતે બીજા મનુષ્યોએ પણ સ્વશકિત પ્રમાણે દાનાદિ ધર્મ-કાર્યમાં અવશ્ય ઉદ્યમ કરવો.

॥ ઈતિ બલદેવ મુનિ કથા ॥

બીજી ચતુરંગપાદ પુરૂષ (પુણ્યાઢય)ની કથાઃ—

પદ્મપુર નામના નગરમાં તપન નામનો રાજા હતો. તે નગરમાં ધનાવહ નામે શેઠ હતો. કરીયાણાં ખરીદ કરીને તે એક વખત સિંહલદ્વીપમાં ગયો. ત્યાં દાણથી મુકત કરીને તેનો ત્યાંના રાજાએ સત્કાર કર્યો. ત્યાં તેણે એક સુંદર હાથી જોયો તેથી તે તપન રાજાને યોગ્ય છે એમ જાણી રાજાને

ભેટ આપવા માટે તે હાથી તેણે ગ્રહણ કર્યો. અને પોતાના નગરમાં આવી રાજાને ભેટમાં આપ્યો. તે હાથીના પ્રભાવથી તપન રાજાએ બળવાન શત્રુ રાજાઓને જીતીને વશ કર્યા. આ હાથી તપન રાજાનો પૂર્વ ભવનો મિત્ર હતો. તેથી તેને બોધ પમાડવાને માટે તેણે ખડી લઈને પોતાની સૂંઢ વડે રાજદ્વારને વિષે આ પ્રમાણે શ્લોક લખ્યો:—

"अविशातत्रयीतत्त्वो, मिथ्यात्वोल्लसद्भुजः ।
हा मूढा शत्रुपोषेण मित्रप्लोषेण हृष्यति ॥१॥

આ શ્લોકનો અર્થ રાજાએ ઘણા વિદ્વાનોને બોલાવીને પૂછ્યો. પરંતુ કોઈ પણ તેનો ભાવાર્થ યથાર્થ કહી શક્યો નહિ. તે દરમિઆન ત્યાં આનંદસૂરીશ્વર આવ્યા. તેમને નમીને રાજાએ તે શ્લોકનો અર્થ પૂછ્યો. અને આચાર્યે પણ તે શ્લોકનો અર્થ યથાર્થ કહ્યો. તેથી વૈરાગ્ય પામીને તપન રાજા દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો. ત્યારે રાજ્યના મંત્રીઓએ રાજાને પૂછ્યું કે રાજ્ય તમારૂં છે માટે તે કોને દેવું તે અમને જણાવો. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે આ હાથી જેને રાજ્ય આપે તેને આપવું. ત્યાર પછી રાજાએ દીક્ષા લીધી.

હવે મંત્રીઓએ હાથીને શણગારીને આગળ કરીને મધુર વાણી વડે કહ્યું કે હે ગજરાજ! આ રાજ્ય તને યોગ્ય લાગે તેને આપ. ત્યારે હાથી પણ સર્વ નગરમાં ફર્યો. પરંતુ કોઈ લાયક નહિ જણાયાથી નગરની બહાર ચાલ્યો. ત્યાં એક કદરૂપા પંગુને જોઈને તેને સૂંઢથી ઉપાડીને પોતાની કાંધે બેસાડીને રાજદરબારમાં લાવીને ગાદી

(इन्द्रवज्रावृत्तम्)

शमेन सिद्ध्यन्ति मतानि कृष्णा-
नुजर्षिवत्तीव्रतपोऽस्तु वा मा ।
दिनाधिनाथेन कृतेऽन्नपाके,
संधुक्षणं कः कुरुतेऽनलस्य ॥ २५ ॥

કૃષ્ણના લઘુભાઈ ગજસુકુમાલની જિમ શમ ગુણે,
વાંછિત ફળો ન કરી શકે કદિ આકરા તપ આદિને;
તોય દોષ જરા નહી ખરૂં તપ ક્ષમા સૂરજ તણા,
કિરણે બને જો પાક કુણ સળગાવનારા અગ્નિના. ૧

શ્લોકાર્થ:—તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરો અથવા ન કરો, પરંતુ શમ ગુણ વડે એટલે ક્ષમા ગુણ વડે કૃષ્ણ વાસુદેવના નાના ભાઈ ગજસુકુમાલની જેમ મનોવાંછિત સિદ્ધ થાય છે. દૃષ્ટાંત કહે છે કે સૂર્ય વડે ધાન્ય રંધાયે છતે કયો માણસ અગ્નિને સળગાવે ? ૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—તીવ્ર તપશ્ચર્યા કરવાની શક્તિ હોય તો તે કરો અને શક્તિ ન હોય તો ન કરો, પરંતુ જો શમતા ગુણ એટલે ક્ષમા ગુણ રાખવામાં આવે તો પણ મનોવાંછિત સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે તપ તો શક્તિ હોય તો જ બને છે, પરંતુ ક્ષમા રાખવી તેમાં વિશિષ્ટ કાયિક શક્તિની જરૂર નથી અથવા શક્તિ હોય કે ન હોય તો પણ ક્ષમા રાખી શકાય છે. આ ક્ષમા ગુણને લઈને કૃષ્ણ વાસુદેવના નાના

જ્યાં ગજસુકુમાલે દીક્ષા લીધી હતી અને તપ કરી શકતા નહોતા તો પણ આ ભવમાં સસરાએ ખેરના અંગારા માથા ઉપર મૂક્યા તો પણ તેના ઉપર જરા પણ ક્રોધ ન કરી તેઓ મોક્ષ પામેલા કહેવાય છે. આ દૃષ્ટાંતમાં કહેવાનું એ છે કે જ્યાં એ નિર્દોષ મુનિના નાશની ખાસ ધારણે કરી હોય તેવા પ્રાણી ઉપર પણ આપણે ક્ષમા રાખવી જ. તો સાધારણ વાતો હોય તો ક્રોધ કરવાની શી જરૂર છે? ૨૫

ગજસુકુમાલનું દૃષ્ટાન્ત નીચે પ્રમાણે:—

દ્વારિકા નગરીમાં શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના નાના ભાઈ ગજસુકુમાલ હતા. યૌવનાવસ્થા પામ્યા ત્યારે સોમિલ બ્રાહ્મણની પુત્રી સુંદર કન્યા સાથે શ્રીકૃષ્ણે તેમનું લગ્ન કર્યું. થોડા વખત પછી બાવીશમા શ્રીનેમિનાથ તીર્થંકર દ્વારિકા નગરીમાં સમોસર્યા. ત્યારે ગજસુકુમાલ શ્રીકૃષ્ણની સાથે વંદન કરવા ગયા. ત્યાં પ્રભુની દેશના સાંભળીને પ્રતિબોધ પામેલા ગજસુકુમાલે પોતાની માતા પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગી. માતાએ કહ્યું કે તેં હમણાં જ લગ્ન કર્યું છે. તારું શરીર બહુ કોમળ છે, વળી તારી ઉંમર ઘણી નાની છે. માટે હમણાં તો સંસારના સુખ ભોગવીને વૃદ્ધ ઉંમરે દીક્ષા લેજે. ત્યારે ગજસુકુમાલે કહ્યું કે હે માતા! આયુષ્યનો શો ભરોસો છે. કોણ ક્યારે મરશે તે કહી શકાય તેમ નથી વગેરે કહીને માતાને સમજાવી. અંતે માતાએ દીક્ષા લેવાની રજા આપી. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવે મોટા મહોત્સવ પૂર્વક તેમને દીક્ષા અપાવી.

દીક્ષા લીધા પછી ગજસુકુમાલ મુનિએ પ્રભુને પૂછ્યું કે જલદીથી મોક્ષ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરાય? ત્યારે પ્રભુએ

અને ત્યાં રાત્રી રહે છે. આ અવસરે ઉદાયી રાજાના કોઈક શત્રુ રાજાએ તેને મારવાને મોટી આશા આપીને એક અધમ ક્ષત્રિયને મોકલ્યો. તે ઉદાયી રાજાને મારવાને લાગ શોધ્યા કરે છે. પરંતુ કોઈ લાગ મળતો નથી. તેણે પર્વ તિથિએ ગુરૂને રાજમહેલે જતા આવતા જોયા. તેથી તેણે કપટથી ગુરૂ પાસે જઈ દીક્ષા લીધી રજોહરણમાં એક કંકલોહની છરી છુપાવી રાખી. ગુરૂ જ્યારે રાજમહેલે જાય છે ત્યારે તે ગુરૂને સાથે લઇ જવાનું કહે છે પરંતુ ગુરૂ તેને સાથે લઈ જતા નથી. એ પ્રમાણે બાર વર્ષ ચાલ્યા ગયા ત્યારે તે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને અને તેનો અર્થ સાંભળીને, ગીતાર્થ થયો પરંતુ તેના મનમાંથી પાપ ગયું નહિ. એક વખત જ્યારે ગુરૂ રાજાને પોષધ કરાવવા તેના મહેલે જાય છે ત્યારે તે કપટી સાધુએ ગુરૂની સાથે આવવા આજ્ઞા માગી. ગુરૂ તેને સાથે લઇ ગયા. ત્યાં ગુરૂએ અને રાજાએ પહેલો પહોર ધર્મધ્યાનમાં ગાળ્યો. પછી સંથારો કરી બંને સૂઈ ગયા. બંનેને ઉંઘેલા જાણીને તે કપટી સાધુએ ઉઠીને છુપાવેલી છરી રજોહરણમાંથી કાઢીને તેનાથી રાજાને મારી નાખ્યો અને નાશી ગયો. રાજાના લોહીના સ્પર્શથી ગુરૂ જાગ્યા. રાજાને મરણ પામેલો જાણીને અને સાથે આવેલા મુનિને નહિ જોવાથી તે પાપીનું આ કાર્ય છે એવું જાણીને જૈન ધર્મની નિંદા ન થાય માટે પોતે પણ આરાધના કરીને તેજ છરીથી પોતાનું મસ્તક છેદીને મરણ પામ્યા. તે પાપી સાધુએ પોતાના સ્વામી પાસે જઈને રાજાને માર્યાની હકીકત જણાવી તેણે પણ તેને અભવ્ય જાણીને તેનો આદર કર્યો નહિ તે ભવમાં

અનેક દુર્ગુણો આચરીને મનુષ્યોથી નિંદા કરાતો તે દુષ્ટાત્મા દુર્ગતિમાં ગયો. કહેવાનો સાર એ છે કે કોલસાને દૂધમાં બોળી રાખવાથી જેમ તે ધોળા થતા નથી તેમ ગમે તેટલું વિશુદ્ધ ચારિત્ર પાળવામાં આવે છતાં મનમાંથી કપટ જાય નહિ તો તે નિષ્ફળ બને છે.

॥ ઇતિ ઉદાયી નૃપને મારનારની કથા ॥

અવતરણ:—હવે ત્રણ ગાથાએ કરીને ચૌદમું શ્રાવક દ્વાર કહે છે:—

॥ स्रग्धरा छंद ॥

१ ३ ४ २ ५ ६ ११
साधोरत्राप सिद्धिः सुचरणकरणैः श्रावकस्यापि हि स्या-
१० ८ ९ ७
न्मध्येऽष्टानां भवानां शशिविशदगुणानंदनानंदवृत्तेः ।
१२ १४ १३ १५ १८ १७
चेन्नौभिः शीघ्रगामिर्जलधिजलपथैस्तीरदेशेषु पान्थाः,
१९ २० १६ २६ २५ २१ २२ २४ २३
केचिच्छ्रान्त्याशु नान्ये हयकरभरथैर्भूपथैः किं क्रमेण ॥२९॥

સુચરણ કરણ સિત્તરિતણા શુભ સાધને મુનિરાજને,
સિદ્ધિ મળે તે ભવ વિષે પણ ધર્મિ શ્રાવકને અને;
ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવે મળે નિર્વાણ ઝટ જલમાર્ગથી,
કેઈ સાગરતીર પ્હોંચે વ્હાણ કેરી મદદથી. ૧
કેઈ બીજા લોક ઘોડા ઉંટ રથના સાધને,
દીર્ઘ સમયે ભૂમિમાર્ગે પામતા નિજ સ્થાનને;

વહાણની ગતિના સમો મુનિ માર્ગ મનમાં માનીએ,
અશ્વાદિની ગતિના સમો તે શ્રાદ્ધધર્મ વિચારીએ. ૨

શ્લોકાર્થ:—સાધુને સારૂં ચારિત્ર પાળવાથી (સારા ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીના પાલનથી) જલદી મોક્ષ થાય છે. શ્રાવકને પણ ચંદ્ર સરખા નિર્મળ ગુણોથી હર્ષકારી આનન્દ નામના શ્રાવકના સરખા આચરણે કરીને આઠ ભવની અંદર સિદ્ધિ થાય છે. દૃષ્ટાન્ત આપે છે. જો કેટલાક મુસાફરો શીઘ્ર ગતિવાળા વહાણથી સમુદ્રના પાણી માર્ગે સામા કાંઠે જલદી પહોંચે છે તો બીજા કેટલાક મુસાફરો ઘોડા ઉંટ અને રથ વડે જમીન માર્ગે ક્રમે કરીને લાંબા કાલે પહોંચતા નથી? અથવા પહોંચે છે. ૨૯

સ્પષ્ટાર્થ:—મોક્ષના બે માર્ગ કહ્યા છે. એક સાધુનો સર્વવિરતિ માર્ગ. આ માર્ગમાં વર્તનારા સાધુઓ રૂડી રીતે પાળેલ ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરી વડે જલદીથી એટલે તેજ ભવમાં પણ મોક્ષે જાય છે બીજો દેશવિરતિ રૂપ શ્રાવકનો માર્ગ કહ્યો છે. તેનાથી પણ ચંદ્ર સરખા નિર્મળ ગુણોથી આનંદ આપનાર આનંદ નામના શ્રાવકની જેમ દેશવિરતિ વગેરે ગુણોનું સારી રીતે પાલન કરવાથી આઠ ભવની અંદર મોક્ષે જાય છે. આનંદ શ્રાવકે શ્રીવીર પ્રભુની પાસે બાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં અને તેનું સારી રીતે પાલન કર્યું, તેથી ત્યાંથી ચ્યવીને પ્રથમ સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને જૈન ધર્મ આરાધીને મોક્ષે જશે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે જેમ શીઘ્ર

ગતિવાળા વહાણની મદદથી જળમાર્ગે મુસાફરી કરીને કેટલાક મુસાફરો જલદીથી સામા કાંઠે પહોંચે છે. ત્યારે બીજા કેટલાક મુસાફરો સમુદ્રના કાંઠે કાંઠે જમીન માર્ગે ઘોડા ઉંટ અથવા રથની મદદથી ક્રમે ક્રમે સામા કાંઠે પહોંચે છે. માટે જેમનાથી સાધુ ધર્મની આરાધના ન થઈ શકતી હોય તેમણે પણ બીજા શ્રાવક ધર્મના બાર વ્રતોમાંથી બની શકે તો બધા વ્રતો પાળીને અને ન બની શકે તો જેટલા વ્રતો પાળી શકાય તેટલા વ્રતોનું પાલન કરીને મોક્ષને માટે યત્ન કરવો. ૨૯

આનન્દ શ્રાવકની કથાનો ટુંક સાર નીચે પ્રમાણે:-

વાણિજ્યગ્રામ નામના નગરમાં જિતશત્રુ નામનો રાજા હતો. ત્યાં આનંદ નામનો ગૃહપતિ (શેઠ) હતો તેને સારા શીલવાળી સૌન્દર્યવતી શિવાનન્દા નામની ભાર્યા હતી. તે આનન્દને ચાર સુવર્ણકોટી વેપારમાં, તેટલી જ મુંડી ભંડારમાં અને તેટલી મુંડી વ્યાજે ફરતી હતી. તથા ચાર ગોકુલ હતાં. એક વખતે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતાં શ્રીવીર પ્રભુ તે નગરના દ્યુતિપલાશ નામના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા જિતશત્રુ રાજા પરિવાર સાથે તેમને વંદન કરવા ગયો. તે વખતે આનંદ પણ પ્રભુને વંદન કરવા ગયો. ત્યાં યોગ્ય સ્થાને બેસીને પ્રભુની દેશના સાંભળવા લાગ્યો. દેશનાને અંતે તેણે સમ્યક્ત્વ સહિત બાર વ્રતો પ્રભુ પાસે ગ્રહણ કર્યાં. તેમાં પણ શિવાનન્દા સિવાય અન્ય નારીનો ત્યાગ કર્યો. તેમજ પાંચમા અણુવ્રતને વિષે પણ ચાર ગોકુલ તેમજ ચાર ચાર ક્રોડ સુવર્ણ કોટી વગેરે વર્જીને બીજાનો નિયમ કર્યો. બીજા

વ્રતોમાં પણ યથાયોગ્ય નિયમો ગ્રહણ કર્યા. ત્યાર પછી આનન્દ ઘેર આવ્યો પોતાની સ્ત્રીને પણ સર્વ પૂર્વોક્ત વાત જણાવી. તે વખતે શિવાનન્દાએ પણ પ્રભુ પાસે જઈને શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. ત્યાર પછી પ્રભુને નમીને ગૌતમ સ્વામીએ પૂછયું કે આ આનન્દ શ્રાવક દીક્ષા લેશે કે નહિ? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે આ આનન્દ ગૃહપતિ શ્રાવકના વ્રતોને સારી રીતે પાળીને મરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં અરૂણપ્રભ નામના વિમાનમાં ચાર પલ્યોપમના આયુષ્યવાળો દેવ થશે. ત્યાંથી મનુષ્ય ગતિમાં ઉપજીને અદ્ભુત લક્ષ્મી પામીને અરિહંત ધર્મની આરાધના કરીને કર્મ રહિત થઈને મોક્ષે જશે. બીજા પણ જે શ્રાવકો શ્રાવક ધર્મની આરાધના કરશે તેઓ પણ દેવની ઋદ્ધિ પામીને અનુક્રમે મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ આનંદ શ્રાવક કથા ॥

અવતરણઃ—વળી શ્રાવક ધર્મ રૂપી ઘોડો તેના પાલન કરનારને મોક્ષ નગરે પહોંચાડે છે તે જણાવે છેઃ—

सम्यक्त्वो[1]दारतेजा नवनवफलदावर्त[2]रूपव्रतालिः,
सिद्धान्तोक्तैकविंशत्यमलगुणगतिः[3] श्राद्धधर्म[4]स्तुरङ्गः[5]।
प्रापय्यान्तं[8] भवाब्धे[7]र्नयति[6] शिवपुरं[11] काम[10]देवादि[9]वत्तत्[12],
मिथ्यात्वाधीशशङ्कादिकहृयहरतो[13] यत्नतो[14] रक्षणीयः[15]।२०॥

શ્રાવક તણો શુભ ધર્મ જાણો અશ્વ જેવો તે સદા,
સમ્યકત્વ રૂપ વર તેજથી શોભે હરંતો આપદા;

નવ નવા ફલ આપતા આવર્ત્ત રૂપ વ્રતપંક્તિથી,
દીપે શ્રુતે ભાખેલ શુભ એકવીસ ગુણ રૂપ ચાલથી. ૧
સંસાર સાગરનો પમાડી પાર પ્હોંચાડે વલી,
શિવરૂપ નગરમાં કામદેવાદિક પરે ન ભમે ફરી;
મિથ્યાત્વ રૂપ રાજા તણા શંકાદિ રૂપ હય ચોરથી,
તે ધર્મ અશ્વ બચાવવો સ્થિરતા સ્વરૂપ તરવારથી. ૨

શ્લોકાર્થ:—સમકિત રૂપી વિકસ્વર તેજવાળો, નવા નવા ફલદાયક કુંડાલા રૂપ બાર વ્રતની પંક્તિવાળો અને સિદ્ધાન્તમાં કહેલા એકવીશ નિર્મળ ગુણ રૂપ ગતિવાળો શ્રાવક ધર્મ રૂપી ઘોડો સંસાર રૂપી સમુદ્રના પારને પમાડીને કામદેવ વગેરેની જેમ મોક્ષ નગરે લઈ જાય છે. તેથી મિથ્યાત્વ રૂપી રાજાના શંકાદિક અશ્વ ચોરોથી તેનું યત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવું જોઇએ. ૩૦

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ ઘોડો ઇચ્છિત સ્થળે પહોંચાડે છે તેમ બાર વ્રતરૂપી શ્રાવક ધર્મ પણ ઇચ્છિત એવા મોક્ષરૂપ સ્થાને પહોંચાડે છે. માટે કવિશ્રી શ્રાવક ધર્મને ઘોડાની ઉપમા આપી શ્રાવકધર્મ સમજાવે છે. જેમ ઘોડો તેજસ્વી હોય છે તેમ આ શ્રાવક ધર્મરૂપી ઘોડો પણ સમકિત રૂપી વિકસ્વર તેજવાળો છે. કારણ કે સમકિત વિનાના બાર વ્રત નકામા જેવા છે. માટે સમકિત સહિત બાર વ્રત મોક્ષરૂપી નગરે પહોંચાડી શકે છે. વળી તે શ્રાવકધર્મ રૂપી ઘોડો નવા નવા ફળ આપનાર આવર્ત રૂપ વ્રતોની પંક્તિવાળો છે. વળી જેમ ઘોડો ગતિવાળો હોય છે તેમ અહીં સિદ્ધાન્તમાં કહેલા (જે આગળી ગાથામાં કહેવામાં આવશે) એકવીશ

નિર્મલ ગુણો રૂપી ગતિવાળો આ શ્રાવક ધર્મ રૂપી ઘોડો કામદેવ વગેરે દશ શ્રાવકોની જેમ આ સંસારરૂપી સમુદ્રના પારને પમાડીને મોક્ષરૂપી નગરમાં અનુક્રમે પહોંચાડે છે. તેથી આ વ્રતરૂપ ઘોડાનું યત્નપૂર્વક એટલે જયણા રાખીને અથવા પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને મિથ્યાત્વાધીશ એટલે બ્રહ્મા વગેરે દેવોના શંકા વગેરે પાંચ અતિચારોથી રક્ષણ કરવું. ૩૦

કામદેવની કથાનો સાર આ પ્રમાણે:—

ચંપાનગરીમાં જિતશત્રુ નામનો રાજા હતો. તે નગરીમાં બુદ્ધિશાળી કામદેવ નામે ગૃહપતિ (ગૃહસ્થ) હતો. તેને રૂપવાળી ભદ્રા નામની પત્ની હતી. તેની પાસે છ કોટિ સુવર્ણ ભંડારમાં, છ કોટી વ્યાજે અને છ કોટી વેપારમાં હતું. તથા તેની પાસે છ ગોકુલો હતાં. એક વખતે વિહાર કરતા કરતા શ્રી વીર પ્રભુ ત્યાં સમોસર્યા. કામદેવ પગે ચાલતો પ્રભુને વંદના કરવા ગયો. અને ત્યાં પ્રભુની મિષ્ટ ધર્મદેશના સાંભળી. તે દેશના સાંભળવાથી બોધ પામેલા તેણે શ્રી વીર પ્રભુ પાસે શ્રાવકનાં બાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં. તેમાં પણ મુખ્યતાએ ચોથા વ્રતમાં ભદ્રા સિવાય અન્ય સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો. તથા પાંચમા વ્રતમાં છ ગોકુળ અને છ છ કોટી સુવર્ણાદિ દ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યનો ત્યાગ કર્યો. બીજા વ્રતો પણ યથાયોગ્ય આનંદ શ્રાવકની જેમ ગ્રહણ કર્યાં. તેણે ઘેર આવીને ભદ્રાને બધી હકીકત જણાવી. ભદ્રાએ પણ પ્રભુની આગળ જઈને જૈન ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. રાત્રીએ કાઉસ્સગ્ગમાં રહેલા દેવે તેને ચલાયમાન કરવાને ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા. છતાં તે જરા પણ ચલાયમાન થયો નહિ.

એ પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરીને તે કામદેવ પણ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને મહાવિદેહે મનુષ્ય ભવ પામી મોક્ષ માર્ગ સાધીને મોક્ષે જશે.

॥ ઇતિ કામદેવ શ્રાવક કથા ॥

અવતરણ:—હવે કવિરાજ શ્રાવકનાં ૨૧ ગુણોનું વર્ણન કરે છે:—

(स्रग्धरावृत्तम्)

२ ३ ४ ५ ६ ७ ८
अक्षुद्रो रूपसौम्यो विनयनययुतः क्रूरताशल्यमुक्तो,
९ १० ११ १२ १३
मध्यस्थो दीर्घदर्शी परहितनिरतो लब्धलक्ष्यः कृतज्ञः ।
१४ १५ १६ १७ १८ १९
सद्दाक्षिण्यो विशेषी सदयगुणरुचिः सत्कथः पक्षयुक्तो,
२० २१ १ २२ २३ २४
वृद्धार्हो लज्जनो यः शुभजनदयितो धर्मरत्नस्य योग्यः ॥३१॥

અક્ષુદ્ર ઉત્તમ રૂપવાળો શાંત આકૃતિ જેહની,
વિનયને નય ધારનારો ક્ષમા ઉત્તમ જેહની;
સરલતા મધ્યસ્થતા ને દીર્ઘદર્શી જાણિયે,
બીજાતણું હિત સાધનારો સમય કેરો જાણ એ. ૧

નહિ ભૂલનાર કરેલને દાક્ષિણ્યતા ગુણને ધરે,
લાભ તોટાને વિચારે દયા ગુણ રૂચિ વળી કરે;
વાતો મહા પુરૂષો તણી એ પક્ષ નિર્મલ જેહના,
વડીલને સત્કારનારા શરમ સજ્જનપ્રિય જના, ૨

તમારી ટેક અદ્ભુત છે. ઈંદ્ર મહારાજે દેવસભામાં જેવી તમારી સ્તુતિ કરી તેવા જ તમે છો. માટે હે રાજા તમે વરદાન માગો. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે મારા મનમાં હંમેશાં દયાધર્મ રહો. મારે અન્ય વસ્તુની જરૂર નથી. ત્યારે રાજાની સ્તુતિ કરીને દેવો સ્વર્ગમાં ગયા. અનુક્રમે ચક્રવર્તી પણ સ્વર્ગમાં જઈને ત્યાંથી ચ્યવીને સોળમા શ્રીશાન્તિનાથ જિનેશ્વર થયા. જ્યારે જિનેશ્વર દેવે (ચક્રવર્તીએ) પણ આ પ્રમાણે દયા ધર્મ પાળ્યો છે તો આપણે પણ તેનું પાલન જરૂર કરવું જ જોઈએ.

॥ ઈતિ વજ્રાયુધ ચક્રી કથા ॥

સંગમદેવની કથા આ પ્રમાણે:—

જ્યારે ચરમ તીર્થંકર શ્રીવીર પ્રભુ છદ્મસ્થપણે વિચરતા હતા ત્યારે ઈંદ્ર મહારાજે દેવ સભામાં તેમની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે ધ્યાનમાં રહેલા શ્રી વીર પ્રભુને ચલાયમાન કરવાને દેવ કે અસુર કોઈ સમર્થ નથી. આ તુ ઈન્દ્ર મહારાજનું વચન સાંભળીને અભવ્ય એવો શક્રનો સામાનિક સંગમ નામે દેવ ક્રોધથી કહેવા લાગ્યો કે તપસ્વી એવા એક મનુષ્યને આટલી બધી મહત્તા આપવાની જરૂર નથી. જે દેવોની મેરૂ પર્વતને માટીના ઢેફાની જેમ અદ્ધર રાખવાની શક્તિ છે તેની આગળ મનુષ્યની શક્તિ શા હિસાબમાં છે? માટે હું જઈને હમણાંજ તેમને ધ્યાનથી ચલાયમાન કરું છું. એમ [illegible] બોલીને દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો તે સભામાંથી [illegible] ચાલ્યો.

જે સ્થળે પ્રભુ કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા છે ત્યાં કોપેલો, તે સંગમદેવ આવ્યો, પછી ધૂળની વૃષ્ટિ કરીને તેણે પ્રભુને ઢાંકી દીધા. પરંતુ તેથી પ્રભુ ચલાયમાન થયા નથી એમ જાણીને તેણે તે વૃષ્ટિ બંધ કરી, પછી વજ્ર મુખવાળી કીડીઓ તેણે પ્રભુની ચારે બાજુએ વિકુર્વી. તે બધી કીડીઓ પ્રભુના શરીરમાં એક ઠેકાણેથી પેસીને બીજે ઠેકાણે નીકળવા લાગી. તે છતાં પ્રભુ ચલાયમાન થયા નહિ. ત્યાર પછી તે દુષ્ટ દેવે વજ્ર મુખવાળા ડાંસ વિકુર્વ્યા. તેઓએ પ્રભુને આકરા ચટકા ભર્યા તોપણ ચસ્યા (ડગ્યા) નહિ. પછી ધીમેલો, વીંછી, નોળીયા, સર્પો, ઉંદરો તથા મદોન્મત્ત હાથી વિકુર્વીને ઉપસર્ગો કર્યા. તોપણ પ્રભુ જરાએ ચલાયમાન થયા નહિ. ત્યાર પછી પિશાચો વિકુર્વીને અટ્ટહાસ્યથી પ્રભુને ભય પમાડવા માંડ્યા. તોપણ પ્રભુ જરા પણ ભય પામ્યા નહિ. ત્યાર પછી ભયંકર વાઘ વિકુર્વ્યા. પછી વિલાપ કરતા પ્રભુના માતા પિતા વિકુર્વ્યા અને તેઓએ પ્રભુની આગળ પ્રાર્થના કરી તોપણ ચસ્યા (ડગ્યા) નહિ ત્યારે પ્રભુના પગને ચુલો બનાવી અગ્નિ સળગાવી. પ્રભુને સંતાપ કર્યો. વળી પક્ષી વિકુર્વીને પ્રભુને ચાંચના પ્રહાર કર્યા. વળી વિવિધ પ્રકારના પવન વિકુર્વીને પ્રભુને હેરાન કર્યા. સ્વર્ગનું રાજ્ય આપવાનું કહી લોભાવ્યા. વળી બીજા ઘણાં ઘણાં ઉપસર્ગો કરી પ્રભુને ચલાયમાન કરવાના પ્રયત્ન કર્યા. પરંતુ તે બધા નિષ્ફળ ગયા. એક રાતમાં તેણે પ્રભુને વીસ ઉપસર્ગો કર્યા. તોપણ પ્રભુ દેવ જરાએ ચલિત થયા (ડગ્યા) નહિ. તેથી છ મહિના સુધી તેણે પ્રભુને ચલિત કરવાને ઉપસર્ગો કર્યા. પરંતુ તે પ્રભુને ચલિત કરી શક્યો નહિ તેથી અંતે હારીને

વસ્તુઓનો તુચ્છ ઘાસની જેમ ત્યાગ કરીને જીવ દયાનો આશ્રય કર્યો. એટલે હરણ વગેરે જીવોનો ઘાત ન થાય તે માટે સંસારનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. આ શ્રી-નેમિનાથ તો બાવીસમા તીર્થંકર હતા માટે તેમની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ સામાન્ય માણસ પણ પોતાના હિતને-વિષે મંદ આદરવાળો થતા નથી અથવા આળસુ થતો નથી. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે અજરામરપણું એટલે જ્યાં ઘડપણ નથી તથા નાશ નથી એવી અવસ્થા કોને ઇષ્ટ નથી? અથવા દરેક જીવને અજરામરપણું ઇષ્ટ છે જ. તેમજ શાશ્વત એટલે કાયમ રહે તેવું અથવા નાશ રહિત એવું સુખ કોને ઇષ્ટ નથી? અર્થાત્ દરેક જીવને શાશ્વત સુખ ઇષ્ટ છે જ. માટે શાશ્વત સુખ આપનાર જીવદયા પાલવા દરેક ભવ્ય જીવે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ૩૩.

નેમિનાથનું દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે:—

કુશાર્તદેશમાં શૌર્યપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં દશ દશાર્હમાં મુખ્ય શ્રીસમુદ્રવિજય નામના રાજા હતા. તેમને શિવા નામની રાણી હતી. તે શિવા રાણીની કુક્ષીને વિષે અપરાજિત નામના અનુત્તર વિમાનથી શ્રીનેમિનાથનો જીવ ચ્યવીને અવતર્યો. ચૌદ મોટા સ્વપ્નથી અરિહંત (તીર્થંકર)ના વૈભવને જણાવનારા પુત્રને શિવા દેવીએ જન્મ આપ્યો. શક્રે પ્રભુનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. સમુદ્રવિજયે રિષ્ટ (ઉપદ્રવ)નો નાશ થવાથી તેમનું અરિષ્ટનેમિ એવું નામ પાડ્યું. પછી પ્રભુ અનુક્રમે મોટા થયા.

આ તરફ કૃષ્ણે કંસને માર્યો, તેથી જરાસંઘના ભયથી

મહોત્સવ કરીને ઇંદ્રાદિ દેવો [illegible] પ્રભુને માતા પાસે મૂકી [illegible] શૌરીપુરમાં આવ્યા. [illegible] સમુદ્રવિજય રાજાએ પણ પુત્ર જન્મનો મોટો મહોત્સવ કર્યો. માતાએ સ્વપ્નમાં રિષ્ટરત્નમય ચક્રની ધારા [illegible] અરિષ્ટનેમિ નામ પાડ્યું.

એક સમયે શ્રીનેમિકુમાર [illegible] કુમાર-અવસ્થામાં આવ્યા તે વખતે [illegible] સમુદ્રવિજયાદિકે તેમને લગ્ન કરવાનું કહ્યું. તે [illegible] એક વાર પ્રભુ નેમિનાથ કૃષ્ણની આયુધશાળામાં જોવા ગયા ત્યાં [illegible] પાંચજન્ય નામનો શંખ લેઈ તેને ફૂંક્યો (વગાડ્યો) કે જેથી ત્રણ લોક ક્ષોભિત થઈ ગયા [illegible] તથા શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ 'આ શું ?' એમ બલદેવને પૂછે છે ત્યારે સિપાઈએ આવીને કહ્યું કે નેમિનાથે શંખ વગાડ્યો છે. આ સાંભળી કૃષ્ણ [illegible] ઉત્પન્ન થયો છે એમ ચિંતવતા કૃષ્ણ આયુધશાળામાં આવ્યા. પછી કૃષ્ણે નેમિનાથના બળની પરીક્ષા કરવા માટે કહ્યું કે ભાઈ મારો આ હાથને વાળો. તે વખતે નેમિનાથે કમળના નાલને જેમ વાળે તેમ સહેલાઈથી તેમનો ભુજ વાળી નાખ્યો. પછી નેમિનાથે પોતાની ભુજ લાંબી કરી તેને કૃષ્ણે વાળવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તે વાળી શક્યા નહિ. કૃષ્ણ તો વખતે વાનરની જેમ ત્યાં લટકી રહ્યા. પછી નેમિનાથના આવા પરાક્રમ જોઈ વિસ્મય પામી કૃષ્ણે બલદેવને પૂછ્યું કે આ શું ચક્રવર્તી થઈને મારું રાજ્ય લઈ લેશે નહિ ? ત્યારે બલદેવે કહ્યું કે

માટે લિંગનો પાર પામવાને આગળ જવાની જરૂર નથી. માટે પાછા ફરો. હું તેમની આગળ ખોટી સાક્ષી પૂરીશ. તેથી બ્રહ્માએ પાછા ફરી શિવની આગળ આવીને કહ્યું કે હમણાંજ તમારા લિંગનો અંત જોઇને હું પાછો ફર્યો છું. શિવે કહ્યું કે આ બાબતમાં સાક્ષી કોણ છે? ત્યારે બ્રહ્માએ કહ્યું કે આ કેતકી સાક્ષી છે. ત્યારે શિવ તે બંનેના મિથ્યા વચનથી કોપાયમાન થયા, તેથી બોલ્યા કે આ બ્રહ્મા મિથ્યાવાદી છે માટે હવેથી કોઇએ તેને પૂજવા નહિ. તેથી પ્રાયે બ્રહ્મા હજુ સુધી પૂજાતા નથી. તેમજ ખોટી સાક્ષી પૂરનારી કેતકીનો શિવની પૂજામાં કોઈ ઉપયોગ કરતું નથી.

વિષ્ણુએ પાતાલમાં સઘળે તપાસ કરી, પરંતુ કોઇ ઠેકાણે લિંગનો પાર પામ્યા નહિ તેથી થાકીને પાછા આવીને કહ્યું કે તમારા લિંગનો પાર પામી શકાય તેમ નથી. આ પ્રમાણે સાચું બોલનાર વિષ્ણુની લોકો પૂજા કરવા લાગ્યા. કારણ કે શિવે પોતે પણ સંતોષ પામીને વિષ્ણુની પૂજા કરી. જો કે આ કલ્પિત ઉદાહરણ છે. તો પણ અહીં સત્યાર્થ સાધવામાં ગીતાર્થોએ તેનો આદર કર્યો છે માટે અહીં તે લેવામાં આવ્યું છે.

॥ ઇતિ બ્રહ્માદિ કથા ॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે ૧૯ મું મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત દ્વાર કહીને હવે વીસમું અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત દ્વાર કહે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

वैराग्यशस्त्रहतमोहतमोऽमलान्त-
दृष्ट्या पटिष्ठपरिदृष्टहिताहितार्थः ।
चौरोऽपि शुद्धयति शमेन दृढप्रहारी-
व्यापैति वा दवजवो जलदेन किं न ॥ ३६ ॥

વૈરાગ્ય રૂપ શસ્ત્રે કરીને મોહ રૂપ તમને હણી,
અંતર તણાં શુભ જ્ઞાનથી સમજણ હિતાહિત અર્થની;
જેને પડી છે સ્પષ્ટ તે આ દૃઢપ્રહારી શમ ગુણે,
સિદ્ધિ પામે ના શમાવે મેઘ શું દાવાગ્નિને ? ૧

શ્લોકાર્થ:—વૈરાગ્ય રૂપી શસ્ત્રથી હણાયો છે અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર જેનો અને તેથી નિર્મલ અન્તર્દૃષ્ટિ (જ્ઞાન) વડે સારી રીતે જાણ્યા છે હિતાહિત પદાર્થ જેણે એવા ચોર પણ દૃઢપ્રહારીની જેમ શમતા વડે શુદ્ધ થાય છે. અથવા વનનો દાવાનલ મેઘ વડે શું શાંત થતો નથી. અર્થાત્ થાય છે જ. ૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે અદત્તાદાન વિરતિ દ્વારનું વર્ણન કરતાં કવિરાજ કહે છે કે ચોર હોય તે છતાં પણ શમ વડે અથવા સમતા ભાવ રાખવાથી અગર ક્ષમા ભાવ રાખવાથી

શુદ્ધ થાય છે. અથવા પાપથી મુક્ત થાય છે. જે (ચોર) નો વૈરાગ્ય રૂપી શસ્ત્રથી અજ્ઞાન રૂપી અંધકાર નાશ પામ્યો હોય, ને તેથી પ્રાપ્ત થએલી નિર્મલ અન્તર્દૃષ્ટિ અથવા અન્તરંગ જ્ઞાનથી સારી રીતે હિત એટલે લાભદાયી ઉપાદેય અને અહિત એટલે નુકસાન કરનાર હોવાથી હેય અથવા ત્યાગ કરવા લાયક પદાર્થોને જેણે જાણ્યા હોય, તે જીવ શમ ગુણથી મોક્ષ પામે છે. અહીં દૃષ્ટાંત એ કે—ચાર હત્યા કરનાર દૃઢ પ્રહારી ચોર વૈરાગ્ય ભાવને લીધે કર્મ ખપાવીને મોક્ષ પદ પામ્યો, એ શમ ગુણનોજ પ્રભાવ જાણવો.

અહીં બીજું ઉદાહરણ આપે છે કે વનમાં લાગેલો દાવાનલ મેઘ વડે શું શાન્ત થતો નથી? અથવા તો વનનો દાવાનલ જેમ મેઘના પાણીથી શાંત થાય છે તેવી રીતે શમતા રૂપી પાણી વડે પાપ કર્મો રૂપી મેલ જરૂર નાશ પામે છે. ૩૬

દૃઢપ્રહારી ચોરની કથા આ પ્રમાણે—

માકંદી નામની મોટી નગરી હતી. તે નગરીમાં ભદ્ર નામે [illegible] શેઠ હતો. તેની પાસે પુષ્કળ ધન હતું. તે શેઠને દત્ત નામે પુત્ર હતો. તે જ્યારે જુવાન થયો ત્યારે ભણી ગણીને [illegible] થયો પરંતુ જેમ ચંદ્રમાં કલંક છે તેમ તેનામાં [illegible] જુગારનું વ્યસન હતું. શેઠે તેને આ જુગારનું વ્યસન છોડી દેવાને ઘણી રીતે સમજાવ્યો. છતાં જ્યારે તેણે તેનો ત્યાગ કર્યો નહિ ત્યારે શેઠે તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે [illegible] ત્યાં પલ્લીપતિની સેવા કરવા લાગ્યો. અને

માંથી કોઈક માટીનાં ઢેફાં મારે છે, કોઈક લાકડી વડે મારે છે. કેટલાક કહે છે કે ચાર હત્યારાનું મુખ જોવા લાયક નથી. આવાં વચનો સાંભળતા અને લોકોના મારને સહન કરતા આ દૃઢપ્રહારી મુનિ વિચારે છે કે મહાપાપ કરનારા મને આ માણસો ઉપકાર કરનારા છે. તથી તેમના ઉપર જરા પણ કોપ કરતા નથી. પરંતુ સમતા ભાવે પરીષહ અને ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. અને શુભ ધ્યાનમાં આગળ વધી શુક્લ ધ્યાનથી ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. અને અનુક્રમે મોક્ષે ગયા. આ પ્રમાણે જેમ ક્ષમાથી અને સમતા ભાવથી દૃઢપ્રહારી મુનિએ તેજ ભવમાં મોક્ષ મેળવ્યો, તેમ બીજા ભવ્ય જીવોએ પણ અનર્થકારી ચોરીનો ત્યાગ કરવો અને દૃઢપ્રહારીની જેમ સમતા પૂર્વક ધર્મ સાધી આત્મકલ્યાણ કરવું.

॥ ઇતિ દૃઢપ્રહારી કથા ॥

અવતરણ:—બહુ કલાનો જાણ હોય તે છતાં ચોરી કરવાથી લઘુતા પામે છે તે જણાવે છે:—

॥ वसंततिलकावृत्तम् ॥

१ २ ४ ५ ३
नानाकलाविदपि लाघवमेति चौर्या-

७ ८ ६
द्विद्यानताम्रफलचौर इव प्रियार्थे ।

१३ १२ १० ११ ९ १४
दोषो महानधिगुणेऽपि हि लाञ्छनाय,

१५ १६ १८ १७
रत्नाकरे कुजलवच्छशवत्सुधांशौ ॥ ३७ ॥

જાણે કલાઓ વિવિધ પણ ચોરી કરી લઘુતા વરે,
વિદ્યા બલે કેરી નમાવણહાર ચોર તણી પરે;
નિજ નાર કાજે તિમ કરે તે દોષ મોટા ગુણિ જને,
હોય લાંછન રૂપ જિમ જલ લવણ જેવું જલધિને. ૧

તેમ શશલો ચંદ્રને લાંછન લગાડે દોષ એ,
ચોરીના બૂરા ફલો ચિત્ત ધરી તે છંડીએ;
ધન ને હરંતા કેઈ જનના પ્રાણ પણ ચાલ્યા ગયા,
પરદ્રવ્યને ઢેફું ગણંતા કેઈ જન સુખિયા થયા. ૨

શ્લોકાર્થઃ—પ્રિયાને માટે વિદ્યા વડે આંબાની ડાળેથી કેરીના ચોરનાર માતંગ (ચંડાળ)ની જેમ જુદી જુદી કલા જાણનાર જીવ પણ ચોરીના દોષથી લઘુતા પામે છે. વ્યાજબી છે કે અધિક ગુણવાળા જીવને વિષે મહાન દોષ લાંછનને માટે થાય છે. અહીં ઉદાહરણ કહે છે કે જેમ સમુદ્રમાં ખારૂં પાણી અને ચંદ્રમામાં સસલો લાંછન ગણાય છે. ૩૭

સ્પષ્ટાર્થ—ચોરી કરવા રૂપી મોટો દોષ અધિક ગુણવાળાને વિષે પણ લઘુતાને માટે થાય છે તે વાત જણાવતાં કવિરાજ કહે છે કે પ્રિયાનો દોહદ પૂરવા શ્રેણિક રાજાના બગીચામાંથી આંબાની ડાળી નમાવીને કેરીની ચોરી કરનાર માતંગ કળાનો જાણકાર હતો તો પણ તે લઘુતાને પામ્યો. માટે જ કહ્યું છે કે ઘણા ગુણોવાળો હોય છતાં પણ જો તેનામાં એકાદ મોટો દોષ હોય તો તે દોષ કલંકને માટે (હાનિકારક) થાય છે. અહીં દૃષ્ટાન્ત

આપતાં જણાવે છે કે સમુદ્ર રત્નની ખાણ છે, પરંતુ તેનામાં રહેલું ખારૂં પાણી એ તેનું કલંક છે. કારણ કે તે પાણી કોઈને પીવાના કામમાં આવતું નથી. વળી શીતળતા વગેરે ગુણોવાળો હોવા છતાં પણ ચંદ્રમામાં રહેલો સસલો તેને લાંછનરૂપ ગણાય છે. માટે ચોરીના મોટા દોષનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. ૩૬

આમ્રફલના ચોરની કથા ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવીઃ—

રાજગૃહી નગરીના શ્રેણિક રાજાની પ્રિયા ચેલ્લણા રાણી ઉપર પ્રસન્ન થએલા દેવે એક સ્તંભનો મહેલ તથા સર્વ ઋતુના ફળથી શોભાયમાન બગીચો તે રાણીને ક્રીડા કરવા માટે બનાવ્યો હતો. હંમેશાં ફૂલ તથા ફળથી ભરેલા તે બગીચામાં શ્રેણિક રાજા સાથે ચેલ્લણા રાણી ક્રીડા કરતી હતી.

તે નગરમાં વિદ્યા સિદ્ધ એક માતંગો (ચંડાળો)નો અગ્રેસર ચંડાલ હતો. એક વખત તેની સ્ત્રીને કેરી ખાવાનો દોહદ થયો. તેણે પતિને તે વાત જણાવી. ત્યારે પતિએ કહ્યું કે કવખતે કેરી ક્યાંથી મળે? ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે ચેલ્લણાના બગીચામાં સદા ફળવાળો આંબો છે. ત્યાંથી લાવી આપો. તેથી તે માતંગ બગીચામાં ગયો. અને ત્યાં અનેક ફળોવાળા મોટા આંબા જોયા. રાત્રીએ માતંગ બગીચામાં આવ્યો અને ઉંચા આંબા ઉપર રહેલી પાકી કેરીઓ જોઇને તેણે અવનામીની વિદ્યા વડે તે આંબાની ડાળીઓ નીચે નમાવીને મરજી મુજબ કેરીઓ લીધી. બીજે દિવસે બગી-

વામાં આવેલી રાણીએ ફૂલ રહિત તે ડાળી જોઈ તે વાત રાજાને જણાવી, રાજાએ અભયકુમારને કેરીના ચોરની શોધ કરવા હુકમ કર્યો.

અભયકુમારે તે વાત અંગીકાર કરીને કહ્યું કે હું જલદી તેને શોધી લાવીશ. અભયકુમાર ચોરને શોધવા હરરોજ નગરમાં ફરવા લાગ્યા. પણ ચોર જડતો નથી. તેવામાં એક રાત્રીએ નાટક જોવા માટે એક સ્થળે નગરવાસીઓ એકઠા થયા હતા ત્યાં તે આવ્યા. લોકોએ આપેલા આસન ઉપર બેસીને લોકોને કહ્યું કે નટ લોકો આવે ત્યાં સુધી મારી કથા સાંભળો.

વસંતપુરમાં ધનહીન એક જીર્ણ શેઠ હતા. તે શેઠને ઉમ્મર લાયક પુત્રી હતી. તે સુંદર વરની પ્રાપ્તિ માટે કામદેવને પૂજતી હતી. અને હમેશાં કોઇક ઉદ્યાનમાંથી ચોરી કરીને ફૂલો લાવતી હતી. એક વખત તેણીને પકડવાને માળી સંતાઈ રહ્યો. તે વખતે ફૂલ વીણવા આવેલી શેઠની પુત્રીને જોઇને તેણીનો હાથ પકડ્યો. પરંતુ તેણીનું રૂપ જોઈને તે ક્ષોભ પામ્યો. તેણીનો હાથ પકડવાથી કંપ પામેલા તે માળીનો રોષ જતો રહ્યો. તેથી કહેવા લાગ્યો કે હે સુંદરી ! તું મારી સાથે ક્રીડા કર, નહિ તો તને છોડીશ નહિ. ત્યારે તે બાલાએ કહ્યું કે તું મારા હાથનો સ્પર્શ કર નહિ. કારણ કે હજી હું કુંવારી હોવાથી પુરૂષના સ્પર્શને યોગ્ય નથી. ત્યારે માળીએ કહ્યું કે તારે લગ્ન થયા પછી તરતજ

એક વાર ભેંસોને ચારવા વનમાં ગયો હતો. ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેણે એક મુનિને કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા જોયા. આ વખતે માહ મહિનો હતો અને સખત ટાઢ પડતી હતી તેથી તે નોકર વિચારવા લાગ્યો કે વસ્ત્ર રહિત આ સાધુની માહ માસની ઠંડીમાં રાત્રી કેવી રીતે જશે? આવા વિચાર કરતો તે ઘેર આવ્યો. બીજે દિવસે સવારે ભેંસો લઈને જતાં તે મુનિનું ધ્યાન કરતો મુનિ પાસે આવ્યો, અને ભક્તિથી તેમની ઉપાસના કરવા લાગ્યો, પછી સૂર્યોદય થયો ત્યારે મુનિ 'નમો અરિહંતાણું' બોલીને આકાશમાં ઉડી ગયા. તે વખતે તે સુભગ નોકર આ (નમો અરિહંતાણું) આકાશગામિની વિદ્યા છે એવું નક્કી કરી સુતાં અને જાગતાં નવકાર પદનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો.

એક વખતે તે પદનું ધ્યાન કરતા તેને શેઠે પૂછયું કે મહા પ્રભાવવાળો આ મંત્ર તને કયાંથી મળ્યો? ત્યારે સુભગે કહ્યું કે આ મંત્ર મેં મુનિની પાસેથી મેળવ્યો છે, અને તેનાથી આકાશગામિની વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. ત્યારે શેઠે તેને કહ્યું કે આ મંત્રથી નભોગામિની વિદ્યાજ મળે છે એટલુંજ નહિ પરંતુ સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખ ઉપરાંત આ ભવમાં રાજ્ય વગેરે પણ મળે છે. માટે આ નવકાર મંત્ર સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તેથી ભાગ્યથી મેળવેલ આ મંત્રનો તું ત્યાગ કરીશ નહિ. તેણે કહ્યું કે આ મંત્રનું તો મને વ્યસન થયું છે માટે હું તેને મૂકીશ નહિ. ત્યાર પછી શેઠે તેને આખો નવકાર મંત્ર શીખવ્યો.

નથી? વિસ્મય પામેલી કપિલાએ કહ્યું કે જો આ સુદર્શનની ભાર્યા હોય તો આ પુત્રોને તેણી જન્મ આપે એ પણ આશ્ચર્ય છે. ત્યારે અભયા રાણીએ કહ્યું કે સ્વાધીન પતિવાળી સ્ત્રી પુત્ર પુત્રીને જન્મ આપે તેમાં આશ્ચર્ય શું છે? ત્યારે કપિલાએ ક્રોધથી કહ્યું કે જો સ્ત્રીનો ધણી પુરૂષ (પુરૂષાતન-વાળો) હોય તો તો એમ બને, પરંતુ સુદર્શન તો પુરૂષ વેષધારી નપુંસક છે. તેં ક્યાંથી જાણ્યું એવું રાણીએ પૂછ્યું ત્યારે કપિલાએ પોતાની બધી હકીકત જે બની હતી તે કહી. ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે જો એમ હોય તો તું છેતરાઈ છે, કારણ કે સુદર્શન પોતાની સ્ત્રીને વિષે નપુંસક જેવો નહિ પરંતુ પરસ્ત્રીને વિષે નપુંસક જેવો છે.

વિલખી પડેલી કપિલાએ કહ્યું કે જો હું છેતરાણી હોઉં તો તારી બુદ્ધિ હમણાં જણાશે. ત્યારે અભયાએ કહ્યું કે હે મૂર્ખી! જો કાષ્ઠનું પુતળું મારા હાથમાં સંજ્ઞા વિનાનું થાય તો સંજ્ઞાવાળા પુરૂષની શી ગણતરી! ત્યારે કપિલાએ રાણીને કહ્યું કે ફોગટ ગર્વ કરો નહિ, જો તમે સુદર્શન સાથે રમો તો હું તમારો ગર્વ યથાર્થ માનું. ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે સ્ત્રીઓએ તીવ્ર તપ કરનારાઓને પણ ભોગવ્યા છે તો આ શેઠની સાથે તો મને રમેલી જ તું જાણી લે. જો હું એની સાથે ભોગ ન ભોગવું તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ. આ પ્રમાણે વાર્તા કરીને ત્યાં ક્રીડા કરીને તે બંને પોતપોતાને ઘેર ગઈ.

ત્યાર પછી તેણીએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા ધાત્રી પંડિતાને

જણાવી. ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે હે પુત્રી! તેં આ યોગ્ય કર્યું નથી. તું મહાત્મા પુરૂષોના માહાત્મ્યને જાણતી નથી. અન્ય શ્રાવક પણ સુશીલ હોય છે તો સુદર્શનનું તો શું કહેવું. જે હંમેશાં ગુરૂની સેવા ધ્યાન અને તપમાં આસક્ત છે તે સુદર્શનને વશ કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે.

ત્યારે અભયાએ કહ્યું કે એક વાર તમે કોઈ પણ રીતે તેને અહીં લાવો પછી તમારે કાંઇ કરવાનું નથી. હું સઘળું કરીશ. ત્યારે પંડિતાએ વિચારીને કહ્યું કે જો એમ છે તો પર્વ દિવસમાં જ્યારે સુદર્શન શૂન્ય સ્થાનમાં કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા હોય ત્યારે લાવીશ. ત્યારે અભયાએ કહ્યું કે આજ ઉપાય છે તો તે માટે ઉદ્યમ કરવો. પંડિતાએ કબુલ કર્યું.

હવે ત્યાં કેટલાક વખત પછી મોટો કૌમુદી ઉત્સવ આવ્યો. તે વખતે રાજાની આજ્ઞા હોવાથી સઘળા નગરવાસીઓ ઉદ્યાનમાં ગયા. તે દિવસે ચતુર્માસિક પર્વ હોવાથી સુદર્શન શેઠ રાજાની રજા લઇને ઘેર રહ્યા. ત્યાર પછી સર્વ ચૈત્યોમાં સ્નાત્રદિ પૂજા કરીને શેઠે પૌષધ લીધો. આવશ્યકાદિ કરીને કોઇક શૂન્ય સ્થાનમાં ધર્મધ્યાનમાં લીન થઇને કાઉસગ્ગમાં રહ્યા. આ વાત જાણીને પંડિતાએ અભયાને કહ્યું કે આજે તારૂં ઈચ્છિત પૂર્ણ થાય તેમ છે. માટે આજે તારે ઉદ્યાનમાં જવું નહિ. અભયાએ પણ આજે મારૂં માથું બહુ દુઃખે છે એવું ખોટું બહાનું રાજાને જણાવીને ઘેર રહી.

હવે કામદેવની માટીની મોટી મૂર્તિને વસ્ત્રથી ઢાંકીને રથમાં મૂકીને પંડિતા મહેલ આગળ આવી. ત્યારે ચેત્રીએ તેને

અંદર જવા દેશો. તે વખતે પંડિતાએ કહ્યું કે આજે રાણી અભયાને શરીરે ઠીક નથી તેથી તે કામદેવ વગેરે દેવોને અંતેઉરમાં રહીને જ પૂજવાની છે માટે આ કામદેવની મૂર્તિ અંદર લઈ જાઉં છું. બીજી પણ રાણી મૂર્તિઓ લાવવાની છે. એમ કહી તે ઢાંકેલી મૂર્તિ કપટથી આણી. દ્વારીએ (છડીદારે) જવા દીધી. ત્યાર પછી બીજી મૂર્તિઓ પણ તેણી લાવી અને દ્વારપાલને છેતરીને કાઉસગ્ગમાં રહેલા સુદર્શન શેઠને પણ રથમાં બેસાડીને વસ્ત્રથી ઢાંકીને લાવી.

હવે સાક્ષાત્ કામદેવ સમાન સુદર્શન શેઠને જોઇને અભયા ઘણી રાજી થઈ. તેથી અત્યંત કામાતુર થએલી તે અભયા સુદર્શનને સ્મરને (કામને) દીપન કરનાર વચનો કહેવા લાગી. મને કામદેવ પોતાના તીક્ષ્ણ બાણોથી વીંધે છે માટે હે શેઠ! હું તમારા શરણે આવી છું, માટે શરણે આવેલીનું રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો. મોટા પુરૂષો શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરે છે. માટે મારા ઉપર પ્રસન્ન થઇને મારી સાથે બોલો. મોટા પુરૂષો પ્રાર્થનાનો ભંગ કરતા નથી. હું તમને અહીં કપટથી લાવી છું માટે તમારે કોપ કરવો નહિ. અનેક પ્રકારનાં કામોત્તેજક વચન કહ્યા છતાં પણ સુદર્શન તો મેરૂ પર્વતની જેમ કાઉસ્સગ્ગમાં સ્થિર રહ્યા. ત્યારે કામથી વિહ્વલ ચિત્તવાલી અભયા રાણી ફરીથી પણ કહેવા લાગી કે તમારી પ્રાર્થના કરતી મને તમે કેમ ઉપેક્ષો છો. ? આ વ્રતનું કષ્ટ મૂકી દો, કારણ કે હવે તેનું કામ નથી. મને અનુકૂળ થવાથી તમને વ્રતનું ફલ સિદ્ધ થશે. હવે તમે મારી પાસેથી કેવી રીતે જવાના છો એમ કહીને સુદર્શનનો હાથ

પકડયો. વળી તેમના શરીરને આલિંગન કરી પોતાના સ્તનોનો સ્પર્શ કરાવ્યો. ચુંબનાદિક કર્યું. આવા આવા ઉપસર્ગ કર્યા છતાં સુદર્શન તો નિશ્ચલ રહ્યા. તે વખતે શેઠે વિચાર્યું કે જો હું આ ઉપસર્ગમાંથી છૂટીશ તો જ કાઉસગ્ગ પારીશ નહિ તો મારે અનશન છે.

હવે જ્યારે સુદર્શન શેઠને ચલાયમાન કરવાના અભયાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા ત્યારે તે કોપીને કહેવા લાગી કે હે મૂર્ખ ! તને મરવાની ઈચ્છા થઈ જણાય છે. કારણ કે અમે સ્ત્રીઓ અમૃત પણ છીએ અને ઝેર પણ છીએ. રાગવાળી અમે અમૃત તુલ્ય છીએ પરંતુ વિરાગવાળી (દ્વેષી) અમે ઝેર સમાન છીએ. માટે જો મારૂં કહેવું તરત અંગીકાર નહિ કરે તો આજે જ તારૂં મરણ થશે. એવી રીતે આખી રાત્રી તેણીએ શેઠને અનેક રીતે ઉપસર્ગ કર્યા છતાં જ્યારે શેઠ ચલાયમાન ન જ થયા ત્યારે તેણીએ પોતાના નખો વડે પોતાના શરીરને વિષે ઉઝરડા કર્યા અને મોટા સ્વરે પોકાર કરવા લાગી કે આ મારા ઉપર બલાત્કાર કરે છે. આવી બૂમો સાંભળીને રક્ષકો ત્યાં આવ્યા અને સુદર્શનને જોઇને આશ્ચર્ય પામીને વિચાર્યું કે સુદર્શનમાં આ સંભવે નહિ. તેઓએ જઇને રાજાને જણાવ્યું. રાજાએ આવીને આ શું એમ વિસ્મયથી પૂછયું ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે તમારી રજા લઇને હું અહીં રહેલી છું એવું જાણીને તે અહીં આવ્યો અને કામના વચનો વડે મારી પ્રાર્થના કરી, પરંતુ જ્યારે મેં પ્રતિષેધ કર્યો ત્યારે કોપાયમાન થઇને મારા શરીરે નખના ઉઝરડા કર્યા તેથી મેં બૂમો પાડી. આને વિષે આ સંભવતું નથી એવું વિચારતા રાજાની અભયા ઉપર અકૃપા થશે એવા

[illegible]

મમ્મણ શેઠની કથા આ પ્રમાણે:—

મગધ દેશમાં રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે રાજા શ્રીમહાવીર પ્રભુનો પરમ ભક્ત હતો. તેને ચેલ્લણા નામે રૂપવંતી રાણી હતી. એક વખતે રાત્રે મુશળધાર વરસાદ વરસતો હતો તે વખતે બારીએ બેઠેલી ચેલ્લણા રાણીએ વિજળીના ઝબકારાના પ્રકાશમાં નદીમાં આવેલા પૂરમાં તણાઈ આવેલા લાકડાના ભારાને ખેંચતા એક વૃદ્ધ પુરૂષને જોયો. તે જોઈને ચેલ્લણા રાણીએ રાજાને કહ્યું કે તમારા સરખા રાજા છતાં આ નગરીમાં એવા દુઃખી પુરૂષો પણ વસે છે કે જેમને આવી ઘોર અંધારી રાતમાં વરસતા વરસાદમાં નદીના પૂરમાં લાકડાં વીણવાં પડે છે. આ વાત સાંભળીને રાજાએ તે મનુષ્યને બોલાવીને પૂછયું કે તું કોણ છું? અને આવી રાત્રીએ કેમ કષ્ટ વેઠે છે? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું મમ્મણ નામે વાણીયો છું. મેં એક વૃષભ બનાવ્યો છે અને તેનું એક શીંગડું ખૂટે છે તેને માટે હું આ મહેનત કરૂં છું.

ત્યાર પછી રાજા રાણી સાથે તેને ઘેર ગયા. તેણે સુવર્ણ અને રત્નના બતાવેલા બે વૃષભો દેખાડયા. તે જોઇને વિસ્મય પામેલા રાજાએ ચેલ્લણાને કહ્યું કે આપણા ઘેર આના જેવું એક પણ રત્ન નથી તો આને શું આપવું? ચેલ્લણાએ હસીને મમ્મણ શેઠને કહ્યું કે શું તમે આ લાકડાંથી આનું

રત્નનું શીંગડું બનાવશો ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે આને માટે મારાં વહાણો સમુદ્રમાં ફરે છે. પુત્રો દેશાન્તરમાં વેપાર કરે છે. તહેવારોમાં પણ મારા ઘરમાં ઘી વપરાતું નથી. વાલ અને ચોખા ખવાય છે. અને ચોમાસામાં રાત્રીએ લાકડાં લાવીને તેને વેચીને હું પણ કાંઈક પેદા કરૂં છું. આ પ્રમાણે આટલું બધું ધન છતાં આટલી હદ સુધી ખાવામાં પણ કંજુસાઈ કરતા તે મમ્મણ શેઠને જોઈને ચમત્કાર પામેલો રાજા પ્રિયા સાથે પોતાના મહેલમાં ગયો. અનુક્રમે જેની ધનની તૃષ્ણા પૂર્ણ થઈ નથી એવો તે શેઠ એકઠા કરેલા ધનને ભોગવ્યા સિવાય મરીને દુર્ગતિમાં ગયો. કહેવાનો સાર એ છે કે કેટલાક મહા પાપી જનો ઘણો પરિગ્રહ ભેગો કરીને તેનો જરા પણ સદ્વ્યય કર્યા સિવાય અંતે મરીને નરકે જાય છે. એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ પરિગ્રહનું પરિમાણ અવશ્ય કરવું જોઈએ.

॥ ઇતિ મમ્મણ શેઠ કથા ॥

અવતરણઃ—એ પ્રમાણે ૧૯ મું પરિગ્રહ દ્વાર કહ્યું હવે વીસમું દિગ્વિરતિવ્રતનું દ્વાર જણાવે છેઃ—

॥ वसंततिलकावृत्तम् ॥

१ २ ४
सीमस्थिते जलनिधौ निजकालमाने,
५ ३ ७ ६
शीतातपाम्भसि च जीवति जीवलोकः ।
९ १० ८
दिग्यानमानमपि जन्तुहिताय तद्वत्,
१५ १६ ११ १२ १४
स्याद्याऽदत्तयदिहामयतोऽतिदुःखी ॥ ४२ ॥

સાગર ન મર્યાદા તજે ને ત્રણ ઋતુએ કાલની,
છંડે ન મર્યાદાજ તેથી જીવના જીવ લોકની;
તેમ દિશિમાં ગમન કેરૂં માન પણ જન હિત કરે,
ચારૂદત્ત તણી પરે તિમ ના કરે તો દુઃખ વરે. ૧

શ્લોકાર્થ:—સમુદ્ર પોતાની મર્યાદામાં રહે છતે તથા શીયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું (એ ત્રણે ઋતુઓ) પોત પોતાની મર્યાદામાં રહે છતે આ જીવલોક (દુનીયાના જીવો) જીવે છે. તેવી જ રીતે દિશાઓમાં જવાના પ્રમાણ રૂપ દિગ્વિરમણ વ્રત પણ પ્રાણીઓના હિત માટે થાય છે. પરંતુ આ વ્રતનો આદર નહિ કરનાર જીવ ચારૂદત્તની પેઠે આ જગતમાં ઘણાદુ:ખને ભોગવનારો થાય છે. ૪૨

સ્પષ્ટાર્થ:—કવિરાજ છઠ્ઠા દિગ્વિરમણ વ્રતનું સ્વરૂપ સમજાવતાં કહે છે કે જેમ સમુદ્ર પોતાની મર્યાદામાં રહે છે અથવા તે સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા ઓળંગતો નથી તો આ જીવલોક એટલે જગતના જીવો સુખ પૂર્વક જીવે છે. પરંતુ જો સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા મૂકે તો આ પૃથ્વીનો નાશ થઈ જાય અને પૃથ્વીના જીવોનો પણ નાશ થાય. વળી શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું એ ત્રણે ઋતુઓ પણ પોત પોતાની કાલ મર્યાદામાં રહે છે તોજ આ જગતના લોકો સુખે જીવે છે એટલે અતિશય ટાઢ પડતી નથી અથવા અતિશય તાપ પડતો નથી તેમજ વરસાદ પણ અતિશય પડતો નથી, માટેજ આ જગતના જીવો સુખે જીવે છે. કારણ કે જો ઋતુઓ મર્યાદાનો ત્યાગ કરે અને કાં તો અતિશય ટાઢ જ

પડયા કરે, અથવા અતિશય તાપ જ પડયા કરે અથવા અતિશય વરસાદ વરસ્યા કરે તો આ જગતના જીવો સુખે જીવી શકે નહિ તેવી રીતે દિશાઓમાં અમુક મર્યાદા સુધી જવા (ને આવવા) રૂપ દિગ્વિરમણવ્રત પણ આ લોકમાં જીવોને હિતને માટે અથવા કલ્યાણ કરનારૂં થાય છે. પરંતુ આ વ્રતનો આદર નહિ કરનારા જીવો તો ચારૂદત્તની જેમ ઘણા પ્રકારના દુઃખની પરંપરાને ભોગવનારા થાય છે. તેથી આ વ્રતનું પાલન કરવાનો યત્ન અવશ્ય કરવો જોઇએ.

ચારૂદત્તની કથા આ પ્રમાણેઃ—

ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નામે નગરી હતી. તેમાં ભાનુ નામે ધનવાન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને સુભદ્રા નામે ભાર્યા હતી. અને તેમને વખાણવા લાયક ગુણવાળો ચારૂદત્ત નામે પુત્ર હતો. એક વખત મિત્રો સાથે સિન્ધુ કાંઠે ક્રીડા કરતા તેણે કોઇક વિદ્યાધરના પગલાં જોયાં. તથા આગળ સ્ત્રીના પગલાં જોઇને તે સ્ત્રી સહિત છે એમ જાણ્યું. તેટલામાં નજીકમાં લોઢના ખીલાંઓ વડે વૃક્ષ સાથે જડી લીધેલા એક વિદ્યાધરને તેણે જોયે. તથા તેની તરવારના કોશમાં ત્રણ ઔષધીના વલય જોયાં. તેણે બુદ્ધિથી એક ઔષધી વડે તેને છુટો કર્યો. બીજા વડે વ્રણ રહિત અને ત્રીજા વડે સજીવન કર્યો.

વિદ્યાધરે ચારૂદત્તને કહ્યું કે વૈતાઢયમાં શિવમંદિર નગરમાં મહેન્દ્રવિક્રમ નામના રાજાનો હું અમિતગતિ નામે પુત્ર છું. ધૂમશિખ નામના મિત્ર સાથે હું એક વખત ક્રીડા કરવા હીમંત પર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં પોતાના મામાની

સાગર ન મર્યાદા તજે ને ત્રણ ઋતુઓ કાલની,
છંડે ન મર્યાદાજ તેથી જીવના જીવ લોકની:
તેમ દિશિમાં ગમન કેરૂં માન પણ જન હિત કરે,
ચારૂદત્ત તણી પરે તિમ ના કરે તો દુઃખ વરે.

શ્લોકાર્થઃ—સમુદ્ર પોતાની મર્યાદામાં રહે છતે તથ શીયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું (એ ત્રણે ઋતુઓ) પો પોતાની મર્યાદામાં રહે છતે આ જીવલોક (દુનીયાના જીવો જીવે છે. તેવી જ રીતે દિશાઓમાં જવાના પ્રમાણ રૂ દિગ્વિરમણ વ્રત પણ પ્રાણીઓના હિત માટે થાય છે. પરંતુ આ વ્રતનો આદર નહિ કરનાર જીવ ચારૂદત્તની પેઠે આ જગતમાં ઘણાદુઃખને ભોગવનારો થાય છે. ૪૨

સ્પષ્ટાર્થઃ—કવિરાજ છઠ્ઠા દિગ્વિરમણ વ્રતનું સ્વરૂપ સમજાવતાં કહે છે કે જેમ સમુદ્ર પોતાની મર્યાદામાં રહે છે અથવા તે સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા ઓળંગતો નથી તો આ જીવલોક એટલે જગતના જીવો સુખ પૂર્વક જીવે છે. પરંતુ જો સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા મૂકે તો આ પૃથ્વીનો નાશ થઈ જાય અને પૃથ્વીના જીવોનો પણ નાશ થાય. વળી શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું એ ત્રણે ઋતુઓ પણ પોત પોતાની કાલ મર્યાદામાં રહે છે તોજ આ જગતના લોકો સુખે જીવે છે એટલે અતિશય ટાઢ પડતી નથી અથવા અતિશય તાપ પડતો નથી તેમજ વરસાદ પણ અતિશય પડતો નથી, માટેજ આ જગતના જીવો સુખે જીવે છે. કારણ કે જો ઋતુઓ મર્યાદાનો ત્યાગ કરે અને કાં તો અતિશય ટાઢ જ

મડયા કરે, અથવા અતિશય તાપ જ પડયા કરે અથવા અતિશય વરસાદ વરસ્યા કરે તો આ જગતના જીવો સુખે જીવી શકે નહિ તેવી રીતે દિશાઓમાં અમુક મર્યાદા સુધી જવા (ને આવવા) રૂપ દિગ્વિરમણુવ્રત પણ આ લોકમાં જીવોને હિતને માટે અથવા કલ્યાણ કરનારૂં થાય છે. પરંતુ આ વ્રતનો આદર નહિ કરનારા જીવો તો ચારૂદત્તની જેમ ઘણા પ્રકારના દુઃખની પરંપરાને ભોગવનારા થાય છે. તેથી આ વ્રતનું પાલન કરવાનો યત્ન અવશ્ય કરવો જોઇએ.

ચારૂદત્તની કથા આ પ્રમાણે:—

ભરતક્ષેત્રમાં ચંપા નામે નગરી હતી. તેમાં ભાનુ નામે ધનવાન શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તેને સુભદ્રા નામે ભાર્યા હતી. અને તેમને વખાણવા લાયક ગુણવાળો ચારૂદત્ત નામે પુત્ર હતો. એક વખત મિત્રો સાથે સિન્ધુ કાંઠે ક્રીડા કરતા તેણે કોઇક વિદ્યાધરના પગલાં જેયાં. તથા આગળ સ્ત્રીના પગલાં જોઇને તે સ્ત્રી સહિત છે એમ જાણ્યું. તેટલામાં નજીકમાં લોઢના ખીલાંઓ વડે વૃક્ષ સાથે જડી લીધેલા એક વિદ્યાધરને તેણે જોયો. તથા તેની તરવારના કોશમાં ત્રણ ઔષધીના વલય જેયાં. તેણે બુદ્ધિથી એક ઔષધી વડે તેને છુટો કર્યો. બીજા વડે વ્રણ રહિત અને ત્રીજા વડે સજીવન કર્યો.

વિદ્યાધરે ચારૂદત્તને કહ્યું કે વૈતાઢયમાં શિવમંદિર નગરમાં મહેન્દ્રવિક્રમ નામના રાજાનો હું અમિતગતિ નામે પુત્ર છું. ધૂમશિખ નામના મિત્ર સાથે હું એક વખત ક્રીડા કરવા હીમંત પર્વત ઉપર ગયો. ત્યાં પોતાના મામાની

સુકુમાલિકા નામે સુંદર પુત્રીને જોઈ. તેથી કામાતુર થએલો હું ઘેર આવ્યો. અને મારી અવસ્થા જાણીને પિતાએ મને તેની સાથે પરણાવ્યો. અને તેની સાથે સુખેથી ક્રીડા કરવા લાગ્યો. ધૂમશિખ પણ તેણીનો અભિલાષી છે એવું ઈંગિતાકારથી મેં જાણ્યું. તો પણ તેની સાથે ક્રીડા કરતો હું અહીં આવ્યો. અને પ્રમાદી એવા મને બાંધીને સુકુમાલિકાને હરી ગયો. તમે મારો છુટકારો કર્યો માટે તમારો હું કેવી રીતે ઋણ રહિત થઈશ? કહો હું તમારૂં શું હિત કરૂં? ચારૂદત્તે કહ્યું કે તમારા દર્શનથી જ હું કૃતાર્થ થયો છું, મારે કાંઈ જોઈતું નથી. આ પ્રમાણે ચારૂદત્તે કહેવાથી વિદ્યાધર ઉડીને પોતાને સ્થળે ગયો. ચારૂદત્ત પણ પોતાને ઘેર ગયો.

પિતાની આજ્ઞાથી ચારૂદત્તે પોતાના મામાની પુત્રી મિત્રવતી સાથે લગ્ન કર્યું. પરંતુ કલામાં આસક્ત ચારૂદત્ત તેણીને વિષે ભોગ વિમુખ થયો. મા બાપે તેવો જાણીને આ ભોળો છે એવું જાણ્યું. તેથી તેને ચતુર બનાવવાને માટે માં બાપે કલિંગસેના નામની વેશ્યાની પુત્રી વસન્તસેનાને ત્યાં બાર વર્ષ રાખ્યો. અને ત્યાં તેણે સોળ કરોડ હાટક (રૂપીયા) ખરચી નાખ્યા. કલિંગસેનાએ આ દરિદ્રી થઈ ગયો છે એવું જાણીને કાઢી મૂક્યો ઘેર જઈને માબાપનું મૃત્યુ જાણીને પોતાની સ્રીના ઘરેણાં લઈને મામાની સાથે વેપાર કરવા ગયો. ઉશીરવર્ત નામના નગરમાં જઈને કપાસ ખરીદ્યો. તે લઈને તામલિપ્તી નગરીએ જતાં વનના દાવાનલથી તે કપાસ બળી ગયો. તેથી મામાએ આ અભાગીઓ છે એવું જાણીને તેનો ત્યાગ કર્યો. ભૂખ અને તરસથી પીડાતો તે

શેઠજો પ્રિયંગુનગરે ગયો. ત્યાં તેના પિતાના મિત્ર સુરેન્દ્ર દત્તને ત્યાં સુખે રહેવા લાગ્યો. કેટલાક વખત પછી સુરેન્દ્ર દત્તે નિષેધ કર્યા છતાં એક લાખ રૂપીયા વ્યાજે લઈને ધન કમાવા માટે વહાણમાં બેસીને ચાલ્યો. પછી યમુનાદ્વીપે જઈને ત્યાં વેપારમાં આઠ કોડ સોનૈયા કમાયો. પછી સમુદ્ર માર્ગે સ્વદેશ આવવા નીકળ્યો, પણ રસ્તામાં વહાણ ભાગ્યું અને એક પાટીયું મળવાથી સમુદ્ર તરીને સાતમે દિવસે સંક[illegible]ના કાંઠે રત્નપુરે નગરમાં આવ્યો.

ત્યાં તેને દિનકરચંદ્ર નામે ત્રિદંડી મળ્યો. તેણે સાગરદત્તને ધનાર્થી જાણીને કહ્યું કે મારી સાથે પર્વત ઉપર આવ. ત્યાં રસ કૂંપીકાથી તને રસ આપીશ જેથી ઘણું સુવર્ણ થશે. પછી તેની સાથે મોટી અટવીમાં આવેલા પર્વતની તળેટીએ ગયા. ત્યાં એક મોટું બીલ જોયું તેનું દ્વાર ત્રિદંડીએ મંત્ર વડે ઉઘાડ્યું. પછી તે બીલમાં પેસીને તેઓ રસથી ભરેલા કૂવા પાસે આવ્યા. પછી ત્રિદંડીએ તેને માંચામાં બેસાડી તુંબડી આપીને રસથી ભરી લાવવાને કૂવામાં ઉતાર્યો. ત્યાં મેખલામાં રહીને તે રસ લેવા જાય છે તેવામાં કોઈએ તેને રસ લેતાં રોક્યો. ત્યારે સાગરદત્તે તેને રોકવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે અંદર રહેલા માણસે કહ્યું કે હું વાણીયાનો પુત્ર છું. ત્રિદંડીએ મને રસ લેવાને કૂવામાં ઉતાર્યો. પરંતુ રસની તુંબડી લઈને મને કૂવામાં નાખી ત્રિદંડી ચાલ્યો ગયો અને હું રસથી લહાણુ કરાયો છું. તારી પણ તે તેવી વલે કરશે. માટે મને તું તુંબડી આપ એટલે તને ભરી આપું. સાગરદત્તે તુંબડી આપી તે ભરીને માંચીએ બાંધી.

યુવરાજ પદવી આપીને મેં પણ ગુરૂની પાસે દીક્ષા લીધી. ને આ કર્કોટક નામે ગિરિ ઉપર હું તપ કરૂં છું.

પછી મુનિએ ચારૂદત્તને ત્યાં આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે ચારૂદત્તે પણ પોતાનું સર્વ વૃત્તાન્ત જણાવ્યું. તે દરમિઆન તે રાજર્ષિના બે પુત્રો ત્યાં આવી મુનિને તથા ચારૂદત્તને નમીને બેઠા. તે વખતે કોઇક ઉત્તમ દેવ ત્યાં આવ્યો. તેણે પ્રથમ ચારૂદત્તને નમસ્કાર કર્યો અને પછી તે મુનિને નમ્યો. વિદ્યાધરોએ મુનિને પછી નમસ્કાર કરવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે દેવે કહ્યું કે આ ચારૂદત્ત મારા ધર્માચાર્ય છે માટે મેં તેમને પ્રથમ પ્રણામ કર્યો અને મુનિને પછીથી કર્યો. આગલા ભવમાં પોતે બોકડો હતો અને ચારૂદત્તે નમસ્કાર મંત્ર આપ્યો તેથી પોતે દેવ થયો અને તેથી પ્રથમ પોતાના ધર્માચાર્ય ચારૂદત્તને નમસ્કાર કર્યો. આ પ્રમાણે દેવે કહ્યું. ત્યારે તે બંને વિદ્યાધરોએ કહ્યું કે અમારા પિતાને પ્રાણ આપનાર હોવાથી અમારા પણ તે ઉપકારી છે. ત્યાર પછી તે બે વિદ્યાધરોએ પણ ચારૂદત્તનો સત્કાર કર્યો. દેવ તેજ ક્ષણે ચારૂદત્તને ચમ્પાપુરીએ લઇ ગયો. પછી ઘણાં રત્નો તથા દ્રવ્ય વગેરે આપીને દેવ અદૃશ્ય થયો. ત્યાર પછી ચારૂદત્ત પોતાની સતી સ્ત્રી મિત્રવતીને તથા વસન્તસેનાને મળ્યો. એ પ્રમાણે છેવટે તે સુખી થયો. આ વાર્તાનો સાર એ છે કે ચારૂદત્તે દિશાઓમાં ગમન કરવાનો નિયમ કર્યો નહોતો તેથી તે જુદી જુદી દિશાઓમાં રખડયો અને અનેક પ્રકારે દુઃખી થયો. એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ આ દિગ્વિરમણ નામનું વ્રત જરૂર ગ્રહણ કરવું જોઇએ.

॥ ઇતિ ચારૂદત્ત કથા ॥

અવતરણ:—આ બાબતમાં વિશેષ ઉપદેશ આપે છે:—

॥ शिखरिणीवृत्तम् ॥

४ ३ ६ ५ २ १
न गन्तव्यं नागम्यं यदि न कृतदिग्यानविरतेः,
१० ७ १३ ८ ९ ११ १२
फलं वा स्यात्त्रिवे सततगतिरेकत्र वसतिः ।
१७ १८ १९
द्वितीयद्वीपान्तर्गतगतमाक्रान्तजलधि-
२२ २० ११ १५ १६ २१
न किं द्रौपद्यर्थे हरिरमरकङ्कापुरमगात् ॥ ४२ ॥

દિશિગમનનું માન જેણે ના કર્યું સઘલા સ્થલે,
તેને જવાની છુટ જવું ક્યાં ના જવું ક્યાં ભૂતલે;
એવું ગણે ના વાયુ અથવા એક સ્થલમાં શું રહે,
અમરકંકા કૃષ્ણ જઈને દ્રૌપદી શું ના લહે? ૧

કૃષ્ણ સુસ્થિત આરાધતા ને જલધિ પંથે ચાલતા,
ધાતકી ખંડે ભરતમાં અમરકંકા પહોંચતા;
છઠ્ઠું વ્રતે સંતોષ લહીએ પાપ પુષ્કલ ટાલીએ,
શાંતિથી જિનધર્મ સાધી મુક્તિના સુખ પામીએ. ૨

શ્લોકાર્થ:—દિગ્વિરમણ વ્રત નહિ અંગીકાર કરનાર જીવને કોઈ પણ સ્થાન જવા યોગ્ય અથવા નહિ જવા યોગ્ય નથી. અથવા વિશ્વને વિષે વાયુની એક સ્થાને ગતિ કેવી રીતે થાય? (દ્રષ્ટાન્ત કહે છે.) શું કૃષ્ણ વાસુદેવ દ્રૌપદીને

ભોગાદિની આસક્તિથી હલકાઈ હોવે સુખ નહી,
બ્રહ્મદત્તના મિત્ર કેરા કુટુંબને તેવું સહી;
શશિકલાના અધિક પાને સિંધુ મર્યાદા તજે,
ગૌતમ ઋષિનો શ્રાપ પામે ઇંદ્ર તસ નારી ભજે. ૧

*શ્લોકાર્થ:—ભોગાદિકની લોલુપતાને લીધે શ્રીબ્રહ્મદત્તના મિત્ર બ્રાહ્મણના કુટુંબની પેઠે (માણસને) લઘુતાની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ સુખ મળતું નથી. (દૃષ્ટાન્ત કહે છે.) ચંદ્રકલાનું અધિક પાન કરનાર સમુદ્ર મર્યાદાનો ત્યાગ કરે છે અને ગૌતમઋષિની સ્ત્રીને વિષે આસક્ત થનાર ઇન્દ્ર પણ ગૌતમ ઋષિના શ્રાપને પામ્યા છે. ૪૫

સ્પષ્ટાર્થ:—ભોગાદિક એટલે ભોગ તથા ઉપભોગનો નિયમ નહિ કરનાર મનુષ્ય બ્રહ્મદત્ત નામના બારમા ચક્રવર્તીના બ્રાહ્મણ મિત્રના કુટુંબની જેમ લોકોમાં લઘુતા એટલે હલકાઈ પામે છે પરંતુ તેમને સુખ મળતું નથી. આ બ્રહ્મદત્તના બ્રાહ્મણ મિત્રની કથા આગળ આવતી બ્રહ્મદત્તની કથામાં કહેવામાં આવશે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં કહે છે કે ચંદ્રકલાનું અધિક પાન કરનાર સમુદ્ર મર્યાદાને ઓળંગે છે. કારણ કે સુદી પૂર્ણિમાને દીવસે ચંદ્ર સંપૂર્ણ કલાવાન હોય છે અને તેજ દિવસે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે. માટે કવિશ્રી કહે છે કે ચંદ્રકલાનો અધિક ઉપભોગ કરનાર સમુદ્ર પોતાની મર્યાદાને ઓળંગે છે. માટે અધિક ઉપભોગ જ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરાવે છે. વળી ભોગને વિષે લોલુપતા રાખનાર અને તેથી ગૌતમ ઋષિની સ્ત્રીને વિષે આસક્ત થનાર ઇન્દ્રને

કે પ્રમાદી મનુષ્ય આ વ્રતનો ત્યાગ કરીને કાકજંઘ નામના રાજા તથા કોકાશ નામના સુતારની જેમ સંકટમાં આવી પડે છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે:—કાન્તિવાળો એવો ચંદ્ર રાત્રીએ પ્રભાને ધારણ કરે છે છતાં તે ચંદ્ર દિવસે ઉદય પામે છે ત્યારે પ્રભાને ધારણ કરતો નથી, કારણ કે સૂર્યની પ્રભા આગળ તેની પ્રભા ઝાંખી પડી જાય છે. વળી બીજું દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે મનુષ્ય મેઘ આવતા વરસાદને જો તે યોગ્ય સમયે વરસે તો તેને આશીર્વાદ આપે છે. પરંતુ જો તે મેઘ અકાળે વરસે એટલે અનાજ પાકી ગયા પછી જ્યારે તેની જરૂર ન હોય ત્યારે વરસે [illegible] મોસમ વિના વરસે તો લોકો તેનો આદર કરતા નથી [illegible] આનંદ થવાને બદલે તેનો તિરસ્કાર [illegible]

કોકાશ અને કાકજંઘની કથા--

[illegible]

જે આખાયે કુંભાર્ધ એક પહોરે, બે પહોરે, ત્રણ પહોરે કે ચાર પંચ પહોરે પચી જાય છે અથવા બીલકુલ પચતી નથી. બીજો શ્રાવક તેલથી શરીરમાં એવું મર્દન કરે છે કે જેથી તેલ શરીરમાં પ્રવેશ પામે છે અને બહાર પણ કાઢે છે. ત્રીજો શ્રાવક એવી શય્યા કરે છે કે જેમાં સૂનારો પહોરે પહોરે કે બે પહોરે અથવા ત્રણ પહોરે જાગે છે. અને ચોથો શ્રાવક અંતઃપુર અધ્યક્ષ છે તેને એવી બુદ્ધિની ચતુરાઈ છે કે ત્યાં આવેલો બીજો કોઈ કાંઈ પણ જોતો નથી. આ રાજા અશુભ કર્મથી રાજકાર્યમાં ઉદ્યમ રહિત અને વિષયોથી વિહ્વળ હતો તેથી રાજ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળો હતો. તેવામાં પાટલીપુત્રના જિતશત્રુ રાજાએ તે ઉજ્જયિની નગરીને ઘેરી લીધી. તે વખતે આ નગરીના રાજાને દુર્દૈવના યોગે શૂલની વેદના ઉત્પન્ન થઈ. તેથી શુભ ભાવના ભાવના કરીને ચાર શરણ અંગીકાર કરીને સમાધિ મરણ પામીને દેવલોકે ગયો. ત્યારે નગરીના લોકોએ આ નગરી જિતશત્રુ રાજાને સોંપી તેને રાજા બનાવ્યો.

આ જિતશત્રુ રાજાએ પેલા ચાર શ્રાવકોને બોલાવ્યા. અને તેમને કોણ કયા પદે હતું તે પૂછ્યું. ત્યારે કોશાધ્યક્ષે રાજાને ખાલી ભંડાર દેખાડ્યો. તે ખાલી જોઈને રાજા વિષાદ પામ્યો. બીજા શય્યાપાલે એવી શય્યા પાથરી કે જેથી રાજા સૂતો સૂતો ઊંઘી ઉઠીને જાગ્યો. ત્રીજાએ એવો પાક બનાવ્યો કે જે ખાતાં રાજાને તૃપ્તિ થતી નહોતી. ચોથા મર્દન કરનારે તેને શરીરે તેલનું મર્દન કર્યું. પછી તેલ પાછું કાઢ્યું પરંતુ એક પગમાંથી તેલ કાઢશે નહિ. અને

તેણે રાજાને કહ્યું કે તમારી પાસે મારા જેવો કોઈ હોય તો આ પગમાંથી તેલ કાઢે. પણ કોઈ તે પગમાંથી તેલ કાઢી શક્યું નહિ. અને તેલને લીધે રાજાનો પગ બળવા લાગ્યો. જેથી તેનો પગ કાગડા જેવો કાળો થઈ ગયો અને તેથી લોકો તેને કાકજંઘ કહેવા લાગ્યા.

તે વ્યારે શ્રાવકોએ પોતાના સ્વામીના વિયોગથી વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી. હવે સોપારક નગરમાં મોટો દુકાળ પડયો તેથી તે કોકાશ રથકાર ઉજ્જયિનીમાં આવ્યો. અને રાજા સાથે ઓળખાણ કરવા માટે કાષ્ટના કપોતો (કબુતરો) બનાવીને રાજાના કોઠારમાંથી હંમેશાં ચોખા મંગાવતો હતો. રખવાળોએ રાજાને આ વાત જણાવી. તેથી રાજાએ કોકાશને બોલાવીને તેને રથકારના પદે સ્થાપન કર્યો.

આ કોકાશ રથકારે રાજાને માટે એક કાષ્ટનો ગરૂડ બનાવ્યો જે ખીલીકાના પ્રયોગથી સજીવની જેમ આકાશમાં ઉડતો હતો. તેમાં બેસીને રાણી તથા રથકાર સાથે રાજા સઘળી પૃથ્વી ઉપર ભમે છે. હું આકાશ માર્ગે આવીને તમને હણીશ એવી ધમકી આપીને તેણે સઘળા રાજાઓને પોતાને વશ કર્યા.

એક વાર તે રાણીને અન્ય રાણીઓએ પૂછયું કે કઈ ખીલીથી આ ગરૂડ પાછો ફરે છે, ત્યારે તેણીએ સરલ ભાવથી તે ખીલી દેખાડી. ત્યાર પછી એક રાણીએ ઈર્ષ્યાને લીધે તે ખીલી કાઢી લીધી. ત્યાર પછી રાજા તે ગરૂડ ઉપર બેસીને ગયો, પરંતુ પાછો વાળવા માંડયો ત્યારે તે ગરૂડ પાછો ફર્યો નહિ. હવે ભમતો એવો તે ગરૂડ પ્રચંડ વાયુથી

[illegible]

ત્યાર પછી તે રાજાએ [illegible] કહ્યું કે [illegible] આ પુત્રને માટે સાત ઋષિઓની [illegible] અને [illegible]

મારે રહેવાની રચના કરો. ત્યાર પછી કોકાશે તે રાજાને કહ્યું કે તમારી ઇચ્છા મુજબ સર્વ રચના કરીશ. ત્યાર પછી કોકાશે કાકજંઘ રાજાના પુત્રને ગુપ્ત રીતે ખબર આપ્યા કે અમુક દિવસે હું આ રાજાને તેના પુત્ર સાથે મારીશ માટે તે દિવસે લશ્કર લઇને અવશ્ય આવવું.

હવે કોકાશે મહેલ બનાવ્યો. અને તે મહેલ ઉપર પુત્ર સહિત રાજાને ચઢાવ્યો. પછી તેમાં કરેલી રચના પ્રમાણે તેણે તે પ્રાસાદને એકદમ સંકોચી કાઢયો. તેથી પુત્ર સહિત રાજા તેમાં કચરાઇ ગયો. તે વખતે કાકજંઘના પુત્રે એકદમ તે નગર ઉપર ચઢાઈ કરી અને નગરીને જીતી લઇને માબાપને મૂકાવ્યા તથા સુતારને પણ છુટો કર્યો. ત્યાર પછી તેઓ સઘળા પોતપોતાને સ્થાને ગયા. અનુક્રમે કાલ કરીને તેઓ દુર્ગતિમાં ગયા. આ પ્રમાણે દેશાવકાશિક વ્રતનું પાલન નહિ કરવાથી તેઓ સઘળા દુઃખી થયા એવું જાણીને હે ભવ્ય જીવો! તમે પણ આ વ્રતને શુદ્ધ ભાવથી જરૂર આરાધજો.

॥ ઇતિ કોકાશ-કાકજંઘ કથા ॥

અવતરણ:—આ વ્રતને અંગે વધુ બીના જણાવે છે:—

(मालिनीवृत्तम्)

गुरुवचननियोगाज्ञातदेशावकाशो,

विपदि नमति पुण्यात्केशश्या व्रतज्ञः ।

१२ ७ ८ ११
अपमरूषभा वा स्वामिना वाह्यमानाः,
६ १० १४ १५ १३ १
सततममितगत्या किं हितं स्वस्य कुर्युः ॥ ५१ ॥

વકીલના ઉપદેશથી દેશાવકાશિક તત્ત્વને,
જાણ્યું ન જેણે તે છતાં જે વિપદ ટાળે પુણ્યને;
કારણ ગણો ત્યાં શેઠજીએ પુણ્યથી વિપદા હરી;
સ્વામિની શિક્ષા સુણીને પ્રાણની રક્ષા કરી. ૧

અશ્વ ઉંટ તિમ બળદને માલીકથી દોડાવતા,
નિત્ય હિત શું સાધતા? તેઓ ન કંઇ પણ સમજતા;
દેશાવકાશિક તત્ત્વ જાણી જે ઉમંગે પાલતા,
તે લહે સંતોષથી શિવ ધર્મ રંગે સાધતા. ૨

શ્લોકાર્થ:—ગુરૂના વચનના વિયોગને લીધે દેશાવગાશિક વ્રતને નહિ જાણનારા વિપત્તિમાં પડ્યા છતાં જે તરે છે તો તે શેઠજીની જેમ પુણ્યથી તરે છે. અથવા સ્વામી વડે પરિમાણ વિનાની ગતિથી નિરંતર વહન કરાતા ઘોડા ઉંટ અને બળદો શું પોતાનું હિત કરે? અર્થાત્ ન જ કરે. ૫૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ગુરૂના વચનના વિયોગને લીધે એટલે ગુરૂનો ઉપદેશ નહિ સાંભળવાથી દેશાવગાસિક વ્રતનું સ્વરૂપ જાણ્યું ન હોય તેથી વિપત્તિ એટલે સંકટમાં આવી પડે અને તે છતાં તે સંકટમાંથી સહીસલામત બચી જાય તો તેમાં તેનું પૂર્વનું પુણ્ય જ કારણ છે અથવા તે સંકટમાંથી

મેઘરથ રાજાની કથા આ પ્રમાણે:-

શ્રાવસ્તી નામની નગરીમાં મેઘરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. એક વાર તેમની સભામાં એક નિમિત્તીઓ આવ્યો. રાજાએ તેનો સત્કાર કર્યો. તે વખતે સુબુદ્ધિ નામના મંત્રીએ નિમિત્તિઆને કહ્યું કે રાજાનું દેશનું તથા નગરનું ભાવી સ્વરૂપ જણાવો ત્યારે તેણે કહ્યું કે આજથી સાતમે દિવસે આ નગરીના રાજાના મસ્તક ઉપર વિજળી પડશે. આ સાંભળીને સઘળા ભયભીત બન્યા. રાજાએ મન્ત્રીઓને પૂછ્યું કે હવે શું કરવું. ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે વહાણમાં બેસીને સમુદ્રમાં રહેવું. બીજાએ કહ્યું કે પર્વતની ગુફામાં રહેવું. તે વખતે સુબુદ્ધિ મંત્રીએ કહ્યું કે હે સ્વામિન્! ધર્મ કરવો જોઈએ, કારણ કે ધર્મથી સર્વ વિઘ્નો નાશ પામે છે. ત્યારે રાજાએ પૂછ્યું કે કયો ધર્મ કરવો? સુબુદ્ધિ મન્ત્રીએ કહ્યું કે પત્થરના યક્ષને નગરનો અધિપતિ બનાવી તમારે પૌષધ ગ્રહણ કરીને જિનગૃહમાં રહેવું. રાજાને પણ યોગ્ય લાગવાથી તેમ કર્યું. ત્યાર પછી સાતમે દિવસે નગરના અધિપતિ યક્ષ ઉપર વિજળી પડી તેથી યક્ષની પ્રતિમાના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા. રાજા બચ્યા તેથી સઘળા લોકો રાજી થયા. પૌષધમાં રહેલ રાજા મુનિ જેવા છે તેથી સઘળા વિઘ્નો દૂર થયા. ત્યાર પછી ફરીથી મેઘરથ રાજાનો ગાદી ઉપર અભિષેક કર્યો. રાજા પણ લાંબા કાળ સુધી રાજ્યનું પાલન કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરી સમાધિથી આરાધના કરી મરણ પામી દેવ થયા. ત્યાર પછી અનુક્રમે શ્રીશાન્તિજિન થયા. આ કથાનો વિશેષ ભાગ શ્રીશાન્તિનાથ ચરિત્રમાં આગળ

१२ ११ १३ १४ १५ १६
क्षुद्रमपि हि सुपात्रे न्यस्तमुच्चैः फलर्द्ध्यै,
१७ १८ १९ २०
ननु तृणमपि धेनौ दुग्धपीयूषवृष्ट्यै ॥ ५४ ।

સાધુને વ્હોરાવવામાં ફલ અપૂરવ કંઈ મળે,
મુનિને અડદ વ્હોરાવતા મૂલદેવના વાંછિત ફળે;
તુચ્છ વસ્તુ સુપાત્રને શુભ ભાવથી દેતાં ફળે,
ગાયને તૃણ નાંખતાં જિમ દૂધ રૂપ અમૃત મળે.

શ્લોકાર્થ:—સાધુ મુનિરાજને દાન આપવાનું કોઇ અપૂર્વ ફલ છે. કારણ કે અડદના બાકલા પણ મૂલદેવને ઇષ્ટ સિદ્ધિને માટે થયા. સુપાત્રને વિષે શુભ ભાવથી આપેલું થોડું અથવા તુચ્છ પણ દાન ઉત્કૃષ્ટ ફલની પ્રાપ્તિ માટે થાય છે. દૃષ્ટાન્ત કહે છે કે ગાયને આપેલું ઘાસ પણ દૂધ રૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ માટે થાય છે. ૫૪.

સ્પષ્ટાર્થ—કવિરાજ આ શ્લોકમાં અતિથિ સંવિભાગ નામના બારમા વ્રતનું સ્વરૂપ જણાવે છે:-મુનિરાજને વહોરાવ્યા પછી પોતે જમવું તે અતિથિ સંવિભાગ કહેવાય છે. સાધુ મુનિરાજને દાન આપ્યાનું કાંઇક અપૂર્વ ફલ છે. એટલે સાધુ મુનિરાજને અન્ન પાનાદિકનું અથવા વસ્ત્રાદિકનું દાન કરવાથી તેનું અપૂર્વ ફલ મળે છે. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે મૂલદેવે સાધુ મહારાજને અડદના બાકુલાનું દાન આપ્યું તો પણ તે મૂલદેવને મનોવાંછિત એટલે ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે થયું છે. (આ મૂલદેવની કથા આગળ મંડિક ચોરની કથા

પ્રસંગે કહેવાશે.) સુપાત્રને વિષે એટલે સાધુ મુનિરાજ વગેરે યોગ્ય પાત્રને વિષે આપેલું થોડું પણ દાન ઉત્કૃષ્ટ ફલની સિદ્ધિ માટે થાય છે. અથવા સુપાત્ર દાનનું ફળ ઉત્કૃષ્ટ ફળને આપનારૂં થાય છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત જણાવે છે કે ગાયને આપેલું ઘાસ પણ નક્કી દૂધ રૂપી અમૃતની વૃષ્ટિ માટે થાય છે. એટલે ગાયને ઘાસ જેવી હલકી વસ્તુ ખવરાવ્યા છતાં તે ગાય અમૃત સમાન સ્વાદવાળા દૂધને આપનારી થાય છે. તેમ સુપાત્રદાન શુભ ભાવના પ્રમાણે ફલ જરૂર આપે છે, માટે અતિથિ સંવિભાગ વ્રત અવશ્ય કરવું જોઈએ. ૫૪.

અવતરણઃ—પોતાની નહિ છતાં પણ અતિથિને આપીને શાલિભદ્રે જે ઋદ્ધિ મેળવી તે જણાવે છેઃ—

(मालिनी वृत्तम्)

२ ३ ७ ६ १ ५ ४
यदसदपि ददौ प्राक् शालिभद्रोऽतिथेः स्वं,
८ १० ९ ११ १३ १२ १५ १४
तदसदपि स लेभे क्वामरर्द्धिः क्व मर्त्यः ॥
१८ १६ १७ २० २१ १९ २६ २२ २७
क्व भुवि जलधिरिन्दुः क्वाम्बरे तं स पुण्यात्य-
२५ २४ २३
मृतमृतपयोदं शोषणेऽप्यौर्वदेः ॥ ५५ ॥

પૂર્વ ભવમાં શાલિભદ્રે ભાવથી મુનિરાજને,
જે ન પોતાની હતી તે ક્ષીર વ્હોરાવી અને,

મારે ઘેર આજ સાક્ષાત્ ચેતન ચિંતામણિ રત્ન આવ્યું છે, કારણ કે મારા ભાગ્યના ઉદયથી સંયોગે આ મુનિરાજ મારી પાસે આવ્યા છે. તેથી તે નિર્ધન છતાં પણ પોતાને ધન્ય માનવા લાગ્યો. પછી તે બાળકે રોમાંચિત થઈને તે સાધુ મુનિરાજને તે બધી ખીર વહોરાવી દીધી. મુનિ ત્યાંથી વિહાર કરીને ચાલ્યા ગયા. ત્યાર પછી ધન્યા આવી. તેણે થાળી ખાલી જોઈને બાકી ખીર તેને પીરસી. બાળકે પણ તે ખૂબ ધરાઈને ખાધી. તેથી અજીર્ણ થવાથી તેજ રાતમાં તે બાળક સાધુનું સ્મરણ કરતો મરણ પામ્યો.

ત્યાર પછી તે સંગમનો જીવ રાજગૃહ નગરમાં ગોભદ્ર નામના શ્રેષ્ઠિની ભાર્યા ભદ્રાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો. સ્વપ્નમાં શાલિનું ક્ષેત્ર જોવાથી યોગ્ય સમયે તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો ત્યારે તેનું શાલિભદ્ર નામ પાડ્યું. અનુક્રમે સઘળી કલાઓ શીખીને યુવાવસ્થા પામ્યો ત્યારે મા બાપે તેને મોટા શેઠીઆઓની બત્રીસ કન્યાઓ પરણાવી. તેઓની સાથે વિલાસ કરતો તે રાત દીવસને પણ જાણતો નથી. ગોભદ્ર શેઠે શ્રીવીર પ્રભુની પાસે દીક્ષા લીધી અને મરણ પામીને દેવ પણે ઉત્પન્ન થયા. તેમણે અવધિજ્ઞાનથી પોતાના પુત્ર શાલિભદ્રને જાણી તેના સ્નેહથી તે દેવ હંમેશાં દિવ્ય વસ્ત્ર વગેરે મોકલે છે અને મનુષ્ય છતાં શાલિભદ્ર પ્રિયાઓ સાથે દેવતાની ઋદ્ધિને ભોગવે છે.

હવે એક વાર પરદેશી વેપારીઓ રત્નકંબલ લઈને વેચવાને માટે શ્રેણિક રાજા પાસે ગયા. શ્રેણિક રાજાએ ઘણી મોંઘી છે એમ કહીને તે લીધી નહિ. તેથી નિરાશ થએલા

વેપારીઓને તેમનું માગેલું મૂલ્ય આપીને ભદ્રાએ બધી કંબલો ખરીદી લીધી. ભદ્રાએ બધી કામળો ખરીદી છે તેવું જાણીને ચેલણા રાણીએ પોતાને માટે એક કામળ લાવી આપવાને શ્રેણિક રાજાને કહ્યું. રાજાએ તે લાવવાને પોતાના માણસને મોકલ્યો. ત્યારે ભદ્રાએ કહ્યું કે સોળ કંબલોના બબ્બે કટકા કરીને પોતાની વહુઓને પગ લુસવા માટે આપી દીધી છે. અને તેઓએ પગ લુસીને ખાળમાં નાખી દીધી છે, માટે જો તે જુનીની જરૂર હોય તો પૂછીને લઈ જાઓ. તેણે જઈને રાજાને કહ્યું. ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે આપણામાં અને વણિકમાં કેટલો તફાવત છે ? રાજાને શાલિભદ્રને જોવાની ઇચ્છા થવાથી માણસને શાલિભદ્રને બોલાવી લાવવા મોકલ્યો. ત્યારે ભદ્રાએ રાજાની પાસે જઈને કહ્યું કે મારો પુત્ર કદાપિ ઘર બહાર નીકળ્યો નથી માટે કૃપા કરીને મારા ઘેર પધારો. રાજાએ તે વાત અંગીકાર કરી. પછી રાજા શાલિભદ્રના ઘેર ગયા. ત્યાં દેવવિમાન સરખા ઘરની શોભા જોઈને રાજા ઘણો ચમત્કાર પામ્યો. ભદ્રાએ સાતમે માળ જઈ શાલિભદ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું. આપણા શ્રેણિક રાજા તને જોવાને આપણે ઘેર આવ્યા છે માટે તું નીચે ચાલ. ત્યારે શાલિભદ્રે કહ્યું કે હે માતા મારું શું કામ છે ? જે કિંમત બેસે તે આપીને ખરીદી લો. ત્યારે ભદ્રાએ કહ્યું કે આ કાંઈ ખરીદવાનું કરિયાણું નથી. પરંતુ આ તો આપણા તેમજ સર્વ લોકોના નાથ છે. તે સાંભળીને વિષાદથી પુત્રે વિચાર્યું કે આ સાંસારિક ઋદ્ધિને ધિક્કાર થાઓ કે મારે માથે પણ નાથ છે માટે મોટા ભોગો ભોગવવાથી શું ? હું તો ચરમ જિનેશ્વર પાસે જઈને દીક્ષા લઈશ. જેથી મારે માથે કોઈ

. બંને શાળા બનેવી અભ્યાસ કરીને બહુ શ્રુત થયા. અને તપ વડે કાયાને પણ ઘણી કૃશ બનાવી દીધી. ત્યાર પછી વિહાર કરતા કરતા પ્રભુ ફરીથી રાજગૃહે આવ્યા. તે વખતે માસખમણના પારણા માટે ગોચરી જવા માટે તે બંનેએ પ્રભુની રજા માગી. તે વખતે પ્રભુએ શાલિભદ્રને કહ્યું કે આજે ધન્ય સાથે તમારૂં પારણું માતાના હાથે થશે ત્યાર પછી અતિ કૃશ શરીરવાળા તે બંને તપસ્વીઓ ભદ્રાના ઘરે આવ્યા. તે વખતે ભદ્રાના માણસો શ્રીશાલિભદ્ર ધન્ય અને જિનેશ્વરને વાંદવા જવાને ઉત્સુક હોવાથી અને બંને મુનિનાં શરીર તપથી કૃશ થએલા હોવાથી તેમને ઓળખી શક્યા નહિ. તેથી તે બંને ત્યાંથી પાછા ફર્યા. રસ્તામાં દહીં વેચવા માટે આવેલી શાલિભદ્રની પૂર્વ ભવની માતા ધન્યા મળી. શાલિભદ્રને જોઇને ધન્યાના સ્તનમાંથી દૂધની ધાર છૂટી. તેણીએ બંનેને નમીને દહીં વહોરાવ્યું. ત્યાંથી બંને પ્રભુ પાસે આવ્યા. ગોચરી આલોચીને પ્રભુને પૂછયું કે મારૂં પારણું મારી માતાના હાથે કેવી રીતે થયું ? ત્યારે પ્રભુએ દહીં આપનારી શાલિભદ્રની પૂર્વ ભવની માતા હતી એ હકીકત કહી. ત્યાર પછી પારણું કરી તે બંને પ્રભુની રજા લઈ વૈભારગિરિ ઉપર જઇને અનશન કરીને રહ્યા.

ત્યાર પછી ભદ્રા ત્યાં આવીને પ્રભુને નમીને પુત્રને વંદન કરવા ગઇ. બંનેને તપ કરતા જોઈને રૂદન કરવા લાગી. તે વખતે ત્યાં આવેલા શ્રેણિક રાજાએ ભદ્રાને કહ્યું કે હર્ષને સ્થાને શોક કરવો યોગ્ય નથી. કારણકે તપ વડે કરીને તેઓ ત્રણ લોકના મસ્તકે જનારા છે. આ પ્રમાણે

બોધ પામેલી ભદ્રા બંનેને નમીને પોતાને ઘેર ગઈ. શ્રેણિક રાજા પણ બંનેને નમીને સ્તવીને મ્હેલમાં ગયા. બંને મુનિઓ સમાધિ પૂર્વક અનશન વડે મરીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં એકાવતારી દેવ થયા. આ પ્રમાણે સુપાત્ર દાનનું (અતિથિ સંવિભાગનું) ફળ જાણીને ભવ્ય જીવોએ સુપાત્ર દાન દઈને આત્મકલ્યાણ જરૂર કરવું જોઇએ.

॥ ઇતિ શાલિભદ્ર કથા ॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે ૨૬ મા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતનું દ્વાર કહ્યું. હવે અનુક્રમે આવેલું ૨૭ મું સપ્તક્ષેત્રી (સાત ક્ષેત્રનું) દ્વાર જણાવે છે:—

(इन्द्रवंशावृत्तम्)

३ २ ४
क्षेत्रेषु सप्तस्वपि पुण्यपुष्टये, (वृद्धये)
७ ६ ५ १
वपेद्धनं सम्प्रतिराजवद्धनी ।
९ १३ १४
कृषीवलः केवलशालितन्दुलान् ,
१५ ११ १२ ८ १०
वपेत्स किं योऽखिलसस्यलालसः ॥ ५६ ॥

પુણ્ય પોષણ કાજ સંપ્રતિ રાજની જિમ દ્રવ્યને,
ધનિક સાતે ક્ષેત્રમાં પણ જરૂર વાવે હર્ષને;
ધારીજ જેને ચાહના છે સર્વ જાતિક ધાન્યની,
તેહ ખેડૂત શું કરે ? કદી વાવણી ડાંગર તણી. ૬

જિન બિંબ મોટું કે લઘુ ભાવે ભરાવે જે નરા,
આ ભવે ને પરભવે કલ્યાણ સાધક તે ખરા;
દ્દષ્ટાંત વિદ્યુન્માલી આદિક મંત્રનું અવધારીએ,
મંત્ર મોટો હોય નાનો વિઘ્ન તેથી ટાલીએ. ૧

દારિદ્રય પ્હેલાનું ટળે જિમ તેમ અહિંયા જાણીએ,
જિનબિંબ મોટું કે લઘુ કલ્યાણકારી માનીએ;
જિન બિંબકારક દર્શકોના પૂજકોના લાભમાં,
કારણ બને જલદી વસે કર્મો હણીને મોક્ષમાં. ૨

શ્લોકાર્થઃ—આ લોકમાં કરાવેલું નાનું અને મોટું જિનનું બિંબ વિદ્યુન્માલી વગેરેના જેમ પરભવમાં પણ શુભ માટે થાય છે. મોટો અથવા નાનો પણ ઈચ્છિત આપનાર મંત્ર ધ્યાન કરનારને પ્હેલાની દરિદ્રતા અને ભવિષ્યના વિઘ્નોને નાશ કરવા માટે (સમર્થ) શું ન થાય? અથવા થાય જ. ૫૮

સ્પષ્ટાર્થઃ—હવે જિનબિંબનો મહિમા જણાવતાં કવિરાજ જણાવે છે કે અહીં કરાવેલું નાનું અથવા મોટું અરિહંતનું બિંબ અથવા અરિહંતની પ્રતિમા પરભવમાં પણ કલ્યાણને માટે થાય છે. એટલે કે આ લોકમાં જ (ભવમાંજ) કલ્યાણ કરનાર થાય છે એટલું જ નહિ પરંતુ પરભવમાં પણ કલ્યાણ કરનારી થાય છે. જેમ વિદ્યુન્માલીએ કરાવેલી પ્રતિમા પરલોકમાં પણ હિત કરનારી થઇ હતી. અહીં કોઈને શંકા થાય કે મોટું બિંબ જેટલા કલ્યાણ માટે થાય તેટલા કલ્યાણ

સોનાની બુદ્ધિએ કાચનું ગ્રહણ કરનારા માણસે ફરીથી આદર કર્યો કે તેણે સાચા સોનાને મેળવીને શું તેનો ત્યાગ કરે? અર્થાત ન કરે. ૬૨

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે કવિરાજ કવિરૂ એટલે અન્ય ધર્મીઓના શાસ્ત્ર કરતાં જૈનાગમની વિશેષતા જણાવતાં કહે છે કે શ્રીઆર્યરક્ષિતે અન્ય અન્ય દર્શનોનો અભ્યાસ કરીને પંડિતપણું મેળવ્યું હતું, અથવા તે લોકોમાં મહા વિદ્વાન તરીકે મનાયા હતા, છતાં પણ તેમણે ત્રણ જગતને હિતકારક એવા જૈનાગમનો ફરીથી અભ્યાસ કર્યો. આ શ્રુતજ્ઞાન આ લોક અને પરલોક એ બંને લોકમાં હિતકારક હોવાથી ત્રણ જગતને હિતકારક કહ્યું છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં કવિરાજ જણાવે છે કે કોઈક માણસે આ સોનું છે એવું માનીને સોના જેવો જણાતો કાચનો કકડો ગ્રહણ કર્યો તે માણસ જ્યારે સાચા સોનાને મેળવે ત્યારે તે (મનુષ્ય) તે સાચા સોનાનો ત્યાગ કરે? અથવા સાચા સોનાને ઓળખનાર જેમ તેનો ત્યાગ કરતો નથી તેમ સાચું જ્ઞાન ઓળખનાર સાચા જ્ઞાનનો પણ ત્યાગ કરતો નથી જ. ૬૨

શ્રી આર્યરક્ષિતસૂરિની કથા

માહેશ્વરી નામની નગરીમાં સોમદેવ નામે બ્રાહ્મણોમાં અગ્રેસર બ્રાહ્મણ હતો. તેને રુદ્રસોમા નામની સ્ત્રી હતી. તે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું પાલન કરનારી હતી. તેમને આર્યરક્ષિત નામે પુત્ર હતો. તેણે વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવા માટે પોતાના દેશનો ત્યાગ કર્યો. પરદેશમાં રહીને બધા લૌકિક શાસ્ત્રોનો

અભ્યાસ કર્યો. અભ્યાસ કરીને ઘેર આવ્યા ત્યારે નગરના લોકોએ તેમનો મોટો પ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો, પછી તેમણે જન સમુદાયને વિદાય કરી ઘરમાં આવીને પોતાની માતાને નમસ્કાર કર્યો. ત્યારે માતાને ઉદાસ જોઇને કહ્યું કે હે માતા! બધા લોકો મારા આવવાથી રાજી થયા છે ત્યારે તમે ઉદાસ કેમ છો? ત્યારે માતાએ કહ્યું કે જો તેં દૃષ્ટિવાદનો અભ્યાસ કર્યો હોત તો તને આવેલો જોઈને મને ઘણો આનંદ થાત.

માતાની વાત સાંભળી આર્યરક્ષિતે વિચાર્યું કે મારા અભ્યાસથી જો કે સમસ્ત લોક સન્તોષ પામ્યો, પણ જેથી મારી માતા જ સન્તોષ ન પામે તો તે અભ્યાસ શા કામનો? હજુ પણ હું કાંઈ ભણું જેથી માતાને હર્ષ થાય. કારણ કે માતા સંતોષ પામે તો ત્રણ જગત સંતોષ પામેલું જ છે. તેથી તેમણે માતાને પુછ્યું કે દૃષ્ટિવાદ કોણ ભણાવે છે તે કહો. ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે તેના ભણાવનાર સૂરિ મહારાજ તારા મામા અહીંજ વનમાં રહેલા છે.

ત્યાર પછી આર્યરક્ષિત સવારમાં વ્હેલા દૃષ્ટિવાદ ભણવા સારૂ પોતાના ઘેરથી નીકળી ગયા. વનમાં જતાં તેમને મળવાને આતુર મિત્ર શેરડીના સાડા નવ સાંઠા લઇને આવતો સામો મળ્યો. તેમણે તેને સ્નેહથી ભેટીને પોતાને ઘેર મોકલ્યો. મિત્રે ઘેર જઈને તે સાંઠા આર્યરક્ષિતની માતાને આપ્યા. આથી માતાએ વિચાર્યું કે આ નિમિત્તથી સંભવ છે કે મારો પુત્ર સાડા નવ પૂર્વો ભણશે. આર્યરક્ષિતે ઉદ્યાનમાં જઈ ગુરૂને વાંદીને કહ્યું કે મને દૃષ્ટિવાદ ભણાવો. ત્યારે

શ્લોકાર્થ:—હે સજ્જન ! જ્ઞાન ભણો. જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરનારને અન્નાદિ વડે સહાય કરો. દ્રવ્યથી જ્ઞાન લખાવો, જ્ઞાનનું સ્મરણ કરો. અને બીજાને જ્ઞાન દાન કર. કારણ કે જ્ઞાન એજ તત્ત્વ છે. જુઓ શય્યંભવ નામના મુનિએ પોતાના પુત્રને શ્રુતનો લેશ પણ આપ્યો. જગતની અંદર અમૃતના પાન સિવાય બીજું કોઇ ઉત્તમ પાન (પીણું) નથી. ૬૩

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રુતની ભક્તિ કેવી કેવી રીતે કરવી તે જણાવતાં કવિ કહે છે કે હે સજ્જન ! તમે શ્રુત જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો. વળી જેઓ શ્રૂતજ્ઞાન ભણે છે તેવા મુનિઓ વગેરેને આહાર તથા વસ્ત્ર વગેરેના દાન વડે સહાય કરનારા થાઓ. બીજાઓને દ્રવ્ય આપીને શ્રુતજ્ઞાન લખાવો. કારણ કે કહ્યું છે કે જે ધન્ય પુરૂષો જૈનાગમનાં પુસ્તકો લખાવે છે તેઓ સર્વ શ્રુતને જાણીને સિદ્ધિમાં જાય છે તેમાં સંશય નથી. વળી સ્મરણ કરો એટલે જે ભણ્યા હો તેને સંભારી જાઓ. તેમજ બીજાને જ્ઞાનનું દાન આપો એટલે બીજાઓને ભણાવો. કારણ કે આ જ્ઞાન એજ સાર છે. કારણ કે તે આ ભવમાં અને પરભવમાં ઉપકારી છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે શય્યંભવ નામના સૂરિએ પોતાનો પુત્ર મનક કે જેણે તેમની પાસે આવીને બાલ્યાવસ્થામાં દીક્ષા લીધી હતી અને સૂરિએ જાણ્યું કે તેનું આયુષ્ય થોડું જ બાકી છે તેથી તેના કલ્યાણને માટે શ્રુતના સાર રૂપ દશવૈકાલિક સૂત્ર બનાવીને ભણાવ્યું. (આ મનકપુત્રની કથા પહેલાં આવેલી હોવાથી ત્યાંથી જોઈ લેવી.) જેમ જગતની

અંદર અમૃતના સિવાય બીજું કોઈ સાચું પીણું નથી તેવી રીતે શ્રુતજ્ઞાન જેવું બીજું કોઈ ઉત્તમ જ્ઞાન નથી.

અવતરણ:—એ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાનના ઉપદેશ રૂપ ત્રીસમું દ્વાર કહીને હવે શ્રીસંઘનું વર્ણન કરે છે:—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

१ २ ४ ५ ३ ६ ७ ८
लोकेभ्यो नृपतिस्ततोऽपि हि वरश्चक्री ततो वासवः,
९ ११ १२ १०
सर्वेभ्योऽपि जिनेश्वरः समधिको विश्वत्रयी नायकः ॥
१४ १३ १५ १७ १८
सोऽपि ज्ञानमहोदधिः प्रतिदिनं सङ्घं नमस्यत्यहो,
२० १९ २१ १८ १६ २३ २५ २४
वैरस्वामिवदुन्नतिं नयति तं यः सः प्रशस्यः क्षितौ ॥६४॥

લોકથી રાજા પ્રવર ચક્રીશ તેથી ઇંદ્રને,
શ્રેષ્ઠ જાણો સર્વથી અધિકા ગણો જિનરાજને;
જ્ઞાન સિંધુ તેહ પણ પ્રણમંત નિત શ્રી સંઘને,
વજ્રની જિમ જે કરે ઉન્નત વખાણું તેહને. ૧

શ્લોકાર્થ:—લોકો (પ્રજા)ના કરતાં રાજા પ્રધાન છે. તેનાથી ચક્રવર્તી પ્રધાન છે, તેનાથી ઇન્દ્ર પ્રધાન છે, આ સર્વ કરતાં ત્રણ જગતના સ્વામી જે તીર્થંકર તે સર્વોત્તમ છે. આવા સર્વોત્તમ જ્ઞાનના ભંડાર સમાન તીર્થંકર પણ જે સંઘને દરરોજ પ્રણામ કરે છે તે સંઘની શ્રી વજ્રસ્વામીની જેમ જે ઉન્નતિ કરે છે તે પૃથ્વી ઉપર વખાણવા લાયક છે. ૬૪

દેવ નામે પ્રથમ જિનેશ્વર થયા. બાહુનો જીવ ભરત ચક્રવર્તી થયો. સુબાહુનો જીવ બાહુબલી થયો. પીઠ અને મહાપીઠ માયા શલ્યથી બ્રાહ્મી અને સુંદરી થયા સુયશાનો જીવ શ્રેયાંસ કુમાર થયા. આ બધાઓએ તે ભવમાં મોક્ષ મેળવ્યો. આ પ્રમાણે મુનિની વૈયાવૃત્ય (ભક્તિ) કરીને તે ૭ એ જણાએ ચક્રવર્તીપણું વગેરે મોટી પદવીઓ મેળવી. આ દૃષ્ટાંત મનમાં ધારણ કરી ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી મુનિરાજની ભક્તિ કરી માનવ જન્મ સફલ કરવો.

અવતરણઃ—ચાલુ સાધુભક્તિના વર્ણન પ્રસંગે વિશેષ ઉપદેશ આપે છેઃ—

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

३ २ १
दानैः प्रासुकभक्तपानवसनावासौषधानां मुने-
५ ४ ८ ९ ११ १० १२
र्वैयावृत्यकृतेश्च विस्मयकरा भोगा बलं चाप्यते ॥
६ ७ १४ १५ १६ १३
श्रीमद्बाहुसुबाहुवत्परभवे सा कामगव्यप्यहो,
१७ १८ १९
सच्चारीजलदानकोमलकरस्पर्शैरलं तुष्यति ॥ ६७ ॥

નિર્જીવ ભોજન પાન વસ્ત્રો સ્થાન ઔષધ સાધુને,
આપતા કરતા સુરંગે તેમ વૈયાવૃત્યને;
આશ્ચર્યકારક ભોગ પામે તિમ અલૌકિક શક્તિને,
દૃષ્ટાંત બાહુ સુબાહુનું તિમ કામધેનુ ગાયને. ૧

મને કેવલજ્ઞાન ઉપજે તો મારે તેમને વંદન કરવું પડે નહિ. આવી ભાવનાથી ઉગ્ર તપ કર્યા છતાં તેમને કેવલજ્ઞાન ઉપજતું નથી, કારણ કે મનમાં રહેલું અભિમાન દૂર ન થાય ત્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન શી રીતે ઉપજે? અર્થાત્ ન જ ઉપજે. આ વખતે બ્રાહ્મી (અને સુંદરી) એ તેમની પાસે આવીને હે વીરા! (ભાઈ!) હાથી ઉપરથી ઉતરો એ પ્રમાણે કહ્યું તે સાંભળીને વિચાર કરતાં તેમણે અભિમાન છોડી દીધું. તેથી તત્કાળ કેવલજ્ઞાન ઉપન્યું. માટે બાહુબલિને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવામાં બ્રાહ્મી સાધ્વી કારણભૂત હતા. તેવી જ રીતે પુષ્પચૂલા નામે સાધ્વીને કેવલજ્ઞાન થયું છે છતાં ગુરૂ ભક્તિને લીધે પોતાના ગુરૂ અન્નિકાપુત્ર આચાર્ય કે જે પગના વ્યાધિને લઈને વિહાર નહિ કરી શકવાથી એક જ સ્થળે રહ્યા હતા, તેમને નિર્દોષ આહાર લાવી આપનાર સાધ્વીના નિમિત્ત અન્નિકાપુત્ર આચાર્યને પણ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેમજ ચેટક રાજાની પુત્રી મૃગાવતી સાધ્વી પોતાના ગુરૂણીજી ચંદનબાલા સાધ્વીને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત બન્યા હતા. આથી સાબીત થયું કે સાધ્વીઓ પણ પૂજનીક છે. આ બાબતમાં બ્રાહ્મી સાધ્વીનું દૃષ્ટાન્ત આગળ આવતી બાહુબલિની કથામાં કહેવામાં આવશે.

પુષ્પચૂલા સાધ્વીની કથા આ પ્રમાણે:—

પુષ્પભદ્ર નામના નગરમાં પુષ્પકેતુ નામનો રાજા હતો. તેને પુષ્પવતી નામે રાણી હતી. તે રાણીને પુષ્પચૂલ નામે પુત્ર અને પુષ્પચૂલા નામે પુત્રી એક સાથે ઉત્પન્ન થયા. તે બંને સાથે રમતા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. અને પરસ્પર બંનેને એવો સ્નેહ હતો કે શરીર માત્રથી તેઓ જુદા હતા. તે

બંનેને કલાચાર્ય પાસે સાથે ભણવાને મોકલ્યા. તેઓ સઘળી કલાઓ સાથે શીખ્યા. એ પ્રમાણે વૃદ્ધિ પામતાં તે બંને યુવાવસ્થાને પામ્યા. આ બંનેને એક બીજા સાથે ગાઢ સ્નેહવાળા જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે આ બંનેને જુદે જુદે સ્થળે પરણાવવાથી બંને જુદા પડશે. અત્યાર સુધી ગાઢ પ્રેમ પૂર્વક સાથે રહેલા તે બેનો જો વિયોગ થશે તો બંનેનું હૃદય ફૂટી જશે. આવું વિચારીને રાજાએ તે બંને ભાઈ બેનને એક બીજા સાથે પરણાવ્યા.

પુષ્પવતી રાણીએ આવું અયોગ્ય કૃત્ય જાણીને લોકોના અપવાદથી વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી. સઘળા લોકોએ પણ રાજાના આ કાર્યની નિન્દા કરી. પોતાની નિન્દાને સહન ન કરતો હોય તેમ રાજા પણ થોડા વખતમાં મરણ પામ્યો. મંત્રીઓએ પુષ્પચૂલને ગાદીએ બેસાડ્યો. પુષ્પવતી સાધ્વી પણ તીવ્ર તપ કરીને મરણ પામીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાર પછી દેવ બનેલી પુષ્પવતીએ અવધિજ્ઞાનથી પુષ્પચૂલ અને પુષ્પચૂલાને વિષય સુખમાં ઘણા આસક્ત જાણીને વિચાર્યું કે આ બંને આ બાળકો દુર્ગતિના દુઃખ પામે નહિ તેવું મારે કરવું જોઈએ. આવા વિચારથી તેણે સ્વપ્નમાં [illegible]

હતું તેવું વર્ણવ્યું. ત્યારે પુષ્પચૂલે આચાર્યને પૂછયું કે આ વેદના તમે નરકમાં જઈને જોઇને કહો છો? આચાર્યશ્રીએ કહ્યું કે હે રાજા! હાલમાં હું નરકમાં ગયો નથી પરંતુ જે પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે મેં તેનું સ્વરુપ કહ્યું છે. આથી વિશ્વાસ પામેલો રાજા જૈન શાસનનો દૃઢ રાગી થયો. પુષ્પચૂલા પણ નરકના દુઃખો સાંભળીને વૈરાગ્યવાળી થઈ. તેથી પુષ્પચૂલાએ પતિ પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે દીક્ષા લઇને તું ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગે તેથી મારી અપકીર્તિ થાય, માટે દીક્ષા લઈને પણ તું મારા ઘરમાં રહે તો હું તને રજા આપું. એ વાત કબૂલ કરીને પુષ્પચૂલાએ તે નગરમાં રહેલા વિહાર કરવાને અશક્ત અન્નિકાપુત્ર આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે સઘળા સાધુઓ બીજે વિહાર કરીને ગયા. તે વખતે પુષ્પચૂલા તેમની વૈયાવચ્ચાદિ કરે છે. ભદ્રક ભાવથી ગુરૂની સેવા કરતાં તેને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કેવલજ્ઞાન પામ્યા છતાં પણ તે ગુરૂની સેવા કરે છે.

એક વાર વરસતા વરસાદમાં વિહાર કરીને તે આવી, ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું કે તેં વ્રતની વિરાધના કરી છે, ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે હું અચિત્ત વરસાદ વરસતાં આવી છું માટે વિરાધના કેવી રીતે થાય? ત્યારે ગુરૂએ પૂછયું કે અચિત્ત વરસાદ તેં કેવી રીતે જાણ્યો? તે વખતે પુષ્પચૂલાએ કહ્યું કે કેવળજ્ઞાનથી હું સમસ્ત લોકાલોકને જાણું છું. આ સાંભળીને મેં કેવલીની આશાતના કરી એ પ્રમાણે ગુરૂ શોક કરે છે. પછી કેવલીના પગમાં પડીને ગુરૂએ પૂછયું કે મને

કહ્યું કે તેનું યથાર્થ રૂપ ચિતરવાને તો કોણ શક્તિમાન થાય? મેં તો તેના રૂપનો અંશ માત્ર ચિતર્યો છે. તે તમારી દૃષ્ટિના વિનોદ માટે તમને ભેટ આપું છું.

મૃગાવતીના રૂપથી મોહિત થએલા ચંડપ્રદ્યોતન રાજાએ દૂત મોકલીને શતાનીક પાસે મૃગાવતીની માગણી કરી. પરંતુ શતાનીકે ના પાડી. તેથી તે રાજાએ કૌશામ્બી નગરી ઉપર લશ્કર સાથે ચઢાઇ કરી, તેને આવતો સાંભળીને શતાનીક રાજા ભય પામ્યો. ને મરડો થવાથી મરણ પામ્યો. તે વખતે મૃગાવતી રાણીએ વિચાર્યું કે મારા પતિ મરણ પામ્યા અને ઉદાયન હજુ બાલક છે, અને કોઇ ઉપાયથી મારે મારા શીલનું રક્ષણ કરવું જોઇએ. આ ઇરાદાથી તેને લોભાવીને કાળ વીતાવવો જોઇએ. આથી મૃગાવતીએ પોતાના દૂતને સમજાવીને ચંડપ્રદ્યોત પાસે મોકલ્યો. તેણે ત્યાં જઇને કહ્યું કે મૃગાવતી કહેવરાવે છે કે "શતાનીક રાજા મરણ પામવાથી તમેજ હવે મારે શરણ છો, પરંતુ પુત્ર બાળક છે. જો હું તેનો ત્યાગ કરૂં તો બીજા રાજાઓ તેનો પરાભવ કરે." આવા વચનથી પ્રસન્ન થએલા રાજાએ કહ્યું કે "હું રક્ષક છતાં તારા બાળકનો પરાભવ કરવાને કોણ સમર્થ છે." એમ દૂતે જઇને રાણીને કહ્યું. ત્યારે રાણીએ તને ફરીથી મોકલ્યો અને કહ્યું કે જ્યાં પ્રદ્યોતન રાજા નાયક હોય ત્યાં બાળકનો પરાભવ કરવાને કોણ સમર્થ થાય? પરંતુ તમે સ્વામી તો દૂર દેશના છો અને સીમાડાના રાજાઓ તો નજીકમાં છે. માટે જો તમે મારી સાથે મેળાપ કરવાને ઇચ્છતા હો તો અવન્તીથી ઇંટો મંગાવીને

કૌશામ્બીનો મજબૂત કોટ કરાવો. તે વાત અંગીકાર કરીને પ્રદ્યોતન રાજાએ પોતાના ચૌદ રાજાઓને પરિવાર સાથે તે કામમાં જોડયા અને અવન્તીથી કૌશાંમ્બી સુધી રસ્તામાં માણસોને શ્રેણિબદ્ધ ગોઠવીને ઈંટો મંગાવીને થોડા વખતમાં કૌશામ્બીનો મજબૂત કોટ તૈયાર કરાવ્યો. ફરીથી મૃગાવતીએ દૂતને મોકલીને કહેવરાવ્યું કે હવે આ નગરીને ધન ધાન્ય વગેરેથી ભરી દો. રાજાએ પણ તેણીના સંગમને માટે તેમ કર્યું. હવે મૃગાવતીએ કૌશામ્બી નગરી ઘણી મજબૂત બની છે એવું જાણીને નગરનાં દરવાજા બંધ કર્યા અને વિલખો બનેલો ચંડપ્રદ્યોતન નગરીની બહાર રહ્યો.

હવે મૃગાવતીએ વિચાર્યું કે જો શ્રીમહાવીર પ્રભુ અહીં પધારે તો હું તેમની પાસે દીક્ષા લઉં, તેણીના આ મનોરથ જાણીને પ્રભુ પણ ત્યાં આવીને ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. તે વખતે દ્વાર ઉઘાડીને મૃગાવતી નિર્ભય બનીને પ્રભુને વાંદવા ગઈ. અને વૈર રહિત થએલો ચંડપ્રદ્યોત રાજા પણ પ્રભુ પાસે ગયો. તે વખતે દેશના દેતા પ્રભુની આગળ આવીને એક માણસે 'જા સા' એ પ્રમાણે પોતાનો સંશય પૂછયો. તે વખતે પ્રભુએ 'સા સા' એ પ્રમાણે જવાબમાં કહ્યું. ત્યાર પછી ગૌતમ સ્વામીએ પૂછવાથી પ્રભુએ તેની બ્હેનનું સ્વરૂપ કહ્યું તે સાંભળીને વૈરાગ્ય પામીને તેણે (સંશય પૂછનારે) પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી આ વખતે મૃગાવતીએ પણ ઉઠીને ચંડપ્રદ્યોતનની રજા લઈ પ્રભુ પાસે ચારિત્ર લીધું. પ્રભુના પ્રભાવથી વૈરનો ત્યાગ કરી ઉદાયનને કૌશામ્બીનું રાજ્ય સોંપી ચંડપ્રદ્યોત રાજા પોતાને નગરે ગયો.

જેમ શાસ્ત્રે પ્રીતિ જ્ઞાનવંતી કુબેરદત્તા સાધ્વી.
નિજ માતાના મોહતિમ અજ્ઞાન હરતી જાણવી. ૧

પ્રાચીન સાધ્વીવર્ગ ગુરૂત્વ શાસ્ત્રનો તો ધન્ય છે,
પણ આજનો તે વર્ગ તેવો નિશ્ચયે ને શ્રેષ્ઠ છે;
વાદિ મુકુટ હરિભદ્રને જિનમાર્ગ બોધ પમાડતી,
તે યાકિની શુભમહત્તરા ગણી દુર્ગતિ ગુમાવતી. ૨

શ્લોકાર્થ:—શાસ્ત્રમાં પ્રીતિવાળી, અજ્ઞાનને હરણ કરનારી, ઉત્પન્ન થએલા અવધિજ્ઞાનવાળી, મોહને દૂર કરનારી, માતાને વિષે આસક્ત કુબેરદત્તની સ્ત્રી કુબેરદત્તા સાધ્વીની જેમ શું તે સાધ્વી પૂજ્ય નથી ? (પૂજ્ય. છે જ) પૂર્વ-કાળની સાધ્વીઓ તો ધન્ય છે જ પરંતુ આધુનિક કાલની સાધ્વીઓ પણ કલ્યાણ કરનારી છે. દૃષ્ટાન્ત કહે છે કે યાકિની નામની સાધ્વીએ વાદીઓમાં શ્રેષ્ઠ હરિભદ્રસૂરિને કેવલ વચન માત્ર વડે બોધ પમાડ્યો હતો. ૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વની તેમજ આધુનિક કાલની સાધ્વીઓ પણ કલ્યાણ કરનારી હોવાથી પૂજનીય છે તે જણાવતાં કવિ-રાજ કહે છે કે:–પોતાની માતા મોહને ઉત્પન્ન કરનારી વેશ્યા હતી. તેને વિષે આસક્ત થએલ કુબેરદત્તની સ્ત્રી (બ્હેન) કુબેરદત્તા વૈરાગ્ય પામીને સાધ્વી થઇ હતી, તેને કર્મના ક્ષયોપશમે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થએલું હતું, અને શાસ્ત્રજ્ઞાન માં તે પ્રીતિવાળી હતી અને અજ્ઞાનને દૂર કરનારી હતી, આવી તે કુબેરદત્તા નામની સાધ્વીએ કુબેરદત્ત વગેરેને બોધ પમાડ્યો, તેથી તે સાધ્વી શું પૂજનીય નથી અથવા પૂજવા

લાયક છે જ. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે પૂર્વ કાલની સાધ્વીઓ પૂજનીય હતી તેથી આ કાલની સાધ્વીઓ કઈ રીતે પૂજનીય કહી શકાય? તો તે પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવે છે કે-જેમ પૂર્વ કાલીન વ્રતધના એટલે વ્રત છે ધન જેણીનું એવી સાધ્વીઓ ધન્ય અને પૂજનીય છે તેમ આ કાલની સાધ્વીઓ પણ ધન્ય અને પૂજનીય છે. દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે યાકિની નામની મહત્તરા સાધ્વીએ વાદિઓમાં મુકુટ સમાન શ્રેષ્ઠ એવા શ્રીહરિભદ્રસૂરિને માત્ર વાણીથી એટલે "चक्किदुगं हरिपणगं पणगं चक्की य केसवो चक्की" એવા પ્રકારના વચનોનો અર્થ સમજાવીને પ્રતિબોધ પમાડયો હતો. માટે સાધ્વીઓ પણ પૂજનીય એટલે જરૂર વંદન અને ભક્તિ કરવા લાયક છે. ૬૯

શ્રીકુબેરદત્તા સાધ્વીની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે-

મથુરા નામની નગરીમાં વસન્તતિલકા નામે વેશ્યા રહેતી હતી. ગર્ભવંતી એવી તેણીએ એક વાર પુત્ર અને પુત્રી રૂપ યુગલને જન્મ આપ્યો. જન્મેલાં એવાં તે બંને બાળકને પોતાના નામની વીંટી બાંધીને પેટીમાં પૂરીને તે પેટી જમના નદીમાં તરતી મૂકી દીધી. નદીમાં તણાતી તે પેટી શૌર્યપુર નગર પાસે આવી પહોંચી. અને ત્યાં રહેલા બે શેઠીયાઓએ તે પેટી લઇ લીધી. પેટી ઉઘાડી તો તેમાંથી બે બાળકો નીકળ્યાં. તેમાંથી એક શેઠે બાળકને ગ્રહણ કર્યો, ને તેનું નામ કુબેરદત્ત પાડયું. બીજા શેઠે પુત્રી લીધી ને તેનું નામ કુબેરદત્તા પાડયું. સુખે સુખે વૃદ્ધિ પામતા તે બંને યુવાવસ્થા પામ્યા. ત્યાર પછી ભાગ્ય યોગે તે બે શેઠ

તે બંનેનાં લગ્ન કર્યાં. એક વાર ક્રીડા કરતાં તે બંનેએ પણ (શરત)માં પોત પોતાની વીંટી મૂકી. સરખા નામવાળી માતાની વીંટી જોઈને અમે બંને ભાઈ બેન છીએ એવું જાણીને કુબેરદત્તા સંસાર ઉપરથી વૈરાગ્ય પામી. દીક્ષા લીધા વિના કરેલ પાપનો નાશ થશે નહિ એવું વિચારીને તેણીએ સુવ્રતા સાધ્વી પાસે દીક્ષા લીધી ને આકરૂં તપ કરતાં કુબેરદત્તાને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

હવે કુબેરદત્ત એક વખતે વેપાર માટે મથુરા નગરીએ ગયો. અને નસીબ યોગે પોતાની જ માતા વસન્તતિલકા (જેને તે પોતાની માતા છે, એમ જાણતો નથી) સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે વેશ્યાએ એક સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. સાધ્વી કુબેરદત્તાએ આ વાત અવધિ જ્ઞાનથી જાણી. તેથી તેમને પ્રતિબોધ કરવા માટે તે સાધ્વી મથુરા નગરીએ આવ્યા. અને તે વેશ્યાની પાસે ઉપાશ્રય માગીને ત્યાં રહ્યા. ત્યાં સાધ્વી કુબેરદત્તા સ્વાધ્યાય ધ્યાનમાં નિર્મલપણું રહેતા હતા. એક વાર તે વેશ્યાએ સાધ્વી પાસે પોતાના પુત્રને મૂક્યો. તે વખતે તે સાધ્વી તે બંનેને બોધ પમાડવા માટે મીઠા સ્વરે હાલરડું ગાવા લાગી. તેમાં તે પુત્રને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે તું મારો ૧ દીયર છે, ૨ ભાઈ છે, ૩ પુત્ર છે, ૪ પૌત્ર છે, ૫ ભત્રીજો છે તેમજ ૬ કાકો છે. એમ તારે મારી સાથે ૬ પ્રકારની સગાઈ છે. એમ કહ્યું. ત્યારે વેશ્યાએ પૂછયું કે તે કેવી રીતે? ત્યારે કુબેરદત્તાએ કહ્યું કે મારા પતિની અને તારી માતા એક હોવાથી અને તું મારા પતિનો ભાઈ હોવાથી તું મારો દિયર થાય છે ૧.

જે કારણથી તારી અને મારી માતા એક છે તે કારણથી તું મારો ભાઇ છે. ૨ મારી શોકયનો પુત્ર હોવાથી તું મારો પણ પુત્ર છે. ૩ તારો પિતા મારી શોકયથી ઉત્પન્ન થએલો છે અને તેનો તું પુત્ર છે તેથી તું મારો પૌત્ર છે. ૪ મારા ભાઈનો પુત્ર હોવાથી તું મારો ભત્રીજો છે. ૫ મારી માતાના ધણીનો તું ભાઈ છે તેથી તું મારો કાકો છે. ૬ એ પ્રમાણે મારે તારી સાથે ૭ પ્રકારની સગાઇ છે.

વળી જે આ તારી માતા છે તેની સાથે પણ મારે ૭ પ્રકારની સગાઈ છે તે આ પ્રમાણેઃ—૧ તે મારી માતા છે, ૨ પિતામહી છે, ૩ વધૂ છે, ૪ સાસુ છે, ૫ શોકય છે, અને ૬ ભોજાઈ છે. ૧ આપણે બંને એક જ માતાથી ઉત્પન્ન થયા છીએ તેથી તારી માતા મારી માતા છે. ૨ માતાને ભોગવનારની તે માતા છે તેથી પિતામહી (દાદી) છે. ૩ શોકયના પુત્રની પત્ની છે તેથી તે મારા પુત્રની વહુ છે. ૪ મારા ધણીની તે માતા છે તેથી મારી સાસુ છે. ૫ મારા પતિની તે પત્ની છે તેથી મારી શોક્ય છે. ૬ મારા ભાઈની વહુ છે તેથી મારી ભોજાઇ (ભાભી) છે.

વળી જે આ તારો પિતા છે તેની સાથે પણ મારે ૭ જાતની સગાઇ થાય છે તે આવી રીતેઃ—૧. તે મારો પિતા છે, ૨. ભાઈ છે, ૩. પિતામહ (દાદો) છે, ૪. સસરો છે, ૫. પતિ છે, અને ૬. પુત્ર છે. એટલે ૧. તારો પિતા મારી માતાનો ધણી છે તેથી તે મારો પિતા છે. ૨. મારી અને તેની માતા એક છે તેથી તે મારો ભાઈ છે. ૩. તું મારો કાકો અને તે તારો બાપ હોવાથી તે મારા દાદા છે. ૪. મારા

ધણીની માનો ધણી હોવાથી તે મારો સસરો છે. ૫. મારૂં તેની સાથે લગ્ન થએલું હોવાથી તે મારો ધણી છે. ૬. મારી શોકયનો પુત્ર હોવાથી તે મારો પણ પુત્ર છે.

આ પ્રમાણે અઢાર સંબંધ (નાતરાં)ને જણાવતું ગીત તે કુબેરદત્તા વારંવાર ગાવા લાગી તેથી કુબેરદત્ત તે વેશ્યાને પૂછવા લાગ્યો કે આ શું છે. તેણીએ કહ્યું કે હું જાણુતી નથી ત્યારે તેઓએ સાધ્વીને પૂછયું કે તમે આવું અસંબદ્ધ શું બોલો છો ? ત્યારે તે સાધ્વીએ મૂળથી માંડીને સઘળી હકીકત જણાવી. તે સાંભળીને સંસારથી વૈરાગ્ય પામેલા કુબેરદત્તે દીક્ષા લીધી. કુબેરદત્તા પણ લાંબો વખત સંયમ પાળીને સ્વર્ગે ગઈ. આ પ્રમાણે જે પોતાના પતિને પણ બોધ પમાડે તે સાધ્વી ભવ્ય જીવોને ભક્તિ કરવા યોગ્ય કેમ ન થાય ? થાય જ.

॥ ઈતિ કુબેરદત્તા સાધ્વીની કથા ॥

॥ યાકિની મહત્તરાની કથા ॥

શ્રીનર્દ્ધુલપુર નામનું નગર હતું. ત્યાં હરિભદ્ર નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે સર્વ બ્રાહ્મણોમાં અગ્રેસર હતો. તે આન્વીક્ષિકાદિક વિદ્યાઓનો નિરંતર પાઠ કરીને કેટલાક વાદીઓને જીતવાથી અભિમાની થયો હતો. અને પોતાની આગળ જગતને તૃણ સમાન ગણુતો હતો. વીતરાગ મતને માનનારી તેમની માતાએ કહ્યું કે હે વત્સ ! અહંકાર કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે તું ગણિપિટક એટલે બાર અંગો જાણુતો નથી

અને કાંઈક જાણકાર છે. ત્યારે તેણે માતાને અહંકાર પુર્વક કહ્યું કે જગતમાં તેવું કોઈ શાસ્ત્ર નથી જે હું જાણતો નથી. તો પણ મારી એવી પ્રતિજ્ઞા છે કે જેનું કહેલું વચન હું સારી રીતે યથાર્થ જાણું નહિ તેનો હું શિષ્ય થઈશ.

હવે યાકીની નામે મહત્તરા (અગ્રેસર) સાધ્વી વિહાર કરતા ત્યાં પરિવાર સાથે આવ્યા. તેમણે એક વખતે ઉપાશ્રયમાં ઘણા સાધ્વીના પરિવાર સાથે સંગ્રહણી સુત્રનું અધ્યયન કરવા માંડયું. તેમાં પાઠ કરતાં અનુક્રમે "चक्रिद्वयं हृषीकेशपञ्चकं चक्रिपञ्चकम्। हरिश्चक्री हरिश्चक्री द्विचक्रिहरिश्चक्रिणः" આ સંસ્કૃત છાયાવાળી પ્રાકૃત ગાથાનો પાઠ ચાલતો હતો તે વખતે માર્ગમાં જતા બ્રાહ્મણ હરિભદ્રે આ ગાથા સાંભળી. અને ચિત્તમાં તેનો અર્થ વિચાર્યો. પ્રાકૃતનો અભ્યાસ નહિ કરેલો હોવાથી તે આ પ્રાકૃત ગાથાનો અર્થ સમજ્યા નહિ. તેથી પૂછયું કે હે સાધ્વી! આ બહુ ચાકચિકય શું કરાય છે? ત્યારે યાકિની મહત્તરાએ કહ્યું કે નવા જાણકાર એવા તમને ચાકચિક્ય બહુ હોય. આ પ્રમાણે લજ્જાથી તેમણે સાધ્વીના ચરણકમલનો આશ્રય કર્યો. અને કહ્યું કે હે સાધ્વી! આજથી તમે મારા ગુરૂ છો ત્યાર પછી યાકિની મહત્તરાએ પણ પોતાના ગુરૂ શ્રીજિનભદ્ર નામના આચાર્ય મહારાજ પાસે તે હરિભદ્રને દીક્ષા અપાવી. ત્યાર પછી ગુરૂની પાસે રહેલા શ્રીહરિભદ્ર મુનિએ ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરીને ગુરૂને રંજિત કર્યા. આચાર્ય મહારાજે પણ હરિભદ્રને પોતે જાણતા હતા તે બધા શાસ્ત્રો શીખવ્યા. તેથી તેમને વિષે તે શ્રુત ઘણું શોભાને પામ્યું. તે વખતે

તે બંને કરતાં અધિક જ્ઞાનવાળું કોઇ નહોતું. સિદ્ધાન્તના પાઠથી તેમની લાંબા વખતની દૃઢ થએલી કુવાસનાઓ નાશ પામી ગઈ. તેમની જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપી લક્ષ્મીથી તેમની કીર્તિ પણ ચારે દિશામાં ફેલાઈ. આ હરિભદ્રને યાકિની સાધ્વીએ બોધ પમાડયો. તેથી તેમનું યાકિનીસૂનુ એવું પણ નામ થયું. ગુરૂએ પણ તેમને લાયક જાણીને આચાર્ય પદે આરૂઢ કર્યા. એટલે સૂરિ પદવી આપી. ત્યાર પછી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા તેમણે જૈન શાસનની વિવિધ પ્રકારની પ્રભાવના કરી. તેમણે વિવિધ પ્રકારના પ્રકરણોની રચના કરી. એ પ્રમાણે જિન શાસનની પ્રભાવના કરી. સમાધિ પૂર્વક મરણ પામીને સ્વર્ગે ગયા. આ પ્રમાણે જેણીએ હરિભદ્ર જેવા વિદ્વાનને પણ બોધ પમાડયો, તે સાધ્વી કેમ પૂજનીય થાય નહિ.

॥ ઇતિ યાકિની સૂનુ કથા ॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે ૩૩ મું સાધ્વી દ્વાર કહ્યું. હવે શ્રાવકની ભકિત કરવા રૂપ છઠ્ઠા ક્ષેત્રનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

(मालिनीवृत्तम्)

३ १ २
अकृत भरतचक्री विश्वसाधर्मिकार्चां,
९ ५ ६ ७ ८ ४
कुरुत तदनुमानाच्छ्रेयसेऽत्रोद्यमं तत् ।
१० १२ १३ ११
यदि सकलधरित्रीं प्रीणयत्यम्बुवाहः,
१७ १९ १४ १५ १६ १८
किमु न तदपघट्टः क्षेत्रमात्रं पृणातु ॥ ७० ॥

સર્વ સાધર્મિક તણી ભક્તિ ભરત ચક્રી કરે,
તે સુણીને હાલના પણ શ્રાવકો તે નિત કરે;
પણ "શક્તિને અનુસાર ભક્તિ" એ વચન ના
વિસ્મરે,
ભરત મેઘ સમા હતા ને રેંટ સમ શ્રાવક ખરે. ૧

સર્વ પૃથ્વી તૃપ્ત કરતો મેઘ ખેતર માત્રને,
રેંટ કરતો તૃપ્ત ધરજો ચિત્તમાં દૃષ્ટાંતને;
જિન નામને બંધાવતી શુભભક્તિ સાધર્મિકતણી,
સાધર્મિની ભક્તિબલે બહુ પુષ્ટિ સાતે ક્ષેત્રની ૨

શ્લોકાર્થ:—ભરત ચક્રવર્તીએ સઘળાં સાધર્મિકની પૂજા-ભક્તિ કરી તેમના અનુમાને (દૃષ્ટાંતે) તમે (શ્રાવકો) પણ કલ્યાણને માટે આ બાબતમાં ઉદ્યમ કરો. જો મેઘ સઘળી પૃથ્વીને તૃપ્ત કરે છે તો રેંટ શું ક્ષેત્ર માત્રને તૃપ્ત કરતો નથી ? ૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે કવિરાજ સાત ક્ષેત્ર માંહેના છઠ્ઠા શ્રાવક ક્ષેત્રની પણ ભક્તિ કરવી જોઇએ તે જણાવતાં કહે છે કે જેમ ભરત ચક્રવર્તીએ સઘળા સાધર્મિકની ભક્તિ કરી તેમ તમે પણ હે શ્રાવકો! સાધર્મિક બંધુઓની ભક્તિ કરો. સમાન ધર્મ પાળનારા તે સાધર્મિક અથવા શ્રાવકો જાણવા. તેમની ભક્તિ ભરત ચક્રવર્તી જેવાઓએ પણ કરી છે તો હે શ્રાવકો! તમે પણ તેમની ભક્તિ કરો. કારણ કે સઘળી સગાઇઓમાં સાધર્મિકની સગાઈ મોટી કહેલી છે,

થયા છે માટે હું આજે તેમનું આતિથ્ય કરૂં. તેથી એક હજાર ગાડાં સુંદર મોદકોથી ભરીને તે લઈને જિનેશ્વરને નમવાને ભરત ગયા. પ્રભુને નમીને કહ્યું કે હે સ્વામિન્! આપને વિનંતિ કરૂં છું કે પરિવાર સાથે આપ આ મોદકને વ્હોરો. (ગ્રહણ કરો) તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું કે અમારે બધાંને ઘણા દોષ યુકત આ મોદકો ગ્રહણ કરવા ઉચીત નથી. ત્યારે ભરતે કહ્યું કે આ અચિત્ત મોદકો સાધુઓને કેમ વ્હોરાય નહીં? ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે આ મોદકો આધાકર્મી દોષવાળા છે. કારણ કે સાધુઓને ઉદ્દેશીને જે કરેલું હોય તે તેમને અકલ્પ્ય છે. વળી જે અન્નાદિક સાધુઓના સન્મુખ લાવવામાં આવેલું હોય તે અભ્યાહૃત દોષવાળું બને છે. તેથી પણ આ સામે લાવેલા મોદક સાધુઓને કલ્પે નહિ. વળી અશનાદિક ચાર વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે આઠ પ્રકારનો રાજપિંડ સાધુઓને કલ્પતો નથી. માટે આધાકર્માદિક દોષવાળા આ મોદકો વિષની જેમ સાધુઓને કલ્પે નહિ.

આ સાંભળીને ભરત ચક્રવર્તીને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તે વખતે પ્રભુએ કહ્યું કે હે ભરત! ખેદ કરો નહિ. કારણ કે અરિહંત પ્રથમ પાત્ર છે, સુસાધુઓ બીજું પાત્ર છે અને ત્રીજું પાત્ર દેશવિરતિ શ્રાવકો છે. માટે અણુવ્રતધારી શ્રાવકોની તમે ભક્તિ કરો. કારણ કે તેથી આ સંસાર સમુદ્ર પણ ચુળુ જેવો થાય છે. પ્રભુના આ વચનથી હર્ષિત થઈને ભરતચક્રી ઘેર ગયા અને સઘળા શ્રાવકોને પોતાને ઘેર જમવાનું છે એવો પટહ વગડાવ્યો. તે વખતે ઋજુ અને જડ એવા સઘળા લોક નિમંત્રણ વિના પણ તેમના

આથી શ્રીસંઘે તેમને વિનંતિ કરી કે હે પ્રભુ! સંઘના ઉપર અનુગ્રહ કરી આ મરકી દૂર કરો. તે વખતે "ગુરૂએ પણ ...નું વચન માનવું જોઇએ" એમ સ્મરણ કરીને શ્રી ...ર્શ્વનાથનું સ્તવન બનાવી સંઘને શીખવ્યું. તેના સ્મરણ ...થી મરકી તરતજ નાશ પામી ગઇ. આ સ્તવન ઉપ...હર સ્તોત્ર નામે હાલ પણ પ્રસિદ્ધ છે. અને લોકો ... વારંવાર સ્મરણ કરે છે. એ પ્રમાણે શ્રીભદ્રબાહુ ...મી શાસનની પ્રભાવના કરી, અંતે અનશન કરી સમાધિ ...ણ પામીને દેવલોકમાં ગયા. કથાનો સાર એ છે કે જેમ ...ચાર્યોએ શ્રાવકોનું વચન પણ માન્ય રાખ્યું છે તો ...જના સાધુઓએ પણ ગુણી શ્રાવકોનું જરૂર અવસર ...ચેત ગૌરવ સાચવવું જોઈએ.

અવતરણઃ—એ પ્રમાણે ચોત્રીસમું શ્રાવકદ્વાર રૂપી ... ક્ષેત્ર કહીને હવે ૩૫ મા શ્રાવિકા દ્વાર રૂપ સાતમા ...નું સ્વરૂપ જણાવે છે:—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

३ ४ १ ६ ५
पुंसोऽप्यधिका त्रिपक्षविशदा पुंरत्नखानिर्यतः,
९ ८ ७ १० ११ १३ १२
मिन्या मरुदेवया तु सदृशी भूता न भाविन्यपि ॥
१७ १८ १६ १४ १५
...ाच्यौं जिनचक्रिणौ प्रथमतो यत्पुत्रपौत्रावहो,
२४ २० २१ २५ २ २२
प्रागेव शुभेऽह्न्यभूच्छिवपुरप्रस्थानकस्था प्रभोः ॥७२॥

ત્રણ પક્ષ નિર્મલ જેહના જે શ્રાવિકા નરરત્નને,
જન્મ આપે તેહથી તે અધિક નરથી પણ ગને;
પુત્ર જેનો તીર્થપતિ ને પૌત્ર ચક્રી પણ હતા,
પુત્ર પ્હેલા શુભ દિને જે મોક્ષના સુખ પામતા. ૧

તે મરૂદેવા સમી નારી ન થઈ હોરી નહી,
જિનધર્મને દીપાવનારી શ્રાવિકા પુષ્કલ સહી;
ધર્મમાં નિશ્ચલ રહે ને પાપનો ભય રાખતી,
શ્રાવિકાની ભક્તિનો કરનાર પામે શુભ ગતિ. ૨

શ્લોકાર્થ:—ત્રણ પક્ષે નિર્મલ એવી સ્ત્રી પુરૂષ કરતાં પણ અધિક છે. કારણ કે તે પુરૂષ રૂપી રત્નની ખાણ સમાન છે. વળી મરૂદેવા માતાના સમાન તો કોઈ સ્ત્રી થઈ નથી અને થવાની પણ નથી. કારણ કે તેમના પુત્ર શ્રીઋષભદેવ અને પૌત્ર ભરત ચક્રવર્તિ સર્વ વિશ્વને પૂજવા લાયક થયા છે. વળી જે મરૂદેવા માતા ઋષભદેવના પહેલાં જ શુભ શિવપુર પ્રત્યે પ્રસ્થાન-પ્રયાણ કરનારા થયા છે. ૭૨

સ્પષ્ટાર્થ—કવિશ્રી પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની અધિકતા જણાવતાં કહે છે કે જેને પિતૃ પક્ષ, માતૃ પક્ષ અને શ્વસુર પક્ષ એ ત્રણે પક્ષો શુદ્ધ છે તેવી સ્ત્રી પુરૂષ કરતાં અધિક છે. કારણ કે રત્નની ઉત્પત્તિ ખાણમાંથી થાય છે તેમ પુરૂષ રૂપી રત્નની ઉત્પત્તિ પણ સ્ત્રી રૂપી ખાણમાંથી થાય છે. માટે પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીની અધિકતા છે. જો સ્ત્રીજ ન હોય તો પુરૂષ રૂપી રત્નની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય? વળી ઋષભદેવની માતા મરૂદેવી

શેરડીના રસવડે પારણું કરાવ્યું. એક હજાર વર્ષો સુધી છદ્મસ્થ ભાવે વિચરીને પુરિમતાલ નગરને વિષે આવ્યા. ત્યાં પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું. દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. પ્રભુ સમવસરણમાં બેસીને મધુર વાણીથી ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. તે વખતે મરૂદેવી માતા પોતાના પુત્રે દીક્ષા લીધા પછી હંમેશાં તેમની ચિંતા કરતા હતા અને તેથી તેમની આંખે પડળ આવ્યા હતા. ને તે ભરત ચક્રીને વારંવાર કહેતા હતા કે તું મોટો ચક્રવર્તી છે છતાં તારા પિતાની ખબર લેતો નથી. તેમને ટાઢ તડકો સહન કરવો પડે છે, વગેરે દુઃખો ચક્રવર્તીની આગળ જણાવતાં હતાં. તેથી દાદીમાને હાથી ઉપર બેસાડીને પ્રભુની ઋદ્ધિ દેખાડવાને માટે ભરત ચક્રવર્તી પ્રભુને વંદન કરવા નીકળ્યા. સમોસરણ નજીક આવતાં મરૂદેવી માતા પ્રભુની ઋદ્ધિ જોઈને હર્ષ પામીને મોહ દશાને વિચારીને શુક્લ ધ્યાન ઉપર આરૂઢ થઇને હાથી ઉપર બેઠા બેઠા જ કેવલજ્ઞાન પામી અંતગડ કેવલી થઈને મોક્ષે ગયા. આ મરૂદેવી માતાએ ઋષભદેવ જેવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. અને જે ઋષભદેવથી ભરત ચક્રવર્તી ઉત્પન્ન થયા તે મરૂદેવી માતા સ્ત્રી છતાં પણ જેમ પૂજનીય થયા તેમ બીજી સ્ત્રીઓ પણ પૂજનીય બને છે.

અવતરણઃ—ચાલુ શ્રાવિકા ક્ષેત્રની વિશેષ બીના જણાવે છેઃ—

(वसंततिलकावृत्तम्)

२ ३ ४ १
या श्राविकाऽप्यमलशीलपवित्रिताङ्गी,

५ ९ ६ ८ ७
सा श्लाघ्यते त्रिभुवनेऽपि यथा सुभद्रा ॥

१४ १५
यस्यास्त्रिवारिचुलुकाहितलोकतुष्टेः,
१० ११ १२ १६ १७ १८
स्रोतः सहस्रकृतमुत्सदृशी क्व गङ्गा ॥ ७३ ॥

શુદ્ધ શીલે શોભતી તે શ્રાવિકા ત્રણ ભુવનમાં,
વખણાય શીલવંતી સુભદ્રા કીર્ત્તિ પામે લોકમાં;
ત્રણ અંજલિથી લોકને સંતુષ્ટ કરતી તે સતી,
ગંગા હજાર પ્રવાહથી કરે હર્ષ તેથી ઉતરતી. ૭૩

શ્લોકાર્થ:—નિર્મલ શીલ વડે પવિત્ર અંગવાળી પણ સુભદ્રાની પેઠે ત્રણ ભુવનને વિષે વખણાય છે. દૃષ્ટાન્ત કહે છે. હજારો પ્રવાહો વડે હર્ષ કરનારી ગંગા ત્રણ અંજલિથી લોકોને સંતુષ્ટ કરનાર સુભદ્રાની સરખામણી ક્યાંથી પામે? ૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—કવિરાજ શ્રાવિકાના ગુણનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે નિર્મલ શીલ ગુણ વડે કરીને પવિત્ર અંગવાળી એવી જે શ્રાવિકા અથવા શીલવ્રત એજ છે ભૂષણ જેનું એવી જે શ્રાવિકા તે પણ સુભદ્રા નામની શ્રાવિકાની જેમ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ લોકમાં પણ વખણાય છે. એટલે શીલવંતી શ્રાવિકા સુભદ્રા નામની શ્રાવિકાની જેમ પ્રશંસા પાત્ર બને છે. અહીં દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે—આ સુભદ્રા શ્રાવિકાની જેવી ગંગા નદી કઇ રીતે કહી શકાય? અર્થાત્ નજ કહેવાય. કારણ કે સુભદ્રાએ પાણીની ત્રણ અંજલી છાંટી લોકને સંતોષ પમાડયો છે. એટલે તેણીએ ત્રણ વાર પાણીની અંજલી છાંટીને ચંપા નગરીના ત્રણ દરવાજા શીલના પ્રભાવથી ઉઘાડયા. ને જે મારા જેવી શીલવંતી સ્ત્રી હોય, તે

ચોથો દરવાજો ઉઘાડે એમ કહી ચોથો દરવાજો ઉઘાડયો ન્હોતો તે દરવાજો બીજા કોઈથી ઉઘડયો પણ નહીજ. આવી નિર્મલ શીલવંતી સુભદ્રાની આગળ ગંગા નદીની સમાનતા કેવી રીતે કરી શકાય? કારણ કે ગંગા નદીએ તો હજારો પ્રવાહ વડે લોકોને હર્ષ પમાડયો હતો. અને સુભદ્રા શ્રાવિકાએ તો ત્રણ અંજલિ વડે લોકોને સંતોષ પમાડયો હતો. ૭૩

॥ સુભદ્રા શ્રાવિકાની કથા ॥

ચમ્પા નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમાં જિનદત્ત નામે અરિહંતનો પરમ ભક્ત શેઠ હતો. તેને સુભદ્રા નામની શીલ ગુણવાળી પુત્રી હતી. એક વાર બુદ્ધના ભક્ત બુદ્ધદાસ નામે શેઠે તેને જોઈ અને તેના ઉપર રાગવાળો થવાથી તેણે જિનદત્ત પાસે સુભદ્રાની માગણી કરી. પરંતુ જુદા ધર્મવાળા તેને જિનદત્તે સુભદ્રા આપી નહિ. તેથી તેણે કપટથી શ્રાવકપણું અંગીકાર કર્યું. તેથી સાધર્મિક ગણીને જિનદત્તે પ્રસન્ન મનથી સુભદ્રાનો તેની સાથે વિવાહ કર્યો. કેટલાક દિવસ પછી બુદ્ધદાસે સુભદ્રાને પોતાને ઘેર મોકલવાને જિનદત્તને કહ્યું. ત્યારે જિનદત્તે કહ્યું કે તમે સારૂં કર્યું, પરંતુ તમારા માબાપ એને વિષે દ્વેષ ધારણ કરે છે. ત્યારે બુદ્ધદત્તે ફરીથી કહ્યું કે જો હું તેને જુદા ઘરમાં રાખીશ તો તેઓ તેને દોષ આપવાને કેવી રીતે સમર્થ થશે? તેથી જિનદત્તે સુભદ્રાને મોકલી અને બુદ્ધદત્તે પોતાના ઘરની પાડોશમાં ઘર રાખીને તેને ત્યાં રાખી.

હવે સાધુઓને તે સુભદ્રાને ત્યાં વહોરવાને આવતાં જતાં જોઈને દુષ્ટ સાસુ પુત્રને કહેવા લાગી કે હે પુત્ર! તારી સ્ત્રી એકાંતમાં સાધુઓ સાથે ક્રીડા કરે છે. ત્યારે બુદ્ધદત્તે કહ્યું કે હે માતા! તમારૂં કહેવું સાચું નથી. તે સતી છે, તેથી પોતાના સતીપણાનો કલ્પાંતે પણ ત્યાગ કરે જ નહિ. એ પ્રમાણે કહીને માતાનું વચન માન્યું નહિ.

એ પ્રમાણે દુષ્ટ આશયવાળી તેની સાસુ તથા નણંદો તેનાં છિદ્રો જોયા કરે છે. એક વાર કોઈક મુમુક્ષુ સાધુ સુભદ્રાને ત્યાં વ્હોરવા આવ્યા. તે વખતે વાયરાથી ઉડીને મુનિની આંખમાં તણખલું પડયું. તે સાધુને પીડા કરનારૂં તે તણખલું જોઈને સુભદ્રાએ પોતાની જીભ વડે દૂર કર્યું. તે કાઢતાં સુભદ્રાના કપાળનો ચાંલ્લો સાધુના કપાળે લાગ્યો, પરંતુ તે બંનેએ તે જાણ્યું નહિ. તેવું સાધુનું કપાલ જોઈને સાસુએ બુદ્ધદાસને કહ્યું કે આ સતી સ્ત્રીને જુઓ. તે પણ નિશાની જોઇ સુભદ્રાને વ્યભિચારિણી માનીને તેને વિષે વિરક્ત થયો.

હવે સુભદ્રાએ પતિને સ્નેહ રહિત જોઇને પોતે કલંક રહિત છતાં કલંક વડે ખિન્ન થઈને વિચાર્યું કે મને આ કલંક જેટલી પીડા કરતું નથી તેથી અધિક પીડા નિર્મળ જિનશાસનની હેલના થવાથી થાય છે. આ પ્રમાણે વિચારી પોતાના ઘરમાં સાંજે પ્રભુની પૂજા કરીને એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે જ્યાં સુધી જિનેશ્વરના શાસનની હેલના દૂર ન થાય ત્યાં સુધી આ કાઉસગ્ગ હું પારીશ નહિ. એ પ્રમાણે જિનશાસન દેવને ઉદ્દેશીને તેણે કાઉસગ્ગ કર્યો. કાઉસગ્ગમાં

રહેલી તેની આગળ તત્કાળ પ્રગટ થઈને શાસનદેવીએ કહ્યું કે હે પુત્રી! તું હમણાં ખેદ કરીશ નહિ. તારા સત્વથી આવેલી હું તારૂં પ્રિય કામ શું કરૂં? તે મને જણાવ.

તે વખતે સુભદ્રાએ દેવીને પ્રણામ કરીને કહ્યું કે આ શાસનનું કલંક દૂર કરો. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે હમણાં તું ધીરજ રાખ, સવારે તારો મનોરથ સિદ્ધ થશે. એમ કહી તે અદૃશ્ય થઈ એટલે સુભદ્રાએ કાઉસ્સગ્ગ પાર્યો અને રાત્રી પૂરી કરી.

સવારે નગરના લોકોએ ઘણી મહેનત કરી તો પણ નગરના દરવાજા ઉઘડયા નહિ. તેથી વ્યાકુલ થએલા લોકોએ રાજાને તે વાત જણાવી. રાજા પવિત્ર થઇને હાથ જોડીને બોલ્યો કે જે કોઈ દેવ અથવા દાનવ મારી અવજ્ઞાથી કોપાયમાન થયો હોય તે હમણાં મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ. આ પ્રમાણે રાજાએ કહ્યું ત્યારે આકાશવાણી થઇ કે આ નગરમાં જે કોઇ સતી સ્ત્રી હોય તે કાચા તાંતણે ચાલણી બાંધીને કુવામાંથી પાણી કાઢીને દરવાજાની ઉપર ત્રણ અંજલિ છાંટે, તો બારણાં ઉઘડશે. આ સાંભળીને નગરની ઘણી સ્ત્રીઓ દરવાજા ઉઘાડવા આવી. પરંતુ તાંતણાથી ચાલણી બાંધીને કૂવામાંથી પાણી કાઢવાને કોઈ પણ સ્ત્રી શક્તિમાન થઈ નહિ. તે વખતે સુભદ્રાએ પોતાની સાસુ પાસે આવીને કહ્યું કે હું પણ હમણાં જઇને જોઉં માટે મને રજા આપો. ત્યારે સાસુએ આક્ષેપ પૂર્વક કહ્યું કે "તારૂં સતીપણું અમે તો જાણેલું છે, હવે નગરના લોકોને જણાવ કોઇ મહા સતી નગરનું દ્વાર ઉઘાડવાને સમર્થ ન

થઈ તો તું સાધુની સેવિકા કેવી રીતે સમર્થ થઈશ." ત્યારે સુભદ્રાએ કહ્યું કે હે માતા! તમે સાચું કહ્યું, પરંતુ મારી પણ પરીક્ષા થવી જોઈએ. એમ કહીને સુભદ્રાએ તાંતણે બાંધીને ચાલણી કૂવામાં નાખી. તેનાથી ખેંચતાં ચાલણીમાંથી પાણીનો કણ પણ પડ્યો નહિ. તેમજ પાણીના ભારથી ચાલણી પણ તૂટી નહિ. તેનો તેવો પ્રભાવ જાણીને રાજાએ ત્યાં આવીને તેને નગરનાં બારણાં ઉઘાડવાનું કહ્યું. પછી ચાલણીમાં પાણી લઈને સુભદ્રા રાજા મંત્રી વગેરે સાથે નગરના પૂર્વ દરવાજે ગઈ. પંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરીને તે પાણીની ત્રણ અંજલિ કમાડ ઉપર છાંટી એટલે બારણાં તરત ઉઘડી ગયાં. તે વખતે દુન્દુભિનો નાદ થયો. અને દેવોએ જય જય શબ્દ કર્યો. ત્યાર પછી તેણે દક્ષિણ અને પશ્ચિમનો દરવાજો પણ પાણી છાંટીને ઉઘાડ્યો. અને ઉત્તરના દરવાજે આવીને તેણીએ કહ્યું કે જે કોઈ મહાસતી હશે તે કોઈક દહાડે આવીને આ દ્વાર ઉઘાડશે. પણ કોઈ સ્ત્રીએ ઉઘાડ્યો નહી, તેથી તે ચંપા નગરનો ઉત્તરનો દરવાજો સુભદ્રાના શીલની સાક્ષી પૂરતો હાલ પણ બંધજ છે. છેવટે રાજા પ્રજા વગેરે તે મહાસતી છે એવું કહી તેને નમીને સ્વસ્થાને ગયા. પશ્ચાત્તાપ કરતાં સાસુ સસરાએ પણ તેને ખમાવી. પતિએ પણ તેને ખમાવીને પ્રથમની જેમ તેના ઉપર પ્રીતિ રાખવા માંડી. અને જૈન ધર્મની પણ પ્રભાવના થઈ. આ પ્રમાણે જેણે કીર્તિ મેળવી તે સ્ત્રી જગતમાં પ્રશંસાપાત્ર કેમ ન થાય ?

અવતરણ:—હવે છત્રીસમા જિનપૂજા દ્વારનું વર્ણન કરે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

१२ ३ ४ ५ ६ ७
पुष्पाक्षताम्बुफलचन्दनधूपदीप-
८ ९ १०
नैवेद्यतः प्रतिदिनं जिनपादपूजा ।
११ १२
श्रीश्रेणिकादिजिनवज्जिनतादि,
१३ १४ १६ १५
दत्ते चक्रादयः कलशतामिव मृद्गलस्य ॥ ७४ ॥

મૃત્તિકાના પિંડનો જિમ કુંભકારાદિક કરે,
ઘટ તથા જલ દીપ ધૂપ નૈવેદ્ય ફૂલ અક્ષત ભરે;
ફલ સુખડ જલ અષ્ટ દ્રવ્યે જિનપતિને પૂજતા,
જિનપણું આદિ લહે જિમ શ્રેણિકાદિક પામતા. ૭૪

શ્લોકાર્થ:—પુષ્પ, અક્ષત, જલ, ફલ, ચન્દન, ધૂપ, દીપ અને નૈવેદ્યથી દરરોજ કરેલી શ્રીજિનેશ્વરની ચરણપૂજા શ્રીશ્રેણિક રાજા વગેરેને આપ્યું તેમ જિનેશ્વરપણું આપે છે. દૃષ્ટાન્ત આપે છે કે ચક્રાદિક જેમ માટીના પિંડને કલશપણું આપે છે. ૭૪

સ્પષ્ટાર્થ:—જિનેશ્વરની પૂજા જિનેશ્વરપદ આપે છે, તે જણાવતાં કવિરાજ કહે છે કે ૧ ચમ્પા વગેરેનાં પુષ્પ, ૨ અક્ષત એટલે અણીશુદ્ધ (આખા) ચોખા, ૩ પાણી, ૪ આમ્ર વગેરેનાં ફળ, ૫ ચન્દન, ૬ ધૂપ ૭ દીપ અને ૮ મી નૈવેદ્યથી દરરોજ કરેલી શ્રીજિનરાજના ચરણની પૂજા શ્રીતીર્થંકર પદ વગેરે આપે છે. વગેરે કહેવાથી

રાજ્યાદિ જાણુવાં. શાસ્ત્રીય દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે શ્રીજિનેન્દ્રની પૂજાથી શ્રેણિક રાજા વગેરેને તીર્થંકરપણાની પ્રાપ્તિ થવાની છે. અહીંઆં વ્યાવહારિક ઉદાહરણ આપે છે કે જેમ માટીનો પિંડ છે તેને ચક્ર વગેરે એટલે ચક્ર, દંડ, કુંભાર, દોરડી એ સઘળાં એકઠાં મળીને કલશપણાની અથવા કુંભપણાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. તેમ અહીં ચક્રાદિ જેવી જિન-પાદ પૂજા જાણવી, કલશપણાની જેવું જિનપણું વગેરે જાણવું. અને પૂજા કરનાર જીવો માટીના પિંડ જેવા જાણવા. આ રીતે શ્રીજિનપૂજાનું ફળ જાણીને ભવ્ય જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી પ્રભુપૂજા કરી મોક્ષનાં સુખ મેળવવાં.

॥ શ્રી શ્રેણિક રાજાની કથા ॥

ભરતક્ષેત્રમાં મગધ દેશમાં રાજગૃહ નામે નગર હતું. ત્યા શ્રેણિક નામે મહા પરાક્રમી રાજા હતો. એક વાર ત્યાં ચરમ તીર્થંકર શ્રી વીર પ્રભુ સમોસર્યા. તે વખતે શ્રેણિક રાજા પરિવાર સાથે પ્રભુને વંદન કરવા ગયા. પ્રભુની દેશના સાંભળીને શુદ્ધ આશયવાળા તેણે કહ્યું કે હે પ્રભુ! વિરતિ વગેરે અંગીકાર કરવાને હું સમર્થ નથી, પરંતુ મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને એવું પુણ્ય કાર્ય જણાવો કે જેથી આ સંસાર સમુદ્ર સુખે તરી શકાય. ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે હે રાજા! સાવધાનપણે સાંભળો. જિનેશ્વરની પૂજા કલ્પવલ્લીની જેમ મનુષ્યોને તમામ ઇચ્છિત આપે છે. તે સાંભળીને રાજાએ પ્રભુ આગલ અભિગ્રહ લીધો કે મારે હંમેશાં જિનરાજના ચરણ કમલની પૂજા કરવી. અને રત્ન તથા સુવર્ણના ૧૦૮ ચવો (અક્ષત) વડે પ્રભુની આગળ દરરોજ સાથીઓ કરવો.

આ પ્રમાણે દરરોજ પરમ પ્રીતિ પૂર્વક કરતા રાજાએ તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું. તે આવતી ચોવીશીમાં પદ્મનાભ નામે પહેલા તીર્થંકર થશે. ॥ ઇતિ શ્રેણિક કથા ॥

અવતરણ:—આ શ્લોકમાં પણ પૂજાનું ફલ કહે છે:—

(स्वागतावृत्तम्)

७ २ १ ६ ५ ३ ४
स्याज्जिनार्चनकृतस्त्रिकशुद्धया, शं विपद्यपि यथा दवदन्त्याः।
८ १२ १० ११ ९ १८ १३ १७ १५ १६ १४
स्वस्तरुः फलति किं न हि रोरे, नेन्दुरस्यति तृषं न चकोरे ॥७५॥

ભાવથી જિન પૂજતાં આપત્તિમાં પણ સુખ મળે,
દમયંતીને જિમ કલ્પતરૂ નિર્ધન તણા ગેહે ફળે;
શું ના અને ના દૂર કરતો તરસ ઇંદુ ચકોરની,
ચંદ્ર સુરતરૂના સમી શુભ પૂજના જિનરાજની. ૭૫

શ્લોકાર્થ:-ત્રિકરણ શુદ્ધિથી જિનેશ્વરની પૂજા કરવાથી દમયન્તીની જેમ સંકટમાં પણ સુખ થાય છે. કલ્પવૃક્ષ નિર્ધન માણસને શું ફલ આપતું નથી? વળી ચંદ્રમા શું ચકોર પક્ષીની તરસને દૂર નથી કરતો? અર્થાત્ કરે જ છે. ૭૫

સ્પષ્ટાર્થ:—કવિરાજ જીનેશ્વરની પૂજાનું ફલ જણાવતાં હે છે કે જેઓ ત્રિકરણ શુદ્ધિ વડે એટલે નિર્મલ મન ચન અને કાયાથી અથવા મનથી શુભ ભાવ પૂર્વક, વચનથી પયોગ પૂર્વક બોલવાથી અને શરીરને શુદ્ધ કરીને જિનેશ્વની પૂજા કરે છે તેમને સંકટમાં પણ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. થવા જિનેશ્વરની ત્રિકરણ શુદ્ધિ પૂર્વક પૂજા કરનારા ભવ્ય

જીવોનાં સંકટોનો નાશ થાય છે અને સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અહીં બે લૌકિક ઉદાહરણ આપે છે કે કલ્પવૃક્ષ દરિદ્ર માણસને શું ફળ આપતું નથી? અથવા કલ્પવૃક્ષ જેમ સુખી માણસને ફળ આપે છે તેમ દરિદ્ર માણસને પણ સુખ આપે છેજ. વળી શું ચંદ્રમા ચકોર પક્ષીની તૃષાને દૂર નથી કરતો? અથવા ચંદ્રમા દરિદ્ર સમાન ચકોર પક્ષીની તૃષાને પણ દૂર કરે છેજ? માટે સંકટોને દૂર કરીને સુખ આપનારી જિન પૂજા અવશ્ય કરવી જોઈએ. આ પ્રસંગે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટાંત એ છે કે જિનેશ્વરની ત્રિકરણ શુદ્ધિ વડે પૂજા કરવાથી જે નલરાજાની રાણી હતી અને જેને અનેક પ્રકારનાં સંકટો ભોગવવા પડયાં છે, તે દમયંતીને સુખની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ૯૫

॥ દમયંતીની કથા ॥

અષ્ટાપદ પર્વતની પાસે સગર નામનું ગામ હતું. ત્યાં મુમ્મુણ નામે રાજા અને તેની વીરમતી નામે પ્રિયા હતી. એક વાર શિકાર કરવાને સ્ત્રી સાથે તે પાપી રાજા નીકળ્યો. તે વખતે મલથી ભીંજાએલ એક મુનિને સાર્થ (સમુદાય)ની સાથે આવતા જોઇને આ સાધુનું દર્શન મારા શીકાર કરવા જવામાં વિઘ્ન રૂપ છે એવા વિચારથી સમુદાયમાંથી તે મુનિને ગળેથી પકડીને રાજમહેલમાં લઈ ગયો. પછી મુનિને પૂછ્યું કે તમે આ પ્રમાણે ક્યાંથી આવ્યા છો અને ક્યાં જાઓ છો? મુનિએ કહ્યું કે રોહિતક નગરથી સાર્થ સાથે હું નીકળ્યો છું. અને અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર જિનેશ્વરોને વન્દન કરવા જતો હતો તેવામાં તમે બંને જણાંએ મને પકડયો. સાર્થથી છુટો પડેલો હું હવે ત્યાં કઇ રીતે જઈ શકીશ? માટે હે રાજા! તમે મને ધર્મ કાર્યમાં

અવતરણ:- હવે ૩૮ મું વિનયદ્વાર કહે છે:—

॥ अथ विनयप्रक्रमः ॥

विद्याविभूतिमहिमव्रतधर्ममोक्ष-
सम्प्राप्तये विनय एव विभुः किमन्यैः।
किं किं नमिः सविनमिर्जिनतो न लेभे,
पूज्यांह्रिरेणुरपि पूज्य नमस्य एव ॥ ७८ ॥

વિનયથી વિદ્યા મળે સમૃદ્ધિ મહિમા વ્રત અને,
ધર્મ મુક્તિ જરૂર ના બીજા તણી નમિ વિનમિને;
પ્રભુ આદિથી શું શું મળ્યું ના દેખ પદરજ પૂજ્યની,
વંદનીય બલિહારી જગમાં ગુણ શિરોમણિ વિનયની. ૭૮

શ્લોકાર્થ:—વિદ્યા, સમૃદ્ધિ, મહિમા, વ્રત, ધર્મ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે વિનય જ સમર્થ છે. અન્ય વસ્તુઓનું શું કામ છે? વિનમિ સહિત નમિએ વિનયને લીધે શ્રી જિનેશ્વર પાસેથી શું નથી મેળવ્યું? જુઓ પૂજ્યની ચરણ રજ પણ નમસ્કાર કરવા લાયક છે. ૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે વિનય નામના ૩૮ મા દ્વારનું વર્ણન કરતાં કવિશ્રી જણાવે છે કે વિદ્યા, સમૃદ્ધિ એટલે ઐશ્વર્ય, મહિમા એટલે યશ, વ્રત એટલે સંયમ, ધર્મ અને મોક્ષની

પ્રાપ્તિ માટે વિનય જ સમર્થ છે. અથવા વિનય વિના ઉપર જણાવેલ વિદ્યા વગેરેની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે તે વિદ્યાદિક મેળવવા માટે બીજા કષ્ટદાયી અનુષ્ઠાન કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે કહ્યું છે કે વિનય શાસનનું મૂલ છે વિનયવાળો સંયમી થાય છે, વિનય રહિતને ધર્મ ક્યાંથી તેમજ તપ ક્યાંથી? વિનયવાળો જ લક્ષ્મીને મેળવે છે તેમજ વિનયવાળો જ જશ અને કીર્તિ મેળવે છે. દુર્વિનીત કદાપિ પણ પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ મેળવતો નથી. માટે વિનયથી જ જ્યારે સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે ત્યારે બીજાં કષ્ટદાયી અનુષ્ઠાનો કરવાની શી જરૂર છે? અથવા બીજા કષ્ટદાયી અનુષ્ઠાનોની જરૂર નથી જ. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં કવિશ્રી જણાવે છે કે પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીઋષભદેવની ચરણકમલની વિનયપૂર્વક સેવા કરવાથી નમિ અને વિનમિ નામના તેમના બે પુત્રોએ (પોત્રોએ) શું શું મેળવ્યું નથી. અથવા રાજ્ય વગેરે સઘળું તે બંને ભાઈઓએ મેળવ્યું છે. પૂજ્ય એટલે પૂજવા લાયકની ચરણ રજ પણ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. કારણ કે કહ્યું છે કે "તીર્થયાત્રા માટે નીકળેલા સંઘની ચરણરજના સ્પર્શથી પણ આ સંસારનો પાર પમાય છે. માટે વિનય કરવા લાયક છે. ૭૮

નમિ વિનમિની કથાઃ—

પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવે પુત્રોને રાજ્ય વહેંચી આપીને દીક્ષા લીધી. તે વખતે પ્રભુના પુત્ર કચ્છ અને મહાકચ્છના પુત્રો નમિ અને વિનમિ અન્ય સ્થળે ગએલા હોવાથી

રાજ્યનો ભાગ મેળવવાને આવ્યા પરંતુ પ્રભુએ દીક્ષા લીધી છે એમ જાણીને તેઓ વિચારમાં પડી ગયા. તેઓ પણ આપણે પ્રભુની સેવા કરીને રાજ્ય મેળવીએ એવી આશાથી પ્રભુ પાસે આવીને પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. રસ્તામાં તેઓ પ્રભુના રસ્તાને પાણીથી સ્નાન કરતા અને પુષ્પ વગેરેથી પૂજા કરતા. અને વિનંતિ કરતા કે હે પ્રભુ! અમને રાજ્યનો ભાગ આપો. પરંતુ પ્રભુ તો કાંઈ જવાબ આપતા નથી. તો પણ તેઓ હંમેશાં પ્રભુનો વિનય કરે છે.

એક વાર ધરણેન્દ્ર પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. તે વખતે તે બંનેને પ્રભુની સેવા કરીને રાજ્યનો ભાગ માગતા જોઇને ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે હવે તો પ્રભુએ સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે માટે રાજ્યનો ભાગ આપવાને સમર્થ નથી. માટે તમે ભરત પાસે જાઓ તો તે તમને ભાગ આપશે. ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે અમે ભરત પાસે માગીશું નહિ. પ્રભુની ભક્તિથી પ્રસન્ન થએલા ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે હું પ્રભુનો સેવક છું અને પ્રભુની સેવા નિષ્ફળ ન જાય એટલા માટે પાઠથી સિદ્ધ થાય એવી વિદ્યાઓ તમને આપું છું, એમ કહીને ગૌરી ગાન્ધારી પ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે વિદ્યાઓ તેમને આપી. અને કહ્યું કે તમે બંને તમારાં માણસોને લઈને જલદીથી વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર જાઓ અને તેની દક્ષિણ તથા ઉત્તર શ્રેણિમાં નગરો સ્થાપીને રાજ્ય કરો. તેઓએ પણ તીર્થંકર અને ધરણેન્દ્રને પ્રણામ કરીને એ પ્રમાણે કર્યું. તે વખતે ધરણેન્દ્રે જે વિદ્યાધરો જિનેશ્વરનો, જિનચૈત્યનો, કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા સાધુનો પરાભવ કે ઉલ્લંઘન કરશે તેમજ પરાંગના સાથે

તેની ઈચ્છા વિના વિપરીત કરશે તેઓની વિદ્યા ચાલી જશે. એ પ્રમાણે ભીંત ઉપર પ્રશસ્તિ લખી. ત્યાર પછી નમિ અને વિનમિ વિદ્યાધરોના અધિપતિ થયા. આ પ્રમાણે જાણીને વિશુદ્ધ બુદ્ધિઓ આ લોક અને પરલોકમાં સુખ આપનાર વિનયનો આશ્રય કરવો.

॥ ઇતિ નમિ વિનમિ કથા ॥

અવતરણ:—હવે વિનયથી વિપક્ષભૂત એટલે ઉલટો જે દુર્વિનય તે આદરવા યોગ્ય નથી તે જણાવે છે:—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

२ १ २२ ४ ३ ६ ५ ७
किं मर्त्यस्त्रिदशोऽप्यपास्तविनयो म्लानिः सहानेः पदं,
९ ८ ११ १० १३ १२
यक्षो वृद्धकरः किमार्यखपटाचार्येण नाशिक्षितः ।
१९ १४ १५ २१ १६ १७ २० १८
किं वा विष्णुकुमारतो न नमुचिर्मृत्वाऽगमद्दुर्गतिं,
२३ २५ २४ २६ २२ २८ २७ ३० २९
नम्रोयस्तरुमुन्नतं रुजति वा नम्रं तु नो वेतसम् ७९

દુર્બલ તણી શી વાત? પણ બલવંત સુર પણ
અવિનયે,
પામે પરાભવ યક્ષ વૃદ્ધકર આકરી શિક્ષા લહે;
આર્ય ખપટાચાર્યથી ને નમુચિ વિષ્ણુકુમારથી,
શિક્ષા લહીને જાય દુર્ગતિ આચરેલ અવિનયથી. ૧

વખતે ચક્રી સ્નાન કરતા હતા, તે છતાં તેમનું રૂપ જોઇને દેવો પણ વિસ્મય પામ્યા હતા. આવું અસાધારણ રૂપ છતાં પણ થોડીજ વારમાં તેમનું શરીર રોગવાળું થઇ ગયું અને સભામાં જઇને બેઠા ત્યારે તો દેવોએ પણ તેમનું રૂપ જોઇને મુખ મરડયું, તેથી વૈરાગ્ય ભાવના જાગ્રત થઈ કે આવું સુંદર અને નીરોગી જણાતું શરીર પણ થોડીજ વારમાં રોગવાળું થઈ જાય છે તો શરીરની શુશ્રૂષા કરવી નકામી છે. એવી ભાવનાથી પ્રેરાઈને તેમણે દીક્ષા લીધી અને અનેક પ્રકારનાં તપ કર્યાં કે જેથી તેમને અનેક પ્રકારની લબ્ધિઓ ઉત્પન્ન થઇ જે લબ્ધિઓને લીધે તેમણે ધાર્યું હોત તો શરીરને રોગ રહિત બનાવ્યું હોત, પરંતુ શરીર પ્રત્યે એટલી બધી નિર્મમત્વ ભાવના ઉત્પન્ન થઈ હતી કે જ્યારે ઇન્દ્ર મહારાજે દેવસભામાં તેમની વૈરાગ્ય ભાવનાની પ્રશંસા કરી ત્યારે તેજ બે દેવો ફરીથી તેમની પરીક્ષા કરવા આવ્યા. અને વૈદ્યનું રૂપ ધારણ કરીને તેમની દવા કરી શરીર રોગ રહિત બનાવવાનું કહ્યું. પરંતુ ચક્રવર્તીએ કહ્યું કે આ શરીરનો રોગ કાઢવાનું મુશ્કેલ નથી. અને તેની તમને ખાત્રી ન થતી હોય તો હું આ મારી એક આંગળીને રોગ રહિત કરી બતાવું છું. એમ કહીને થુંક ચોપડીને તે આંગળી સુવર્ણ સરખા વર્ણવાળી રોગરહિત કરી બતાવી. ત્યાર પછી દેવોને કહ્યું કે જો તમારામાં ભાવ રોગ (કર્મરૂપી રોગ) કાઢવાની શક્તિ હોય તો તે દૂર કરો. પરંતુ દેવોએ તે દૂર કરવાની પોતાની અશક્તિ જણાવી અને તેમની દૃઢતાનાં વખાણ કરી સ્વસ્થાને ગયા. આ પ્રમાણે જેમણે ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિનો ત્યાગ કર્યો અને શરીર ઉપર પણ મમત્વ રાખ્યું નહિ તો

તેમની દેવોએ પણ પ્રશંસા કરી. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં કવિશ્રી જણાવે છે કે માંજવાથી સાફ જણાતા પિત્તળને વિષે ક્યો ડાહ્યો પુરૂષ આસકત થાય. અથવા જેણે સુવર્ણનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે એટલે જે સુવર્ણને માંજવાની જરૂર પડતી નથી પરંતુ સ્વયં તેજવાળું હોય છે તેવા સુવર્ણને જાણ્યા પછી જ્યારે માંજે ત્યારે કાન્તિવાળું જણાય પણ પછી થોડી વારમાંજ ઝાંખું પડી જાય તેવા પિત્તળને વિષે ડાહ્યા પુરૂષને આસક્તિ થતી નથી. તેવી રીતે પિત્તળ સમાન આ શરીર છે જેને જ્યારે જ્યારે સાફ કરીએ ત્યારે ત્યારે કાન્તિવાળું જણાય, પણ પાછું થોડી વારમાં જ મલીન થઈ જાય; તેથી પિત્તળ સરખું આ શરીર છે એવું જાણીને જેણે સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળા આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે તેવો પુરૂષ પિત્તળ સમાન શરીરમાં આસક્તિ નજ રાખે એ હકીકત છે. એવું જાણીને શરીર ઉપરનો મમત્વ ભાવ દૂર કરવાનો યત્ન રાખવો. ૮૦

સનત્કુમારનું ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ જેવું હોવાથી અને તેનો લગભગ સાર સ્પષ્ટાર્થમાં આવી જતો હોવાથી તેમની કથા જુદી જણાવી નથી.

અવતરણ:—આ ગાથામાં પણ વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપે છે:—

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

१ २ ३ ४ ५ ७
आजन्मान्तमनन्तदुर्मुदि (दुर्मति) भवे वैराग्यमस्त्येव तत्
११ ९ १० ६ १२ ८
व्यक्तं हेतुषु सत्सु किंतु भवति प्रत्येकबुद्धेष्विव ।

॥ वसंततिलकावृत्तम् ॥

२ ३ १ ९ ४
स्त्रीविभ्रमैश्चलति लोलमना न धीरः,
७ ८ ५ ६
श्रीस्थूलभद्र इव तादृशसङ्कटेऽपि ।
११ १० १२ १३
चूर्णीभवेद् दृषदयोऽपि विलीयते च,
१६ ८१ १५ १४ १७
वैडूर्यमेति विकृतिं ज्वलनात्पुनर्न ॥ ८।

અધિર મન જસ તે ચળે સ્રીના કટાક્ષો દેખતા,
પણ ધીર જન કદિ ના ચળે બહુ વિકટ સંકટ પામતા;
સ્થુલિભદ્ર જિમ અનલેકરી પત્થર તણો ભૂકો બને,
ઓગળે છે લોહ પણ વૈડૂર્ય ન લહે વિકૃતિને. ૮૪

શ્લોકાર્થઃ—ચપળ ચિત્તવાળા પુરૂષો સ્રીઓના હાવભાવો વડે ચલાયમાન થાય છે, પરંતુ ધીર પુરૂષ તેવા પ્રકારના સંકટમાં પણ શ્રીસ્થૂલીભદ્રની જેમ ચલાયમાન થતા નથી. પત્થર અગ્નિ વડે ચૂર્ણ થાય છે તેમજ લોહું ઓગળી જાય છે. પરંતુ વૈડૂર્ય રત્ન તો વિકારને પામતું નથી. ૮૪

સ્પષ્ટાર્થઃ—હવે શીલનું વર્ણન કરતાં કવિશ્રી જણાવે છે કે ચપળ મનવાળા એટલે ડામાડોળ સ્થિતિવાળા પુરૂષો જ સ્રીઓના કટાક્ષ વગેરે હાવભાવો અને વિલાસો વડે ચલાયમાન થાય છે એટલે સ્રીની આગળ તેવા ચપળ મનવાળા પુરૂષો પોતાના શીલને સાચવી શકતા નથી. પરંતુ શ્રીસ્થૂલીભદ્ર જેવા ધીર પુરૂષો તો તેવા પ્રકારનું સંકટ

આવે તોપણ લેશ માત્ર ચલાયમાન થતા નથી. સ્થૂલીભદ્ર મુનિ જેઓ દીક્ષા લીધા પહેલાં કોશા નામની વેશ્યાને ત્યાં બાર વર્ષ રહ્યા હતા અને જેનો સ્થૂલીભદ્ર ઉપર ઘણો રાગ હતો, તે સ્થૂલીભદ્ર મુનિએ મંત્રીપદનો ત્યાગ કરીને સંભૂતિ મુનિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેઓ ગુરૂની આજ્ઞા લઈને કોશાને ત્યાં ચોમાસું રહેવા આવ્યા. તે વખતે શરૂઆતમાં કોશાએ મુનિરાજને ચલાયમાન કરવા માટે અનેક જાતિના પ્રયત્નો કર્યા, તે છતાં સ્થૂલિભદ્ર મુનિ જરા પણ ચલાયમાન થયા નહિ. છેવટે કોશાએ મુનિ પાસેથી શ્રાવક ધર્મ જાણીને તે ગ્રહણ કર્યો. માટે જણાવવાનું કે ધીર પુરૂષો તો તેવા પ્રસંગોમાં પણ પોતાના શીલનું રક્ષણ કરે છે. અહીં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે પત્થર જેવો કઠણ પદાર્થ અગ્નિને લીધે ચૂર્ણ બની જાય છે, તેમજ લોઢા જેવી ધાતુ પણ અગ્નિના આકરા તાપ આગળ ઓગળી જાય છે. પરંતુ વૈડૂર્ય રત્ન ગમે તેવો અગ્નિનો તાપ હોય તો પણ ઓગળતું નથી. માટે ધીર પુરૂષો વૈડૂર્ય રત્ન સમાન જાણવા અને પત્થર તથા લોઢા સમાન ચંપળ ચિત્તવાળા પુરૂષો જાણવા. અહીં શ્રીસ્થૂલીભદ્રનું દૃષ્ટાન્ત વિશેષ જાણીતું હોવાથી આપવામાં આવ્યું નથી. ૮૪

અવતરણ:—આ કાવ્યમાં પણ સુશીલ લોકની પ્રશંસા દ્વારા ઉપદેશ કહે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

१ २ ३ ४
सद्रूपयौवनगुणागतसानुराग-
५ ६ ७ ८
वित्तेशदत्ततनयानयनेष्वभेदात् ।

અવતરણઃ—ફરીથી પણ તપનો વિશેષ પ્રભાવ જણાવે છેઃ—

(पृथ्वी वृत्तम्)

१ ३ ४ २
तपः सकलकर्मभिद्विविधलब्धिकृन्निश्चितं,
६ ८ ७ ९ १० ११
गृहे पुरि च दुर्भगोऽप्यहह नन्दिषेणो द्विजः ।
१२ १३ १४ १५
व्रते शमतपःपरः सुरनरैकनम्योऽभवत्,
१६ २० १९ १७ १८
रविज्वलनतापितः श्रयति दीप्तिमामो घटः ॥ ८७

કર્મનો સંહાર લબ્ધિ વિવિધ તપથી નિશ્ચયે,
દૃષ્ટાંત નંદિષેણ વિપ્ર ઘરે નગરમાં જાણિયેઃ
દુર્ભાગ હતા પણ વ્રત તપસ્યા શમ ધરંતા સુરનરે,
[illegible] ૮૭

જો કે નંદિષેણ નામનો બ્રાહ્મણ જે ઘરમાં તેમજ નગરમાં પણ દુર્ભાગી હતો અને જેણે ઘરનો તથા ગામનો ત્યાગ કરીને સાધુ મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી અને ત્યાર પછી તપ કરીને અનેક પ્રકારનાં પૂર્વ કર્મોનો નાશ કર્યો અને અનેક લબ્ધિઓ મેળવી. જગતમાં પણ શ્રમણામાં તથા તપમાં એવી આસક્તિ રાખી કે જેથી મનુષ્ય તેમજ દેવલોકમાં પણ વંદનીય થયા. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં કવિશ્રી જણાવે છે કે માટીનો કાચો ઘડો હોય તે છતાં પણ તે જ્યારે સૂર્યના તાપથી તપીને અગ્નિમાં તપાવાય છે ત્યારે તેજસ્વી થાય છે તેવી રીતે કાચા ઘડા સમાન દુર્ભાગી જીવ પણ તપ રૂપી અગ્નિના તાપથી તપે છે ત્યારે તે પણ કાન્તિવાળો થાય છે. આ પ્રમાણે તપનું માહાત્મ્ય જાણીને તપમાં ઉદ્યમવાળા થાઓ. ૮૭

નંદિષેણની કથા

નન્દિ ગામમાં કોઈ અતિ દુઃખી બ્રાહ્મણ હતો. તેને સોમિલા નામે સ્ત્રી હતી. તેમને નન્દિષેણ નામે પુત્ર થયો. તેની બાલ્યાવસ્થામાં તેના માબાપ મરણ પામ્યા. તે ઘણો કુરૂપવાળો હોવાથી સ્વજનોએ પણ તેનો ત્યાગ કર્યો. તેનો મામો તેને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ત્યાં મામાના ઘરનાં કામો કરતો સુખે રહેવા લાગ્યો. હવે તે જુવાન થયો ત્યારે તેણે મામાને પોતાનો પરણવાનો વિચાર જણાવ્યો. મામાએ કહ્યું કે મારે સાત કન્યાઓ છે તેમાંથી એક તને આપીશ. પિતાનો આ અભિપ્રાય જાણીને તે કન્યાઓએ કહ્યું કે અમે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશું પણ આની સાથે પરણીશું નહિ. તેથી મામાએ તેને કહ્યું કે હવે હું શું કરું? તેથી તે નંદિષેણ

યાદ કરજો ભાવના શુભ ભાવતા તે કેવલી,
આરોગ્ય મીઠા ભોજને જો તો ન ખાવે કુણ નહી;
ભાવ શુભ દીલ રાખતા કર્મો તણી બહુ નિર્જરા,
ભાવનાથી ભરત ચક્રી હોય ઝટ કેવલધરા. ૨

શ્લોકાર્થ:—આ લોકમાં દાન દ્રવ્યના વ્યયથી, નિર્મલ શીલ પરસ્ત્રીને વિષે પ્રીતિના ત્યાગથી, તપ વિવિધ પ્રકારના આહારના ત્યાગથી થાય છે. તેથી હૃદયમાં દુર્ધ્યાનથી રહિત થઈને ભાવના કરો (ભાવો) જેનાથી સમસ્ત પ્રકારના સુખને ધારણ કરનારાઓમાં વલ્કલચીરિની જેમ મોક્ષ થાય. જો સ્વાદિષ્ટ ભોજનથી શરીરની આરોગ્યતા થતી હોય તો તે કોણ ન કરે? ૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—દાન, શીલ અને તપ રૂપી ધર્મ કોઇ પણ જાતનો ભોગ આપ્યા સિવાય થઈ શકતા નથી પરંતુ ભાવનારૂપી ધર્મ તો દરેકના સ્વાધીન છે માટે તે કોણ ન કરે? અથવા તે તો દરેકથી બની શકે તેમ છે તે હકીક્ત જણાવતાં કહે છે કે:—આ લોકમાં દાન ધર્મ દ્રવ્યનો વ્યય કરવાથી થઈ શકે છે. અથવા પોતાનો પસો બીજાને આપે ત્યારે તેનાથી દાનધર્મ થાય. માટે જેણે દાન ધર્મ કરવો હોય તેણે પોતાના દ્રવ્યાદિકનો ભોગ આપવો જોઈએ. વળી શીલધર્મ અન્યની સ્રીને વિષે પ્રીતિનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે. માટે તેમાં પણ પોતાના મન ઉપર કાબુ રાખવાની જરૂર પડે છે. તેમજ તપો ધર્મ વિવિધ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે, અથવા જેણે તપોધર્મ આદર્યો તેણે જીભના સ્વાદનો ત્યાગ

કરેલા હોય છે. માટે દાન, શીલ અને તપ પ્રમુખ કોઈ પણ ભાવના યોગ આપ્યા સિવાય બની શકતા નથી પરંતુ જે ભાવધર્મ તો કરવાનું તો દરેકના સ્વાધીન છે. કારણ કે આર્ત-ધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન રૂપી દુર્ધ્યાનનો ત્યાગ કરવાથી ભાવધર્મ બની શકે છે. અથવા તો દુર્ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને શુભ ભાવના ભાવવી. જેથી આકરાં સૂત્રના બોલનાર વલ્કલચીરિની જેમ મોક્ષ થાય. જે સિદ્ધ યોગનથી શરીર નીરોગી રહેતું હોય તો શરીરની ચીકિત્સા કોણ ન કરાવે. અથવા તો શાણા મનુષ્યો તેવી રીતે કરે. આ બાબતમાં વલ્કલચીરિની કથાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે:—

પોતનપુર નગરમાં સોમચન્દ્ર નામના રાજાની ધારિણી નામની રાણી હતી. તેમને પ્રસન્નચંદ્ર નામે પુત્ર હતો. એક વાર માથામાં પળીયા આવેલા જોઈને રાજાએ વૈરાગ્યથી તાપસી દીક્ષા લીધી. તે વખતે રાણી ગર્ભવતી હતી છતાં તે જણાવ્યા વિના તે આશ્રમમાં જઈને રહી. યોગ્ય સમયે પુત્રને જન્મ આપી તે તત્કાળ મરણ પામી. ઝાડનાં વલ્કલથી તેનું શરીર વીંટેલું હતું તેથી તે વલ્કલચીરી નામે પ્રસિદ્ધ થયા. વનનાં ફળ વગેરેથી વૃદ્ધિ પામતા તે યુવાવસ્થા પામ્યા. પરંતુ બાલ્યાવસ્થાથી જ આશ્રમમાં રહેલ હોવાથી તે ઘણાજ સરળ હતા અને વ્યવહારને ઓળખતા નહોતા. પિતાની પાસેથી પોતાનો ભાઈ પ્રસન્નચંદ્ર નામે રાજા છે એવું તેણે જાણ્યું. તેથી તે ભાઈની પાસે જવાને આતુર હતો. પ્રસન્નચંદ્રે પણ પોતાના ભાઈને બોલાવી લાવવાને ગણિકાઓને આજ્ઞા કરી. તેઓ પણ તાપસના વેષે ઋષિના આશ્રમે આવીને વલ્કલચીરી કે વ્યવહારમાં બીલકુલ અજાણ હતો તેને સમજાવીને

પ્રસન્નચંદ્ર પાસે લાવી. પ્રસન્નચંદ્રે તેને વિદ્વાનોની સોબતથી થોડાજ વખતમાં વ્યવહારમાં કુશળ બનાવ્યો. અને તેને યુવરાજ બનાવી રાજપુત્રીઓ પરણાવી. બાર વર્ષ પછી વલ્કલચીરીને પોતાના પિતાનું સ્મરણ થયું. પોતે સંયમી પિતાનો ત્યાગ કર્યો તેથી અકૃતાર્થ અને અધન્ય છે એમ માની પ્રસન્નચંદ્રને કહ્યું કે કાલે હું પિતાને પ્રણામ કર્યાં પછી ભોજન કરીશ. માટે મને પિતા પાસે જવાની રજા આપો. તે વખતે તે બંને ભાઈઓ તપોવનમાં ગયા અને પિતાને આનંદથી પ્રણામ કર્યો. ત્યાં પોતાના તાપસના ઉપકરણોને પડિલેહણ કરતાં પોતે પહેલાં આમ કર્યું છે એમ વિચારતાં જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, તેથી પોતે પૂર્વ ભવમાં દીક્ષા લીધી હતી અને મરીને દેવ થયા અને ત્યાંથી ચ્યવીને સમકિત વિના અહીં ઉત્પન્ન થયા છે એમ જાણી વિચાર કરવા લાગ્યા કે મને ધિક્કાર થાઓ. કારણ કે સમકિત વિના આ મનુષ્ય જન્મ હું ફોગટ હારી જાઉં છું. આવી ભાવનામાં તેમણે સાચા ચારિત્રને જાણ્યું. તેથી દશ પ્રકારનો ધર્મ જાણીને સંવેગ પામ્યા. અને ભાવનામાં ને ભાવનામાં ધ્યાનરૂપી અગ્નિથી ઘાતી કર્મરૂપી કાષ્ઠને બાળીને કેવલજ્ઞાન પામ્યા. દેવોએ સુવર્ણકમલની રચના કરી તેના ઉપર બેસી વલ્કલચીરિ કેવલી ધર્મના ઉપદેશ દેવા લાગ્યા. તેથી બોધ પામીને સોમ ઋષિ તથા પ્રસન્નચંદ્ર રાજાએ જૈન ધર્મનો આશ્રય કર્યો. આ પ્રમાણે વલ્કલચિરીએ ફક્ત ભાવના વડે કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું.

॥ ઈતિ વલ્કલચિરી કથા ॥

અવતરણઃ—ફરીથી પણ ભાવના પ્રભાવને જણાવે છેઃ—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

१ २ ४ ३ ८ ६ ७
यो दानं न ददौ कथैव न तपः शीलार्हदर्चागमे,
५ ६ १० ११ १४ १२ ११
यस्यानार्ययुजोऽत्र केवलमभूद्भावादिलानन्दने ।
१५ १६ १८ २० १९ २१
स्वर्णादौ ज्वलनेन वह्निदृपदोर्वादं मिथो घट्टनै-
२२ २३ २१ २४ २६ १७
रादर्शे रविणा महौषधिवने किन्तु स्वभावेन मा ८९

ઈલા પુત્ર ન દાન દેતા તપ ન શીલ પૂજા કરે,
નીચ સંગે શ્રુત સુણે ના ભાવથી કેવલ વરે;
અગ્નિથી સ્વર્ણાદિમાં કાંતિ પરસ્પર ઘર્ષણે,
અગ્નિના પાષાણ માંહે તેજ હોય પ્રકટપણે. ૧

સૂર્ય તેજે આટલામાં કાંતિ સહજ સ્વભાવથી,
પણ ઔષધિનાવન વિષે તિમ ભવ્યનેજ સ્વભાવથી;
ભાવ શુદ્ધ હૃદયેજ પ્રકટે બંધમાં શૂર જે નરા,
કર્મ બેડી તોડવામાં હોય શૂરવીર તે નરા.

શ્લોકાર્થઃ—જેણે દાન આપ્યું નથી, જેણે અનાર્ય લોક સાથે જોડાવાથી તપ કર્યું નથી, શીલ પાળ્યું નથી, અરિહંતની પૂજા કરી નથી તેમજ શાસ્ત્રનું શ્રવણ કર્યું નથી એવા ઈલાપુત્રને ભાવને લીધેજ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. દૃષ્ટાંત કહે છે કે સુવર્ણ વગેરેમાં અગ્નિથી કાન્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, પરસ્પર ઘસારાથી અગ્નિના પાષાણમાં કાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે,

દર્પણમાં સૂર્યથી કાન્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ મહા ઔષધિના વનને વિષે સ્વભાવથીજ કાન્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. ૮૯

સ્પષ્ટાર્થ:—ફક્ત ભાવનાથી પણ કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે તે વાત જણાવતાં કહે છે કે ઇલાપુત્ર જેમણે ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી દાનધર્મ કર્યો નહોતો અથવા કોઇને દાન આપ્યું નહોતું, વળી અનાર્ય લોક (નટ લોકો) સાથે જોડાવાથી તપ પણ આચર્યો નહોતો. અથવા કોઇ પણ પ્રકારનું તપ કર્યું નહોતું. કારણ કે નટીને વિષે આસક્ત થવાથી પોતાના કુલનો પણ ત્યાગ કરીને તે નટ લોકોની સાથે જ ફરીને લોકોને નાટક દેખાડતા હતા એટલે તેમણે કોઇ જાતનો તપ કર્યો નહોતો. વળી શીયલ પણ પાળ્યું નહોતું કારણ કે નટી ઉપર આસક્ત થવાથી તો પોતાના કુળનો ત્યાગ કર્યો હતો. અરિહંતની પૂજા કરી નહોતી તેમજ શાસ્ત્રનું શ્રવણ તો ક્યાંથી જ કર્યું હોય ? અથવા શાસ્ત્રનો ઉપદેશ સાંભળ્યો નહોતો છતાં પણ એક ઉત્તમ ભાવનાને લીધે જ તેમણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. કારણ કે શુભ ભાવનામાં આરૂઢ થવાથી નાટક કરતાં કરતાં જ ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢીને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. કહેવાનો સાર એ છે કે શુભ ધ્યાન જે શુક્લ ધ્યાન તેમાં જ્યારે જીવ વર્તતો હોય છે તે વખતે તેનાં ઘાતી કર્મોનો ઘણો ક્ષય થઈ જાય છે અને તેથી ઘાતી કર્મો સંપૂર્ણ નાશ પામે એટલે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અહીં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે સુવર્ણ વગેરેમાં અગ્નિના તાપથી તેજ અથવા કાન્તિ જણાય છે. અગ્નિના પત્થરમાં એટલે જે પત્થરોને પરસ્પર ઘસવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા

જેને ચકમક કહે છે તેમાં પરસ્પર ઘસવાથી તેજ જણાય છે. અરિસામાં સૂર્ય વડે તેજ થાય છે, અથવા આ બધાને જેમ બીજી અપેક્ષાની જરૂર રહે છે તેવી જ રીતે દાન, શીલ, અને તપ ભાવપૂર્વક હોય તોજ સિદ્ધિ થાય છે પરંતુ મહા ઔષધિના વનમાં જેમ સ્વભાવથી જ પ્રકાશ હોય છે તેવી રીતે એકલા ભાવથી પણ કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે ચાર પ્રકારના ધર્મમાંથી પ્રથમના ત્રણ ધર્મો જો બની શકે નહિ તો પણ ચોથા ભાવના ધર્મનો અવશ્ય આદર કરવો. ૮૯

ઈલા પુત્રની કથાઃ—

ઈલાવર્ધન નામના પુરમાં ઈલા નામે શેઠ હતા. તેમને ઈલાપુત્ર નામે પ્રસિદ્ધ પુત્ર હતો. તે એકવાર બહારના ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરવાને ગયા. ત્યારે ત્યાં નૃત્ય કરતી રૂપવાળી નટ કન્યાને જોઈને તેના ઉપર મોહિત થવાથી નટોની પાસે દ્રવ્ય લઈને તેને આપવાની માગણી કરી. પરંતુ નટોએ કહ્યું કે જો તમો અમારી સાથે રહી અમારી કળા શીખો તો તમને તે કન્યા પરણાવીએ. ત્યારે કામાતુર બનેલા તે ઈલાપુત્રે કુલ શીલ તથા લજ્જાનો ત્યાગ કરીને તે નટોની સાથે ફરવા લાગ્યો. અને થોડા વખતમાં તેમની કલામાં ઘણો હોંશિયાર થયો. નટોની સાથે ફરતો ફરતો તે બેન્નાતટ નગરે ગયો. મુખ્ય નટે કહ્યું કે લગ્ન માટે પૈસા કમાઈ લાવો. તેથી તે સર્વે નટોને લઈને રાજા પાસે ગયો. રાજા તથા રાણી ગોખમાં બેઠા છે તે વખતે એક ઉંચો વાંસ ત્યાં રોપીને પાદુકા પહેરીને તેના ઉપર ઈલાપુત્ર ચઢયો અને ત્યાં વિવિધ પ્રકારનાં

અવતરણ:—એ અગાઉ દાન વગેરે ચારે પ્રકારના ધર્મનું સ્વરૂપ કહીને હવે સર્વ ધર્મનો પ્રભાવ કહે છે:—

(स्रग्धरावृत्तम्)

मातुर्गर्भावतारे चतुरधिकदशस्वप्नसंसूचितौ प्रा-
ग्जातौ यावेकरात्रावजितसगरयोः पुण्ययोः पश्य जातिम् ।
आगर्भोत्पादमिन्द्रैरसुरसुरनरैः सेवनीयस्त्रिलोकी ;
नाथोऽर्हन्नेक आसीद्भरतनृपनतोऽन्यश्च चक्री द्वितीयः ९७

ગર્ભમાં જનની તણા એક રાતમાં જે આવિયા,
બેઉ કેરી જનનીઓ સ્વપ્નોજ ચૌદ નિરખિયા;
અજિત સગર તણોજ ધાર્મિક પુણ્યભેદ તપાસિયે,
ચ્યવનથી સુર સેવ્ય બીજા તીર્થપતિને વંદિયે.–૧

બીજા સગર ચક્રીશ, જેને સકલ રાજાઓ નમ્યા,
ભરતક્ષેત્ર તણા સુધર્મે તીર્થપતિ ચક્રી થયા;
ધર્મ કેરી સાધનામાં ભેદ કારણ ભાવના,
અન્ય પણ કારણ ઘણા જે ભેદ પાડે પુણ્યના.–૨

શ્લોકાર્થ:—પ્રથમ ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચિત થઈ માતાના ગર્ભમાં ઉતર્યા. પછી એક રાત્રીએ જન્મેલા અજીતનાથ અને સગર ચક્રવર્તીની પુણ્યની જાતિ જુઓ. તેમાંથી એક (અજીત-

નાથ) ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી ઇંદ્રો, દેવ, અસુર અને મનુષ્યોથી સેવા કરવા યોગ્ય ત્રણ લોકના નાથ અરિહંત થયા અને બીજા ભરતખંડના રાજાઓથી નમાએલા બીજા ચક્રવર્તી થયા. ૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પૂર્વના પુણ્યનો મહિમા જણાવતાં કહે છે કે ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચિત એવા શ્રી અજિતનાથ તથા સગર નામના ચક્રવર્તી માતાની કુક્ષિમાં આવ્યા. ત્યાર પછી બંને એક જ રાત્રિએ જન્મ્યા. તેઓની પુણ્યની ભદ્ર (શુભ) જાતિ જુઓ. માતા સ્વપ્નમાં ચૌદ સ્વપ્ન જુએ તેના પુત્ર તીર્થંકર થાય અથવા તો ચક્રવર્તી થાય. બંનેના પુણ્યની શુભ જાતિ જણાવતાં કહે છે કે તેમાંના પહેલા અજીતનાથ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારથી તેમના પુણ્ય પ્રભાવથી ઇંદ્રો, દેવો, અસુરો તથા મનુષ્યો તેમની સેવા કરતા હતા. તેમજ તેઓ સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ એ ત્રણ લોકના નાથ, અરિહંત એટલે તીર્થંકર થયા. તેમજ બીજા ભરતખંડના છ ખંડના રાજાઓથી નમાએલા સગર નામના બીજા ચક્રવર્તી થયા.

અજીત સાગરનો સંબંધ આ પ્રમાણે:—

અયોધ્યામાં જીતશત્રુ નામે રાજાની વિજયા રાણીની કુક્ષિમાં દેવલોકથી ચ્યવીને ચૌદ સ્વપ્નથી સૂચિત બીજા શ્રી અજિતનાથ જ્યારે આવ્યા ત્યારે તેમના પુણ્યથી ખેંચાએલા ઘણા દેવો તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. પહેલાં રાજા રાણી જ્યારે રમતાં ત્યારે રાણી હારતી અને રાજા જીતતા. પરંતુ ર્થંકર જ્યારે ગર્ભમાં ઉપન્યા ત્યારથી રાણી રમતમાં જીતવા

લાગી અને રાજા હારવા લાગ્યા. તેથી પ્રભુ જન્મ્યા ત્યારે રાજાએ તેમનું અજિત એવું નામ પાડ્યું. અનુક્રમે યૌવન પામી ઘણી રાજકન્યા પરણ્યા. લાંબો કાળ રાજ્ય પાળી દીક્ષા લઈ કેવળજ્ઞાન પામ્યા. છેવટે સમ્મેતશિખર ઉપર જઈને સમસ્ત કર્મનો ક્ષય કરી બીજા શ્રીઅજિતનાથ મોક્ષે ગયા.

વિનીતા નગરીમાં સુમિત્ર નામના રાજાની યશોમતી રાણીએ ચૌદ સ્વપ્ન સૂચિત સગર નામે પુત્રને જન્મ આપ્યો. અનુક્રમે યૌવન પામી ચક્રરત્ન મેળવી ભરતખંડના છ ખંડના રાજાઓને વશ કરી બીજા ચક્રવર્તી થયા. ત્યાર પછી રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લઈને મોક્ષે ગયા.

॥ ઈતિ અજીત સગર સંબંધ ॥

અવતરણ:—ફરીથી ધર્મના ફલને બીજા પ્રકારે જણાવે છે:—

॥ स्रग्धरावृत्तम् ॥

३ २ ४ ५ १
तुल्यं तीर्थाधिपत्यं बलमपि सदृशं सर्वतीर्थंकराणां,
६ ७ १२ ८ ९ १० ११
किन्तु श्रीमल्लिनाथः प्रथयति सुकृतैः किञ्चिदाश्चर्यमुच्चैः ।
१४ १३ १६ १५ २० १९ १७ १८
पूर्वाह्ने यस्य जज्ञे व्रतमपि सुलभं केवलं चापराह्ने,
२६ २१ २२ २३ २४ २७ २५
ज्ञानं नाभेयवीरप्रभृतिजिनपतेरप्यभूद्यच्चिरेण ॥ ९१

તીર્થપતિતા તેમ બલ સર્વ તીર્થપતિના સમ કહ્યા,
પ્રબલ પુણ્યે મલ્લિ પ્રભુ આશ્ચર્ય ઉપજાવી ગયા;

થયું નથી. તથી કવિશ્રી જણાવે છે કે શ્રીમલ્લીનાથના આ કોઈ અપૂર્વ પુણ્યનો પ્રભાવ હતો કે જેથી તેમને આટલું જલદીથી કેવલજ્ઞાન થયું. અથવા તો દીક્ષા લીધી તે વખતે તેમને ઘાતી કર્મ ક્ષય કરવાનાં થોડાંજ બાકી રહ્યા હતા. આ પ્રમાણે મલ્લીનાથને વહેલું કેવલજ્ઞાન થયું તેમાં તેમણે પૂર્વ ભવમાં કરેલા ધર્મનોજ પ્રભાવ હતો. આ બાબતમાં મલ્લીનાથનું સ્વરુપ જણાવનારી કથા અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી.

અવતરણઃ—એ પ્રમાણે ચોત્રીસમું ધર્મપ્રભાવ નામનું દ્વાર કહ્યું. હવે સામાન્યથી પાંચ વિષય સંબંધી દુરન્તતા જણાવે છેઃ—

॥ स्रग्धरावृत्तम् ॥

४ ३ २ ५ ६ १ ७
श्रुत्वाऽऽज्ञानं स्त्रियस्तामनुसरति रसो हंसकोन्नादपादे-
९ ८ १० ११
नाशोकः स्पृष्टमात्रस्तिलककुरुबकौ चुम्बनालिङ्गनाभ्याम्।
१४ १२ १३ १५ १८
पुष्पेद्धूपत्राञ्जवासाधिकरसमधुरया केसरश्चैद्विकारो,
१७ १६ १९ २१ २० २५ २४ २३ २२
ऽप्येषां तत्सत्यकीवाधिकविषयरतिर्यातु नो किं भवार्तिम् ९२

નારની પાછળ ધસે પારો અહીં બોલાવતા,
શબ્દ કરતા ઝાંઝરોથી યુક્ત પગથી સ્પર્શતાઃ
હોવે અશોક પ્રફુલ્લ સ્ત્રીના ચુંબનેજ તિલક ફ્લે,
આલિંગને કુરૂબક ફ્લે સ્ત્રીના સુરાના કોગળે. ૧

કેશરતરૂ હોવે પ્રફુલ્લિત એમ એકેન્દ્રિય ગણે,
પણ વિકારો દીસતા માનવ વિકારી દુઃખને;
કિમ લહે ના સત્યકી વિદ્યાધરે બહુ દુઃખ સહ્યા,
વિષય છંડી ધર્મસાધક કેવલી મોક્ષે ગયા. ૨

શ્લોકાર્થઃ—પારો સ્ત્રીના આમંત્રણના શબ્દને સાંભળીને તેને અનુસરે છે. અશોકવૃક્ષ સ્ત્રીના શબ્દ કરતા ઝાંઝરવાળા પગથી સ્પર્શ કરાવાથી પુષ્પિત થાય છે. તિલકવૃક્ષ સ્ત્રીના ચુમ્બનથી અને કુરૂબક વૃક્ષ સ્ત્રીના આલિંગનથી પુષ્પિત થાય છે. અને કેસર નામનું વૃક્ષ સ્ત્રીના મુખ રૂપી કમળથી અધિક સુવાસિત મદિરાના કોગળાથી પ્રફૂલ્લિત થાય છે. જો આ (વૃક્ષો)માં પણ વિકાર રહેલો છે તો સત્યકી નામના વિદ્યાધરની જેમ વિષયમાં અધિક પ્રીતિવાળા (પંચેન્દ્રિયો) સંસારની પીડાને શું ન પામે? અર્થાત્ પામે જ. ૯૨

સ્પષ્ટાર્થઃ—એકેન્દ્રિય કે જેનામાં ઘણું જ અસ્પષ્ટ ચૈતન્ય રહેલું છે તેમાં પણ વિષય લંપટપણું રહેલું છે તે જણાવતાં કવિશ્રી કહે છે કે પારો સ્ત્રીના આમન્ત્રણ શબ્દને સાંભળીને તે સ્ત્રીને અનુસરે છે તે પારામાં શબ્દના વિષય લંપટપણાને જણાવે છે. અગર શબ્દ કરતા ઝાંઝરવાળા સ્ત્રીના પગથી તાડન કરાએલો અશોકવૃક્ષ પુષ્પવાળો થાય છે તે તેનામાં રહેલા સ્પર્શ લંપટપણાને જણાવે છે. તિલક નામનું વૃક્ષ ચુમ્બન વડે તથા કુરૂબક નામનું વૃક્ષ આલિંગન વડે પુષ્પવાળાં થાય છે. વળી કેસર નામનું વૃક્ષ સ્ત્રીના મુખ રૂપી કમળથી અધિક રસવાળા મદિરાથી પ્રફુલ્લિત થાય છે

તે તેની ગંધની લોલુપતા જણાવે છે. આ પ્રમાણે પારો તથા વૃક્ષ જે એકેન્દ્રિય જીવો છે તેનામાં પણ વિકાર રહેલો જણાય છે તો પછી સત્યકી વિદ્યાધરની પેઠે જે પંચેન્દ્રિયો વિષય વાસનામાં અધિક પ્રીતિવાળા છે તેઓ સંસારની પીડાને પામે તેમાં શું આશ્ચર્ય છે. માટે કહેવાનો સાર એ છે કે જેઓ પોતાની ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં આસક્ત થતા નથી પરંતુ ઈન્દ્રિયોને પોતાને સ્વાધીન બનાવે છે તેઓની આ ભવની પીડાઓ નાશ પામે છે. માટે ઈન્દ્રિયોને વશ રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ૯૨

॥ સત્યકીની કથા ॥

ચેડા રાજાની સુજ્યેષ્ઠા નામની પુત્રી જે શ્રેણિક રાજા સાથે પરણવાની હતી, પરંતુ આભુષણનો ડબો ભૂલી જવાથી લેવા ગઈ તે વખતે તેની બેન ચેલ્લણાને લઈને શ્રેણિક રાજા ચાલ્યા ગયા તેથી સુજ્યેષ્ઠાએ વૈરાગ્ય ભાવથી દીક્ષા લીધી. પેઢાલ નામનો વિદ્યાધર એક વખત ચેલ્લણાને જોઈને મોહિત થયો તેથી ભ્રમરના રૂપે સુજ્યેષ્ઠાનું સેવન કર્યું જેથી સુજ્યેષ્ઠા ગર્ભવતી થઈ. તેનો પુત્ર સત્યકી થયો. પેઢાલ વિદ્યાધરે તેને ઘણી વિદ્યાઓ શીખવી તેથી તે ઘણો બળવાન થયો. વિદ્યાના બળથી તેણે ઘણા રાજાઓને જીત્યા. તેના પિતા પેઢાલને તેણે મારી નાખ્યો. કારણ કે તેણે સાધ્વીના શીલનું ખંડન કર્યું. જિનેશ્વર ઉપરની ભક્તિથી તે જિનાલયમાં ત્રણ કાલ જિનપૂજા તથા નૃત્ય વગેરે કરતો હોવાથી તેણે તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. પરંતુ વિદ્યાના જોરથી

૧૨ ૧૧ ૧૬ ૧૫ ૧૩ ૧૪
हृत्वा तत्पुण्यवित्तं गमयति कुगतिं ब्रह्मदत्तं यथा त-
૧૮ ૧૯ ૨૩ ૨૪ ૧૭ ૨૦ ૨૧ ૨૨
त्पूर्वभ्रातेव धीरः शिवमटति पुनस्तं तपोस्त्रेण भित्त्वा ९३

સંસાર રૂપ અટવી વિષે આ કામ ધૂતારો ફરે,
આરંભમાં મીઠો જરી હેરાન બહુ અંતે કરે;
ભોગ લાલચ દેઈને તે છેતરે ડાહ્યા અને
મૂર્ખ જનને ચોરી લેતા પુણ્ય રૂપી દ્રવ્યને. ૧

બ્રહ્મદત્ત તણી પરે તે ઝટ પમાડે દુર્ગતિ,
પણ ભાઈ તેના પૂર્વ ભવના જે તપસ્વી મુનિપતિ;
તપશસ્ત્રથી તે કામને હણતા લહે ઝટ મુક્તિને,
લોભ તૃષ્ણા પરિહરીને પામજો થીર શાંતિને. ૨

શ્લોકાર્થઃ—સંસાર રૂપી વનને વિષે શરૂઆતમાં મધુર અને અંતે કડવો (દુઃખદાયી) કામદેવ રૂપી ધૂતારો ડાહ્યા તેમજ મૂર્ખ (સઘળા) પ્રાણીઓને તે તે સુખના ભોગનો લેશ આપીને છેતરીને તેમના પુણ્ય રૂપી ધનને હરણ કરીને બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીની પેઠે નરકગતિમાં પહોંચાડે છે. પરંતુ તે બ્રહ્મદત્તના પૂર્વભવના ભાઈના જેવો જે ધીર પુરૂષ હોય છે તે તે કામરૂપી ધૂતારાને તપ રૂપી અસ્ત્ર વડે ભેદીને મોક્ષમાં જાય છે. ૯૩.

સ્પષ્ટાર્થઃ—કવિશ્રી કામદેવને ધૂતારાની ઉપમા આપી જેમ ધૂતારો યુક્તિથી બીજાઓને છેતરે છે તેમ આ કામદેવ રૂપી ધૂતારો પણ કેવી રીતે છેતરે છે તે જણાવતાં કહે છે

શહેરમાં ફરતા નીકળતા ત્યારે તેમના ગાયનથી આકર્ષાઈને બીજા લોકો તેમની પાછળ ભમતા હતા, તેથી રાજાએ તેમને નગરમાં પેસવાનો નિષેધ કર્યો તે છતાં તેઓ રાજાની આજ્ઞા અવગણીને નગરમાં આવી ગાયન ગાવા લાગ્યા. લોકોએ તેમને ઓળખ્યા. અને લાકડી વગેરેથી મારીને નગર બહાર કાઢી મૂક્યા. તેથી બંને ભાઈઓએ વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લીધી. અને અત્યંત ઉગ્ર તપ કર્યું. એક વાર ચક્રવર્તી સ્ત્રી સહિત વંદન કરવા આવ્યા. તે વખતે ચક્રવર્તીની સ્ત્રી સુનંદાના સ્પર્શથી સંભૂતિ મુનિએ એવું નિયાણું કર્યું કે હું આ તપના પ્રભાવથી ચક્રવર્તી થાઉં. ચિત્ર મુનિએ તેમને ઘણા સમજાવ્યા તો પણ તેમણે નિયાણાનો ત્યાગ કર્યો નહિ. અંતે મરણ પામીને બંને સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને ચિત્ર મુનિનો જીવ એક શેઠને ત્યાં ઉપજ્યો. અને તેમણે દીક્ષા લીધી. બીજા સંભૂતિ મુનિના જીવ સૌધર્મથી ચ્યવીને બ્રહ્મ રાજાની ચુલની રાણીની કુક્ષિએ પૂર્વ ભવમાં કરેલા નિયાણાથી બ્રહ્મદત્ત નામના બારમા ચક્રી થયા. અનેક પ્રકારના ચક્રવર્તીના ભોગો ભોગવ્યા. પૂર્વના એક બ્રાહ્મણ મિત્રે તેમના ઉપરના દ્વેષથી તેમની બે આંખો ફોડાવી નાખી તેથી કોપેલા ચક્રીએ પ્રધાનોને કહ્યું કે બ્રાહ્મણોની ચક્ષુથી ભરીને એક થાળ દરરોજ તેની આગળ મૂકવો. ને પ્રધાનો પણ તેને ખુશ કરવાને અક્ત ફૂલો થાળમાં ભરીને તેની આગળ મૂકતા. તેથી તે આ બ્રાહ્મણોની આંખો છે એવું જાણી ખુશી થતો. એ પ્રમાણે સોળ વર્ષો ગયા. અંતે મરણ પામીને સાતમી નરકમાં ગયા. અને પૂર્વ ભવના તેમના ભાઈ ચારિત્રનું સારી રીતે પાલન કરી મોક્ષે ગયા.

॥ ઈતિ બ્રહ્મદત્ત કથા ॥

વિષયમાં આસક્ત થએલો જીવ ઘોર ભયંકર દુઃખને પામે છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે ત્રિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ જે મહાવીર સ્વામીના પૂર્વ ભવનો જીવ હતો, તેમણે ત્રણ ખંડ જીતી લીધા હતા. એકવાર રાત્રે તે વાસુદેવ સૂઈ રહ્યા તે વખતે તેમની આગળ સંગીત ચાલતું હતું. તેમણે શય્યાપાલકને કહ્યું કે હું ઉંઘી જાઉં ત્યારે સંગીત બંધ કરાવવું. પરંતુ સંગીતના રસમાં લીન થએલા શય્યાપાલકે વાસુદેવ ઉંઘી ગયા છતાં ગીત બંધ કરાવ્યું નહિ. તેવામાં વાસુદેવ જાગી ગયા. તેમણે શય્યાપાલકને કહ્યું કે ગાયન બંધ કેમ ન કરાવ્યું. ત્યારે શય્યાપાલકે કહ્યું કે આવું સુંદર ગાયન બંધ કેમ કરાવાય? આથી કોપેલા વાસુદેવે તે શય્યાપાલકના કાનમાં ઉકળતું તરવું નખાવ્યું, તેથી દુઃખી થએલો તે મરીને દુર્ગતિમાં ગયો. આ પ્રમાણે તેને ગીતમાં આસક્ત થવાનું ફળ મળ્યું. અહીં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે કપટી પારધીએ કરેલ સુંદર ગીતમાં લીન થઈને એક ચિત્તથી ઉભેલા તેથી બંધનમાં સપડાએલા અને પછી ભયને લીધે વિહ્વલ બની ગએલા હરણીયાની દશા જુઓ. અથવા ગીતના વિષયમાં આસક્ત થનાર હરણ પણ બંધન રૂપી દુઃખને પામે છે માટે આવા દુઃખદાયી ગીત રૂપી વિષયની આસક્તિનો ત્યાગ કરવો. ૯૪

અવતરણઃ—આ પ્રમાણે શૃંગાર વગેરે રસને સાંભળવો નહિ તે જણાવતાં સદુપદેશ રૂપ ગીત સાંભળવા લાયક છે તે જણાવે છેઃ—

[illegible] કુમારને પોતે એવું કૃત્ય કરે છે માટે ચારિત્રનો ત્યાગ કરવો નહિ એમ વિચારીને ફરી ગુરૂ પાસે જાય છે અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને ચારિત્રનું પાલન કરે છે. આ પ્રમાણે ક્ષુલ્લક કુમારને સંગીત લાભદાયી થયું છે.

॥ ઇતિ ક્ષુલ્લક કુમાર કથા ॥

અવતરણ:—એ પ્રમાણે ૪૬ મું શબ્દદ્વાર કહ્યું. હવે સુડતાલીશમું રૂપવિષયદ્વાર જણાવે છે:—

(स्रग्धरावृत्तम्)

१० ९ ८ १४ ११ १२ १३
नो विन्दत्युष्णशीतान्यपि न सदसदप्युक्तमाकर्णयति,
१५ १७ १६ १९ २० १८ ७
दुःसद्गन्धान्न वेत्ति प्रथयति न रसान् रूपनिर्मग्नदृष्टिः ।
२१ २२ २३ २४ २५ ५
तद्दृष्ट्यैकेन्द्रियेऽस्मिन्नहितहितमतिः का कुमाराग्रनन्दी,
३ ४ २ ६ १
चम्पापूःस्वर्गकारे त्रिदशदृशि यथा पञ्चशैलेशदेव्योः ९६

[illegible]માં આસક્ત નર ઉન્હું ન ટાઢું જાણતો,
[illegible]રા અશુભ વચનો ન સુણતો ગંધ દ્વિવિધ
ન જાણતો;
[illegible]સ ન જાણે તેહવાને હિત અહિતને જાણવા,
[illegible]તિ ન હોય કુમારનંદી આદિ તેવા જાણવા, ૧

પંચ શૈલ સ્વામિની હાસા પ્રહાસા રૂપમાં,
આસક્ત બની ચંપાપુરીનો રહીશ સોની પલકમાં;
વિહ્વલ બનીને દુઃખ પામ્યો દુર્ગતિના તે સુણી,
દેવ ગુરૂ આદિ તણા રૂપ નિરખવા મતિ ભવ્યની. ૨

શ્લોકાર્થ:—પંચશૈલ નામના પર્વત ઉપર વસનારી (હાસા પ્રહાસા નામની) બે દેવીઓને વિષે અનુરાગવાળી દૃષ્ટિવાળા ચંપાનગરીના સોની કુમારાનંદીની જેમ ફક્ત રૂપને વિષે આસક્ત દૃષ્ટિવાળો પુરૂષ ઉષ્ણ તેમજ શીતને જાણતો નથી, તેમજ સારા અથવા ખોટા કહેલા વચનને સાંભળતો નથી, દુર્ગન્ધ તેમજ સુગંધને જાણતો નથી, રસોને પારખી શકતો નથી, તેથી દૃષ્ટિ રૂપી એક ઇન્દ્રિયવાળા એને વિષે હિત અહિતની બુદ્ધિ કેવી? અર્થાત તેવા પુરૂષમાં હિત અહિતની બુદ્ધિ હોતી નથી. ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે ચક્ષુ ઇન્દ્રિયનો વિષય જે રૂપ તેમાં અનુરાગવાળા થનારની કેવી અવસ્થા હોય છે તે જણાવતાં કવિશ્રી કહે છે કે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળો છતાં પણ રૂપને વિષે આસક્ત થનાર મનુષ્ય એકેન્દ્રિય જેવો થઈ જાય છે એટલે કે તે જીવની દૃષ્ટિ જેના રૂપમાં આસક્ત થાય છે તે જીવ રૂપ સિવાય બીજા વિષયોને ગ્રહણ કરતો નથી. જેમકે તે પુરૂષ આ ટાઢું છે કે ઊનું છે એવું જાણતો નથી. તેથી તેને સ્પર્શ ઇન્દ્રિય છે છતાં સ્પર્શેન્દ્રિયનો અભાવ જણાય છે. સારૂં અગર ખોટું જે કહેવામાં આવે છે તે સાંભળતો નથી એટલે કે એને કાન છે તે છતાં કાનનો અભાવ જણાય છે. વળી

રૂપના તેમજ રૂપવાળાને [illegible] નથી એટલે કે આલિંગન (નાશ) કરતાં પણ તેનો અભાવ જણાય છે તેમજ રૂપોને પણ તે પારખી શકતો નથી. આથી કહ્યું છે કે કરતાં તેનો અભાવ જણાય છે. આજ કારણથી આવા રૂપ વિષયમાં આસક્ત થએલા મનુષ્યમાં હિતની તેમજ અહિતની બુદ્ધિ પણ ક્યાંથી હોય? અથવા તો આવા મનુષ્યમાં હિત અહિતની બુદ્ધિનો પણ અભાવ જ હોય છે. આ બાબતમાં દ્રષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે ચંપા નગરીમાં રહેનાર કુમારનન્દી નામનો સોની જે પાંચસો સુંદર સ્ત્રીઓને પરણ્યો હતો તેણે હાસા અને પ્રહાસા નામની બે દેવીઓને (જેમનો દેવ ચ્યવી ગયો હતો) જોઈ. તેમનું રૂપ જોઈ મોહિત થએલા તે સોનીને તે દેવીઓ પંચશૈલ નામના પર્વત ઉપર આવવાનું કહી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. તે ઘણી મહેનતે પંચશૈલ પહોંચ્યો. ત્યારે દેવીઓએ તેને જણાવ્યું કે અમે વૈક્રિય શરીરવાળી છીએ અને તમે ઔદારિક શરીરવાળા છો તેથી આપણો સંયોગ કેવી રીતે થાય? માટે તમે ઈંગિનીમરણ અંગીકાર કરો. તેથી તે સોની ઈંગિની મરણ પામીને વિદ્યુન્માલી નામે તેમનો પતિ થયો. અહીં કહેવાનો સાર એ છે કે રૂપમાં મોહિત થઈને સોનીએ પોતાના પ્રાણોનો પણ ત્યાગ કર્યો. માટે રૂપના વિષયમાં આસક્તિનો ત્યાગ કરવો. ૯૬

અવતરણઃ—આ રૂપના જ વિષયમાં વિશેષતા જણાવતાં કહે છે કે બ્રહ્મચારીએ પણ ચિત્રેલું રૂપ પણ જોવું નહિ કારણ કે તેથી રાગની ઉત્પત્તિ થાય છે તે જણાવે છે:—

(शालिनीवृत्तम्)

३ १ २ ४ ५
आस्तां सत्यं रूपमालेख्य बिम्ब-
६ १० ११ ७
स्यालोकेऽपि क्लेश एवातिरागात् ।
८ ९ १२
सुज्येष्ठा श्रीश्रेणिकक्ष्मापवत्तत्,
१७ १५ १३ १४ १६
नैणश्रान्तिर्भ्रान्तवारीक्षणात् किम् ९७

સત્ય રૂપ દૂરે રહો પણ ચિત્ર જોતાં રાગથી,
ક્લેશ પામે જિમ સુજ્યેષ્ઠા ભૂપ શ્રેણિક ચિત્રથી;
ઝાંઝવાના નીર દેખી ચાર દિશિયે ભટકતા,
હરિણ થાકીજાય ના શું ? રાગીજન દુઃખિયા થતા. ૯૭

શ્લોકાર્થ:—સાચું રૂપ તો દૂર રહો, પરંતુ ચિત્રેલું રૂપ પણ લોકમાં અતિરાગથી ક્લેશકારક થાય છે. જેમ સુજ્યેષ્ઠા તથા શ્રેણિક રાજાને થયું તેમ. ઝાંઝવાના જળને જોવાથી મૃગને ભ્રમણનો શ્રમ શું ન થાય ? અથવા થાયજ. ૯૭

સ્પષ્ટાર્થ:—સ્ત્રીનું સાચું રૂપ તો દૂર રહો કારણ કે તે તો ક્લેશકારી થાય છે. પરંતુ ચિત્રેલું રૂપ પણ લોકમાં અતિરાગથી ક્લેશને માટે થાય છે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે જેમ સુજ્યેષ્ઠા અને શ્રેણિક રાજાને એક બીજાની છબી ક્લેશને માટે થઈ છે તેવી રીતે. સુજ્યેષ્ઠા ચેડા રાજાની પુત્રી હતી. તેનું ચિતારાએ ચિત્રેલું રૂપ જોઈને શ્રેણિક રાજા તેના ઉપર રાગવાળા થયા હતા. અને તે વાત

આસક્ત થઇને હાથણી પાસે જતાં વચમાં મનુષ્યે ઘાસથી ઢાંકેલા ખાડાંમાં પડે છે, તે વખતે માવત વગેરે તેને પકડીને સ્વાધીન કરે છે. તેથી તે પોતાનું સ્વતંત્રતાનું સુખ ગુમાવે છે અને દુઃખી થાય છે.

ચંડપ્રદ્યોત રાજાની ટૂંક બીના આ પ્રમાણે જાણવી—

અવન્તી નામની નગરીમાં ચંડપ્રદ્યોત નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે એક વખત રાજગૃહી નગરીમાં રાજ્ય કરતા શ્રેણિક રાજાની ઉપર ચૌદ રાજાઓ સાથે ચડાઈ કરી. તેને પોતાના રાજ્ય ઉપર આવતો સાંભળીને શ્રેણિક રાજાએ વિચાર્યું કે મહા બળવાળા આ રાજાને હું કેવી રીતે જીતીશ. તેથી ચિંતાતુર મુખવાળા રાજાને જોઈને શ્રેણિક રાજાના પુત્ર અભયકુમાર મન્ત્રીએ કહ્યું કે હે પિતાજી! જો અવન્તીનો રાજા તમારો અતિથિ થાય તો તેમાં તમારે ચિંતા શા માટે કરવી. હે રાજેન્દ્ર! તેની સાથે યુદ્ધની ચિંતા તમારે કરવી નહિ. જે કાર્ય બુદ્ધિથી સાધ્ય હોય ત્યાં લડાઈની જરૂર નથી. હું બુદ્ધિથી આ કાર્ય (એટલે ચંડપ્રદ્યોતને હરાવવાનું કામ) સાધીશ. એમ કહી અભયકુમારે નગરની બહાર શત્રુના સૈન્યનો પડાવ નાંખ[illegible] [illegible]ાને સોનામહોરોથી ભરેલા લોઢાના કળશો [illegible] [illegible] કેટલોક સમય વીત્યા બાદ અવન્તીનાથ ચંડપ્રદ્યોતના [illegible] [illegible]જગૃહ નગરને ચારે બાજુથી ઘેરી લીધું ત્યાર પછી સુ[illegible] [illegible]ી અભયકુમારે ચંડપ્રદ્યોત રાજાની પાસે પોતાના [illegible] સાથે એક પત્ર મોકલાવ્યો. તેમાં તેમણે જણાવ્યું કે [illegible] [illegible]ણી. અને ચેલણા રાણીમા હું જરા

પણ ભેદ જોતો નથી. (આ બંને ચેડા રાજાની પુત્રીઓ હતી. તેમાં શિવા ચંડપ્રદ્યોતની રાણી હતી અને ચેલ્લણા શ્રેણિક રાજાની રાણી હતી.) શિવા રાણીની સગાઈથી તમે પણ મારે માનનીય છો. તેથી તમારૂં એકાન્ત હિત ઇચ્છનાર હું તમને જણાવું છું કે શ્રેણિક રાજાએ તમારા સર્વે રાજાઓને ફોડી નાખ્યા છે. તેઓને વશ કરવાને શ્રેણિક રાજાએ ગુપ્ત રીતે તેઓને સોનામહોરો આપી છે અને તેઓએ તે લીધી છે તેના બદલામાં તેઓ તમને બાંધીને શ્રેણિક રાજાને સોંપી દેશે. જો આ વાતની તમને ખાતરી ન થતી હોય તો તેમના રહેઠાણમાં સોનામહોરો દાટેલી છે તે ખોદાવીને જુઓ. ચંડપ્રદ્યોતે ખાત્રી કરવાને એક રાજાનો આવાસ પોતાના માણસો પાસે ખોદાવ્યો તો તેમાંથી સોનામહોરોથી ભરેલો લોઢાનો કળશ નીકળ્યો. આ પ્રમાણે ખાત્રી થવાથી તે રાજા ભયભીત થઈને નાઠો. અને તેના નાસી જવાથી તેનું સૈન્ય પણ નાસવા લાગ્યું. તે વખતે શ્રેણિક રાજાએ તેના હાથી ઘોડા ખજાનો વગેરે લુંટી લીધું. ચંડપ્રદ્યોત રાજા વાયુવેગી ઘોડા ઉપર બેસીને મહામુશીબતે પોતાની નગરીએ પહોંચ્યો. ચંડપ્રદ્યોત નાશી જવાથી બીજા રાજાઓ તથા સૈન્યના માણસો પણ નાશી ગયાં. અને ચંડપ્રદ્યોતની પાછળ પાછળ તેઓ પણ અવન્તી નગરીમાં પહોંચ્યા. રાજાઓએ ચંડપ્રદ્યોતને નાશી આવવાનું કારણ પૂછયું ત્યારે તેણે અભયમંત્રીનો લેખ દેખાડયો. ત્યારે રાજાઓએ ખાત્રી પૂર્વક કહ્યું કે હે રાજન્! આપણને અભયકુમાર મંત્રીએ ઠગ્યા છે. અમને પણ આ વાતની બીલકુલ ખબર નથી.

આ પ્રમાણે પોતે છેતરાયો છે અને નાશી આવવાથી

ગિરિ નામે હાથી એ ચાર રત્નો (શ્રેષ્ઠ પદાર્થો) હતાં. અભયકુમારે ઝેરવાળા મોદક ખાતાં લોહજંઘનો બચાવ કર્યો, તેથી પ્રસન્ન થએલા રાજાએ તેને બંધનમાંથી છુટા કરવા સિવાય વરદાન માગવા કહ્યું, ત્યારે અભયકુમારે તે વરદાન થાપણ તરીકે રાજા પાસે રહેવા દીધું.

આ ચંડપ્રદ્યોત રાજાએ પોતાની પુત્રી વાસવદત્તાને સંગીત ભણાવવાને ઉદયન રાજાને પકડી મંગાવ્યો હતો. તે ઉદયન રાજા વાસવદત્તાને સંગીત ભણાવે છે, તેવામાં એક વાર રાજાનો નલગિરિ હાથી આલાન સ્તંભ ઉખાડીને ભમતો નગરવાસીઓને ત્રાસ પમાડતો હતો. તેને કેમ વશ કરવો? એવું રાજાએ અભયકુમારને પૂછ્યું ત્યારે ઉદયન રાજા પાસે સંગીત કરાવીને હાથીને વશ કર્યો, તેથી રાજાએ અભયકુમારને બીજું વરદાન આપ્યું તે પણ અભયકુમારે રાજા પાસે થાપણ તરીકે રાખ્યું. એ પ્રમાણે જ્યારે નગરમાં મોટો અગ્નિનો ઉપદ્રવ થયો ત્યારે અભયકુમારે તેને પણ બુદ્ધિબળથી શાન્ત કરાવ્યો. વળી નગરમાં અકલ્યાણકારી ઉપદ્રવ થયો ત્યારે પણ અભયકુમારે તે ઉપદ્રવ શિવાદેવી પાસે શાંત કરાવ્યો. એ પ્રમાણે રાજાએ બીજાં પણ બે વરદાન અભયકુમારને આપ્યા. તે વખતે અભયકુમારે વરદાનના બદલામાં શિવાદેવી, નલગિરિ હસ્તી, અગ્નિભીરૂક રથ વગેરે માગ્યાં. પરંતુ તે આપવાને અસમર્થ રાજાએ અભયકુમારને છુટો કર્યો. તે વખતે અભયકુમારે રાજાને કહ્યું કે જેવી રીતે તમે કપટથી મને બંધનમાં નાખ્યો, તેવી રીતે હું પણ તમને ખરા બપોરે ઉચ્ચ સ્વરે પોકાર કરતાં ભર બજારમાંથી લઈ જઈશ.

અહીંથી અભયકુમાર કેટલાક કાલે રાજગૃહી નગરીએ પહોંચ્યા. ત્યાં કેટલોક વખત શાંતિમાં ગાળીને અભયકુમાર વણિકનો વેષ લઈને બે ગણિકાની કન્યાઓ સાથે અવન્તી નગરીમાં ગયા અને રાજમાર્ગ ઉપર ઘર લઈ ને રહ્યા. રાજમાર્ગે થઈ ને જતા ચંડપ્રદ્યોત રાજાએ એક વાર તે બંનેને જોઇ અને તેમને જોઇને રાજા કામાન્ધ બન્યો. તેમના સંગની ઇચ્છાવાળા રાજાએ દૂતી મોકલી. પરંતુ તેમણે તેને મારીને કાઢી મૂકી. બીજે દિવસે પણ દૂતીને સ્હેજ ધક્કો મારીને કાઢી, ત્રીજે દિવસે આવી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે અમારો ભાઇ અમારૂં રક્ષણ કરે છે માટે સાતમે દિવસે તે બહાર જાય ત્યારે રાજા જો ગુપ્ત રીતે અહીં આવે તો સંગમ થાય.

હવે અભયકુમારે પ્રદ્યોત રાજા સરખા કોઇક પુરૂષનું પ્રદ્યોત નામ રાખ્યું હતું તેને ગાંડો જણાવીને નગરમાં ભમાડે છે. ને કહે છે કે–મારો ભાઈ ગાંડો થઈ ગયો છે તેથી નગરમાં રખડયા કરે છે તેને મારે કેવી રીતે સાજો કરવો એમ બોલતો અભયકુમાર તેને દને ત્યાં લઈ જાય છે. જ્યારે તેને અભયકુમાર વૈદને ત્યાં લઈ જાય છે ત્યારે તે ઉચ્ચે સ્વરે લોકોની આગળ બોલે છે કે મને પ્રદ્યોતને આ હરણ કરી જાય છે. આ વી રીતે વારંવાર બોલતા તેના પ્રત્યે આ ગાંડો છે એવું જાણતા લોકો ધ્યાન પણ આપતા નથી.

હવે સાતમે દિવસે રાજા એકલો ગુપ્ત રીતે આવ્યો. અને તેને અભયકુમારના માણસોએ બાંધી લીધો. એવી રીતે બાંધેલા રાજા ને અભયકુમાર નગરીના મધ્ય ભાગમાંથી ખરે

કર્યો યુધિષ્ઠિર રાજા દ્રૌપદી સાથે હારી ગયા. તેથી રાજપાટ છોડીને બાર વર્ષ સુધી દેશવટો ભોગવવો પડ્યો. એ જુગારનું પરિણામ જાણવું. એ રીતે જુગારથી પ્રતિષ્ઠાનો નાશ વગેરે અનિષ્ટ ફલ જાણીને ભવ્ય જીવોએ જુગારનો જરૂર ત્યાગ કરવો. જેઓને વિશેષ બીના શ્રીપાંડવચરિત્રાદિથી જાણવી.

અવતરણ:—બીજી રીતે તેજ જુગારનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ આપે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

द्यूतं न किं त्यजत किं दहत स्वगेहं,
श्वानं च मूत्रयत किं वदने स्वकीये ।
तथाहतानि नलनामहितो नलोऽपि,
जानीत वीर इव राज्यसुखाजिरस्थः ॥ १०७

હે સજ્જનો તજતા નથી કેમ ? દ્યૂતને નિજ ગેહને,
બાળો તમે શું કામ ? મૂતરાવો જ કુતરાને અને,
નિજ મુખે જાણો તમે નલ સ્ત્રી સહિત દ્યૂતે કરી,
રાજ્ય સુખને પરિહરી પામ્યોજ નિર્ધનતા ખરી.

શ્લોકાર્થ:—હે ભવ્ય જીવો ! તમે જુગારને કેમ તજતા નથી ? પોતાના ઘરને કેમ બાળો છો ? પોતાના મોંઢામાં કુતરાને કેમ મૂતરાવો છો ? કારણ કે જુગારથી તેવા

કે જેથી તે વધારે દુઃખી થાય. આવા વિચારથી તે દેવ યુગલિકને મિથિલા નગરીમાં લાવ્યો. તેને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરીને તેનું હરિ એવું નામ પાડ્યું અને તેને માંસ ખાવામાં અને દારૂ પીવામાં આસક્ત બનાવ્યો. તેથી તે રાજા માંસ ખાતો અને ઘણો દારૂ પીતો હતો. તેથી અશુભ ધ્યાનથી મરીને નારકોમાં ઉત્પન્ન થયો અને આ પ્રમાણે માંસમાં આસક્ત થવાથી તે દુઃખી થયો. આ હરિ રાજાથી હરિ વંશની ઉત્પત્તિ થઈ છે. શ્રીકલ્પસૂત્રાદિ જૈનેન્દ્ર પ્રવચનમાં યુગલિકનું અહીં લાવવું વગેરે બીના આશ્ચર્ય (અછેરા) માં ગણાવી છે.

અવતરણઃ—બીજી રીતે માંસને તજવાનો ઉપદેશ આપે છે—

(वसन्ततिलकावृत्तम्)

३ ४ २ ५ १
स्नेहो दयाऽपि हृदि काऽऽमिषलोलुपानां,
२ ८ ६ ७ ९
किं चेल्लणापि पतिमांसदलानि नैच्छत् ।
११ १०
नाश्नाति किं निजकुटुम्बमपि द्विजिह्वी,
१८ १६ १७ १९ २१ २० १५
स्थानं स्वमन्यदपि किं दहतीह नाग्निः ॥ १०९

ક્યાંથી જ હોવે સ્નેહ કરૂણા માંસ લોલુપી જને,
ચેલ્લણા શું ના ચહે ખાવા પતિના માંસને;

વેશ્યા જગતની નાર છે ને પરબના પાણી ગણી,
ક્યાંથી નિશંક પવિત્રતા કૂતરાંના ભોજન ગણી;
[illegible] છતાં પણ [illegible] કૃતપુણ્યને શત્રુ કરી,
છેવટ ખેદે [illegible] પ્રિયા તે વેશ્યા [illegible]. ૧

વેશ્યા વિષે પ્રીતિ [illegible] [illegible],
[illegible] જેવી તેહ જાણો [illegible] [illegible];
ચંદ્ર પૂરો છે [illegible] [illegible] [illegible],
શું વાત ? જે મલિન સ્વભાવે હોય તેના સંગની. ૨

શ્લોકાર્થ:—આ લોકમાં વેશ્યા આખા જગતની સ્ત્રી ગણાય છે તેથી પરબના પાણીની જેવી ને કુતરાના ભોજન જેવી તે વેશ્યાને વિષે પવિત્રતા ક્યાંથી હોય ? અર્થાત્ નજ હોય. તેથી કૃતપુણ્ય નામના શેઠની પેઠે પ્રથમ શત્રુ કરનારી અને છેવટે ખેદ ઉપજાવનારી તે વેશ્યા શું પ્રિયા (પ્રેમ કરવા લાયક) ગણાય ? નજ ગણાય. જેમ રાત્રી સ્વભાવથી મલીન છે, છતાં પૂર્ણ ચંદ્રમા હોય, ત્યારે સ્વચ્છ થાય છે પરંતુ ચંદ્રકલા ક્ષીણ થાય ત્યારે નિર્મળ હોતી નથી. ૧૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—કવિ જણાવે છે કે વેશ્યા કોઈની સ્ત્રી ગણાતી નથી. કારણ કે તેણે કોઈની પણ સાથે લગ્ન કર્યું હોતું નથી, પરંતુ જે પૈસા આપે તેની તે અમુક મુદત સુધી સ્ત્રી ગણાય છે તેથી તે સર્વ જગતની ભાર્યા કહેવાય છે.

૧ આમાં ઘણું કરીને ખરી પવિત્રતા ક્યાંથી હોય ?

અર્થાત્ નજ હોય અથવા તેનામાં પવિત્રતા ન હોય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે પરબના પાણીમાં પવિત્રતા ક્યાંથી હોય? અથવા જેમ પરબનું પાણી અનેક જાતના લોકો પીતા હોવાથી તે ચોખ્ખું રહી શકતું નથી. અને કંદોઇના ઘરે તૈયાર થએલ ભોજનમાં જેમ પવિત્રતા હોતી નથી. તેવી રીતે તે વેશ્યા કૃત્રિમ હર્ષ અને શોકને કરનારી હોવાથી તે કોઈ સમજુ માણસની પ્રિયા થઇ શકતી નથી. અહીં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે કૃતપુણ્ય નામના શેઠને તે વેશ્યા છેવટે ખેદ ઉપજાવનારી થઈ હતી. એટલે પ્રથમ તો શેઠે તેણીને જ્યાં સુધી દ્રવ્ય આપ્યું, ત્યાં સુધી તો તેને આનંદ પમાડ્યો. પરંતુ જ્યારે તેની પાસેનું દ્રવ્ય ખૂટી ગયું ત્યારે તેણીએ તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો, તેથી તે વેશ્યા છેવટે તેને શોક કરાવનારી થઈ. માટે આવા સ્વભાવવાળી વેશ્યા કોઇની પ્રિયા (પ્રેમ કરવા લાયક) ગણાય જ નહિ. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે રાત્રી સ્વભાવથી મલિન છે, છતાં પૂનમનો ચંદ્રમા ચળકતો હોય, ત્યારે નિર્મળ જણાય છે, તેજ રાત્રી ચન્દ્રની કલા ઢંકાય, ત્યારે તેવી સ્વચ્છ જણાતી નથી. તેવીજ રીતે વેશ્યા પણ જ્યાં સુધી દ્રવ્ય મળે ત્યાં સુધી કૃત્રિમ સ્નેહ દેખાડે છે, અથવા પોતાનો સામા પુરૂષની ઉપર ઘણો પ્રેમ છે તેવો આડંબર કરે છે. પરંતુ જ્યારે તેના ઉપર પ્રીતિ કરનાર પુરૂષ પાસે ધન રહેતું નથી ત્યારે તેનો તિરસ્કાર કરીને કાઢી મૂકે છે. આવા વેશ્યાના કૃત્રિમ સ્નેહમાં આસક્ત થનારા મૂઢ જીવો અંતે દુઃખી થયા વિના રહેતા જ નથી. માટે જ વેશ્યાનો સંગ સ્વપ્ને પણ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

વેશ્યા જગતની નાર છે ને પરણના પાણી સમી,
ક્યાંથી તિહાંજ પવિત્રતા કહોઇના ભોજન સમી;
દેતાં છતાં આદું રંગ પણ કૃતપુણ્યને રાજી કરી,
છેવટ કર્યો આડુ ખિન્ન તે વેશ્યા કપટની કોથળી. ૧

વેશ્યા વિષે પ્રીતિ કરે કુણ બુદ્ધિમંત નરા ખરા,
રાત જેવી તેહ જાણો દુઃખ આપે આકરા;
ચંદ્ર પૂરો કે અધૂરો હોય પણ નિર્મલ બને,
શું રાત? જે મલિન સ્વભાવે છોડ તેના સંગને. ૨

શ્લોકાર્થ:—આ લોકમાં વેશ્યા આખા જગતની સ્ત્રી ગણાય છે તેથી પરણના પાણીની જેવી ને કંદોઈના ભોજન જેવી તે વેશ્યાને વિષે પવિત્રતા ક્યાંથી હોય? અર્થાત્ નજ હોય. તેથી કૃતપુણ્ય નામના શેઠની પેઠે પ્રથમ રાજી કરનારી અને છેવટે ખેદ ઉપજાવનારી તે વેશ્યા શું પ્રિયા (પ્રેમ કરવા લાયક) ગણાય? નજ ગણાય. જેમ રાત્રી સ્વભાવથી મલીન છે, છતાં પૂર્ણ ચંદ્રમા હોય, ત્યારે સ્વચ્છ દેખાય છે પરંતુ ચંદ્રકલા ક્ષીણ થાય ત્યારે નિર્મળ હોતી નથી. ૧૧૨

સ્પષ્ટાર્થ:—કવિ જણાવે છે કે વેશ્યા કોઈની સ્ત્રી કહેવાતી નથી. કારણ કે તેણે કોઈની પણ સાથે લગ્ન કર્યું હોતું નથી, પરંતુ જે પૈસા આપે તેની તે અમુક મુદત સુધી સ્ત્રી ગણાય છે તેથી તે સર્વ જગતની ભાર્યા કહેવાય છે. આવી વેશ્યા સ્ત્રીમાં ઘણું કરીને ખરી પવિત્રતા ક્યાંથી હોય?

અર્થાત્ નજ હોય અથવા તેનામાં પવિત્રતા ન હોય તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે પરબના પાણીમાં પવિત્રતા ક્યાંથી હોય? અથવા જેમ પરબનું પાણી અનેક જાતના લોકો પીતા હોવાથી તે ચોખ્ખું રહી શકતું નથી. અને કંદોઈના ઘરે તૈયાર થએલ ભોજનમાં જેમ પવિત્રતા હોતી નથી. તેવી રીતે તે વેશ્યા કૃત્રિમ હર્ષ અને શોકને કરનારી હોવાથી તે કોઈ સમજુ માણસની પ્રિયા થઈ શકતી નથી. અહીં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે કૃતપુણ્ય નામના શેઠને તે વેશ્યા છેવટે ખેદ ઉપજાવનારી થઈ હતી. એટલે પ્રથમ તો શેઠે તેણીને જ્યાં સુધી દ્રવ્ય આપ્યું, ત્યાં સુધી તો તેને આનંદ પમાડ્યો. પરંતુ જ્યારે તેની પાસેનુ દ્રવ્ય ખૂટી ગયું ત્યારે તેણીએ તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો, તેથી તે વેશ્યા છેવટે તેને શોક કરાવનારી થઈ. માટે આવા સ્વભાવવાળી વેશ્યા કોઈની પ્રિયા (પ્રેમ કરવા લાયક) ગણાય જ નહિ. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે રાત્રી સ્વભાવથી મલિન છે, છતાં પૂનમનો ચંદ્રમા ચળકતો હોય, ત્યારે નિર્મળ જણાય છે, તેજ રાત્રી ચન્દ્રની કલા ઢંકાય, ત્યારે તેવી સ્વચ્છ જણાતી નથી. તેવીજ રીતે વેશ્યા પણ જ્યાં સુધી દ્રવ્ય મળે ત્યાં સુધી કૃત્રિમ સ્નેહ દેખાડે છે, અથવા પોતાનો સામા પુરૂષની ઉપર ઘણો પ્રેમ છે તેવો આડંબર કરે છે. પરંતુ જ્યારે તેના ઉપર પ્રીતિ કરનાર પુરૂષ પાસે ધન રહેતું નથી ત્યારે તેનો તિરસ્કાર કરીને કાઢી મૂકે છે. આવા વેશ્યાના કૃત્રિમ સ્નેહમાં આસક્ત થનારા મૂઢ જીવો અંતે દુઃખી થયા વિના રહેતા જ નથી. માટે જ વેશ્યાનો સંગ સ્વપ્ને પણ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

અવતરણ:—આ વેશ્યાના સંગને છોડવાની બાબતમાં વિશેષ ઉપદેશ આપે છે:—

(मालिनीवृत्तम्)

६ २ १ ३ ४ ५
क्व लघुनि गणिकानां हृद्यनेके गवाक्षा,
१२ ७ ८ ९ ११ १०
दधति यदनुवेलं वा रसं नव्यनव्यम् ।
१३ १७ १६ १४ १५
तदजनि हतवृत्तः कूलवालोऽपि ताभि-
२२ २१ १८ २० १९
र्गलति हिमगिरिर्वा भानुभाभिर्दृढाभिः ११३

વેશ્યા તણા હલકા હૃદયમાં છિદ્ર ક્યાંથી થયા ?,
સમયને અનુસાર નવ શૃંગાર ધરતી નિર્દયા;
તેથી થયો વ્રતભ્રષ્ટ કુલવાલક કિરણ બહુ આકરા,
સૂર્યના આળેજ હિમગિરિ સંગ તસ છોડો નરા ? ૧૧૩

શ્લોકાર્થ:—વેશ્યાઓના હલકા હૃદયમાં અનેક છિદ્રો ક્યાંથી થયા ? કારણ કે તેઓ ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા રસને ધારણ કરે છે. તેથી જ કૂલવાલ નામે મહા તપસ્વી પણ ભ્રષ્ટાચારી થયા. દૃષ્ટાન્ત કહે છે કે સૂર્યની આકરી કાંતિ વડે (તેજ વડે) હિમાચલ પણ ગળે છે. ૧૧૩

સ્પષ્ટાર્થ:—ગ્રંથકાર જણાવે છે કે વેશ્યાઓનું હૃદય હલકું છે છતાં તેમાં અનેક છિદ્રો ક્યાંથી થયા ? આવા પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે કે તે વેશ્યાઓ ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા શૃંગાર

દીર્ઘ રાજાની જેમ કુવાક્ય, બન્ધન, તાડન, અપકીર્તિ, મરણ તેમજ દુર્ગતિનું સ્થાનક થાય છે. બૃહસ્પતિની શય્યાને વિષે ગએલા ચંદ્રને કલંક અને ક્ષયાદિ કષ્ટ શું નથી થયા? ૧૧૯

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે પરસ્ત્રી ગમન કરવાથી મનુષ્યને કયાં ક્યા દુઃખોની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જણાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે મૂર્ખ મનુષ્ય પરસ્ત્રી ગમન કરીને કુવાક્ય એટલે ગાળ વગેરે ખરાબ વચનો, બન્ધન એટલે કેદખાનામાં પૂરાવું તે, ઘાત એટલે અનેક પ્રકારનો માર સહન કરવો, અપકીર્તિ એટલે લોકોમાં નિંદા, મરણ તેમજ નારકી તથા તિર્યંચની ગતિરૂપ દુર્ગતિને પામે છે. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે બ્રહ્મ નામના રાજાની ચુલની નામે રાણી હતી. તે બ્રહ્મ રાજાને બ્રહ્મદત્ત નામે એક પુત્ર હતો, તે નાની ઉંમરનો હતો ત્યારે બ્રહ્મ રાજા મરણ પામ્યો. તેથી તે પુત્રનું તથા રાજ્યનું રક્ષણ કરવા માટે બ્રહ્મ રાજાના બીજા ચાર મિત્ર રાજાઓએ સમજુતી કરીને એક એક વર્ષ ત્યાં રહેવાનું નક્કી કર્યું. તેમાં જ્યારે દીર્ઘ રાજાનો વારો આવ્યો ત્યારે તે બ્રહ્મ રાજાની વિધવા ચુલની રાણીને વિષે આસક્ત થયો. તેથી બ્રહ્મદત્ત મોટો થયો ત્યારે દીર્ઘ રાજાને પકડીને કેદખાનામાં પૂર્યો. અને અંતે દીર્ઘ રાજાની દુર્ગતિ થઇ. તેની ઘણી નિંદા થઇ. લોકોમાં અપયશ થયો. એમ સમજીને પરસ્ત્રીમાં આસક્ત થવા રૂપ પાપ કરવું નહિ. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે ચંદ્ર પોતાના ગુરૂ બૃહસ્પતિની પ્રિયાને જોઇને તેના ઉપર આસક્ત થયો, તેથી કામાતુર થએલો તે તેની પાસે ગયો. તેવામાં બૃહસ્પતિ ત્યાં આવી

પહોંચ્યા. અને ચંદ્રને શ્રાપ આપ્યો, તેથી તે કલંકવાળો અને ક્ષય પામનારો થયો. આ બીના લક્ષ્યમાં રાખી ભવ્ય જીવોએ સાતમા વ્યસનનો સર્વથા ત્યાગ કરી નિર્ભય જીવનમાં ધર્મારાધન કરી આત્મહિત સાધવું જોઈયે. અહીં સાત વ્યસનને ત્યાગ કરવાની બીના પૂરી થઈ. ૧૧૯

અવતરણ:—હવે ૫૯ મું કષાયને તજવાનું દ્વાર કહે છે:—

(पृथ्वीवृत्तम्)

१ २ ३ ४ ५
सुभूमजमदग्निजमतिमपुंद्रुमाघर्षजे,
६ ७ ८
कषायदवपावके विषयवात्यया दीपिते ।
१० ११ ९ १७
महद्गुणवनं दहत्यहह पुण्यकल्पद्रुम-
१२ १८ १३ १४ १५ १६
स्ततोऽस्ति यदि दैवतः शमघनाघनो वर्षति ॥ १२०

સુભૂમ પરશુરામ જેવા નવ તરૂના ઘર્ષણે,
ઉપજેલ આજ કષાય દાવાનલ લહેજ પ્રદીપ્તિને;
વિષય વાયુ વેગથી ગુણ રૂપ વન તેમાં બળે,
શમમેઘ વરસત દૈવયોગે પુણ્ય સુરતરૂ ઝટ ફળે. ૧

શ્લોકાર્થ:—સુભૂમ અને પરશુરામ સમાન પુરૂષ રૂપી વૃક્ષોના સંઘર્ષણથી ઉત્પન્ન થએલા અને વિષય રૂપી વાયુ વડે સળગેલા કષાય રૂપી દાવાનલને વિષે મોટું ગુણ રૂપી વન

બળી જાય છે તે એકની વાત છે. તે વખતે જો નસીબ યોગે સમતા રૂપી મેઘ વરસે તો પુણ્ય રૂપી કલ્પવૃક્ષ (ઉત્પન્ન) થાય છે. ૧૨૦

સ્પષ્ટાર્થઃ—હવે ગ્રંથકાર કષાયને અગ્નિની ઉપમા આપીને જણાવે છે કે જેમ વનમાં વૃક્ષોના ઘસાવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે તે વખતે વાયરાનો યોગ મળે તો તે અગ્નિ સળગે છે તેથી તે વન બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. તેવી રીતે કષાય રૂપી દાવાનલ મોટા ગુણરૂપી વનને બાળી નાખે છે. દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે સુભૂમ નામના આઠમા ચક્રવર્તી અને જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ જેવા પુરુષ રૂપી વૃક્ષોના સંઘર્ષણથી એટલે બન્નેની થએલી લડાઇમાં સુભૂમે બ્રાહ્મણોનો નાશ કર્યો અને પરશુરામે ક્ષત્રિયોનો નાશ કર્યો. આ પ્રમાણે બે પુરુષોના સંઘર્ષણથી ઉત્પન્ન થએલો અગ્નિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયરૂપી મોટા વાયરાથી વધવા માંડ્યો, આ કષાય રૂપી દાવાનલ સઘળાં ગુણો રૂપી વન બાળી નાખે છે. એટલે જ્યાં કષાય હોય ત્યાં ગુણો ટકી શકતા નથી. અહીં દાવાનલને વિષે જો મેઘની વૃષ્ટિ થાય તો જેમ તે દાવાનલ ઓલવાઈ જાય છે તેમ જો નસીબ યોગે સમતા રૂપી મેઘની વૃષ્ટિ થાય તો પુણ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષ ઉગી જાય છે એટલે જો સમતા રૂપી પાણીની વૃષ્ટિ થાય તો પુણ્યનો નાશ થતો નથી. એમ સમજીને ભવ્ય જીવોએ ક્ષમાદિ સદ્ગુણોની સેવના કરવી જોઈએ. ૧૨૦

અવતરણઃ—હવે કષાયી જીવને વિવેકનો અભાવ જણાવે છે—

(वसंततिलकावृत्तम्)

२ १ ६ ८
जीवाः कषायविवशा न विचारयन्ति,
३ ५ ६ ७ ४
चाणक्यवत् किमपि कृत्यमकृत्यमत्र ।
१०
कल्पान्तवातविततिक्षुभितस्य पूर्ण-
११ १२ १३ १५ १४
रोदोन्तरस्य जलधेर्ननु को विवेकः ॥ १२१

જીવો કષાયી ના વિચારે કૃત્ય તિમ દુષ્કૃત્યને,
ચાણુકયની જિમ પવનવેગે ઉછળતા આ જલધિને;
કયાંથી જ હોય વિવેક ? ન કદી હોય ચાર કષાયને,
જીતવાને ધારજે તું હૃદય માંહિ વિવેકને. ૧

શ્લોકાર્થ:—કષાયથી પરવશ બનેલા જીવો અહીં કોઈ પણ કૃત્ય અથવા અકૃત્યને વિચારતા નથી. કલ્પાન્ત કાલના તીવ્ર પવનથી ખળભળેલા અને આકાશ અને પૃથ્વીના અન્તરને પૂરનાર સમુદ્રને વિવેક કેવો ? (કયાંથી હોય ?) ૧૨૧

સ્પષ્ટાર્થ:—કષાયથી પરવશ થએલા એટલે કષાયવાળા જીવો આ જગતમાં કરવા લાયક કાર્યને અને નહિ કરવા લાયક કાર્યને વિચારતા નથી. આ બાબતમાં ચાણુકયની ટુંક બીના એ છે કે—ચાણુકય ગરીબ હોવાથી તેની સ્ત્રીએ સારાં વસ્ત્રાભરણુ નહિ પહેરેલા હોવાથી પિતાને ઘેર લગ્ન પ્રસંગે

થી ઘણા દુઃખી

નું કારણ પૂછ્યું,

ત્યારે પોતાનું પિતાને ઘેર ગરીબાઈને લીધે કેવું અપમાન થયું ? તે જણાવ્યું. આથી ચાણુક્યે તેને આશ્વાસન આપીને દ્રવ્ય કમાવાનો વિચાર કર્યો. પાટલિપુત્રમાં નંદ રાજા બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપે છે એવું જાણી તે પાટલીપુત્રમાં ગયો. અને નંદ રાજાની સભામાં જઈ રાજાના સિંહાસન ઉપર બેઠા. ત્યારે નંદની દાસીએ કહ્યું કે હે બ્રાહ્મણ! તમે બીજા આસન ઉપર બેસો, ત્યારે તેના ઉપર મારૂં કમંડલુ રહેશે એમ કહી કમંડલ મૂક્યું. ત્રીજું આસન દેખાડયું ત્યારે તેણે દંડ મૂક્યો. ચોથું આસન દેખાડયું ત્યારે જપમાલા મૂકી, પાંચમું આસન દેખાડયું ત્યારે જનોઈ મૂકી. તેથી કોપેલી દાસીએ તેને પગથી પાટુ મારીને ઉઠાડયો. તેથી કોપેલા ચાણુક્યે પ્રતિજ્ઞા કરી કે હું નંદ રાજાને ગાદીએથી ઉઠાડી મૂકી તેનું નિકંદન કાઢીશ. ત્યાર પછી ચંદ્રગુપ્તને સાથે રાખી તેણે નંદરાજાનો નાશ કરી ચંદ્રગુપ્તને ગાદીએ બેસાડયો. એ પ્રમાણે કષાયને લીધે તેણે કૃત્યાકૃત્ય જાણ્યું નહિ. આ બાબતમાં ઉદાહરણ આપે છે કે કલ્પાન્ત કાલના પવનની શ્રેણિથી ખળભળેલા તથા આકાશ અને પૃથ્વીના અંતરને પૂરનાર સમુદ્રને વિવેક ક્યાંથી હોય ? અથવા તેનામાં જેમ વિવેક ન હોય તેમ કષાયથી પરવશ બનેલા જીવોમાં પણ વિવેક હોતો નથી. આ બીના લક્ષ્યમાં રાખી જીંદગીને બરબાદ કરનાર કષાયો છે એમ જાણીને ભવ્ય જીવોએ તેનો જરૂર ત્યાગ કરવો જોઇયે. ૧૨૧

અવતરણ:—હવે ક્રમ પ્રમાણે ક્રોધને તજવાની બીના જણાવે છેઃ—

(स्रग्धरावृत्तम्)

मिष्टान्नं भुंक्ष्व मृष्टं पिब जलमपि तान षड्रसान् मा न रुंधि,
कायक्लेशं त्यजांगं निर्मलय सुकरः कूरकुंभर्षिणोक्तः ।
मोक्षोपायोऽस्ति कोपं जय भज शिवजं शर्म साधो निबोध,
द्राक्षेक्षुक्षीरखंडप्रभृतिरसबलात्संनिपातेऽप्यदुष्टम् ॥ १२२

હે સાધુ ! ખા મિષ્ટાન્નને તિમ મધુરજલ પીજે અને,
ષટ રસોને ચાખજે કરજે ન કાય કલેશને;
અંગ શુદ્ધ બનાવજે પણ કૂર કુંભ મુનિ વચનને,
જાણજે જીત ક્રોધને ઝટ પામજે શિવ શર્મને. ૧

શ્લોકાર્થ:–હે સાધુ ! સુંદર મિષ્ટાન્નનું ભોજન કર, સુંદર જલપાન કર, છ પ્રકારના રસને રોક નહિ, કાયકલેશનો ત્યાગ કર, શરીર નિર્મલ કર, પરંતુ કૂરગડુ નામના મુનિએ મોક્ષનો સહેલો ઉપાય બતાવ્યો છે. અને તે આ પ્રમાણે જાણ. ક્રોધનો જય કર ને તેથી મોક્ષ સંબંધી સુખને મેળવ. દ્રાક્ષ, શેરડી, દૂધ, ખાંડ વગેરેના રસના બલથી સંનિપાતને વિષે અદોષકારી છે. ૧૨૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ક્રોધનો જય એ મોક્ષ મેળવવાનો સહેલો ઉપાય છે એ જણાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે:–હે સાધુ ! સુંદર

મિષ્ટાન્નનું ભોજન કર, વળી મનોહર પાણી પી, છ પ્રકારના રસોને રોક નહિ એટલે છ પ્રકારના રસોને ચાખ, તપ વગેરે કરવા રૂપ કાયકલેશનો ત્યાગ કર, શરીરને નિર્મલ કર. આ બધું કરવું ગમે તેવું અનુકૂળ છે તે કરવા છતાં પણ મોક્ષ મેળવવાનો સહેલો ઉપાય કૂરગડુ મુનિએ કહેલો છે તે તું આ પ્રમાણે જાણ:–ક્રોધનો જય કર, ને તેથી મોક્ષના સુખને મેળવ. અહીં કહેવાનો સાર એ છે કે જે ક્રોધનો જય કરે છે તે ધીમે ધીમે બીજા કષાયોનો પણ જય કરી શકશે. કારણ કે બધા કષાયમાં ક્રોધ પહેલાં કહ્યો છે અને જ્યાં સુધી આ પહેલો કષાય જીતાય નહિ ત્યાં સુધી બીજા કષાયો જીતાતા નથી. માટે દાનાદિ ધર્મને કરતાં પ્રથમ ક્રોધને જીતશો તોજ મોક્ષના સુખ મળશે. આ બાબતમાં દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે જેમ દ્રાક્ષ, શેરડી, દૂધ અને ખાંડ વગેરે તેમાં નાખેલ રસ (પારો વગેરે)ના પ્રતાપે સન્નિપાત રોગમાં પણ ખાતાં ગુણ કરે છે. તેમ ક્ષમા ગુણ રાખી પરમ ઉલ્લાસથી ધર્મારાધન કરતાં જરૂર મોક્ષના સુખ મળે છે. આ બાબતમાં કૂરગડુ મુનિની કથા ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે જાણવી. શ્રીકુંભ રાજાના લલિતાંગ નામના પુત્રે દીક્ષા લીધી હતી. પરંતુ વેદનીય કર્મના ઉદયથી વારંવાર ભૂખ્યા થતા હોવાથી કૂર (ચોખા) ઘણા ખાય છે તેથી અન્ય સાધુઓએ તેમનું કૂરગડુ નામ પાડયું. એક વાર પર્યુષણાના દિવસે પણ તે ખાવા બેઠા, ત્યારે કોપેલા મુનિઓ તેમના પાત્રમાં થૂંકયા ને તેમને "અરે પાપી આજે પર્વમાં પણ શું ખાવા બેઠા છો" એ પ્રમાણે કહ્યું. તો પણ ક્ષમાના ભંડાર એવા તે મુનિએ પોતાની નિંદા કરતાં અને તે થૂંકેલું ભોજન ખાતાં શુકલ ધ્યાનના યોગે

કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. તે વખતે કેવલજ્ઞાનનો મહિમા કરવા આવેલા દેવોને દેખીને તે ક્ષપકોએ પણ કૂરગડુ મુનિના પગમાં પડી ખમાવતાં કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું. ગ્રંથકારનો અહીં આશય એ છે કે દરેક ધર્મક્રિયા કરતાં ક્ષમા ગુણ રાખશો, તો જરૂર જલ્દી મુક્તિના સુખ મેળવશો. આ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખી ભવ્ય જીવોએ જરૂર ક્ષમાશીલ બની નિર્મલ ધર્મારાધન કરી આત્મકલ્યાણ કરવું. ૧૨૨

અવતરણ:—ક્રોધને જીતવાનો ઉપદેશ આપે છે:—

(मालिनीवृत्तम्)

१ २ ३ ४ ५
यदि शिवगतिरिष्टा सार्यमेतार्यवत्त-
१० ९ ६ ७ १३ १२ ११
ज्जय रुपसुपसर्गेऽपीप्सिता दुर्गतिश्चेत् ।
१४ १५ १६ १७
करडकुरडवत्तत्क्रोध उच्चैर्विधेयः,
१८ १९ २० २१ २२
सुरतरुफदृोयोः मतस्तं भजस्व ॥ १२३

વ્હાલો તને જો મોક્ષ છે તો તીવ્ર સંકટ સમયમાં,
મેતાર્યની પેઠેજ જીતજે ક્રોધને ક્ષણ વારમાં;
દુર્ગતિ જો ઇષ્ટ હોવે કરડ કુરડ મુનિ પરે,
ક્રોધ કર સુરતરૂ ધત્તૂરે ઇષ્ટ જે તેને વરે. ૧

શ્લોકાર્થ:—જો તને મોક્ષ વ્હાલો હોય તો મેતાર્ય મુનિની જેમ ઉપસર્ગમાં પણ તે ક્રોધનો જય કર અને જો

તને દુર્ગતિ ઈષ્ટ હોય તો કરડકુરડ મુનિની જેમ અતિશય ક્રોધ કર. કલ્પવૃક્ષ અને ધંતૂરાના વૃક્ષમાંથી જે તને ગમે તેને ગ્રહણ કર. ૧૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:—હે જીવ! જો તને મોક્ષ વહાલો પ્રિય હોય, તો મેતાર્ય નામના મુનિની જેમ ઉપસર્ગના પ્રસંગે પણ ક્રોધને જીતજે. એટલે ક્ષમા ગુણ ધારણ કરજે. અને જો તને દુર્ગતિ વહાલી હોય એટલે તારે નરક કે તિર્યંચ ગતિમાં જવું હોય અને ત્યાંના ભયંકર દુઃખ ભોગવવાં હોય તો કરડકુરડ નામના મુનિની જેમ અતિશય ક્રોધ કર. કારણ કે ક્રોધ કરવાથી પાપકર્મો બાંધીને જીવ દુર્ગતિમાં જાય છે. અહીં ઉદાહરણ આપતાં જણાવે છે કે ક્રોધના જય સમાન કલ્પવૃક્ષ છે. અને ક્રોધ કરવા જેવું ધંતૂરાનું ઝાડ છે. આ બંનેમાંથી તને જે ગમે તેને ગ્રહણ કર. એટલે જો તારે સુખી થવું હોય તો તું ક્રોધનો જય કર અને દુઃખી થવું હોય તો ક્રોધ કર. આ બેમાંથી તને જે રૂચે તે પ્રમાણે વર્તન કર. ૧૨૩

અવતરણ:—હવે એકસઠમું માન પરિહારનું દ્વાર કહે છે:—

(वसंततिलकावृत्तम्)

४ ५
मानी तपःश्रुतशमव्रतधर्महीनः,

६ २ ३ १
स्यान्नन्दिषेण इव पण्यवधूपहास्यः ।

११ ८ ७
किं तारकः कमलभूवरदुर्धरोऽपि,

१२ ९ १०
नाकारि शम्भुशिशुना हृतसर्वगर्वः ॥ १२४

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

माया दुर्गतिकारणं परभवे क्लेशाय चास्मिन् पुनः,
मैत्रीवेण सुरोऽपि वीरगुरुणा कुब्जीकृतो मुष्टिना।
किं रामेण न निष्फला कृतिकला विप्रव्याजाज्जगत्,
किं श्रीशो न जगाम वामनतनुर्दैन्यं बलेर्वञ्चने १२६

આ ભવે દુઃખ પરભવે માયા નરકને આપતી,
વીરપ્રભુએ માયિસુર કુબડો કર્યો મુષ્ટિવતી;
વિપ્ર થઈ શીખી કલા કરણેજ પરશુરામથી,
પણ યુદ્ધમાં નિષ્ફલ બની તે વિજય ક્યાંથી
કપટથી. ૧

કપટથી વામન બનેલા વિષ્ણુ બંધાયા વલી,
યાચકપણું બલિભૂપથી પામ્યા સરલતા સુખ કરી;
સરલતાએ ધર્મને આરાધજો વિધિ યોગથી,
મુક્તિના સુખ પામજો અલગા રહો નિત કપટથી. ૨

શ્લોકાર્થ:—માયા પરભવમાં દુર્ગતિ આપનારી અને વળી આ ભવમાં કલેશને માટે (કલેશ દેનારી) થાય છે. શ્રીવીર પ્રભુએ કપટથી મિત્ર બનેલ દેવને મૂઠી મારી કૂબડો બ્રાહ્મણનું છલ કરી (પરશુરામ પાસેથી) કલા યુદ્ધમાં શું નિષ્ફળ ન થઈ? અથવા

વામન રૂપ ધારણ કરનાર વિષ્ણુ બલિના બંધનને અને હીન-તાને (વામનપણાને) નથી પામ્યા ? ૧૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—માયા એટલે કપટ અથવા છેતરપીંડી કરવાથી જીવ આ લોકમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે તેમજ પરભવમાં પણ નરકાદિ દુર્ગતિને પામે છે. શ્રીવીર પ્રભુ જ્યારે બાલકપણામાં ક્રીડા કરતા હતા તે વખતે ઇન્દ્ર મહારાજે તેમના બળની આ રીતે પ્રશંસા કરી કે–" દેવો સહિત ઇન્દ્ર પણ શ્રીવીર પ્રભુને ક્ષોભ પમાડવાને સમર્થ નથી. " તેની શ્રદ્ધા નહિ કરતો એક દેવ શ્રીવીર પ્રભુની પરીક્ષા કરવા માટે જ્યાં પ્રભુ રમતા હતા ત્યાં મનુષ્યનું રૂપ કરીને આવ્યો. અને પ્રભુને પોતાની ખાંધ ઉપર બેસાડી તાડ જેવું ઉંચું પોતાનું રૂપ વિકુર્વ્યું. તેથી પ્રભુએ મુઠીનો પ્રહાર કરીને તે દેવને ઠીંગણો (ઠુંઠો) બનાવી દીધો. આ પ્રમાણે કપટી દેવની હાલત થઈ. બીજું દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે કર્ણ રાજા પોતે ક્ષત્રિય હતો તે છતાં બ્રાહ્મણનું રૂપ કરીને પરશુરામની પાસે વિદ્યા શીખ્યો પરંતુ એક વાર પરશુરામ કર્ણના ખોળામાં સૂઈ રહ્યા હતા તે વખતે કર્ણની જંઘામાં સર્પ કરડ્યો. તેમાંથી લોહી નીકળ્યું. તેનો રેલો પરશુરામની નીચે જવાથી તે જાગ્યા. પરંતુ કર્ણ તો તેમજ રહ્યા. તેથી પરશુરામે જાણ્યું કે આટલું સત્ત્વ બ્રાહ્મણમાં હોય નહિ. આ બ્રાહ્મણનો ખોટો વેષધારી ક્ષત્રિય કર્ણ છે, એવું જાણીને તેને શ્રાપ આપ્યો કે યુદ્ધમાં તું વિદ્યા ભૂલી જઇશ. અને યુદ્ધમાં તેમજ બન્યું. એટલે કહેવાનો સાર એ છે કે કપટથી મેળ-વેલી વિદ્યા કામમાં આવતી નથી. વળી ત્રીજું દૃષ્ટાન્ત આપતાં

રાખીને તપ કર્યો હતો અને તે કપટને લીધે તેમણે નિક ચીત સ્ત્રી વેદ બાંધ્યો અને તેનો તીર્થંકરના ભવમાં ઉદ આવ્યો. ત્રીજું દૃષ્ટાન્ત આપતાં જણાવે છે કે દુર્દાન્ત નામ દૈત્યને હણવાને માટે વિષ્ણુએ કપટથી સ્ત્રીનું રૂપ ધાર કર્યું. આ દુર્દાન્ત નામના દૈત્યે બ્રહ્મા પાસેથી એવું વરદા મેળવ્યું હતું કે તે રોષથી જેના મસ્તક ઉપર હાથ મૂકે ભસ્મ થઈ જાય. ત્યાર પછી બ્રહ્માંડમાં તે મરજી મુજ ભમવા લાગ્યો. ગૌરીનું રૂપ જોઇને તેના ઉપર મોહિત થયે તેથી તે પશુપતિ પાસે આવ્યો. પશુપતિ ભય પામી વિષ્ણુ પાસે ગયા. અને પોતાનું દુર્દાંત દૈત્યથી રક્ષણ કર કહ્યું. તેથી વિષ્ણુએ બનાવટી ગૌરીનું રૂપ કર્યું. ત્યારે આ ગૌરી છે એમ માની દૈત્યે તેની પાસે આવીને ગૌરીને કહ્ કે હે સુન્દરિ! મને પતિપણે અંગીકાર કર. ત્યારે બનાવટ ગૌરીએ કહ્યું કે તું મારી આગળ નૃત્ય કર તો તારી વા કબુલ કરૂં. દૈત્યે નૃત્ય કરવા માંડ્યું. નૃત્યમાં ગૌરીએ રાક્ષ સના મસ્તક ઉપર હાથ મુકાવી તેને બાળી નાખ્યો. અહીં કહેવાનો સાર એ છે કે માયાએ વિષ્ણુ પાસે પણ સ્ત્રીનું રૂ ધારણ કરાવ્યું. ભવ્ય જીવોએ આવી માયાનો જરૂર ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૧૨૭

આષાઢભૂતિ મુનિની ટુંક બીના આ પ્રમાણે:—કોઈ ગચ્છમાં આષાઢભૂતિ નામે મુનિ હતા. તે ઘણી લબ્ધિવાળા હતા. એક વખત છઠ્ઠના પારણે ગોચરી જતાં એક નટન ઘરમાં પેઠા. તેને ઘેર દરેક બિક્ષુને એક એક મોદક આપે છે. મુનિને પણ એક મોદક મળ્યો. મુનિએ બહાર આવી

વિચાર્યું કે આ મોદક તો ગુરૂ ખાશે મને કાંઇ મળશે નહિ, એમ વિચારી રૂપ બદલીને ફરીથી નટના ઘેર જઈ મોદક લઈને આવ્યા. ફરીથી વિચાર્યું કે આ મોદક બીજા સાધુઓ ખાશે, માટે ફરીથી વૃદ્ધ સાધુનો વેશ લઈને ત્રીજો મોદક લાવ્યા. આ બધું ઘરની બારીએ બેઠેલા નટે જોયું. તેથી તેણે વિચાર્યું કે આવી લબ્ધિવાળા મુનિ જો મારા વશમાં આવે તો મને ધંધામાં ઘણો લાભ થાય. તેથી બીજે દિવસે ફરીથી મુનિ આવ્યા ત્યારે નટે તેની રૂપવતી બે કન્યાઓની પાસે હાવભાવ વડે મુનિને ચલાયમાન કરાવ્યા અને વશ થએલા મુનિએ જ્યાં સુધી બે કન્યાઓમાંથી કોઇ મદ્યપાન નહિ કરે ત્યાં સુધી હું પોતે રહીશ એમ કહ્યું. ત્યાર પછી તે નટની કળાઓ શીખ્યા અને રાજા વગેરે પાસેથી પોતાની જુદી જુદી લબ્ધિથી નૃત્ય કરીને ઘણું ધન મેળવ્યું. આ પ્રમાણે તે મુનિને માયાએ ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કર્યા, અંતે મુનિ ફરીથી દીક્ષિત થઈ કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. તેમજ તેમણે નટોને પણ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવ્યું હતું.

અવતરણઃ—હવે ત્રેસઠમું લોભ કષાય પરિહારનું દ્વાર કહે છેઃ-

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

६ १० ९ ७ ८ ५ ३ ४ १
लोभी तृप्यति नो धनैरपि धनैरिच्छन्नवं स्वं नवा-
२ ११ १३ १४ १२ १५ १६
दृप्याद्यः पितृकल्पितानुजपदं किं चार्पभिर्वाञ्छिदत् ।

१२ १६ १७ १५ १३ १४ १८
तन्निःसन्यतिरस्क्रिया लघु कलौ दानं त्वयोल्लासितं,
२१ २२ २० १९ २४ २६ २३ २५ २८ २७
कैः कैर्भद्र ? पुनः फलिष्यति फलैस्तत्ते जिनो वेत्ति यत् १६१

તીર્થંકરોએ વ્રતતણી ને ધર્મ કેરી દેશના,
દેતાં કહ્યું જે મુખ્ય તિમ શ્રી શાલિભદ્રાદિકતણા;
દૃષ્ટાંતથી જે અતુલ લક્ષ્મી આપતું દેનારને,
તે દાન દીધું પરિહરી તેં આજ કંજુસાઇને. ૧

આપશે ઉત્તમ ફલો કેવા તને તે જાણતા,
જિનરાજ શીલ તપ ભાવનાને દાન પણ આરાધતા;
શ્રીસંઘ કેરી પૂજના ભવિ જીવ પુણ્યે પામતા,
વસ્તુપાલાદિક પરે બહુ લાભ ઉન્નતિ સાધતા. ૨

શ્લોકાર્થ:—તીર્થંકરોએ જે દાનને વ્રત અને ધર્મની દેશના દેતાં મુખ્ય જણાવીને મોટી ઉન્નતિને પમાડયું છે અને જે શ્રીશાલિભદ્ર વગેરેની જેમ અપૂર્વ આબાદીને આપે છે તે દાન કલિયુગમાં કંજુસાઇનો તિરસ્કાર કરીને તેં જલદી પ્રકાશિત કર્યું (દીધું) છે. તેથી હે ભદ્ર! તે દાન કયા કયા ફલો વડે તને ફળશે તે (વાત) તો શ્રીજિનેશ્વર દેવ જાણે છે. ૧૬૧

સ્પષ્ટાર્થ:—જે દાનને તીર્થંકરોએ વ્રત અને ધર્મની દેશના દેતાં મુખ્ય કહ્યું છે. કારણ કે વ્રતને વિષે પહેલું અહિંસા વ્રત કહ્યું તેથી તેમાં અભયદાન વગેરેની મુખ્યતા

શ્રીસંઘની ભક્તિ કરનારને શું અપૂર્વ ફલ મળે? તે તો અમે કેવી રીતે કહી શકીએ? અથવા સંઘની પૂજા કરનાર ભવ્ય જીવને મળતાં અપૂર્વ ઉત્તમ ફળનું વર્ણન અમારા જેવા છદ્મસ્થ જીવો કરી શકે જ નહિ. માટે શ્રીભરત ચક્રવર્તીની પેઠે જે શ્રીસંઘની ભક્તિ કરે છે એટલે તેમનું બહુમાન ભક્તિ આદર સત્કાર વગેરે કરે છે તેના ઘેર લક્ષ્મી સ્થિર થઈને રહે છે. આ બાબતમાં તે જિનેશ્વર દેવો પોતે જ સાક્ષી રૂપ છે. આ બાબતમાં વિશેષ બીના મેં શ્રીસંવેગમાલામાં વિસ્તારથી જણાવી છે. ૧૬૨

અવતરણ:—હવે એ શ્લોકમાં ૭૯ મું ફાગણ ચોમાસાને યોગ્ય ઉપદેશનું દ્વાર કહે છે:--

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

૭ ૫ ૪ ૬ ૧ ૨ ૩
नीत्वा क्षेत्रे पवित्रे घनसमयममी संयता राजहंसा-
૮ ૯ ૧૦ ૧૨ ૧૮ ૧૯
स्तत्तत्स्थाने विजहुः सुकृतिभिरनिशं जाड्यशीतं च
૨૦
भिन्नम् ।
૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
शीलक्षौमैस्तपोऽग्निव्रतनियमगृहैर्भावनागन्धतैलै-
૧૧ ૧૭ ૨૨ ૨૧ ૨૩ ૨૪
र्यत्राचार्यार्कगोभिर्हिमसमयचतुर्मासकं तन्मुदे स्तात् ॥ १६३

સાધુ રૂપી રાજહંસ સુક્ષેત્ર ચોમાસું રહી,
શીતકાલ તે તે સ્થાન વિચરે પુણ્યવંત નરા સહી;

શીલ વસ્ત્ર તપ અનલથી વ્રત નિયમ ઘરથી અને,
ભાવના શુભ તેલથી આચાર્ય રવિ તેજે અને. ૧

અજ્ઞાન ઠંડી દૂર કરે ચોમાસું ફાગણ માસનું,
તમને બનો આનંદ દાયક જેહ કારણ પુણ્યનું;
વસ્ત્રાદિ કારણ પાંચ હરતા શીતને જલ્દી અહીં,
શીલાદિ કારણ પાંચ પણ અજ્ઞાનને હરતા સહી. ૨

શ્લોકાર્થઃ—આ સાધુ રૂપ રાજહંસો પવિત્ર ક્ષેત્રમાં વર્ષાઋતુને ગાળીને તે તે સ્થાનમાં વિચર્યા કે જ્યાં પુણ્યવંત એવા તેઓએ શીલ રૂપી વસ્ત્રો વડે, તપ રૂપી અગ્નિ વડે, વ્રત અને નિયમ રૂપી ઘર વડે, ભાવના રૂપી સુગન્ધિદાર તેલ વડે અને આચાર્ય રૂપી સૂર્યના કીરણો વડે દરરોજ જડતા (અજ્ઞાન) રૂપી ટાઢ દૂર કરી, તે ફાગણ ચોમાસું તમને આનંદને માટે થાઓ. ૧૬૩

સ્પષ્ટાર્થઃ—હવે સાધુઓને રાજહંસોની સાથે સરખાવતાં ફાગણ ચોમાસું તેઓએ શી રીતે પસાર કર્યું ? તે બીના જણાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે પવિત્ર ક્ષેત્રમાં વર્ષાઋતુ ગાળ્યા પછી તે સાધુઓએ તે તે સ્થાનોમાં વિહાર કર્યો કે જ્યાં વિહાર કરતાં તેઓએ પોતાની અને બીજા ભવ્ય જીવોની જડતા એટલે અજ્ઞાન રૂપી ટાઢને દૂર કરી. અજ્ઞાન રૂપી ટાઢનું નિવારણ કેવી રીતે કર્યું તે જણાવે છે. વસ્ત્રોથી ટાઢનું નિવારણ થાય છે તેથી તેમણે શીલ રૂપી વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં. અગ્નિથી ટાઢ દૂર થાય છે તેથી તે સાધુઓએ તપ રૂપી

અગ્નિથી ટાઢ દૂર કરી. ઘરમાં રહેવાથી ટાઢ દૂર થાય છે તેથી તેમણે વ્રત અને નિયમ રૂપી ઘરમાં નિવાસ કર્યો. તેલના મર્દનથી ટાઢની અસર ઓછી થાય છે. તેથી તેમણે સારી ભાવના રૂપી સુગંધિદાર તેલનું મર્દન કર્યું, સૂર્યનાં કીરણો વડે ટાઢ દૂર થાય છે, તેથી તેમણે આચાર્ય રૂપી સૂર્યની વાણી રૂપી કીરણોનું નિરંતર સેવન કર્યું ને ટાઢ દૂર કરી. આ પ્રમાણે તેમણે પોતાની અજ્ઞાન રૂપી ટાઢ દૂર કરીને ફાગણ ચોમાસું પુરૂં કર્યું. તે ફાગણ ચોમાસું સર્વેને આનંદ આપનારૂં થાઓ. ૧૬૩

અવતરણઃ—એજ ફાગણ ચોમાસાની બીના વિસ્તારથી બીજી રીતે સમજાવે છેઃ—

॥ शार्दूलविक्रीडितवृत्तम् ॥

१ २ ३ ४ ५ ६
चातुर्मासिकपर्वसंभवतपो वह्नेस्तदावश्यक-
७ ८ ९ १० ११ १२ १३
भ्रश्यत्कर्मदलोच्छ्रितच्छगणकस्तोमेऽत्र भस्मीकृते ।
१४ १५ १६ १७
मातर्वन्दनके मुखांशुकविधिव्याजाद्विकीर्णे सति,
१८ १९ २० २३ २४ २१ २२
धन्योऽर्हद्गुणफाल्गुनो गतरजाः स्यादागमाम्भःप्लवात् १६४

ચોમાસી પર્વ વિષે થયેલા છટ્ઠ તપ રૂપ અગ્નિમાં,
ચોમાસી પ્રતિક્રમણે પડંતા કર્મછાંણાં ઘડીકમાં;
રાખ હોવે તેહની તે વાંદણેજ પ્રભાતના,
મુહપત્તિના ચલને ઉડંતી સ્નાનથી શ્રુતજલ તણા. ૧

અરિહંતના ગુણ રૂપ ઉત્તમ માસ ફાગણ નિર્મલો,
હોય તસ આરાધનામાં ભાવ રાખો ઉજવલો;
પર્વ કરણી પાપહરણી ભાગ્ય કમલ વિકાસિની,
પુણ્યવંતા સાધજો નિત સાધના એ પર્વની. ૨

શ્લોકાર્થ:—ચોમાસી પર્વથી ઉત્પન્ન થએલા તપરૂપ અગ્નિની અંદર તે (ચાતુર્માસના) પર્વના પ્રતિક્રમણ વડે પડતાં કર્મનાં દલરૂપ ઉછલતાં છાણાંનો સમૂહ ભસ્મ થયે છતે અરિહંતના ગુણ રૂપ ધન્ય એવો ફાલ્ગુન માસ આગમ રૂપ જલના સ્નાનથી પાપ રૂપ રજ રહિત થાય છે. ૧૬૪

સ્પષ્ટાર્થ:—અરિહંત પ્રભુના ગુણ રૂપી ફાગણ માસ સિદ્ધાન્ત રૂપી પાણીમાં સ્નાન કરવાથી કર્મ રૂપ રજથી રહિત થાય છે તે જણાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે ચોમાસી પર્વમાં કરેલા છઠ્ઠ તપ રૂપી અગ્નિની અંદર ચોમાસી પર્વના પ્રતિક્રમણ કરવાથી પડતાં (ઉદયમાં આવીને ભોગવાઈ જતાં) એવાં કર્મના દલિયાં રૂપી ઉછળતાં છાણાંનો સમુહ ભસ્મ (રાખ) થઈ જાય છે. ભસ્મ થઈ ગએલ તે કર્મરૂપી દલિયાં પ્રાતઃકાલમાં કરવામાં આવતાં વન્દનને વિષે મુહપત્તિ પલેવવાના બ્હાને એટલે મુખવસ્ત્રિકાના પડિલેહણથી ચારે તરફ ઉડી ગયે છતે એટલે ચાતુર્માસિક તપના પ્રભાવથી ઘણાં કર્મદલિયાની નિર્જરા થઈ જવાથી અરિહંતના ગુણરુપી વખાણવા લાયક એવો આ ફાલ્ગુન માસ (એટલે ફાલ્ગુન માસમાં તપ કરનારો આત્મા) આગમ રૂપ જલના સ્નાનથી (આગમના અભ્યાસ તથા શ્રવણાદિથી) પાપ રહિત થાય છે. ૧૬૪

અવતરણ:—હવે ૮૦ મું કલ્યાણકના દિવસના વર્ણનવાળું દ્વાર કહે છે:—

(उपजातिवृत्तम्)

४ ३ १ २ ५
स्पर्द्धा महत्सु नरवाक् शुकवत् क्रमाय,
११ ६ ९ १० ८ ७
सत्यं पुनः पदमुपैति जनः समर्थः ।
१४ १२ १४
मर्त्या हि पंचमगुणस्थितिमुक्तियोग्याः,
१७ १५ १६ १९ १८
श्राद्धेषु तज्जिनमहेऽनुचितेन्द्रताऽपि ॥ १६५

મોટા તણી સાથેજ સ્પર્ધા ખેદ દેનારી બને,
મનુષ્યવાણી જેમ શુકને પદ મળેજ સમર્થને;
ઇંદ્ર ચોથે પાંચમે ગુણ સ્થાનકે સ્થિતિ શ્રાદ્ધની,
તેજ કારણ ઇંદ્રતા ના યોગ્ય જાણો શ્રાદ્ધની.૧૬૫

શ્લોકાર્થ:—જેમ મનુષ્યની ભાષા પોપટને શ્રમ માટે થાય છે તેમ મોટા પુરૂષોની સાથે સ્પર્ધા (હોડ) શ્રમને માટે (થકવનારી) થાય છે. એ વાત સાચી છે કે સમર્થ માણસ યોગ્ય સ્થાનને પામે છે. કારણ કે મનુષ્યો પાંચમા ગુણસ્થાનકને યોગ્ય અને મોક્ષે જવાને લાયક હોય છે, તે કારણથી જિનેશ્વરના કલ્યાણકને વિષે શ્રાવકોનું ઇન્દ્રપણું વ્યાજબી નથી. ૧૬૫

સ્પષ્ટાર્થ:—મનુષ્યની ભાષા પોપટને શ્રમ માટે થાય

છે. અથવા પોપટને મનુષ્યની ભાષા શીખડાવવામાં આવે તો તે ઘણી મહેનતે પણ કાંઈક કાંઈક મનુષ્યની ભાષા બોલી શકે છે. પરંતુ મનુષ્યના જેવું પૂરેપૂરું બોલી શકતો નથી. તેવી રીતે મોટા પુરૂષોની સાથે સ્પર્ધા (અહંકાર; હોડ) કરવી તે પણ ધકવનારી (ખેદ ઉપજાવનારી) થાય છે. એ વાત સાચી છે કે સમર્થ માણસ યોગ્ય સ્થાનને પામે છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટથી દેશવિરતિ હોય તો પાંચમા ગુણસ્થાનકે વર્તનારા કહેવાય, તેમજ તેઓ મોક્ષે જવાની યોગ્યતાવાળા પણ છે. કારણ કે વ્રતધારી શ્રાવકોને પાંચમું દેશવિરતિ નામે ગુણસ્થાનક હોય છે. તેમજ આ મનુષ્ય ભવ પામીનેજ મોક્ષે જઈ શકાય છે તે કારણથી જિનેશ્વરના કલ્યાણકને વિષે શ્રાવકોને ઇન્દ્ર જેવા માનવા, તે વ્યાજબી નથી. સમજવું જોઇયે કે–દેવતાઓને ઉત્કૃષ્ટથી પણ શરૂઆતના મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનક વગેરે ચાર જ ગુણસ્થાનક હોય છે અને શ્રાવકને તો દેશવિરતિની અપેક્ષાએ પાંચમું ગુણસ્થાનક પણ હોય છે તે પાંચમું ગુણસ્થાનક ચોથા ગુણસ્થાનકથી અનંતગુણ વધતી વિશુદ્ધિવાળું છે. આ રીતે શ્રાવકપણામાં અને ઇંદ્રપણામાં ફરક સમજવો. ૧૬૫

અવતરણઃ—જે કલ્યાણકનો દિવસ હોય તે શ્રેષ્ઠ છે એટલું જ નહિ પરંતુ દરેક વર્ષનો તે દિવસ પણ શ્રેષ્ઠ માનવો જોઈયે, તે જણાવે છે—

(वसंततिलकावृत्तम्)

कल्याणकं च दिवसे धुरि यत्र सोऽति-
श्रेष्ठः स एव दिवसः पुनरागतो

રાજાના ઘોડા ઉપર હોંશિયાર પુરૂષે ધારણ કરેલા છત્રમાં કે રથમાં તેમજ વાડી અથવા બગીચામાં તેમજ લોકોના સાદડી અને સુંડલા વગેરેમાં કોઈ પણ ઠેકાણે મેળવી નથી, એમ સમજીને હે ભવ્ય જીવો! તમે પણ આ પ્રભુની ભકિત જલ્દી કરી લ્યો, કે જેથી મારી પેઠે તમને પણ સારી મોટાઇ મળે. ૧૭૫

અવતરણ:—એ પ્રમાણે ૯૩ મું દ્વાર કહીને હવે ૯૪ મું અષ્ટ પ્રકારી જિનપૂજાનું દ્વાર કહે છે:—

(शार्दूलविक्रीडितवृत्तम्)

२ १ ३ ४ ५ ६
नैवेद्यैः सजलैः शिवाध्वसुखदं स्पष्टं समं शम्बलं,
७ ८ ९ १० ११
धूपेनोर्ध्वगतिः सुगन्धितदिशावासेन शुभ्रं यशः।
१४ १३ १२ १५ १७ १६
नृस्वर्गादिफलं फलैश्च कलमैर्जैनाढकार्चात्मनः,
१८ १९ २१ २० २२
पुष्पैर्लोकशिरःस्थितिः शिवतनुर्दीपैर्जिनार्चाफलम् ॥ १७६

જલ સહિત નૈવેદ્યથી શિવપથ ભાતું ધૂપથી,
ઉર્ધ્વ ગતિ યશ શ્વેત પામે નર સુગંધિ વાસથી;
સ્વર્ગ નર સુખ ફલ થકી જિનભાવ અક્ષતપૂજને,
પુષ્પથી લોકાગ્ર શિવપદ દીપથી ફલપૂજને. ૧૭૬

શ્લોકાર્થ:— જલ સહિત નૈવેદ્ય વડે જિનરાજની પૂજા કરવાથી મોક્ષમાર્ગમાં સુખ આપનાર પ્રગટ સંપૂર્ણ ભાતુ (થું) મળે છે. ધૂપ પૂજાથી ઉંચી ગતિ, દિશાઓને સુગંધિ બનાવનાર વાસપૂજાથી ઉજ્વલ યશ મળે. ફૂલ પૂજા વડે મનુષ્યના અને સ્વર્ગાદિના સુખ મળે છે. અક્ષત પૂજા વડે પોતાની જિન સંબંધી આઠક બલિ કરણ રૂપ પૂજા થાય (જિનપણું મળે) અથવા અક્ષતપણું મળે છે. પુષ્પ પૂજા વડે લોકના મસ્તકે નિવાસ અને દીપ પૂજા વડે મોક્ષ (રૂપ શરીર) મળે છે, એ પ્રમાણે જિનેશ્વરની અષ્ટપ્રકારી પૂજાનું ફલ જાણવું. ૧૭૬

સ્પષ્ટાર્થ:—શ્રીજિનેશ્વર દેવની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરનાર ભવ્ય જીવોને કઇ પૂજાથી કયું ફલ મળે છે તે જણાવતાં ગ્રંથકાર જણાવે છે કે શ્રીજિનરાજની ૧ જલપૂજા અને ૨ નૈવેદ્ય પૂજા કરનાર ભવ્ય જીવોને મોક્ષ માર્ગમાં સુખ આપનાર પ્રગટ સંપૂર્ણ ભાથું મળે છે. ૩ ધૂપપૂજા કરનાર ભવ્ય જીવોને ઉંચી ગતિ એટલે મનુષ્યગતિ અથવા દેવગતિના સુખ મળે છે. અને દુર્ગતિનો નાશ થાય છે. દિશાઓને સુગંધિ બનાવનાર ચન્દન કર્પૂર વગેરે સુગંધીદાર ૪ વાસક્ષેપથી પૂજા કરવાથી ઉજ્વલ યશની પ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રભુની આગળ ફૂલ મૂકીને ૫ ફૂલપૂજા કરવાથી મનુષ્યલોક, દેવલોક વગેરેની પ્રાપ્તિ રૂપ ફળ મળે છે. તથા કલમ એટલે ૬ અક્ષત (શાલિ ચોખા) વડે પૂજા કરવાથી જિનસંબંધી આઠક બલિદાન કરણ રૂપ પૂજા પોતાની થાય છે એટલે તીર્થંકરપણું મળે છે. અથવા અક્ષતપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૭ પુષ્પ પૂજા કરવાથી લોકના અગ્ર ભાગ ઉપર નિવાસ (સ્થાન) મળે છે અથવા મોક્ષરૂપી

૬. મત્સ્ય યુગલ (જોડલા)થી પ્રગટ પ્રભાવશાલી પ્રભુ છે એમ જાણવું. ૭. સ્વસ્તિકથી જેમને હંમેશાં નિજ ગુણ રમણતા રૂપ (ઉત્સવ) આનંદ વર્તે છે. ૮. નન્દ્યાવર્તથી જાણવું જે જિનેશ્વર દેવ આશ્ચર્યકારી આકૃતિ વડે લોકોને હર્ષ ઉપજાવે છે (રાજી કરે છે). એવા શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ તમારૂં રક્ષણ કરો. એમ ગ્રંથકાર આશીર્વાદ આપે છે. ૧૭૭

અવતરણ—હવે ૮૭ મું મુક્તિનું દ્વાર જણાવે છે.—

(शार्दूलविक्रीडीतवृत्तम्)

१ २ ४ ३ ६ ९ ५ ७
मुक्तेः सौख्यप्रमाणं भवतु सुरगिरिः सोऽस्ति वा योजनानां,
८ १२ ११ १३ १० १४ १६ १५
लक्षं वार्धिः स्वयंभूरमण इति पुनः सोऽस्ति रज्जुप्रमाणः ।
१९ १८ २० २१ १७ २४ २२ २३
लोकातीतं तदेतज्जिनपतिरपि वा नोपमातुं प्रगल्भो,
२९ २८ ३० २५ २७ २६
भूभृद्भोगानुभूतिं स्वजनमनुवदन् यद्वदन्यं पुलिन्दः ॥ १७८

મેરૂ પર્વત જેટલું સુખ મોક્ષનું હોવે નહી,
લાખ યોજન માન તેનું મુક્તિ સુખ તેવું નહીં;
એક રાજ પ્રમાણ ભાખ્યો સ્વયંભૂ જલધિ સહી,
મુક્તિ સુખ તેવું ન તેમ સરખો પદારથ કો નહીં. ૧

કેવલી જાણે છતાં ઉપમાનથી ન કહી શકે,
મુક્તિ સુખના જ્ઞાની વિશ્વે ન વર્ણન આપી શકે;

જંગલ વિષે સુખ રાજ્યના વદવા ન સરખી ચીજ
મળે,
તે કારણે સંબંધિ આગળ ભિલ્લ તે ન કહી શકે. ૨

શ્લોકાર્થ:—મોક્ષનાં સુખનું પ્રમાણ મેરૂ પર્વત
માણ છે એમ કહેવું વ્યાજબી નથી. કારણ કે તે તો
લાખ યોજન પ્રમાણ છે. તથા સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર
પ્રમાણ તે (મોક્ષનું સુખ) છે એમ પણ કહેવું ઠીક નથી,
કારણ કે તે એક રાજ પ્રમાણ છે. પરંતુ તે (સુખ) તો
લોકાતીત છે તેથી તેને બીજી ઉપમા આપીને સમજાવવાને
જિનપતિ પણ સમર્થ નથી. જેમ રાજાના ભોગના અનુભવને
પોતાના સગાંઓને કહેવાને ભિલ્લ સમર્થ ન થયો તેમ અહીં
સમજવું. ૧૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—મોક્ષનું સુખ કેટલું છે. અને તેને કો
પદાર્થની સાથે સરખાવી શકાય કે નહિ? તે જણાવવા
ગ્રંથકાર કહે છે કે—મેરૂ પર્વત મોટો ગણાય છે તેના જે
મોક્ષનું સુખ કહેવાય જ નહિ. કારણ કે મેરૂ પર્વત
છે તો પણ તે તો એક લાખ યોજનનો જ છે અને
નું સુખ અનંતુ છે, અથવા સૌથી મોટામાં મોટો
જે સ્વયંભૂરમણ છે તેના જેટલું પણ મોક્ષનું સુખ ન કહેવાય,
કારણ કે જો કે તે સમુદ્ર બધા સમુદ્રોથી મોટો છે, તો પણ
તે એક રાજલોક પ્રમાણ છે એટલે તેની એક રાજલોક
પ્રમાણ ગોળાકારે લંબાઈ પહોળાઈ છે. એક રાજલોકનું
પ્રમાણ અસંખ્યાતા કોડાકોડી યોજન જાણવું. તેના જેટલું

દારિદ્રય અને દુઃખનો વિસ્તાર શીઘ્ર નાશ પામે છે, તથા નિર્મલ ભાવથી આ તીર્થની ભક્તિ કરનારા જીવો આરોગ્ય (દેહારોગ્ય ને ધર્મારોગ્ય એ બન્ને આરોગ્ય) અને ઉન્નતિને એટલે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિવાળા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યપૂર્વક આત્માની ચઢતી દશાને પામે છે. ॥ ૨૭ ॥

दारिद्दायलवज्जे-णावि कायंबेण जस्स णो णट्ठो ॥
दारिद्दकट्ठसेलो-सो णिग्भग्गाहिओ भुवणे ॥ २८ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—જે ભવ્ય જીવ આ તીર્થનો આશ્રય કરવા છતાં લાભ ન પામે તો તે અતિ નિર્ભાગી જાણવો એમ જણાવે છે.

દુઃખ દારિદ્રય રૂપી પર્વતોને છેદવામાં વજ્ર સરખા એવા આ પ્રભાવિક કદંબગિરિ તીર્થની સેવા કરવા વડે પણ જે જીવના દારિદ્રય દુઃખરૂપી પર્વતો નાશ ન પામે તો જાણવું કે ત્રણે ભુવનમાં એ જીવ હોઇ અતિ નિર્ભાગ્યશેખર છે. [જેમ ગંગા નદીમાં રહેતો મત્સ્ય પણ તરસ્યો મરતો હોય તો એ મત્સ્યના જેવો નિર્ભાગી કોણ ? તેમ ભક્તિ ભાવથી આ તીર્થની છાયામાં રહ્યા છતાં પણ જે તીર્થદ્વારા આત્મલાભ ન મેળવી શકતો હોય તો એના જેવો બીજો નિર્ભાગી કોણ ?] ॥૨૮॥

किं कामधेणु चिंता-मणिकामलयामरामपमुहेहिं ॥
तुट्ठो जस्स कयंबो-पओयणं तस्स नण्णस्स ॥ २९ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—અહો ! જે ભાગ્યશાળી જીવને કદંબગિરિ

તુષ્ટમાન થયો તે જીવને કામધેનુ[1] ગાય વડે શું ? ચિન્તામણિ રત્ન વડે શું ? કામલતા વડે શું ? તથા કલ્પવૃક્ષ વિગેરે વડે શું ? એટલે એ કામધેનુ વિગેરે આ લોકના સુખવાળી વસ્તુઓથી શું પ્રયોજન હોય ? કારણ કે એ ભાગ્યશાળી જીવને તો એ ગિરિની આરાધનાથી અનેક આત્મલબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી તેવી આત્મલબ્ધિઓવાળા યોગી મહાત્માઓને તો કામધેનુ ગાય આદિ વસ્તુઓ અત્યંત તુચ્છ લાગે છે. માટે એવા જીવોને કામધેનુ આદિ અન્ય કોઇ વસ્તુનું પ્રયોજન નથી. કેવળ આત્મ ઉન્નતિવાળા યોગમાર્ગનું જ પ્રયોજન છે. ॥૨૯॥

આ તીર્થમાં પ્રકાશવન્તી ઔષધિઓ.

जत्थोसहीउ नत्तं-नियमा विमलं सुविसरपसरेहिं ॥
तिमिरं नासंति जहा-निद्धणगेहाउ दारिद्दं ॥ ३० ॥

સ્પષ્ટાર્થ—નિર્ધનના ઘરમાંથી જેમ દારિદ્રય દુઃખ નાશ પામે છે, તેમ ઔષધિઓ એટલે ચળકતી વનસ્પતિઓ પણ પોતાનાં પ્રકાશનાં કાન્તિનાં નિર્મળ કિરણો વડે રાત્રે

---

૧ લોકમાં ઇચ્છિત વસ્તુ આપનારી દૈવી ગાયને કામધેનુ કહે છે, એજ રીતે ઇચ્છિત વસ્તુ આપનાર ચિન્તામણી રત્ન, ને ઇચ્છિત વસ્તુ આપનારી ચિત્રાવલી સરખી કોઈ વલ્લીને કામલતા કહે છે, અને કલ્પવૃક્ષ તો પ્રસિદ્ધ છે, કે જે યુગલિક કાળમાં ૧૦ કર્મભૂમિમાં હોય છે, અને દેવકુર્વાદિ યુગલ ક્ષેત્રોમાં સર્વદા છે, તેમજ દેવલોકમાં પણ હોય છે, એ વૃક્ષો ૧૦ પ્રકારનાં છે તે ત્રેસઠ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર વિગેરેમાં જણાવ્યાં છે.

દારિદ્રય અને દુઃખનો વિસ્તાર શીઘ્ર નાશ પામે છે, તથા નિર્મલ ભાવથી આ તીર્થની ભક્તિ કરનારા જીવો આરોગ્ય (દેહારોગ્ય ને ધર્મારોગ્ય એ બન્ને આરોગ્ય) અને ઉન્નતિને એટલે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિવાળા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યપૂર્વક આત્માની ચઢતી દશાને પામે છે. ॥ ૨૭ ॥

दारिद्दायलवज्जे–णवि कायंवेण जस्स णो णट्ठो ॥
दारिद्दकट्ठसेलो–सो णिब्भग्गाहिओ भुवणे ॥ २८ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—જે ભવ્ય જીવ આ તીર્થનો આશ્રય કરવા છતાં લાભ ન પામે તો તે અતિ નિભાંગી જાણવો એમ જણાવે છે.

દુઃખ દારિદ્રય રૂપી પર્વતોને છેદવામાં વજ્ર સરખા એવા આ પ્રભાવિક કદંબ ગિરિ તીર્થની સેવા કરવા વડે પણ જે જીવના દારિદ્રય દુઃખરૂપી પર્વતો નાશ ન પામે તો જાણવું કે ત્રણે ભુવનમાં એ જીવ કોઇ અતિ નિર્ભાગ્યશેખર છે. [જેમ ગંગા નદીમાં રહેતો મત્સ્ય પણ તરસ્યો મરતો હોય તો એ મત્સ્યના જેવો નિર્ભાગી કોણ ? તેમ ભક્તિ ભાવથી આ તીર્થની છાયામાં રહ્યા છતાં પણ જે તીર્થદ્વારા આત્મલાભ ન મેળવી શકતો હોય તો એના જેવો બીજો નિર્ભાગી કોણ ?] ॥૨૮॥

किं कामधेणु चिंता–मणिकामलयामरामपमुहेहिं ॥
तुट्ठो जस्स कयंबो–पओयणं तस्स नण्णस्स ॥ २९ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—અહો ! જે ભાગ્યશાળી જીવને કદંબગિરિ

સુણમાન થયો તે જીવને કામધેનુ ગાય વડે શું ? ચિન્તામણિ રત્ન વડે શું ? કામલતા વડે શું ? તથા કલ્પવૃક્ષ વિગેરે વડે શું ? એટલે એ કામધેનુ વિગેરે આ લોકના સુખવાળી વસ્તુઓથી શું પ્રયોજન હોય ? કારણ કે એ ભાગ્યશાળી જીવને તો એ ગિરિની આરાધનાથી અનેક આત્મલબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. જેથી તેવી આત્મલબ્ધિઓવાળા યોગી મહાત્માઓને તો કામધેનુ ગાય આદિ વસ્તુઓ અત્યંત તુચ્છ લાગે છે. માટે એવા જીવોને કામધેનુ આદિ અન્ય કોઇ વસ્તુનું પ્રયોજન નથી. કેવળ આત્મ ઉન્નતિવાળા યોગમાર્ગનું જ પ્રયોજન છે. ॥૨૯॥

આ તીર્થમાં પ્રકાશવન્તી ઔષધિઓ.

जत्थोसहीउ नत्तं-नियमा विमलं सुविसरपसरेहिं ॥
तिमिरं नासंति जहा-निद्धणगेहाउ दारिद्दं ॥ ३० ॥

સ્પષ્ટાર્થ—નિર્ધનના ઘરમાંથી જેમ દારિદ્રય દુઃખ નાશ પામે છે, તેમ ઔષધિઓ એટલે ચળકતી વનસ્પતિઓ પણ પોતાનાં પ્રકાશનાં કાન્તિનાં નિર્મળ કિરણો વડે રાત્રે

---

૧ લોકમાં ઇચ્છિત વસ્તુ આપનારી દૈવી ગાયને કામધેનુ કહે છે, એજ રીતે ઇચ્છિત વસ્તુ આપનાર ચિન્તામણી રત્ન, ને ઇચ્છિત વસ્તુ આપનારી ચિત્રાવલી સરખી કોઈ વલ્લીને કામલતા કહે છે, અને કલ્પવૃક્ષ તો પ્રસિદ્ધ છે, કે જે યુગલિક કાળમાં ૧૦ કર્મભૂમિમાં હોય છે, અને દેવકુર્વાદિ યુગલ ક્ષેત્રોમાં સર્વદા છે, તેમજ દેવલોકમાં પણ હોય છે, એ વૃક્ષો ૧૦ પ્રકારનાં છે તે ત્રેસઠ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર વિગેરેમાં જણાવેલ છે.

६ चित्रांग कल्पवृक्ष—આ વૃક્ષોમાં પુષ્પો પુષ્પની માળાઓ એ સર્વ તૈયાર હોય છે. અને તે પણ વિચિત્ર વર્ણવાળા હોવાથી ચિત્રશાળાની માફક તે વૃક્ષ શોભે છે. જેથી એ વૃક્ષ યુગલિકોને ચિત્રશાળાની ગરજ સારે છે. વળી એ વૃક્ષની નીચે વેરાયલાં વિચિત્ર વર્ણી પુષ્પોથી ભૂમિ પણ ચિત્રામણવાળી લાગે છે.

७ चित्ररस कल्पवृक्ष—આ વૃક્ષનાં પત્ર પુષ્પ ફળો વિગેરે એવા સુંદર રસવાળાં ને સ્વાદવાળાં ને તુષ્ટિ પુષ્ટિકારક છે કે જે ખાવાથી અહિંના મનુષ્યોને શિખંડ બાસુદી દૂધપાક દાળભાત શાક ઈત્યાદિ વિચિત્ર રસવતીઓ–ભોજનો (અથવા અશન પાન ખાદિમ સ્વાદિમ એ ચારે પ્રકારના આહાર) ખાવાથી જેટલો આનંદ ને સંતોષ થાય છે તેથી પણ અધિક આનંદ ને સંતોષ ત્યાંના યુગલિકોને એ પત્ર પુષ્પાદિ ખાવાથી થાય છે.

८ मण्यंग कल्पवृक्ष—આ વૃક્ષોમાં સુવર્ણના હાર રત્નહાર મુગટ બાજુબંધ અહેરખાં કુંડલ કડી કંદો વીંટીઓ વિગેરે સુવર્ણ રત્નનાં ઘરેણાં સરખાં ઘરેણાં ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી એ વૃક્ષવડે યુગલિકોને ઘરેણાંની ગરજ સરે છે.

९ गृहाकार कल्पवृक्ष—આ વૃક્ષો આકારમાં ઘરની જેવા હોય છે જેથી શાસ્ત્રમાં કહેલાં ૧૬ પ્રકારનાં ઘર સરખાં ઘરવાળાં હોય છે તેમાં અગાસી ઝરૂખા માળ જીના ઈત્યાદિ સર્વ રચના રાજમહેલ વિગેરે સરખી હોય છે, જેથી યુગલિકોને ઘરની ગરજ આ કલ્પવૃક્ષોથી સરે છે.

१० अनग्न कल्पवृक्ष—આ વૃક્ષમાં ઉત્તમ ચીનાઈ રેશમી વસ્ત્ર સરખાં ને સૂત્ર વિગેરેના વસ્ત્ર સરખાં વસ્ત્રો ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી યુગલિકોને વસ્ત્રોની ગરજ આ વૃક્ષથી સરે છે.

એ પ્રમાણે વિવિધ પ્રધાન સામગ્રીઓ આપનાર કલ્પવૃક્ષો શ્રી કદંબગિરિ તીર્થમાં અત્યારે પણ છે પરન્તુ કાળદોષથી દેખાતાં નથી એ ભાવાર્થ છે.

ને પ્રધાન પ્રયોજનવાળા છે એટલે ચમત્કારી કાર્યો કરનારા
છે તે દેવોને પ્રત્યક્ષ છે તો પણ ગિરિમાં તિરોહિત થયેલા
છે. (અન્તર્ધાન પામેલા છે) તેથી મનુષ્યોને સાક્ષાત્ દેખાતા
નથી, પરંતુ કાળદોષનો નાશ થશે અને ઉત્સર્પિણી નામનો
પ્રતિસમય ચઢતા ભાવવાળો શુભ કાળ આવશે ત્યારે એ
કલ્પવૃક્ષાદિ શુભ પદાર્થો મનુષ્યોને પણ સાક્ષાત્ નજરે
આવે એ રીતે નિશ્ચય પ્રગટ થશે જ. એમાં કંઇ સંશય
નથી. ॥ ૩૧ ॥

આ તીર્થમાં રહેલા આદીશ્વરનાં પગલાં દેવકુલિકા ને
રાયણવૃક્ષ વિગેરે હતા, તે જણાવે છે—

सोहंति पाउयाओ—मरुदेवीणंदणस्स जत्थ सुहा ॥
महई देउलियाऽवि य—जत्थ य रायायणीरुक्खो ॥३४॥

સ્પષ્ટાર્થ—વળી શ્રી શત્રુંજયગિરિ તીર્થમાં જે મુખ્ય
શિખર ઉપર મરૂદેવા માતાના નન્દન શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની
શુભ પાદુકાઓ (પ્રભુનાં પગલાં) અને તે પાદુકા ઉપ
મોટી દેવકુલિકા (મોટી દેરી) છે, કે જ્યાં રાજાદની વૃ
(રાયણ વૃક્ષ) પણ છે, અર્થાત્ રાયણ વૃક્ષની નીચે મે
દેહરીમાં શ્રી આદીશ્વર પ્રભુનાં પગલાં છે. ॥ ૩૪ ॥

जह तं मुक्खं सिहरं—सयलाहतणोहदाहजलणसमं ॥
सुहवित्थारुक्करं—उभयत्थ तहा कयंबगिरी ॥ ३५ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—તે આદીશ્વર પ્રભુનાં પગલાં સહિત રાયણ
વૃક્ષવાળું શત્રુંજય ગિરિનું મુખ્ય શિખર જેવી રીતે અન્ય
રૂપી ઘાસનાં સમૂહને બાળવામાં અગ્નિ સરખું

છે તેમજ આ લોક પરલોકમાં બન્ને સ્થાને વિશાળ સુખને આપવા રૂપ ઉપકાર કરનારૂં છે. તેવીજ રીતે આ કદંબગિરિ (નામનું શિખર યા તીર્થ) ભવ્ય જીવોના પાપરૂપી ઘાસના સમૂહને બાળવામાં અગ્નિ સરખું છે, અને ઉભય લોકમાં વિશાળ સુખ આપનારૂં છે. ॥ ૩૫ ॥

समए भाविणि खाइं-पाविस्सइ भव्वभद्दतित्थमिणं ॥
अज्जवि दीसइ एवं-गणिवयणं नण्णहा होइ ॥ ३६ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—પુનઃ શ્રીનાભ ગણધર ભરત ચક્રવર્તીની આગળ કહે છે કે—આ મનોહર કલ્યાણકારી તીર્થ ભવિષ્યમાં વિશેષ પ્રસિદ્ધિને પામશે, જે રીતે શ્રીનાભ ગણધર ભગવંતે ભવિષ્યકાળમાં આ તીર્થ વિશેષ પ્રસિદ્ધિને પામશે એમ કહ્યું હતું તે રીતે આ તીર્થની આજે પણ અત્યંત પ્રસિદ્ધિ સર્વ જનોને નજરો નજર દેખાય છે ખરેખર શ્રી ગણધર ભગવંત જેવા મહાન્ શ્રુતકેવલિઓનાં વચન અન્યથા-અસત્ય ન જ હોય. એટલે સાચા પડે છે. ॥ ૩૬ ॥

આ તીર્થ ઉપર ભરત ચક્રીએ ધર્મોદ્યાનમાં બંધાવેલા પ્રાસાદની બીના ત્રણ ગાથામાં જણાવે છે—

इय वण्णियमाहप्पं-सोच्चा भरहाहिवेण भरहेणं ॥
एयस्सुप्पिं विहिणा-णायागयदविणजाएणं ॥ ३७ ॥
धम्मुज्जाणे रम्मे-विसिट्ठपायवलयाइसंदित्ते ॥
अप्पणरूवनिरिक्खा-यरिसे जुग्गे य झाणस्स ॥३८॥
वड्ढइमाइस्स तया-भाविजिणेसस्स वद्धमाणस्स ॥
पासाओ कारविओ-इंदाणंदो दरिसणिज्जो ॥३९॥

[illegible] પ્રમાણે

રૂપરેખા—જેમ [illegible] છે આ [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥ ૨૭ ॥

૨૮—૩૪. શ્રી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] ([illegible]) અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.) ॥ ૨૮ ॥

[illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

૧ [illegible] [illegible], ૨ [illegible] [illegible], ૩ [illegible] [illegible] [illegible], ૪ [illegible] [illegible], ૫ [illegible] [illegible] [illegible], ૬ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

જની દેશના-ઉપદેશ સાંભળીને પ્રતિબોધ પામ્યા. હવે એ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજનો ઉપદેશ વારંવાર સાંભળતાં કેટલાક દિવસ વીત્યા બાદ એક દિવસે તેઓ શ્રી સૂરિવર્યને વિનયપૂર્વક અંજલિ જોડીને વિજ્ઞપ્તિ કરવા લાગ્યા. (વિનંતિ કરી) ॥૪૮॥

તીર્થમાં રહેનારા કામલીયા રજપૂતોની ગુરૂ મહારાજને વિનંતિ—

(તે વિનંતિ આ પ્રમાણે-) શ્રીકદંબગિરિરાજની આગળ રહેલી અને વાવડીની પાસે રહેલી (વાવના પડખે રહેલી અર્થાત્ વાવ પાસેની) અને ગિરિની નીચે રહેલી જે ગામ તલની ભૂમિ છે (ગામની વસતિ સાથેની ગામભૂમિ) છે, તેમાંની કેટલીક ભૂમિ અમો આપવા ઇચ્છીએ છીએ (અર્થાત્ પર્વતની નીચે ગામની ભૂમિ છે કે જે પર્વતને લગતી છે ને ગામને પણ લગતી છે તે કેટલીક આપવાની ઇચ્છા છે. ॥૪૯॥

તે તીર્થ ભૂમિની કિંમત લેવાની ઇચ્છા નથી હે પરમોપકારી દયાળુ ગુરૂવર્ય! એટલે હે કૃપાળુ ગુરૂવર્ય! આપ અમારા પત્યે એટલી કૃપા કરો, તે કામલિય રજપૂતોનાં આ વચનો સાંભળીને શ્રીગુરૂ મહારાજે આ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો. (તે આગળ જણાવે છે) ॥ ૫૦ ॥

જગ્યા લેવાના સંબંધમાં શ્રી ગુરૂ મહારાજે કરેલો ખુલાસો—

હે મહાનુભાવો! તમોએ તીર્થને ઉપયોગી તીર્થ પાસેની ભૂમિ આપવાની ઇચ્છા દર્શાવી તે યોગ્ય છે, પરન્તુ અમારા ઉપદેશથી આ બીનાને જાણનાર આ. ક. પેઢીના પ્રતિનિધિઓની વિના કિંમતે (ભેટ) લેવાની ઇચ્છા નથી. પરન્તુ

તેઓ એમ કહે છે કે—યોગ્ય મૂલ્ય (કીંમત) લઈને ભૂમિ આપવાની ઈચ્છા વર્તતી હોય તો તે રીતે ભૂમિ લેવાની ઈચ્છા અમારી વર્તે છે, વળી એ ભૂમિનો ઉપયોગ કોઈને અંગત કરવાનો નથી પરન્તુ અહિં તીર્થભક્તિ માટે આવતા યાત્રાળુઓને પ્રભુદર્શન પૂજા વગેરે ભક્તિ કરવામાં અનુકૂલતા થાય, આ મુદ્દાથી ભવિષ્યના સમયમાં એકાદ દેહરાસર બંધાવવા તેમનો (પ્રતિનિધિઓનો) વિચાર વર્તે છે. અને તે યાત્રાળુઓને ઉતરવાની સગવડ ખાતર બીજા પણ ધર્મશાળા વિગેરે (અહીં થશે એમ આગળ કહેશે)॥૫૧॥ અહિં થશે, તે કારણથી ભરતક્ષેત્રવર્તી શ્રીસંઘે સ્થાપેલી જે આણંદ શબ્દયુક્ત શ્રી કલ્યાણ એવા નામવાળી એટલે શ્રી आणंदजी कल्याणजीनी पेढी એ નામની જે સંસ્થા–પેઢી છે, તે અત્યારે પણ રાજનગરમાં–અમદાવાદમાં ॥૫૨॥ પ્રાચીન વર્તે છે, તેને આ ભૂમિ વેચાતી દેવા તમે સાવધાન થાવ, (એટલે જો તમારે ભૂમિ વેચાતી આપવાની ઈચ્છા હોય તો અમદાવાદની આણંદજી કલ્યાણજીની જૈન સંઘની જૂની પેઢી વેચાતી લઈ શકે, એમ મુનિ માર્ગ પ્રમાણે શ્રી ગુરૂદેવે તેઓને જણાવ્યું.) ॥૫૩॥

શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ વેચાતી લીધેલી કદંબગિરિની ભૂમિની બીના જણાવે છેઃ–પરિણામે (છેવટે) એ પ્રમાણેજ થયું. એટલે અમદાવાદની આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએ આ ગિરિ પાસેની તથા બીજી પણ ભૂમિ ખરીદી લેવાનો વિચાર કર્યો અને સાધારણ ખાતાના દ્રવ્યના સમૂહ વડે અતિદૃઢ નવા પટ્ટમાં રાજ્યવિધિ પ્રમાણે સર્વ

વિધિ કરીને (એટલે રાજ્યના નિયમ પ્રમાણે સરકારી કાગળ પર દસ્તાવેજ લખાવી રજીસ્ટર્ડ કરાવીને) ॥૫૪॥ એ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીએજ તે ભૂમિ ખરીદી લીધી. એ પ્રમાણે શ્રી ગુરૂમહારાજે ધર્મસ્થાનો બંધાવવાના ઉદ્દેશથી સંઘને હિતકારી અને ભવિષ્યમાં કલ્યાણ કરનારો જે સદુપદેશ આપ્યો હતો તે સર્વ અંશે (પૂરેપૂરો) સફળ થયો. ॥૫૫॥

શ્રી. કંદમગિરિથી ગુજરાત દેશ તરફ સપરિવાર શ્રીગુરૂમહારાજના વિહારની બિના જણાવે છે—

एत्थंतरम्मि गुरुणो-पत्थुयकज्जं समप्प विहरंता ॥
भव्वंगिबोहणट्ठं समागया गुज्जरं देसं ॥ ५६ ॥

સ્પષ્ટાર્થઃ—પ્રસ્તુતકાર્ય એટલે ઉપર જણાવેલું કાર્ય પૂરૂં થયા બાદ શ્રીગુરૂ મહારાજ ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરવાને માટે વિહાર કરતા કરતા ગુજરાત દેશમાં પધાર્યા. ॥૫૬॥

શ્રીગુરૂમહારાજે ગુજરાતથી મારવાડ દેશ તરફ કરેલા વિહાર વિગેરેની બીના જણાવે છે—

इत्थं भव्वमणुए-गहुम्मपरायणे विहेऊणं ॥
जिणसासणगयणरवी-मरुहरदेसं समणुपत्ता ॥५७॥

સ્પષ્ટાર્થ—અહિં ગુજરાત દેશમાં રહેલા અનેક ભવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડીને અને તેમને જૈન ધર્મમાં (શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતના ધર્મમાં) પરાયણ નિપુણ કરીને શ્રી જૈનશાસન રૂપી આકાશમાં દીપતા સૂર્ય સરખા શ્રી ગુરૂમહારાજ વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મરૂધર દેશમાં એટલે [illegible] પધારતા [illegible] યાત્રા કરીને [illegible]

ચિવરાજ પાછી બીકાનેર જોધપુર વિગેરે મોટાં નગરોવાળો મારવાડ દેશમાં વિ૦સં૦ ૧૯૭૦ના ચૈત્ર માસમાં પધાર્યા ॥૫૭॥

મારવાડ દેશમાં શ્રી ગુરૂના સદુપદેશથી થયેલા લાભ જણાવે છે—

तित्थुइगयमग्गजणा—गुरुवएसेहि तत्थ पडिबुद्धा ॥
ढुंढयतेरापंथी—हियजिणधम्मं समणुपत्ता ॥५८॥

સ્પષ્ટાર્થ—શ્રીસંઘના આગ્રહથી જાવાલમાં ચોમાસું કર્યું. અહીં કેટલાએક જૈનો ત્રણ [1]સ્તુતિક પંથને માનતા હતા. તે વિપરીત માર્ગમાં વર્તતા ત્રણ સ્તુતિવાળા જીવો શ્રીગુરૂવર્યના ઉપદેશથી પ્રતિબોધ પામ્યા, એટલે ચાર સ્તુતિના માનવાવાળા થયા. આ ચોમાસું પૂરૂં થયા બાદ શ્રીગુરૂ મહારાજ મેવાડના પ્રદેશમાં પધાર્યા. અહીં ઢુંઢક મતવાળા એટલે શ્રીજીનેન્દ્ર પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા વિગેરે નહિં માનનારા જીવો અને તેરાપંથી મતવાળા એટલે ઢુંઢક મતમાં વીસાપંથી ને તેરાપંથી એવી બે શાખાઓ (બે મત) છે, તેમાંના તેરાપંથી ઢુંઢકો પણ શ્રીગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી પોતાનો વિપરીત મત તજીને હિતકારી એવા જૈન ધર્મને પામ્યા. એટલે એ બન્ને મતવાળા

---

1 દેવવંદનાદિ ક્રિયા કરવાના અવસરે ચાર સ્તુતિઓ કહેવાનો વિધિ છે, તેમાં પહેલી મુખ્ય જિનેશ્વરની, બીજી સર્વ જિનેશ્વરની, ત્રીજી જ્ઞાનની ને ચોથી સમ્યગદૃષ્ટિ શાસનદેવ અથવા દેવીની સ્તુતિ એમજ સ્તુતિઓ કહેવાનો વિધિ છે. પરન્તુ આ વાતવાળા એમ માનતા હતા કે સમ્યગદૃષ્ટિ દેવો પણ અવિરતિવાળા છે માટે તે અવિરતિ દેવોનું સ્મરણ કરવા રૂપ સ્તુતિ દેશવિરતિવંત શ્રાવક તથા

તે વહારની વાડી અથવા હઠીભાઇની વાડી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ અતિ પવિત્ર સ્થાનમાં આવેલી ધર્મશાળામાં ઉપધાન કરાવ્યાં. ॥ ૬૨ ॥

ઉપધાન તપને અંગે કયા ભાગ્યશાળીએ પોતાના ધનનો સદ્‌વ્યય કર્યો તે જણાવે છે–

सो केसरिसीहसुओ–दाणगुणी हत्थिसीहसेट्ठिवरो ॥
तस्स सुओ गुरुमत्तो–जाओ सेट्ठी मगणभाऊ ॥६३॥

સ્પષ્ટાર્થ–પૂર્વે કહેલ દિલ્હી દરવાજા બહારની વિશાળ ભૂમિમાં જે હઠીસીંહ શેઠીએ બાવન જિનાલયવાળું મહાન દેહરાસર બંધાવ્યું તે દાન ગુણવાળા શેઠ કેસરીસિંહના પુત્ર શ્રીયુત હઠીસિંહ શેઠી થયા. એટલે જે હઠીસિંહ શેઠે એ દહેરાસર બંધાવ્યું તેમના પુત્ર મગનભાઈ નામના શેઠ થયા કે જેઓ ગુરૂભક્તિ વિગેરે અનેક સદ્‌ગુણોવાળા હતા. ॥ ૬૩ ॥

तस्सुयदलपतपत्ती–लच्छीइ धणव्वएण कारवियं ॥
उवहाणतवं कहियं, महाणिसीहे सयं च कयं ॥६४॥

સ્પષ્ટાર્થ–તે મગનભાઇ શેઠના આજ્ઞાંકિત પુત્ર દલપતભાઇ હતા. તેમની ધર્મપત્ની સધર્મચારિણી લક્ષ્મીબાઇએ પોતાના ધનના સદ્‌વ્યય વડે પૂર્વે કહેલું ઉપધાન તપ કરાવ્યું. અર્થાત્ શ્રીમહાનિશીથમાં વર્ણવેલા આ ઉપધાન તપમાં હઠીસિંહ શેઠના પૌત્ર દલપતભાઈની ધર્મપત્ની લક્ષ્મીબાઇએ પોતાનું ધન ખર્ચું. તે ઉપધાન તપના પ્રસંગે શ્રાવિકા લક્ષ્મીબાઈએ પોતે પણ ઉપધાન તપની આરાધના કરી. તથા ઉપધાન તપની માલા પ્હેરાવવાના પ્રસંગે તેમણે પૂર્ણ ઉલ્લાસથી

વિશાલ ઓચ્છવ કર્યો હતો. આ પ્રસંગે શ્રીગુરૂ મહારાજે જાંદ્રપાના રહીશ શ્રાવક શા. હસ્તમચંદ પાનાચંદને વિ૦ સં૦ ૧૯૭૬ના માગશર વદી સાતમે એટલે માલારોપણ કરવાના દિવસે દીક્ષા આપી. ઉપધાન તપ કરાવનાર શ્રાવિકા લક્ષ્મી-બાઇએ પોતાની સ્વાધીન લક્ષ્મીનો ઘણો ભાગ તલાજા પર્વતની ઉપર શ્રીપાર્શ્વનાથનું વિશાલ મંદિર બંધાવવામાં, પોતાના ખર્ચે આરંભેલા પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવના પ્રસંગે ઉદ્યાપન સાધર્મિક વાત્સલ્યાદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં, આત્મદૃષ્ટિને ખીલવનાર શ્રીભાવના કલ્પલતાદિ ગ્રંથો છપાવવામાં, અને બીજા પણ સાત ક્ષેત્રાદિમાં વાપરીને તેને સફલ કરી છે. તલાજામાં આ શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા શ્રીગુરૂ મ-હારાજની આજ્ઞાથી મારા વડા ગુરૂભાઇ આચાર્ય શ્રીવિજય-દર્શનસૂરિજીએ વિ. સં. ૧૯૮૦ના વૈશાખ સુદી છઠે કરાવી. આ પ્રસંગે મારવાડના ભિન્નમાલ નગરના રહીશ ઓસવાલ શ્રાવક તેજાજી રાજાજીએ ન્યાય વાચસ્પતિ શાસ્ત્ર-વિશારદ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયદર્શનસૂરિજી મહા-રાજના હાથે વૈશાખ વદ એકમે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે શ્રીગુણવિજયજીના શિષ્ય થયા. એટલે વિ૦ દર્શનસૂરિજીના પ્રશિષ્ય (શિષ્ય ગુણવિ૦ ના શિષ્ય) થયા. તેમનું નામ મુનિ તિલકવિજય પાડ્યું. વિ. સં. ૧૯૮૦ના અષાઢ સુદ સાતમે લીંબડીમાં તે તિલકવિજયજીની વડી દીક્ષા થઇ. પ્રસંગે આ બીના જણાવીને હવે પ્રસ્તુત જણાવીએ છીએ: તે એ કે ઉપધાનની માલારોપણાદિ ક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ શ્રીગુરૂ મહારાજ વિહારની તૈયારી કરતા હતા. તે પ્રસંગે જે બીના બની તે આગલની બે ગાથાઓમાં જણાવે છે. ॥૬૪॥

શ્રી. ગુરૂમહારાજના ઉપદેશથી શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈએ કરેલા શ્રીકેસરીયાજી તીર્થના સંઘની બીના બે ગાથામાં જણાવે છે-

जेण महासेरीसा–तित्थुद्धारो पमोगकलिएणं ॥
बहुलक्खगणणयपणं–कारविओ सेट्ठिणा तेणं ॥६५॥
सिरिकेसरियाजत्ता–गुणिसारा माउणा ससंघेणं ॥
विहिया गुरुवएसा–केसामुणिणंदससिवरिसे ॥६६॥

સ્પષ્ટાર્થ—શ્રીગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી ઘણા લાખ રૂપિયાનો ખર્ચ કરી અતિ હર્ષ સહિત અમદાવાદના જે શ્રેષ્ઠિએ અમદાવાદથી કંઈક દૂર પ્રસિદ્ધ કલોલ નગરથી ૩ ગાઉ દૂર આવેલા શેરિસા નામના ગામમાં શેરીસા[1] તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો તે દાનાદિ ગુણવંત એવા સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ નામના શ્રેષ્ઠિએ શ્રીગુરૂ મહારાજના સદુપદેશથી (લેશ્યા મુનિ નંદ ચંદ્ર વર્ષે એટલે ૬-૭-૯-૧) ૧૯૭૬ના વિક્રમ સંવત્સર વર્ષે ફાગણ વદી ત્રીજે સંઘસહિત શ્રીકેસરિયાજીની જાત્રા કરી એટલે સારાભાઈ શેઠે અહીંથી ૧૯૭૬ની સાલમાં પોષ વદી ૧૦ના દિવસે શ્રીગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી શ્રી.

૧ આ તીર્થ બાવન જિનાલયના દેરાસરવાળું હતું. તે દેરાસર કાળદોષથી ભૂમિમાં દટાઇ ગયું. તે ભૂમિના ખોદકામથી જડી આવતાં એ સ્થાને આજુબાજુ મોટી ધર્મશાળા સહિત શેઠ સારાભાઈએ એક મહાન ચૈત્ય બંધાવ્યું, કે જે તીર્થ **શ્રી. શેરીસા પાર્શ્વનાથ** એ નામથી અત્યારે અત્યંત પ્રસિદ્ધ છે. આ તીર્થનું વિશેષ વર્ણન વિવિધ તીર્થકલ્પમાં અયોધ્યા કલ્પમાં તથા દેશના ચિંતામણિ ભાગ પહેલામાં કર્યું છે.

કેસરિયાજી તીર્થનો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘમાં ગુરૂવર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વર વિગેરે ઘણા સાધુ સાધ્વીઓ શ્રાવક શ્રાવિકાઓ વિગેરે હતા. અનુક્રમે મ્હેસાણામાં સંઘ સહિત શ્રીગુરૂ મહારાજ પધાર્યા અહીં ગુરૂ મહારાજે મુનિ વિદ્યાવિજય, મુનિ ગીર્વાણવિજય, મુનિ માનવિજય, અને મુનિ ધનવિજયજીને વડી દીક્ષા આપી. અહીંથી તારંગા, ઈડર, પોસીના, ડુંગરપુર થઇને ફાગણ વદી ત્રીજે સંઘ સહિત શ્રીગુરૂ મહારાજ કેસરિયાજી તીર્થમા પધાર્યા. તીર્થમાલાદિ કાર્યો પૂર્ણ ઉલ્લાસથી થયા. અહીંથી આગળ શ્રીગુરૂ મહારાજના વિહારની બીના હવે જણાવાશે ॥ ૬૫-૬૬ ॥

શ્રીગુરૂ મહારાજે કરેલા મેવાડ તરફના વિહારની બીના વિગેરે બે ગાથામાં જણાવે છે-

सिरिमेयवाडविसए-तव्वत्यव्वंगिभूरिविण्णत्ता ॥
उदयपुरं संपत्ता-चउम्मासीविहाणट्ठं ॥६७॥

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે શેઠ સારાભાઇએ કાઢેલા શ્રીકેસરિયાજીના સંઘમાં શ્રીકેસરીયાજીની યાત્રા કરીને મેદપાટ દેશમાં એટલે મેવાડ દેશમાં આવેલા શ્રીઉદયપુર નગરમાં વસતા ભાવિક શ્રાવક જનોએ શ્રીગુરૂ મહારાજને ઉદયપુર પધારવા વિનંતિ કરી, તેથી ગુરૂ મહારાજ શ્રીઉદયપુર નામના નગરમાં વિ૦ સં૦ ૧૯૭૯નું ચોમાસુ કરવા માટે પધાર્યા. શ્રીઉદયપુર અને શ્રીકેસરિયાજી તીર્થ એ બન્ને મેદપાટ દેશમાં જ (મેવાડમાંજ) આવે છે. ॥ ૬૭ ॥

ઉદયપુરમાં શ્રીગુરૂ મહારાજના ચોમાસાથી થયેલા લાભ-

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે સંઠરપુર ગામમાં અમદાવાદના શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઇ વિગેરે શ્રીસંઘે શ્રીગુરૂના ઉપદેશથી તે શ્રીઆદીશ્વર પ્રભુના પ્રાચીન ને જીર્ણ દેહરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. તે ઉપરાંત શ્રીમહાનિશીથમાં શ્રાવકોને નવકાર આદિ આવશ્યક સૂત્રો ભણવા માટે જે અમુક અમુક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરવા રૂપ ઉપધાનવિધિ કહ્યો છે તે શાસ્ત્રોક્ત ઉપધાન તપની ક્રિયા પણ અમદાવાદના લાવરીની પોળના રહીશ. શા. ચુનીભાઈ ભગુભાઈ તરફથી શ્રી સંઘના ઉલ્લાસ પૂર્વક ઘણી સારી રીતે થઇ, અને એ પ્રમાણે જીર્ણોદ્ધાર અને ઉપધાન તપ વિગેરે ઘણાં ધાર્મિક કાર્યો થવાથી શ્રી જૈન શાસનની ઘણી પ્રભાવના થઈ. ॥૭૪॥ હવે અહીં થયેલા સૂરિપદ મહોત્સવની બીના જણાવે છે—

सूरीसरेहि दिण्णं–वायगसिरिदंसणोदयगणीणं ॥
आयरियपयं विहिणा महुस्सवाइप्पबंधेणं ॥ ७५ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—અહિં ખંભાતમાં બીજું મહત્વનું આ પણ એક ઉત્તમ કાર્ય થયું કે—ગુરૂ મહરાજના શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રીદર્શનવિજયજી અને ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રીઉદયવિજયજી ગણીને ગુરૂ મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસુરીશ્વરજી મહારાજે સંઘે કરાવેલા ઘણા મોટા અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ આદિ મહોત્સવના પ્રબંધ પૂર્વક (રચના પૂર્વક) શાસ્ત્રોક્ત વિધિને અનુસારે બન્ને શિષ્યોને વિ૦ સં૦ ૧૯૭૯ના વૈશાખ વદ બીજે આચાર્યપદ આપ્યું, જેથી શ્રીદર્શનવિજયજી ઉપાધ્યાય તે આચાર્ય શ્રીવિજયદર્શનસુરિ થયા, અને ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રીઉદયવિજયજી ગણી તે આચાર્ય શ્રીવિજયોદયસૂરિ થયા. ॥ ૭૫ ॥

અહીં અમદાવાદના વિવેકી સંઘની વિનંતિ સ્વીકારીને પાંગ-પ્રાથી અનુક્રમે ગામાનુગામ વિહાર કરતા કરતા અને વિહા-રમાં પણ અનેક જીવોને પ્રતિબોધ કરતા કરતા અમદાવાદ નગરમાં પધાર્યા તથા પાટણનો સંઘ અહીંથી કચ્છમાં ભદ્રે-શ્વર તીર્થની યાત્રા કરવા ગયો. ॥ ૮૬ ॥

પન્યાસજી મહારાજ શ્રીનંદનવિજયજી ગણીને આચાર્ય પદવી—

उज्जावणप्पसंगे गुरुणा संघग्गहेण विण्णस्स ॥
वायगनंदणगणिणो–आयरियपयं विइण्णं च ॥८७॥

સ્પષ્ટાર્થ—પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ તરફથી થયેલા વિશાલ ઉજમણાના મોટા મહોત્સવ પ્રસંગે વિશાળ જ્ઞાનવાળા પંન્યાસજી શ્રીનંદનવિજયજી ગણીને શ્રી-સંઘના અત્યન્ત આગ્રહથી ગુરૂ મહારાજે વિ૦ સં૦ ૧૯૮૩ વૈશાખ સુદી પાંચમે ઉપાધ્યાય પદ આપ્યું, અને વૈશાખ સુદી દશમે આચાર્યપદ આપ્યું. ॥ ૮૭ ॥

ગુરૂ મહારાજે કરેલી માતર તીર્થની પ્રતિષ્ઠા અને ખંભાતના સંઘની વિનંતિ વિગેરે બીના પાંચ ગાથામાં જણાવે છે—

मायरतित्थरहाणं–महप्पइट्ठा कया तओ गुरुणा ॥
सिरिथंभतित्थसंघो तत्थ पइट्ठाइविण्णत्तिं ॥८८॥
विणया कुणइ गुरूणं–णच्चा संघस्स विउलकल्लाणं ॥
पत्ता थंभणतित्थं–अंगीकाऊण विण्णत्तिं ॥८९॥

[illegible] ॥
[illegible] ॥९३॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥९४॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥९५॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥९६॥
वंदिज्जइ [illegible]–[illegible] ॥
संघो जिणवइ[illegible]–तहेव रयणायरो[illegible] ॥९७॥
जो साहिज्जं कुणए–संघस्स य निरहिलासभावेणं ॥
सो तित्थयरत्तसिरिं–खिप्पं लद्धूण सिज्झिज्जा ॥९८॥

સ્પષ્ટાર્થ—આ વખતે મ્હારા ગુરૂવર્યે તીર્થ પ્રત્યેના બહુ માનથી ભરેલા વિશુદ્ધ હૃદય વડે વિચાર કર્યો કે–એટલે મ્હારા ઉપદેશથી પ્હેલાં અમદાવાદની શ્રીઆણંદજી કલ્યાણજીની પ્રસિદ્ધ પેઢીએ જે જમીન અહિં કાબલીયા વંશના ક્ષત્રીયો પાસેથી રજીસ્ટરી દસ્તાવેજ પૂર્વક ખરીદી હતી તે ખરીદેલી ભૂમિને આજે વીસ વર્ષ જેટલી મુદત વીતી ગઈ, પરન્તુ એ ભૂમિનો હજી સુધી તીર્થના સંબંધમાં કંઇ પણ સદુપયોગ થયો નથી. ॥ ૯૩ ॥

અહો! આ ભૂમિ ખરીદ્યાને આજે વીસ વર્ષ વીતી ગયાં તો પણ આ ભૂમિ જેવી હતી તેવીને તેવીજ

કંઈ પણ સદુપયોગ વિનાની પડી રહી છે, અને શ્રીસિદ્ધગિરિજીની જાત્રા કરવાના અર્થી ભાવિક ભવ્ય જીવોના વિવિધ પ્રકારના દેશોમાં વસતા ઘણા સંઘ શ્રીસિદ્ધગિરિજીની બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણા વખતે ફરતા ફરતા એટલે બાર ગાઉની પ્રદક્ષિણા દેતાં પ્રથમ અહિં શ્રી કદંબગિરિજીની યાત્રાયે આવે છે. ॥ ૯૪ ॥

અને તે પણ કોઈ કોઈ વખતેજ નહિં પરન્તુ શ્રીકદંબગિરિજી આદિ તીર્થોની ભક્તિ નિમિત્તે હજારોની સંખ્યામાં હજારો વાર અહિં શ્રીકદંબગિરિજીની છાયામાં હંમેશાં પ્રતિવર્ષે હર્ષ સહિત સાધુઓ સાધ્વીઓ શ્રાવકો શ્રાવિકાઓ છૂટાં છૂટાં તેમજ સંઘ સહિત આવે છે. ॥ ૯૫ ॥

પરન્તુ અહિં શ્રીકદંબગિરિજીમાં પ્રભુની પૂજા કરવાનું સાધન શ્રીપ્રભુજીની પ્રતિમા દેહરાસર આદિ કંઇ પણ ન હોવાથી અહિંથી ૧ ગાઉ દૂર લગભગ જઈને ચોક નામના ગામમાં દેહરાસરજી છે ત્યાં જઈને શ્રાવકો પ્રભુ પૂજા કરે છે, માટે તેવા પૂજાના ભાવિક શ્રાવક આદિને માટે આ તીર્થમાં પણ દેહરાસરજી અને પ્રતિમાજી વિગેરે પ્રભુ પૂજામાં ઉપયોગી જણાતાં દરેક સાધનોની અવશ્ય જરૂર છે. ॥ ૯૬ ॥

વળી જે શ્રીસંઘ શ્રીતીર્થંકર ભગવંતોને પણ પૂજ્ય છે, કારણ કે સમવસરણમાં દેશના વખતે શ્રીતીર્થંકર પ્રભુ "णमो तित्थस्स=તીર્થને નમસ્કાર હો" એ પ્રમાણે કહીને દેશના આપવા સિંહાસન ઉપર બેસે છે, અહિં

યોજન-વિસ્તારવાળી અને ૮ યોજન ઉંચી છે તેના ઉપર દેવછંદો છે, તે પણ મણિપીઠિકા જેટલા વિસ્તારવાળો પણ કંઈક અધિક ૮ યોજન ઉંચો છે. એ દેવચ્છંદકમાં દરેક દિશામાં ૨૭-૨૭ શાશ્વત જિનપ્રતિમા હોવાથી ૧૦૮ જિન પ્રતિમા છે, અને ચૈત્યની બહાર ૪ સ્તૂપને સ્થાને ૪-૪ પ્રતિમાઓ હોય છે. સર્વ મળી ૧૬ પ્રતિમા હોવાથી દરેક ચૈત્યે ૧૨૪ પ્રતિમા છે. જેથી ૫૨ ચૈત્યની ૬૪૪૮ (ચોસઠસો અડતાલીસ) પ્રતિમા છે.

આ સિવાય નંદીશ્વર દ્વીપમાં વિદિશાઓમાં ઇન્દ્રાણીઓની ૧૬-૧૬ અથવા ૩૨-૩૨ રાજધાનીઓમાં પણ શાશ્વત ચૈત્યો છે તેનો અહિં પ્રસંગ ન હોવાથી કહેલી નથી.

ગ્રંથકાર મૂળનાયકજીને વંદન કરે છે—

इय सक्कं सिरिवीरो-मज्झगयं मूलगयं मूलचेइए चंगं ॥
सिद्धत्थपयविंबं-वंदे बहुमाणभत्तीए ॥१०९॥

સ્પષ્ટાર્થ—આ કદંબવિહાર નામના મૂળ દેહરાસરના મધ્ય ભાગે અત્યંત મનોહર શ્રીમહાવીર સ્વામીનું બિમ્બ એટલે શ્રીવીર સ્વામીની પ્રતિમા તે જાણે વીર પ્રભુ સાક્ષાત્ ન હોય ! તેવી અતિ રમણિક દેખાય છે, એવા શ્રી સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્રના એટલે શ્રીમહાવીર સ્વામીના બિમ્બને હું બહુમાનથી ભક્તિપૂર્વક વંદન કરું છું. ॥ ૧૦૯ ॥

બાકીની પ્રતિમાને વંદન કરે છે—

चउवीसइतिगमहिओ-सिरिवीसइविहरमाणतित्थयरे ॥
गणहरपुंडरियं-वंदे बहुमाणभत्तीए ॥११०॥

प्रतिष्ठा करवानो अधिकार कोने होई शके?

मुक्खत्ताऽऽयरिएणं—विसिट्ठहेउम्मि वायगेणं जा ॥
विहियंजणकिरियाए—सहिया सुत्तंजणसलाया ॥११४॥

સ્પષ્ટાર્થ—મુખ્યપણે તો પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો અધિકાર આચાર્યનેજ છે, પરન્તુ જો કંઇ વિશેષ કારણ હોય તો ઉપાધ્યાયજી મહારાજ પણ અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, અને એ પ્રતિષ્ઠા જો અંજનશલાકાવડે સહિત કરેલી હોય તો તે સૂત્રને અનુસારે અંજનશલાકા કહેવાય, અર્થાત એનું નામ અંજનશલાકા છે. ॥ ૧૧૪ ॥

इयरम्मिविप्पइट्ठा—सद्दपवित्ती न वत्थुओ सत्था ॥
आरोवणववहारा—जणप्पसिद्धि मुणेअव्वा ॥११५॥

સ્પષ્ટાર્થ—જેમાં અંજનશલાકાનું વિધાન કરાતું નથી એવી ક્રિયાને પણ વ્યવહારથી પ્રતિષ્ઠા તરીકે મનાય છે.

અર્થ—પ્રતિમા સ્થાપિત દેવના ઉદ્દેશથી એટલે દેવના અવલંબનથી જે આ પરમાત્મદેવ છે, તેજ હું છું એવા પોતાના પરમાત્મ સંબંધિ ભાવને પોતાના આત્મામાં અથવા પોતાના હૃદયમાં સ્થાપવો તેજ આગમમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા એટલે મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે. અહિં તાત્પર્ય એ છે કે દેરાસરમાં જિન પ્રતિમા જોઇને તે પ્રતિમા જે પરમાત્માની છે તે પરમાત્મભાવ પોતાના આત્મામાં સ્થાપવો એટલે પોતાના આત્મામાં પરમાત્મભાવનું લક્ષ્ય કરવું તે મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે, અને પ્રતિમામાં પરમાત્મભાવ વિચારવો તે બાહ્યપ્રતિષ્ઠા છે. સ્થૂલ બુદ્ધિવાળા જનો પ્રતિમામાં પરમાત્મ ભાવનું ધ્યાન કરે છે. અને તત્ત્વબુદ્ધિવાળા જનો પ્રતિમાના આલંબનથી આત્મામાં પરમાત્મભાવનું ધ્યાન કરે છે. અને એ બન્ને ધ્યાન અધિકારીને અનુસારે લાભદાયક છે.

પણ ખરી રીતે તેમ નથી. મુખ્ય સ્વરૂપે જે અંજનશલાકા વિધાન તે પ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે. આરોપ કરવા રૂપ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ અંજનશલાકા વિનાનું વિધાન પણ પ્રતિષ્ઠા કહેવાય છે-એમ જાણવું. ॥ ११५ ॥

મ્હેલી અંજનશલાકાનું વર્ણન ૨૧ ગાથામાં જણાવે છે—

सूरीहिं पुव्वेहिं-जह कहिया तह सुहंजणसलाया ॥
सिरिनेमिसूरिगुरुणा-विहिया विहिणा कयंवम्मि ॥११६॥
सुहसुकतेरसीए-माहे जाओ महुस्सवारंभो ॥
बावीसवासरंते-फग्गुणसियपंचमीनिट्ठो ॥११७॥
मंगलठवणा मंगल-दीवसमोसरणपमुहसंठवणा ॥
कुंभट्ठावणकिरिया-जववारारोवणाइ तहा ॥११८॥

સ્પષ્ટાર્થ—પૂર્વાચાર્યોએ શાસ્ત્રોમાં જે વિધિએ પ્રભુ-પ્રતિમાઓની અંજનશલાકા કરવાની કહી છે તે શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરે શ્રીકદંબ-ગિરિને વિષે કદંબવિહાર વિગેરેની પ્રતિષ્ઠા અથવા અંજન-શલાકા કરી. ॥ ११६ ॥

અંજનશલાકાનો ૨૨ દિવસનો મહોત્સવ—

૧૯૮૯ ના વિક્રમ સંવત્સરના માઘ માસની શુભ-ઉત્તમ એવી શુક્લ પક્ષની તેરસથી અંજન શલાકાનો મહાન ઉત્સવ શરૂ થયો અને બાવીસ દિવસ સુધી ચાલુ રહી ફાગણ સુદી પાંચમને દિવસે એ મહોત્સવ સમાપ્ત થયો. ॥ ११७ ॥

બાવીસ દિવસના અંજનશલાકા મહોત્સવ પ્રસંગે થયેલ વિધિવિધાન જણાવે છે—

શાન્તિને આપનારી એવી શાસનદેવીની પ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ કર્યો. ॥ ૧૨૨ ॥

તથા માહ વદી દશમ રવિવારે—નંદ્યાવર્ત્તની (મોટા નંદાવર્ત્ત સાથીયાની) પૂજા થઈ, તથા પહેલા બે કલ્યાણકના મહોત્સવનો આરંભ થયો. તેમજ ચ્યવન કલ્યાણક મહોત્સવ પ્રસંગે ઘણા હર્ષથી ઉત્તમ છપ્પન દિશિકુમારીઓનો મહોત્સવ થયો. ॥ ૧૨૩ ॥

जम्माहिसेयकिरिया-इंदाइमहुस्सवाइया रम्मा ॥
अठ्ठदसहिसेयणाम-ठुवणा वरलेहसालाई ॥१२४॥

સ્પષ્ટાર્થ—માહ વદી ૧૧ સોમે બીજા જન્મ કલ્યાણકના મહોત્સવ પ્રસંગે પ્રભુની અભિષેક ક્રિયા થઈ એટલે જન્મને સૂચવનારો સ્નાત્ર મહોત્સવ થયો. તે પ્રસંગે છપ્પન દિક્કુમારિકાનો અને ઇંદ્રાદિએ મેરૂ ઉપર કરેલ મહોત્સવ આદિ-અનેક પ્રકારના મનોહર મહોત્સવો થયા. તથા અઢાર અભિષેક થયા. માહ વદી ૧૨ મંગળવારે પ્રભુના નામની સ્થાપના થઈ, ત્યાર બાદ પ્રભુને ઉત્તમ લેખશાળામાં મોકલવા વિગેરેનો (એટલે પ્રભુને નિશાળે બેસાડવા વિગેરેનો) વિધિ થયો. ॥૧૨૪॥

अहिसेयपइट्ठाइय-महुस्सव्वो गणहराइयगुरूणं ॥
विवसिणत्तविहाणं-कुंभट्ठवणाइ सुकयंवे ॥१२५॥

સ્પષ્ટાર્થ—તથા માહ વદી તેરસ બુધવારે ઉત્તમ શ્રી કદંબગિરિમાં શ્રીગૌતમગણધર વિગેરે ગણધરોની તથા પ્રાચીન પૂર્વાચાર્યોની પ્રતિમાઓના અભિષેકની ક્રિયા અને તેમની પ્રતિષ્ઠા વિગેરેને અંગે જરૂરી વિધાન થયું અને

તથા ફા૦ સુ૦ ત્રીજ સોમવારે પૂજ્ય શ્રીજિનેશ્વરોને આગ્રને સ્થાપવા ધજાદંડ વિગેરેના ચઢાવા વિગેરે ક્રિયાઓ વિધિ પૂર્વક થઇ. ॥ ૧૨૮ ॥

હવે અધિકારમાં મૂળનાયકને સ્થાપન કરનાર પુંજીબાઇ—

फग्गुणसियतइयाए–रायनयरवासिकरमचंदस्स ॥
पुत्तीए पुंजीए–महणीए तेसळेयस्स ॥१२९॥
पासाओ निम्मविओ–मज्झगओ मूलनायगरिहस्स ॥
सिरिवीरमहापडिमा–ठवणा तत्थेव वीइ कया ॥१३०॥

સ્પષ્ટાર્થ—અમદાવાદ નિવાસી શા. ફુલચંદ શેઠના પુત્ર શા. કરમચંદ શેઠની પુત્રી (પુંજી બેન કે જેણે આ મૂળ દેહરાસર બંધાવ્યું તે વાત ૧૦૪મી ગાથામાં કહી છે તે) પુંજી બેને શ્રીગુરૂ મહારાજના સદુપદેશના પ્રભાવે અને પોતાના ધનનો ઉત્તમમાં ઉત્તમ સદુપયોગ કરવાની ઉત્કંઠા વડે ફાગણ સુદ ત્રીજને દિવસે એટલે ૧૯૮૯ ના વિક્રમ સંવત્સરની ફાગણ સુદ ત્રીજ નામની શુભ તિથિમાં ત્રિશલા માતાના પુત્ર શ્રીમહાવીરસ્વામીનો મૂળપ્રાસાદ કે જે ફરતાં બાવન જિનાલયોની વચ્ચે બંધાવ્યો હતો અને તેમાં મૂળ નાયકને યોગ્ય શ્રીમહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા પ્રાહુણા તરીકે બેસાડી હતી તે મૂળનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામીની પ્રતિષ્ઠા–સ્થાપના પણ તેજ સ્થાને પુંજી બાઇએ કરી. અર્થાત્ મૂળનાયકજીની પ્રતિષ્ઠા ફાગણ શુદ ત્રીજે પુંજીબાઇએ કરાવી. ॥૧૨૯–૧૩૦॥

साहम्मियवच्छल्लं–संतिसिणत्तं तहा सिरिकयंचे ॥
रहजत्ता वरघोडो–विट्ठिकिरिया चउत्थीए ॥१३१॥

સ્વધર્મીવાત્સલ્ય થયું હતું કે જેમણે આ દેહરાસર બંધાવ્યું હતું. ॥ ૧૫૮ ॥

૧૫ મા દિવસનો વિધિ જણાવે છે—

इक्कारसीसुहदिणे-बुहइसिजत्तं च बारसीदियहे ॥
रहजत्ता विहीओ-पयट्टिया तेरसीदियहे ॥ १५९ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—ત્યાર બાદ પંદરમા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ અગીઆરસના શુભ દિવસે બૃહત્ શાન્તિસ્નાત્ર ભણાવવાનો વિધિ થયો, અને ૧૬ મા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ બારસના દિવસે ઘણા આડંબરથી રથયાત્રાનો વરઘોડો નીકળ્યો, અને સત્તરમા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ તેરસના દિવસે વિધિની ક્રિયા થઈ હતી. ॥ ૧૫૯ ॥

दारुग्घाडणपमुहं-किच्चं किच्चा महुस्सवसमत्ती ॥
बुहइभिया संखेवा-भणिया बिइयंजणसलाया ॥१६०॥

સ્પષ્ટાર્થ—ત્યાર બાદ શ્રીઋષભવિહાર દેહરાસરનાં દ્વાર ઉઘાડવાનો વિધિ વિગેરે કાર્યો થયા હતા. આ પ્રમાણે અહીં બીજી અંજનશલાકાના મહોત્સવની સત્તર દિવસની ક્રિયા પૂરી થાય છે. એ પ્રમાણે આ અંજનશલાકા સંબંધી ઘણો વિસ્તાર કરતાં ગ્રંથ (આ બૃહત્કદંબકલ્પ નામનો ગ્રંથ) ઘણો મોટો થઈ જાય માટે ગ્રંથ ઘણો વધવાના—મોટો થવાના ભયથી આ બીજી અંજનશલાકાનો વિધિ બહુ સંક્ષેપથી કહ્યો છે. ॥ ૧૬૦ ॥

બીજી અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠાના ૧૭ દિવસના મહોત્સવનો કુંકુમ-પત્રિકામાં છપાયલો વિધિ ક્રિયા સહિત અનુક્રમઃ—

સ્વધર્મીવાત્સલ્ય થયું હતું કે જેમણે આ દેહરાસર બંધાવ્યું હતું. ॥ ૧૫૮ ॥

૧૫ મા દિવસનો વિધિ જણાવે છે—

इक्कारसीसुहदिणे–वुड्ढसिणत्तं च बारसीदियहे ॥
रहजत्ता विड्ढीओ–पयट्टिया तेरसीदियहे ॥ १५९ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—ત્યાર બાદ પંદરમા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ અગીઆરસના શુભ દિવસે બૃહત્ શાન્તિસ્નાત્ર ભણાવવાનો વિધિ થયો, અને ૧૬ મા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ બારસના દિવસે ઘણા આડંબરથી રથયાત્રાનો વરઘોડો નીકળ્યો, અને સત્તરમા દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ તેરસના દિવસે વિધિની ક્રિયા થઈ હતી. ॥ ૧૫૯ ॥

दारुग्घाडणपमुहं–किच्चं किच्चा महुस्सवसमत्ती ॥
वुड्ढिमया संखेवा–भणिया विइयंजणसलाया ॥१६०॥

સ્પષ્ટાર્થ—ત્યાર બાદ શ્રીઋષભવિહાર દેહરાસરનાં દ્વાર ઉઘાડવાનો વિધિ વિગેરે કાર્યો થયા હતા. આ પ્રમાણે અહીં બીજી અંજનશલાકાના મહોત્સવની સત્તર દિવસની ક્રિયા પૂરી થાય છે. એ પ્રમાણે આ અંજનસલાકા સંબંધી ઘણો વિસ્તાર કરતાં ગ્રંથ (આ બૃહત્કદંબકલ્પ નામનો ગ્રંથ) ઘણો મોટો થઇ જાય માટે ગ્રંથ ઘણો વધવાના—મોટો થવાના ભયથી આ બીજી અંજનશલાકાનો વિધિ બહુ સંક્ષેપથી કહ્યો છે. ॥ ૧૬૦ ॥

બીજી અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠાના ૧૭ દિવસના મહોત્સવનો કંકુમપત્રિકા

માટે આ શ્રીકદંબગિરિની આરાધના જરૂર કરવી જોઇએ. કારણ કે શ્રીકદંબગિરિની સેવાથી સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે સમ્યગ્દર્શનથી સદ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે સદ્જ્ઞાનથી ઉત્તમ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ચારિત્રથી અન્તે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે. આ રીતે આ ગિરિરાજ મોક્ષ માર્ગને સાધવા માટે અતિ કુશળ સાધન છે. તેમજ આ તીર્થ પરમ અદ્ભુત મહિમાવાળું છે એટલે અત્યંત આશ્ચર્યકારી મહિમાવાળું છે, કારણ કે આ તીર્થમાંની વનસ્પતિઓ અતિ પ્રભાવશાલી છે, અને તીર્થની સેવા પણ પરમ કલ્યાણ આપનારી હોવાથી અતિ આશ્ચર્યકારી છે, માટે આ તીર્થનો અદ્ભુત મહિમા છે એમ સમજવું. ॥ ૧૬૨ ॥

આ તીર્થની સેવા કર્મનો નાશ કરનારી શુભ ભાવનાને ઉત્પન્ન કરનારી છે એ બીના જણાવે છે—

कम्माण बंधमोक्खा–होंति सया भावणाणुसारेणं ॥
कम्मुम्मूलणदक्खो–सुहभावो तित्थभूमीए ॥१६३॥

સ્પષ્ટાર્થ—અનાદિ કાળથી જીવોને કર્મનો બંધ-સંબંધ થયા કરે છે. તેમજ ભવ્ય જીવોને કર્મનો મોક્ષ પણ થાય છે એટલે તેઓ સર્વથા કર્મરહિત પણ થાય છે. અને મોક્ષ તે હમેશાં ભાવનાને અનુસારે હોય છે, એટલે જીવના મનપરિણામને અનુસારે થાય છે, કારણ કે જો અશુભ ભાવનામાં જીવ વર્તે તો વિવિધ કર્મનો બંધ થાય છે અને શુભ ભાવમાં વર્તે તો વિવિધ કર્મનો મોક્ષ (ક્ષય) થાય છે. તેથી કર્મોનો સર્વથા નાશ કરવામાં અત્યંત કુશળ એવો શુભ ભાવ આવા પ્રકારની તીર્થભૂમિમાં થાય છે. અહિં

કર્મનો બંધ અને કર્મનો નાશ ભાવનાને અનુસારે કહ્યો તેમાં પ્રથમ કર્મબંધના અશુભ ભાવ આ પ્રમાણે જાણવા— મિથ્યાત્વ અવિરતિ કષાય ને યોગ એ કર્મબંધના મૂળ ૪ હેતુ છે, તેમાં * ૫ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ, ૧૨ પ્રકારની

---

*(૧) પરંપરાથી ચાલતો આવતો ધર્મ તેજ સત્ય એમ માનવું તે અભિગ્રહ મિથ્યાત્વ કહેવાય (૨) સર્વ ધર્મો સત્ય માનવા તે અનભિગ્રહ મિથ્યાત્વ કહેવાય (૩) હું જે કહું છું તેજ સત્ય એમ માનવું તે અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ (૪) અથવા ભાવની સંશય ઉપજવો તે સાંશયિક મિથ્યાત્વ કહેવાય અને (૫) ઉપયોગ શૂન્ય મિથ્યાત્વ તે અવ્યક્ત મિથ્યાત્વ એ ૫ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ જાણવું.

પૃથ્વીકાયનો વધ, અપ્કાયનો વધ, તેઉકાયનો વધ, વાયુકાયનો વધ, વનસ્પતિકાયનો વધ અને ત્રસકાયનો વધ એ ૬ વધની અવિરતિ ૬, તથા ૫ ઇન્દ્રિયોની અવિરતિ અને મનની અવિરતિ એમ ૧૨ પ્રકારની અવિરતિ જાણવી.

અનન્તાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધાદિ ૪, પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધાદિ ૪, સંજ્વલન ક્રોધાદિ ૪ એ ૧૬ કષાય તથા હાસ્ય રતિ-શોક-અરતિ-ભય-જુગુપ્સા તથા સ્ત્રીવેદ-પુરુષવેદ-નપુંસકવેદ આ એ ૯ નોકષાય મળી ૨૫ કષાય જાણવા.

સત્ય અસત્ય મિશ્ર ને વ્યવહાર એ ૪ પ્રકારના મનોયોગ ૪ પ્રકારના વચનયોગ મળી ૮ યોગ અને ઔદારિક-ઔદારિકમિશ્ર-વૈક્રિય-વૈક્રિયમિશ્ર-આહારક-આહારકમિશ્ર ને તૈજસકાર્મણયોગ એ ૭ કાયયોગ મળી ૧૫ પ્રકારના યોગ છે. એ ૫૭ ઉત્તર હેતુ કહ્યા. એ મૂળ હેતુ ૪ છે, એ ૪ હેતુ કોઈ વખતે ભેગા હોય છે, કોઈ [illegible] અમુક અમુક કર્મો મિથ્યાત્વ વિના ૩ હેતુથી પણ બંધાય છે, કર્મો મિથ્યાત્વ ને અવ્રત વિના શેષ કષાય ને યોગ એ બે હેતુથી બંધાય છે ને કેટલાંક કર્મ કેવળ યોગથી પણ બંધાય છે. [illegible] જોવા કર્મગ્રંથ વિગેરે ગ્રંથોમાં જણાવી છે.

૫ प्राणातिपातिकी क्रिया—પોતે આત્મહત્યા-આત્મઘાત કરવો તેમજ બીજા જીવનો ઘાત કરવો તે.

૬ आरंभिकी क्रिया—જે કાર્યો વડે સચેતન જીવો હણાય અને ચિત્રાદિકની અચેતન આકૃતિ સ્વરૂપ મનુષ્ય વિગેરે હણાય તે બન્ને પ્રકારની આરંભિકી ક્રિયા છે, આ ક્રિયામાં વિવક્ષિત જીવોને હણવાના ઉદ્દેશથીજ કાર્ય કરે છે એમ નહિં પરન્તુ એ કાર્ય એવું હોય છે કે ત્રસાદિ જીવો હણાય, એવી ક્રિયા તે આરંભિકી ક્રિયા.

૭ परिग्रह क्रिया—ધન ધાન્ય આદિ પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવો તે.

૮ मायाप्रत्ययिकी क्रिया—પોતાના હૃદયગત ભાવને છૂપાવવો તે પોતાને ઠગવારૂપ અને ખોટો વેષ વગેરેથી બીજાને ઠગવો તે પર ઠગવારૂપ ક્રિયા. એ બન્ને રીતે માયા પ્ર૦ ક્રિયા થાય છે. માયા એટલે છળકપટ અને પ્રત્યય એટલે હેતુ એમ બંને શબ્દનો અર્થ જાણવો.

૯ मिथ्याप्रत्ययिकी क्रिया—જે પદાર્થ જે સ્વરૂપે છે તે સ્વરૂપે ન માનતાં વિપરીત સ્વરૂપે માને. કુદેવ કુગુરૂ કુધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખે, અને અન્ય દર્શનીય વ્રતાદિ નિયમો કરે તે.

૧૦ अप्रत्याख्यानिकी क्रिया—સચિત્ત અને અચિત્ત પદાર્થના ઉપભોગની વિરતિ નહિં એટલે તે સંબંધી સાવદ્ય વ્યાપારનો ત્યાગ ન કરવો તે અપ્રત્યાખ્યાનિકી ક્રિયા કહેવાય. આ ક્રિયા વસ્તુનો ઉપભોગ ન કરતો હોય પરન્તુ તેનો ત્યાગ ન કર્યો હોય તોપણ લાગે છે. જેમકે ભરત ક્ષેત્રવર્તી મનુષ્યને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું પાણી પીવાના ઉપયોગમાં આવતું નથી કારણ કે તે સમુદ્ર અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રો વ્યતીત થયા બાદ સર્વથી અન્તે આવેલો છે, ત્યાં જઈ શકાય નહિં તેમજ ત્યાંનું પાણી લાવીને કોઈ આપતું નથી તોપણ દર સમયે તે પાણી પીવા સંબંધી કર્મબન્ધ તો ચાલુ છેજ. તેમજ અનુત્તર વિમાનનો વૈભવ આપણે ભોગવતા નથી તોપણ વૈભવના

[illegible] પાણી મારફત [illegible] [illegible] ક્રિયા થાય છે તે [illegible] [illegible] છે. કારણ કે [illegible] પીવાનો [illegible] પાણી નથી પરન્તુ [illegible] પાણી ન પીતા હોય તો પણ, તેમજ અનુક્રમે [illegible] પાણી પીવાનું મમત્વ તો છે જ, તેનો ત્યાગ કર્યો નથી [illegible] તેનો ત્યાગ કર્યો નથી તેથી [illegible] ભોગવતા નથી તો પણ તેનો ત્યાગ કર્યો નથી [illegible] અને પૂર્વ ભવોમાં છોડેલાં શરીરાદિકનું મમત્વ [illegible] છે, અને [illegible] છૂટ્યો નથી કારણ કે [illegible] મમત્વ આપ છૂટ્યો નથી, માટે એ સર્વનો કર્મ [illegible] તેનો ત્યાગ કર્યો નથી, માટે એ સર્વનો જે સર્વ [illegible] ત્યાગ કર્યો નથી, શરીર વિગેરે સર્વનો જે [illegible] તે શરીરાદિના હેતુથી થાય છે, શરીર વિગેરે સર્વનો જે [illegible] અવિરતિના હેતુથી કર્મબંધ પણ થાય છે. જેમ તળાવ [illegible] ત્યાગ થાય તેમ આગળથી કર્મબંધ પણ થાય છે. જેમ તળાવ ભરાય. પરન્તુ જે જે માર્ગ બન્ધ કરીએ તે તે માર્ગથી પાણી આવવાના જેટલા માર્ગ ખુલ્લા છે, તેટલા માર્ગથી તળાવ પાણી ભરાય. પરન્તુ જે જે માર્ગ બન્ધ કરીએ તે તે માર્ગથી પાણી આવતું અટકે, તેમ જીવ રૂપી તળાવમાં પણ કર્મરૂપી પાણી આવતું અટકે, તેમ જીવ રૂપી તળાવમાં પણ કર્મરૂપી પાણી સર્વ માર્ગો ખુલ્લા રાખ્યા હોય તો તે સર્વ માર્ગોથી કર્મ રૂપી જીવ રૂપ તળાવમાં ભરાતું જાય, અને જેટલા માર્ગ રૂંધી નાખે તેટલા માર્ગથી કર્મરૂપી પાણી આવતું બંધ થઈ જાય છે. આ અપ્રત્યાખ્યાની ક્રિયા કર્મબંધનું કારણ છે એમ સ્પષ્ટ અને એવા પ્રકારનો જે અવિરતિ પરિણામ તે જીવનો અશુભ

११ दृष्टिकी क्रिया—જીવને તથા અજીવને રાગ દ્વેષથી જોવા તે.

१२ स्पृष्टिकी क्रिया—જીવને તથા અજીવને રાગ દ્વેષથી સ્પર્શવા (અડકવા) તે. એમાં સુંવાળી સુકોમલ વસ્તુ સ્પર્શવાથી રાગ થાય છે, અને કર્કશાદિ સ્પર્શવાળી અનિષ્ટ ચીજના સ્પર્શથી દ્વેષ થાય છે એ પ્રમાણે વસ્તુને સ્પર્શવી તે અશુભ ભાવરૂપ છે અને તેથી કર્મબંધ થાય છે.

આ ક્રિયાને સ્થાને બીજા ગ્રંથોમાં પ્રાશ્નિકી ક્રિયા પણ જણાવી છે. ત્યાં જીવ અજીવ સંબંધી ખોટા પ્રશ્ન કરવા એટલે કુતર્ક કરવા તે પ્રાશ્નિકી ક્રિયા.

૧૩ प्रातित्यकी क्रिया—અન્યને પ્રતીત્ય—આશ્રયીને જે કર્મબંધ થાય તે. આ ક્રિયા પણ જીવ આશ્રયીને અને અજીવ આશ્રયીને એમ બે પ્રકારની છે. આ સંબંધી વિશેષ બીના શ્રી નવતત્ત્વ વિસ્તરાર્થ વિગેરે ગ્રન્થોમા જણાવી છે.

૧૪ सामन्तोपनिपातिकी क्रिया—જે ક્રિયાથી ત્રસાદિ જંતુઓનું સમન્તાત્—સર્વ બાજુથી ઉપનિપાત—આવી પડવું થાય તે સામન્તોપનિપાતિકી ક્રિયાઓમા પ્રવાહી પદાર્થોના (તેલ ઘી વિગેરેનાં) અને ચીકણા પદાર્થ ગોળ ખાંડ વિગેરેનાં ભાજનો ઉઘાડાં મૂકવાથી તેમાં ચારે બાજુથી જંતુઓ આવી આવીને પડે છે અને વિનાશ પામે છે માટે એવાં ભાજનો ઉઘાડાં મૂકવાં તે સામન્તોપનિપાતિકી ક્રિયા જાણવી. અથવા બીજો અર્થ એ છે કે સર્વ બાજુથી લોકોનું આવી પડવું જે ક્રિયાથી થાય તેવા ખેલ તમાસા નાટક સીનેમા વટવાડ વિદૂષકપણું વગેરે સર્વ કુતુહલનાં કાર્યો કરવાં તે સામન્તોપનિપાતિકી ક્રિયા છે. કારણકે એવી કુતુહલ ક્રિયાઓથી અનેક લોક ભેગા થઈ જાય છે. એમાં યાદ રાખવું કે—ભાષણ વ્યાખ્યાન વિગેરે જે શુભ ભાવથી લોકને એકત્ર કરવાની ક્રિયાઓ છે તે કુતુહલ રૂપે અશુભ ભાવવાળી નથી માટે એ ક્રિયાઓ સામન્તોપ૦ ક્રિયામાં ન ગણાય.

૧૫ नैशस्त्रिकी क्रिया—શસ્ત્રથી જીવ અજીવને હણવા, અથવા નૈસષ્ટિકી એટલે જીવ અજીવને કૂપાદિકમાંથી બહાર કાઢવા તે.

૧૬ स्वाहस्तिकी क्रिया—જીવ અજીવ વડે પોતાના હાથે જીવાજીવને હણવા તે.

૧૭ आज्ञापनिकी क्रिया—જીવને અને અજીવને આજ્ઞા કરવી તે. અહિં અજીવને આજ્ઞા કઇ રીતે હોય ? તેના સમાધાનમાં જાણવું કે હાથ ચાલાકીના ખેલ કરનાર અથવા જાદુગરો અને મન્ત્રવાદીઓ

અજીવ પદાર્થને પણ આજ્ઞા કરી તેની પાસે કાર્ય કરાવે છે એમ લોકોને દર્શાવે છે. માટે એ રીતે અજીવને પણ આજ્ઞા થાય છે. અથવા आनयनिकी क्रिया એવો અર્થ કરીએ તો જીવને અથવા અજીવને અણાવવા-મંગાવવા તે. એ સર્વ અશુભ ભાવે કર્મ બંધ કરી છે.

૧૮ **विदारणिकी क्रिया**—વિદારવું એટલે ફાડવું તોડવું ભાંગવું. એ અર્થ પ્રમાણે જીવ અજીવને વિદારવા ફાડવા તોડવા ભાંગવા તે અથવા **विचारणिकी** એટલે વિચારવું. એ અર્થ પ્રમાણે જીવ અજીવને અસત્ સ્વરૂપે વિચારવા તે વિચારણિકી ક્રિયા કહેવાય. અથવા **वेतारणिकी** એટલે વિતારવું-ઠગવું એ અર્થ પ્રમાણે જીવને ઠગવા તે વૈતારણિકી ક્રિયા કહેવાય. અથવા કલંક આદિ ખોટા આક્ષેપો કરી બીજાના હૃદયને વિદારવું અને ઠગવું તે પણ વિદારણિકી ક્રિયા. અથવા વિતારણિકી ક્રિયા કહેવાય. એ અશુભ ભાવરૂપ છે. તેમજ મિત્રની સ્ત્રી વિગેરેની છાની વાતો ઉઘાડી કરવી તે પણ વિદારણિકી ક્રિયા કહેવાય છે.

૧૯ **अनाभोग प्रत्ययिकी क्रिया**—અનાભોગ એટલે અજ્ઞાન અથવા ઉપયોગની શૂન્યતા એ બન્ને વડે એટલે અજ્ઞાનપણે અથવા ઉપયોગ રહિતપણે કોઈ વસ્તુ લેવી મૂકવી પરઠવવી વિગેરે ક્રિયા કરવી તે અનાભોગિકી ક્રિયા, તેમજ એ રીતે જવું આવવું બેસવું ઉઠવું ઉલ્લંઘવું દોડવું કૂદવું ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ કરવી તે પણ અનાભોગ પ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય.

૨૦ **अनवकांक्षप्रत्ययिकी क्रिया**—આ લોક અને પરલોકના હિતની અવકાંક્ષા-અપેક્ષા રાખ્યા વિના જે ઉભય લોક વિરુદ્ધ આચરણ આચરવાં તે અનવકાંક્ષ પ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય. જેમકે ચોરી હિંસા કરવી વિગેરે જે અનાચરણોનું આ લોકમાંજ વધ બંધન આદિ ફળ પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થાય તેવાં અનાચરણો તે આ લોક અનવકાંક્ષા ક્રિયા, અને હિંસા મમત્વ-મૂર્છા રાગ દ્વેષ ઇત્યાદિ જે ક્રિયાઓનું ફળ આ ભવમાં સાક્ષાત્ પ્રાયઃ નથી પરન્તુ પર ભવમાં દુર્ગતિ આદિ ફળ

ત્યારે પ્રાણ જાય છે તેવી ક્રિયાઓ પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા કહેવાય. એ સર્વ અશુભ બંધરૂપ છે.

૨૧ પ્રયોગ ક્રિયા—આર્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાન ધ્યાવવું તે મનઃપ્રયોગ ક્રિયા, સાવદ્ય વચનો બોલવાં તે વચન પ્રયોગ ક્રિયા અને પ્રમાદ પૂર્વક કાયાથી ગમનાગમનાદિ ક્રિયા કરવી તે કાય પ્રયોગ ક્રિયા. એ ત્રણે અશુભ બંધ એ ત્રણે પ્રયોગ ક્રિયા જાણવી.

૨૨ સમુદાનિકી ક્રિયા—કર્મ એટલે આશ્રવ અને સમુદાન એટલે ગ્રહણ એટલે કે ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ કરવું અર્થાત્ આઠે કર્મો બંધ થાય તે સમુદાન ક્રિયા અથવા સમુદાય ક્રિયા પણ કહેવાય, તે જાતિ ગોત્ર વંશ પરિણામથી કોઈ જીવની અંગોપાંગ છેદવાં બંધ કરવો અથવા દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રનાં સાધનોનો નાશ કરવો અથવા સાધુ વગેરે મહાત્માઓની ઘણા નિંદા વિગેરે ક્રિયાઓ ઘણા માણસો ભેગા મળી કરે તે સમુદાન ક્રિયા કહેવાય.

૨૩ પ્રેમપ્રત્યયિકી ક્રિયા—બીજા જીવોને માયા અને લોભ રૂપ રાગ-પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય એવા પ્રકારનું બોલવું ચાલવું ને વર્તવું વિગેરે ક્રિયા કરવી તે પ્રેમ પ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય.

૨૪ દ્વેષપ્રત્યયિકી ક્રિયા—બીજા જીવોને ક્રોધ અને માન રૂપ દ્વેષ ઉપજે એવા પ્રકારનું બોલવું ચાલવું ને વર્તવું વિગેરે ક્રિયા કરવી તે દ્વેષિકી ક્રિયા કહેવાય. અથવા પોતે પોતાના ઉપર ક્રોધ અને માન કરે તે પણ દ્વેષિકી અથવા દ્વેષ પ્રત્યયિકી ક્રિયા કહેવાય.

૨૫ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા—અપ્રમત્ત સંયત-સાધુ ઉપયોગ પૂર્વક ચાલે ઉપયોગ પૂર્વક બેસે ઉઠે બોલે ઇત્યાદિ જે જે ક્રિયાઓ ઉપયોગપૂર્વક કરે તે ઈર્યાપથિકી છે કે જેમાં કર્મબંધ કેવળ યોગથી બહુજ થોડો થાય છે, અર્થાત્ વીતરાગ ભાવ જીવોની જે ઉપયોગવાળી ક્રિયાઓ તે ઈર્યાપથિકી છે. અહીં રાગ રહિત હોવાથી બે સ્થિતિવાળી શાતાવેદનીય કર્મપ્રકૃતિ બંધાય છે, જેમાં પહેલે

કર્મબંધના અશુભ ભાવ (કારણ વિગેરે) અથવા પહેલા કર્મગ્રંથ વિગેરેમાં કહેલા પ્રત્યનીકપણું નિન્હવ વિગેરે વિશેષ હેતુઓ તે પણ કર્મબંધના અશુભ ભાવ (કારણાદિ) રૂપ છે ॥ ૧૬૩ ॥

શ્રીકદંબવિહારના શ્રીમહાવીરસ્વામિનો પ્રભાવ જણાવે છે-

संतोसधणा भव्वा-पवयणविण्णायतित्थनिस्संदा ॥
सिद्धिं पावेंति सया-कयंबवीरप्पसायाओ ॥ १६४ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—સંતોષ રૂપી ધનવાળા તથા પ્રવચનથી જાણ્યો છે તીર્થનો સાર જેણે એવા એટલે જે ભવ્ય જીવોએ આગમ વચન શ્રવણ કરીને આ તીર્થનો અતિશય મહિમા અથવા તીર્થનો પ્રભાવ જાણ્યો છે, એવા ભવ્ય જીવો હમેશાં શ્રીકદંબગિરિના શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રસાદથી એટલે કૃપાથી પોતે ધારેલી કાર્યસિદ્ધિને (અથવા પરભવોમાં મુક્તિ પદને) પામે છે, પરન્તુ જે અભવ્ય જીવો છે તેઓ તો તીર્થની શ્રદ્ધા વિનાના હોવાથી તેમજ મોક્ષના અભિલાષ રહિત હોવાથી અને તેથીજ આવા ઉત્તમ ગિરિરાજને ભાવ-

---

સમયે માત્ર શાતાવેદનીય કર્મ બંધાય બીજે સમયે વેદાય-ભોગવાય અને ત્રીજે સમયે નિર્જરે છે. એ ઇર્યાપથિકી ક્રિયામાં કેવળ (એક) યોગ હેતુ છે. એ સર્વ આશ્રવના ૪૨ ભેદ તે અશુભ ભાવ રૂપ છે. જો કે એમાં પુણ્યબંધ રૂપ શુભ ભાવ પણ છે પરન્તુ તે પ્રશસ્ત યોગાદિકથી શુભાશ્રવ એટલે પુણ્યબંધ છે. માટે કર્મબંધના હેતુઓ તો શુભાશુભ ભાવરૂપ છે. શુભ ભાવથી શુભ કર્મ બંધાય [illegible] અશુભ ભાવથી અશુભ કર્મ બંધાય અને સમિતિ ગુપ્તિ આદિક આત્મિક શુદ્ધ ભાવથી કર્મનો સંવર ને કર્મની નિર્જરા થાય છે.

તો ફક્ત આ ભવના સુખને જ આપનારી છે, પરન્તુ શ્રી વીર પ્રભુને કરેલો નમસ્કાર તો ભવોત્તરમાં સુખ આપી પર્યન્તે મોક્ષપદ આપનારો છે. માટે શ્રીવીર પ્રભુ કલ્પવલ્લીથી પણ અતિ ઉત્તમ પ્રભાવવાળા છે. ॥ ૧૬૬ ॥

હવે ગ્રંથકાર અંતિમ ભાવના જણાવે છે—

निमवो सहलो जाओ–जाया मज्झज्ज पावणा रसणा ॥
तित्थत्थवणविहाणा–संजाओ सत्तियाणंदो ॥ १६७ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે શ્રીકંદબગિરિ તીર્થનું સ્વરૂપ જણાવવા પૂર્વક આ તીર્થની સ્તુતિ કરવાથી આજે મારો નિભવ એટલે મનુષ્ય ભવ સફળ થયો. અને આજે મારી રસના—જીભ પવિત્ર થઇ, અને તીર્થની સ્તવના કરવાથી આજે મને સાત્વિક આનન્દ થયો, એટલે આત્મગુણમાં રમણતા કરવાથી જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય તેવો નિર્દોષ આત્મિક આનંદ ઉત્પન્ન થયો. ॥ ૧૬૭ ॥

નિર્મલ ત્રણ કરણથી શ્રીકદંબગિરિમાં યાત્રાદિક કરવાથી ભવ્ય જીવોને મળતું ફળ બે ગાથામાં જણાવે છે—

माहप्पजुयस्सेवं–कयंबतित्थस्स सचियं पूयं ॥
जत्तामहुस्सवाई–करंति जे कारवेंति मुया ॥ १६८ ॥
अणुमोअंति नरा ते, रिद्धिपवुड्ढिं परत्थ कल्लाणं ॥
पाविंति वद्धलक्खा–गुरुरयणं नणहा होज्जा ॥ १६९ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—એ પ્રમાણે મોટા માહાત્મ્યવાળા શ્રીકદંબગિરિતીર્થની અને અહીં જિન મંદિરોમાં રહેલા બિંબોની જે

ભવ્ય જીવો પૂજા કરે યાત્રા કરે અને મહાન્ મહોત્સવ વિગેરે કરે તેમજ બીજા જીવોને પણ ઉપદેશ આપીને હર્ષ પૂર્વક ગિરિરાજની ભક્તિ પૂજા યાત્રા ને મહોત્સવ વિગેરે કરાવે, તેમજ શ્રી કદંબગિરિની પૂજા ભક્તિ યાત્રા મહોત્સવ આદિ કરતા બીજા જીવોની અનુમોદના કરે એટલે અહો આ ભવ્ય જીવો કેવી તીર્થભક્તિ કરે છે. અમારો પણ એવો ધન્ય દિવસ ક્યારે આવશે કે જેમાં અમો પણ આ રીતે શ્રી કદંબ ગિરિરાજની પૂજાભક્તિ વગેરે કરીએ ઇત્યાદિ ભાવના-મનોરથ ભાવે તો એ પ્રમાણે પૂજા ભક્તિ આદિ કરનાર કરાવનાર અને અનુમોદનાર એ પ્રકારના ભવ્ય જીવો આત્મ ઋદ્ધિની અધિક અધિક વૃદ્ધિ પામે એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ આત્મિક ગુણની અત્યંત વૃદ્ધિ કરે અને તેથી બદ્ધલક્ષ્ય જીવો એટલે જેઓએ શ્રી કદંબગિરિ તીર્થની ભક્તિનું જ એક લક્ષ્ય રાખેલ છે અથવા તેવી ભક્તિથી કેવળ મોક્ષપ્રાપ્તિનું જ એક લક્ષ્ય રાખેલ છે, પરન્તુ આ લોકની તથા પરલોકની ચક્રવર્તીપણું દેવેન્દ્રપણું વગેરેની તુચ્છ ચપલ ને અસાર ઋદ્ધિઓ મેળવવા તરફ લક્ષ્ય રાખ્યું નથી, એવા એ બદ્ધલક્ષ્ય ભવ્યાત્માઓ પરમાર્થ કલ્યાણને પામે છે. એટલે મોક્ષ એજ પરમ અર્થ પરમ કાર્ય અથવા પરમ પ્રયોજન હોવાથી પરમાર્થ કહેવાય, તે મોક્ષના કલ્યાણને એટલે મોક્ષના અવ્યાબાધ અખંડિત અને અનન્ત સુખને પામે છે. પરન્તુ જે જીવો કેવળ આ લોકના સુખની પ્રાપ્તિના જ લક્ષ્યવાળા થઈને જો શ્રીકદંબ ગિરિરાજની પૂજા ભક્તિ વગેરે કરે તો તેઓને આ લોકનું સુખ અવશ્ય મળે પરન્તુ મોક્ષ સુખથી તેઓ વંચિત

નિદાનવાળી ગણાય છે.
થાય છે, અને એ આરાધના
(નિયાણાવાળી ગણાય છે). જેથી મોક્ષ માત્રમાંજ બદ્ધલક્ષ્ય
થયેલા જીવોને આ લોકનું સુખ તો સહેજે પ્રસંગથીજ
વિના ઇચ્છાએ પ્રાપ્ત થાય છે, ને વાસ્તવિક ફળ રૂપે તો
મોક્ષ સુખજ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તીર્થની આરાધના
કરનારા ભવ્ય જીવોએ આ લોકના સુખ માટે બદ્ધલક્ષ્ય
(એક લક્ષ્ય) ન થતાં કેવળ મોક્ષપદની પ્રાપ્તિમાંજ બદ્ધ-
લક્ષ્ય થવું એ સદુપદેશ રૂપ ગુરૂ વચન છે, એટલે પ્રાચીન
પરમ મહર્ષિઓનું એજ વચન છે કે તીર્થની ભક્તિમાંજ
બદ્ધલક્ષ્ય ત્રણે કરણથી અને ત્રણે યોગથી થવું. અને એથીજ
આત્મઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થતાં મોક્ષ સુખ પામી શકાય છે. એવ
પ્રકારનું ગુરૂવચન કદી પણ અન્યથા ન જ થાય એટલે નિષ્ફળ
ન જાય ॥ ૧૬૮-૧૬૯ ॥

કયા કયા સાધનોથી અને કોના પસાયથી આ કલ્પ
ગિરિ બૃહત્કલ્પ ગ્રન્થની રચના કરી ? આ બીના
ગાથામાં જણાવે છે—

अत्तजणाण मुहाओ-तहेव गहिऊण संवयायलवं ॥
पाईणसत्थसारं-चिहकप्पो सिरिकयंत्रस्स ॥ १७० ॥
रइओ ताण पसाया-जेहिं गुरूहिं कयंत्रमत्तेहिं ॥
अस्सचिहाणे दिण्णा-आणा मज्झं महाणंदा ॥ १७१ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—આપ્ત જનોના મુખથી એટલે જેનું વચન
પ્રમાણભૂત મનાય છે એવા પ્રામાણિક મહાપુરુષોના મુખથી
આ ગિરિરાજનો અદ્ભુત મહિમા જાણીને તેમજ શ્રીશત્રુંજય
માહાત્મ્ય વિગેરે પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો સાર ગ્રહણ કરીને

એટલે પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં (શ્રીશત્રુંજય માહાત્મ્ય આદિ પૂર્વ મહાપુરૂષોનાં બનાવેલાં શાસ્ત્રોમાં) જ્યાં શ્રીકદંબ ગિરિરાજનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેમાંથી સાર સાર ગ્રહણ કરીને આ શ્રીકદંબ ગિરિના માહાત્મ્યને દર્શાવનારો "શ્રીકદંબ ગિરિબૃહત્કલ્પ" નામનો ગ્રંથ પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યો છે. તથા મારા શ્રી કદંબગિરિ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિવાળા એવા પરમપૂજ્ય પરમોપકારી જે શ્રીગુરૂ મહારાજે (એટલે જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરીશ્વરે) મને અત્યન્ત આનન્દ આપનારી એવી આ ગ્રન્થ રચનાની આજ્ઞા આપી તે શ્રી ગુરૂ મહારાજના પ્રસાદથી મેં આ ગ્રન્થની રચના કરી છે. ॥ ૧૭૦-૧૭૧ ॥

ગ્રન્થકાર ગ્રન્થ રચનામાં ભૂલચૂક થઇ હોય, તેની માફી માગે છે—

इह मे जं विवरीयं-कहियं होज्जणुवओगभावेणं ॥
खामेमि सुद्धभावा-जत्तो मे तित्थमत्तीए ॥ १७२ ॥

સ્પષ્ટાર્થ—આ શ્રીકદંબગિરિ બૃહત્કલ્પ નામના ગ્રન્થમાં કદાચિત ઉપયોગના અભાવે (એટલે ઉપયોગની શૂન્યતાએ) મારાથી કંઇ વિપરીત કથન થઇ ગયું હોય અર્થાત્ કંઈ ભૂલ ચૂક થઇ હોય તો તેને હું શુદ્ધ ભાવથી એટલે નિરાગ્રહપણે મારા હૃદયની નિર્મળતાથી ખમાવું છું અર્થાત્ તે ભૂલ ચૂકની પરમ કૃપાળુ સજ્જનો-વિદ્વાનોની આગળ તેમજ શ્રી જિનાગમના મહા જ્ઞાની પુરૂષોની આગળ ક્ષમ માગું છું, અને મને દૃઢ શ્રદ્ધા છે કે તે વિદ્વાનો મારી ક્ષ સ્વીકારીને મારી અલ્પજ્ઞની ભૂલ ચૂક અવશ્ય સુધારી લે ... કે આ ગ્રન્થ રચવાનો મારો પ્રયત્ન કોઇને વિપ